

Uspješnost metoda poučavanja naglasaka u osnovnoškolskoj nastavi hrvatskoga jezika

Colnago, Maja

Doctoral thesis / Disertacija

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:650669>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Maja Colnago

**USPJEŠNOST METODA POUČAVANJA
NAGLASAKA U OSNOVNOŠKOLSKOJ
NASTAVI HRVATSKOGA JEZIKA**

Doktorski rad

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Maja Colnago

USPJEŠNOST METODA POUČAVANJA NAGLASAKA U OSNOVNOŠKOLSKOJ NASTAVI HRVATSKOGA JEZIKA

Doktorski rad

Mentori:

prof. dr. sc. Marko Alerić

izv. prof. dr. sc. Elenmari Pletikos Olof

Zagreb, 2023.

University of Zagreb

Faculty of Humanities and Social Sciences

Maja Colnago

**THE SUCCESS RATE IN TEACHING
STANDARD CROATIAN ACCENTUATION BY
PRIMARY SCHOOL STUDENTS**

Doctoral dissertation

Supervisors:

prof. dr. sc. Marko Alerić,

asc. prof. dr. sc. Elenmari Pletikos Olof

Zagreb, 2023.

ŽIVOTOPIS MENTORICE, IZV. PROF. DR. SC. ELENMARI PLETIKOS OLOF

Elenmari Pletikos Olof rođena je 1974. godine u Puli gdje je završila osnovnu školu i jezičnu gimnaziju. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu studirala je fonetiku i njemački jezik i književnost i 1999. diplomirala s radom „Razlikovanje glasnika č i ć u hrvatskom govoru“. U okviru poslijediplomskoga studija lingvistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2008. godine obranila doktorski rad „Akustički opis hrvatske prozodije riječi“ izrađen pod mentorstvom prof. dr. sc. Ive Škarića.

Elenmari Pletikos Olof realizirala je nekoliko studijskih boravaka, seminara i stipendija u inozemstvu: u okviru programa CEEPUS A-5 austrijsku stipendiju za jedan semestar diplomskoga studija na Institutu za germanistiku Sveučilišta u Salzburgu (listopad 1995. – veljača 1996.), jednomjesečnu stipendiju za učenja rumunjskoga jezika i kulture na Sveučilištu u Craiovi u Rumunjskoj (kolovoz 1997.), tri dvotjedna seminara literarnoga prevođenja na Premudi, u organizaciji Instituta za prevođenje Sveučilišta u Grazu, (1996., 1997. i 1998.), DAAD stipendiju za znanstveno usavršavanje na Institutu za strojnu obradu govora na Institute for Natural Language Processing (IMS) Univerziteta u Stuttgartu (2002./2003.) i stipendiju Junior Faculty Development Program od The United States Department of State, Bureau of Educational and Cultural Affairs za jedan semestar znanstvenoga i stručnoga usavršavanja na Department of Linguistics, University of Iowa, Iowa City, Iowa, U.S. (2008).

Od 2000. do 2002. radila je kao vanjska suradnica u Službi za jezik i govor Hrvatske televizije. Od 1. ožujka 2000. zaposlena je kao znanstvena novakinja na projektu „Hrvatska standardna prozodija riječi“ te kao asistentica na Odsjeku za fonetiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U znanstveno nastavno zvanje i na radno mjesto docentice na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu izabrana je 2009. godine, a u znanstveno nastavno zvanje izvanredne profesorice 2023. godine. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu izvodi kolegije Opća fonetika, Prozodija riječi i rečenice, Psihoakustika i Govorničke vrste. Po njezinim mentorstvom do sada je izrađeno i obranjeno 25 diplomskih radova te su izrađene i obranjene dvije doktorske disertacije.

Objavila je znanstvenu monografiju „Naglasak na naglasku“ (u suautorstvu s B. Martinović i J. Vlašić Duić) i više od 30 znanstvenih i stručnih radova. Izlagala je na tri domaća stručna skupa te sudjelovala na više od 30 znanstvenih skupova. Bila je suradnica na ukupno 14 znanstvenih i stručnih projekata. Članica je Hrvatskoga filološkog društva, Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku i Hrvatskog čitateljskog društva te članica uredništva časopisa Govor.

ŽIVOTOPIS MENTORA, PROF. DR. SC. MARKA ALERIĆA

Marko Alerić rođen je 20. lipnja 1970. u Zagrebu. U Zagrebu je završio osnovnu i srednju školu (Obrazovni centar za jezike). Diplomirao je na studiju kroatistike Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, a zatim magistrirao i doktorirao na istome fakultetu iz znanstvenoga polja filologije, grane kroatistike. Na Odsjeku za kroatistiku radi kao redoviti profesor. Predavanja i seminare održavao je i održava i na Učiteljskom fakultetu, Prirodoslovno-matematičkom fakultetu, Katoličkom bogoslovnom fakultetu, Akademiji dramske umjetnosti i Hrvatskim studijima. Od 1996. na Odsjeku za kroatistiku vodi seminare i predavanja iz kolegija: *Teorija jezika, Hrvatski standardni jezik, Metodika nastave hrvatskoga jezika, Teorija nastave hrvatskoga jezika 1 i 2*. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu uveo je tri nova izborna kolegija: *Normativna gramatika u nastavi, Teorija i praksa jezičnih odstupanja i Pravogovor u nastavi*. Sudjelovao je na brojnim međunarodnim znanstvenim skupovima u Hrvatskoj i inozemstvu, održao više javnih predavanja, objavio brojne znanstvene i stručne radove iz područja jezikoslovlja i metodike nastave hrvatskoga jezika. Suautor je osnovnoškolskih udžbenika, vježbenica i priručnika za nastavnike iz hrvatskoga jezika, priručnika „Jezik i ja“, autor je knjige „Poslovni jezični savjetnik“ i suautor knjige „Hrvatski u upotrebi“. Bio je voditelj nekoliko znanstvenih projekata Sveučilišta u Zagrebu i suradnik na nekoliko projekata. Stručni je suradnik obrazovnog, znanstvenog i kontakt-programa Hrvatske radio-televizije i Hrvatskoga radija. Stalni je stručni suradnik u emisiji Radio Sljemena „Hrvatski naš svagdašnji“.

Recenzent je nacionalnih ispita i ispita državne mature iz hrvatskoga jezika. Član je Hrvatskoga filološkog društva i Matice hrvatske. Od 2014. autor je redovitih priloga za časopis Hrvatske odvjetničke komore „Odvjetnik“. Autor je priloga za „Vijenac“, tjedne novine Matice hrvatske, Večernji list, Jutarnji list. Pokretač je i autor profila na Instagramu „Jezikomat“ i istoimenog kanala na YouTube-u na kojima objavljuje priloge kojima je cilj motivirati i omogućiti cjeloživotno ovladavanje hrvatskim jezikom.

Član je više povjerenstava za izbore u znanstveno-nastavna zvanja. Recenzent je brojnih znanstvenih i stručnih radova, jedne autorske monografije, mentor i sumentor tri obranjena doktorska rada, recenzent nacionalnih ispita iz hrvatskoga jezika za gimnazije i srednje strukovne škole, recenzent udžbenika i vježbenica iz predmeta Hrvatski jezik za gimnazije i srednje strukovne škole, recenzent Kurikula nastavnoga predmeta Hrvatski jezik.

Na završetku ovog važnog i izazovnog dijela moga života sa zadovoljstvom se želim osvrnuti na prijedeni put i zahvaliti svima koji su direktno ili indirektno bili dio njega.

Prije svega, hvala dragom Bogu na daru života i učiteljskoga poziva!

Hvala svim učenicima OŠ dr. Ante Starčevića i OŠ „Matko Laginja“ koji su pristali sudjelovati u mojemu istraživanju i bez kojih ovoga rada ne bi bilo!

Posebna hvala ravnatelju Nikici Mihaljeviću na razumijevanju i podršci!

Hvala dr. sc. Marku Aleriću što je prihvatio biti moj mentor!

Hvala mojoj mentorici dr. sc. Elen Pletikos Olof na stručnome vodstvu i bezrezervnoj podršci i pomoći!

Hvala dragom kolegi i prijatelju dr. sc. Veni Volenecu na ugodnoj i profesionalnoj suradnji!

Hvala dragoj gospođi Biserki Pešec, dobrom duhu poslijediplomske referade Filozofskog fakulteta, na svim ovim godinama podrške i savjeta!

Hvala svim mojim učiteljima i profesorima koji su mi pomogli prijeći put do zvanja učiteljice!

Hvala svim mojim prijateljima i kolegama, a posebno dr. sc. Karolini Lice, Karolini Bošnjak, Dubravki Rovičanac, i Vinku Karmeliću!

Mojoj obitelji...

Velika hvala mojim dragim roditeljima Ivanu i Ani na daru života i požrtvoovnoj ljubavi!

Posebna hvala mojoj sestri Ivani koja je uvijek bila blizu kad sam je trebala, hvala ti, sestro, na bezuvjetnoj ljubavi, pomoći i ohrabrenjima!

Hvala mojoj braći Vedranu, Stipi Josipu i Zvonimiru Frani na zajedništvu i blizini!

Hvala Olegu!

Posebna hvala mojoj djeci Franu, Katarini, Ivani i Luciji koji su mi cijelo vrijeme bili velika motivacija za ovaj rad!

Sažetak

Svrha je ovoga istraživanja ustanoviti koliko osnovnoškolske nastavne aktivnosti koje se tiču podučavanja naglasaka dovode do poboljšanja učeničkih kompetencija na tome području. Naglasna je norma jedna od najteže naučivih slojeva hrvatskoga standardnog jezika. Glavni je razlog činjenica što su hrvatski govori naglasno raslojeni; postoje govori s visinskim sustavom, čiji se prozodijski repertoar sastoji od četiriju naglasaka (dugosilazni, dugouzlazni, kratkouzlazni i kratkosilazni) i zanaglasne dužine (standardni jezik ima upravo takav sustav), i govori u kojima postoji samo dinamički naglasak u kojima se i mjesto naglasaka često razlikuje od standardnog (primjerice govor grada Zagreba). U radu se prikazuje pristup naglasnom sustavu tijekom povijesti hrvatskoga školstva, analiziraju se nastavni programi, nastavni planovi i programi te kurikul(um)i od 1874. do 2018./2019. te metodički postupci podučavanja hrvatskih naglasaka u udžbenicima i radnim bilježnicama. Eksperimentalni dio rada istražuje u kojoj mjeri podučavanje zagrebačkih osnovnoškolskih učenika 7. i 8. razreda u standardnim naglascima riječi utječe na stjecanja kompetencija izgovora mjesta i vrste naglasaka koji pripadaju standardnome visinskom naglasnome sustavu. U prvom eksperimentu koji je proveden 2013./2014. sudjelovalo je 82 učenika (53 učenika u eksperimentalnoj skupini i 29 učenika u kontrolnoj skupini s kojom se nisu provodile naglasne vježbe), a u drugom eksperimentu koji je proveden 2016./2018. sudjelovalo je 34 učenika. U oba eksperimenta snimane su naglasne kompetencije izgovora prije i poslije provođenja vježbi koje su bile integrirane u nastavu Hrvatskoga jezika. Zvučni materijal analiziran je slušno i dijelom akustički, a podatci su statistički obrađeni. Rezultati prvoga istraživanja pokazuju da je eksperimentalna skupina ($N = 53$) poboljšala točnost izgovora mjesta naglasaka za 22,7 %, a kontrolna je skupina ($N = 29$) smanjila točnost za 3,2 %. Rezultati drugoga istraživanja pokazuju da kontinuirani rad na naglasnim kompetencijama donosi napredak u učenju tona (za 8,4 %), trajanju naglasaka (za 15,6 %) i u učenju zanaglasne dužine (za 26,6 %). Rezultati potvrđuju dosadašnja istraživanja o teškoj i nepotpunoj naučivosti standardnoga naglasnog sustava za učenike koji žive u Zagrebu, no pokazuju i to da se naglasne kompetencije izgovora standardnih naglasaka uz metodički dobro osmišljeno i kontinuirano podučavanje naglasaka mogu poboljšati.

Ključne riječi: osnovna škola; Zagreb, podučavanje; metode; mjesto naglasaka; trajanje naglasaka; ton naglasaka.

Abstract

The purpose of this research is to determine to what extent the elementary school activities that are related to the teaching of accents lead to an improvement of students' competencies in that area. The prosodic norm is one of the aspects of the Standard Croatian language that is the most difficult to learn. The main reason for this is that the Croatian dialects are highly variable in regard to accent; there are dialects that are tonal, with a prosodic repertoire that consists of four accents (long-falling, long-rising, short-falling, short-rising) and a post-tonic length (this is also the prosodic repertoire of the standard variety of Croatian), and there are dialects that do not have tones, but rather only a stress accent, and in which the accented syllable in words is often different from the accented syllable in Standard Croatian (for example, the dialect spoken in Zagreb). As for the distribution of the accents in the Croatian language, Škarić states that the dictionaries of the Croatian language contain 48.6 % of words with short-rising accent, 25.5 % of words with long-rising accent, 21.4 % of words with short-falling accent, and 4.5 % of words with long-falling accent.

The Croatian language is a common name for all Southwestern-Slavic dialects and standard varieties of these dialects, which Croats have used in the past or use today. The Croatian language is realized in Croatian dialects, the standard variety of Croatian, as well as substandard idioms (Bičanić et al., 2013). At the time of the arrival of Croats to the area on which they still live today (6th to 7th century), the language in use was Old Croatian. During the next few centuries it had evolved fairly quickly to the point when, in the Middle Ages, there were three dialects spoken on the Croatian territory: Čakavian, Štokavian and Kajkavian. Although the Croatian literary tradition sprung to life on the Čakavian dialect in the works of Marko Marulić, and then it continued to evolve in the works on the Kajkavian dialect, Štokavian was selected as the base for the standard variety of the Croatian language at the time Croatian became the official language of Croatia, on 23 October 1847.

The Croatian accentuation has also had a long historic development. In the New-Štokavian languages up to do 15th century the accents were only stress accents, long and short (Škarić, 1991: 324). In the 15th and 16th century a part of the Štokavian dialects underwent the so-called New-Štokavian innovations, which had a significant impact on the physiognomy of the contemporary standard language (Bičanić et al. 2013). From the 15th century the strength of the

accents began to transfer one syllable forward, lowering that syllable, while the old syllable with the accent retained the high tone. Such transfer of the accent is called “weakened” transfer, to differentiate it from the “non-weakened” transfer in which the accent is transferred forward to the initial syllable of the word both in strength and tone. The transfer of the accent from one syllable to the other is called metataxis, and the change in the tone of the syllable with the accent is called metatony. Therefore the weakened transfer of the accent is both metatonic and metataxic, while the non-weakened is only metataxic. In the grammatical manuals there were three accents up to the Šime Starčević’s *Grammatic*, in which the author was the first to note four accents which have remained up to this day when the prosodic norm has been established and prescribed in the most recent Croatian normative works.

In the process of teaching a language, and also teaching the prosodic system, the educational system of a country plays an important role. Therefore this research explores the history of the Croatian school system. Until the second half of the 18th century both in European and in territorially divided Croatian land, there had been no school system as a training and educational subsystem of society, so the Catholic Church played an important role by founding and maintaining schools on all levels (Švoger and Župan, 2021: 10). The school system in Croatia was organized by numerous religious and monastic orders, such as Benedictines, Dominicans, Franciscans, Jesuits, Paulines, Sisters of Mercy, Poor Clares and Ursulines. The Jesuits described their school system in the curriculum *Ratio studiorum* in 1586, and in the first decades of the 17th century they opened high schools in numerous Croatian cities, thus enabling mass education for young men of all classes and improving the position of the citizen class. The education system on the state level was more seriously ordered during the reign of Maria Theresia (1740–1780) by the decree on the *General School Order* in 1774. This decree was soon replaced by the new Hungarian curriculum, namely *Ratio educationis* of 1777.

After a few failed attempts, the first law regarding the school system was made in 1874 at the Croatian Parliament, known as the Act of 14 October 1874, during Mažuranić’s school reform, which served as the means by which Croatia independently and autonomously decided on the arrangement of its school system, introducing mandatory four-year elementary school. A new, unique school act was created in the form of the School Act of 1888. New school acts were introduced in 1919 and 1929, and, in parallel, new curricula were introduced in 1926, 1933, 1941 and

1944. After World War II, mandatory seven-year education was introduced, followed by new school acts in 1951 and 1959.

After the democratic changes in 1990, new textbooks and manuals were issued and printed. New curricula were published in 1991, 1999 and 2006. The curriculum of 2006 was based on the Croatian National Educational Standard (Hrvatski nacionalni obrazovni standard, HNOS). The new National Curriculum for Elementary School Education came into effect in 2018, followed by curricula for different school subjects, among which there was the Curriculum for the School Subject Croatian Language for Elementary and Secondary Schools in 2019.

This research analyzes the approach to the prosodic system during the history of the Croatian school system and the curricula from 1874 to 2018/2019. The older the curricula were, the more attention was given to the teaching of prosody in the first years of elementary school, while in more senior years prosody was considered learned. The most distinctive of all curricula when it comes to prosody was the Plan and Program of Elementary School Education of 1983, in which teaching prosody was presented as a branch of its own, teaching students the elements of accents gradually from the 5th to the 8th grade. In the same work, teachers and public speakers were presented as good role models of correct speech, and their role in helping students master the standard four-accent system, a system which was new and difficult to learn for non-Štokavian (and some Štokavian) speakers, was considered a vital prerequisite for teaching prosody. In 2019 the *Curriculum for the School Subject Croatian Language for Elementary and Secondary Schools* was published, according to which prosody lessons were taught in the 7th grade, and students were expected to pronounce the words correctly in accordance with the prosodic system of the Standard Croatian language and to interconnect words into larger units and sentences using the correct accent and intonation on the sentence level.

This research describes the methodology of teaching Croatian accents in textbooks and workbooks. Methodology of teaching is a scientific discipline which studies systems, strategies, procedures and other means and conditions of teaching and learning by which students come to new educational cognitions, i.e. cognitions which students achieve during the educational process. These cognitions are made by teaching and learning well-known and valid scientific and empirical truths and content which are included in the curriculum of the school subjects to which the methodology of teaching refers (Bežen, 2008: 177).

Parallel to the development of educational activities was the development of pedagogy, which eventually became the theory of education, thus separating itself from these activities. The practical function of pedagogy in the training of teachers was taken over first by didactics. However, with the emergence of school subjects and teachers specialized and educated to give classes of certain subjects, didactics became the general theory of teaching, while the theory and practice of the educational process, i.e. the way certain subjects are taught, was assigned to the respective methodologies of these subjects (Bežen, 2008: 346).

This research especially studies the methods of teaching accents which should contribute to not partial, but complete adoption of the standard four-accent system of the Croatian language. By providing an insight into the set of textbooks of the Croatian language for elementary school from 2006 to the *Curriculum* of 2019, the methodological material of prosody lessons is analyzed to demonstrate the depth and complexity of teaching accents to students to help them improve their prosodic competencies. Different textbooks offer the same structure of prosody lessons. The lessons contain the phase of preparation (the educational situations are presented as the following: exploring the motivation of students; refreshing their pre-existent knowledge of the terms sound, letter, syllable, word, vowels, consonants; announcing future educational tasks; and preparing the example text), followed by working on the example text, acknowledging new language facts, detecting the characteristics of these new language facts, generalizing the cognitions on the new language facts, exercises (to make use of the new knowledge), repeating the newly learned content (synthesis of knowledge), and assigning homework.

Based on the analysis of the material in workbooks, it can be concluded that the workbooks contain examples of tasks formed in such a way for the students to be able to gradually adopt and achieve their educational goals and outcomes in the field of prosody. The tasks also show a diverse approach to the ways in which students acquire prosodic competencies. Some tasks lack precise instructions for the students to independently solve tasks and put the acquired competencies to good use, while in other tasks the students are expected to perform several linguistic actions related to prosodic competencies in a single task. In many tasks the students are asked to mark the accent on a word or speak a word without having heard the correct pronunciation of the word. None of the workbooks contain tasks which are ordered systematically so that the students can achieve one educational outcome by solving a series of tasks which refer to all of the levels of learning according to Bloom's taxonomy. Only one workbook contains tasks divided

into groups I, II and III, which means that the competencies in these groups are gradually learned in accordance with Bloom's taxonomy. On the other hand, in one workbook the tasks are grouped under the titles I RECOGNIZE (theoretical level) and I APPLY (examples in which students perform a single activity).

Except for the methodologies of languages as classified and described in detail by Težak (1996), the author of this research used other methods which she considers to be more effective in acquiring prosodic competencies. These are the following methods: deduction, impersonating a speech role model, reciting in a choir, pronouncing pseudowords, clapping/jumping in place and correction of wrongly pronounced accents. All exercises which the author performs in her classes with students are described in more detail in the appendices to the research.

The experimental part of the research investigates to what extent teaching students in elementary schools in Zagreb, 7th and 8th grade, the standard prosodic system affects their acquiring of competencies to correctly pronounce the accents according to the correct accented syllable and variety as prescribed by the rules of standard tonal prosodic system. The subjects from the Zagreb area find it difficult to learn the four-accent prosodic system because there is no rising accent in their organic idiom. Magner (1966) states that for the typical Kajkavian dialect of the center of Zagreb the essential prosodic phonological characteristic is that there are no oppositions in tone and quantity of accents. The expiratory accent is applied to any syllable of the word, and the place of the accent in numerous words does not change in comparison to its place in the base word form. Kapović describes the contemporary urban prosodic system of Zagreb as having one dominant accent, dynamic, marked by force of speech only, no tonal contrasts; phonetically it is half-long, often without distinctive length, and the place of the accent is mostly uniform. It also rarely uses the opposition by length, which is then used to differentiate among words.

In the first experiment of this research, conducted in 2013/2014, there were 82 students as participants of the research (53 students in the experimental group and 29 students in the control group which did not participate in prosodic exercises). On the other hand, in the second experiment, conducted in 2016/2018, 34 students participated in the research. In both experiments the prosodic competencies of the students were recorded before and after conducting the accent exercises, which were integrated into the classes of the Croatian language. The acoustic material was analyzed by ear and partially by an acoustic analysis software, and the data was analyzed statistically. The results of the first phase of the research show that the experimental group (N =

53) improved the accuracy of the pronunciation of the accented syllable by 22.7 %, while the control group's accuracy decreased by 3.2 %. The results of the second phase of the research show that continuously working on prosodic competencies results in an improvement in the learning of tones (for 8.4 %), accent duration (for 15.6 %) and post-tonic length (for 26.6 %). The results confirm the claim in recent research about the difficult and incomplete learnability of the standard prosodic system for the students who live in Zagreb, but show that prosodic competencies of the pronunciation of standard accents can improve with methodically well-formulated and continuous accent teaching.

Keywords: elementary school; Zagreb; teaching; methods; accented syllable; accent duration; accent tone.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1. 1. Ciljevi i hipoteze.....	7
2. NAGLASNI SUSTAV U HRVATSKOME ŠKOLSTVU TIJEKOM POVIJESTI	10
2. 1. Naglasak u hrvatskome jeziku.....	10
2. 2. Standardizacija hrvatskoga jezika.....	14
2. 3. Povijest hrvatske akcentuacije.....	21
2. 4. Povijest školstva u Hrvatskoj.....	26
2. 5. Nastavni planovi i programi u svjetlu podučavanja akcentuacije od 1874. do 1990.	32
2. 6. Nastavni planovi i programi u svjetlu podučavanja akcentuacije od 1991. do 2019.	38
3. METODIKA PODUČAVANJA NAGLASAKA	41
3. 1. Metodika i podučavanje naglasnoga sustava.....	41
3. 2. Uvid u oblikovanje nastavne jedinice o naglascima udžbeničkih kompleta iz hrvatskoga jezika za 7. razred osnovne škole od 2006. do 2019./2020.	45
3. 2. 1. Pregled udžbenika iz hrvatskoga jezika za 7. razred osnovne škole od 2006. do 2019./2020.	48
3. 2. 1. 1. Prikaz procesa usvajanja pojma naglašeni slog.....	50
3. 2. 1. 2. Prikaz procesa usvajanja pojma <i>dužina naglašenoga sloga</i>	53
3. 2. 1. 3. Prikaz procesa usvajanja pojmova <i>uzlazni i silazni ton</i>	55
3. 2. 1. 4. Prikaz procesa usvajanja vrsta naglasaka u udžbenicima.....	57
3. 2. 2. Pregled radnih bilježnica iz hrvatskoga jezika za 7. razred osnovne škole od 2006. do 2019./2020.	60
3. 2. 2. 1. Podjela zadataka u radnim bilježnicama.....	63
3. 2. 2. 2. Primjeri tipa zadataka za stjecanje kompetencija u prepoznavanju naglašenoga sloga.....	65
3. 2. 2. 3. Primjeri za stjecanje kompetencija o trajanju naglasaka.....	67
3. 2. 2. 4. Primjeri za stjecanje kompetencija o zanaglasnoj dužini.....	68

3. 2. 2. 5. Primjeri za stjecanje kompetencija o tonu naglasaka.....	69
3. 2. 2. 6. Primjeri za stjecanje kompetencija o uočavanju, izgovaranju, prepoznavanju i označavanju naglasaka	72
3. 2. 2. 6. 1. Primjeri za stjecanje kompetencije o uočavanju razlikovne uloge naglasaka	77
3. 2. 2. 7. Primjeri tipa zadataka za provjeru teorijskoga znanja	78
3. 2. 3. Zaključak.....	80
3. 3. Metode rada u podučavanju naglasaka u ovome radu	82
4. ISTRAŽIVANJE I – USPJEŠNOST UČENJA MJESTA NAGLASKA U HRVATSKOME STANDARDNOM JEZIKU UČENIKA OSMIH RAZREDA OSNOVNE ŠKOLE U ZAGREBU	89
4. 1. Uvod	89
4. 2. Metodološki postupci	96
4. 3. Ispitanici	98
4. 4. Testni materijal	101
4. 4. 1. Naglasak u imenicama: <i>kotač, čestitka, natjecanja</i>	104
4. 4. 2. Naglasak u posuđenicama: <i>komedija, klavir, sako, fakultet, student, buket i koncert</i>	104
4. 4. 3. Naglasak u glagolima: <i>funkcionira, iziđe, privlači, izdržati, pročitao, popuniti</i>	105
4. 4. 4. Naglasak u pridjevima: <i>crveno, uzbuđen, kavalirsko, zahrđali i večerašnji</i>	106
4. 4. 5. Naglasak u prilogu: <i>pretjerano</i>	107
4. 4. 6. Naglasak u govornim riječima: <i>u grad, u njega, kod kuće i bez pameti</i>	107
4. 5. Obrada podataka	108
4. 6. Rezultati.....	110
4. 6. 1. Usporedna analiza rezultata početnog snimanja eksperimentalne i kontrolne skupine	110
4. 6. 2. Analiza rezultata početnoga i završnoga snimanja eksperimentalne skupine.....	113
4. 6. 3. Analiza rezultata početnoga i završnoga snimanja kontrolne skupine	119

4. 6. 4. Usporedna analiza rezultata eksperimentalne i kontrolne skupine nakon završnoga čitanja.....	123
4. 6. 5. Statistička obrada podataka T-testom za zavisne uzorke.....	125
4. 7. Rasprava	127
4. 8. Zaključak	132
5. ISTRAŽIVANJE II - UTJECAJ METODA PODUČAVANJA NAGLASAKA NA UČENJE TONA I TRAJANJA NAGLASKA TE ZANAGLASNE DUŽINE	134
5. 1. Uvod	134
5. 2. Metodološki postupci	140
5. 3. Ispitanici	142
5. 4. Testni materijal	143
5. 4. 1. Testni materijal 2 - provjeravanje kompetencija o točnome tonu i trajanju naglasaka te točnoj realizaciji zanaglasne dužine.....	143
5. 4. 2. Testni materijal 3 - provjeravanje kompetencije oponašanja za govornim uzorom	145
5. 4. 3. Testni materijal 4 - provjeravanje kompetencija o realizaciji točnoga mjesta naglasaka u tekstu s (ne)označenim naglašenim slogovima.....	146
5. 5. Obrada podataka Istraživanja II.....	147
5. 5. 1. Obrada podataka Testnoga materijala 2 – kompetencije o točnome tonu naglasaka	147
5. 5. 2. Obrada podataka Testnoga materijala 2 – kompetencije o točnome trajanju naglasaka	148
5. 5. 3. Obrada podataka Testnoga materijala 2 – kompetencije o zanaglasnoj dužini	148
5. 5. 4. Obrada podataka Testnoga materijala 3 - kompetencije oponašanja mjesta, tona i trajanja naglasaka za govornim uzorom	149
5. 5. 5. Obrada podataka teksta Testnoga materijala 4 - kompetencije o realizaciji točnoga mjesta naglasaka u čitanju neoznačenoga i označenoga teksta	150
5. 6. Rezultati.....	151
5. 6. 1. Rezultati o izgovoru tona naglasaka prije i poslije podučavanja naglasaka	151

5. 6. 2. Rezultati o izgovoru dužine naglasaka prije i poslije podučavanja naglasaka	153
5. 6. 4. Rezultati o uspješnosti oponašanja mjesta, tona i trajanja naglasaka	157
5. 6. 5. Rezultati istraživanja izgovoru mjesta naglasaka na neoznačenim i označenim slogovima.....	160
5. 6. 6. Rezultati akustičke analize.....	165
5. 7. Rasprava	183
5. 8. ZAKLJUČAK.....	190
6. ZAKLJUČNA RIJEČ	192
7. POPIS LITERATURE.....	196
8. IZVORI	205
UDŽBENICI I RADNE BILJEŽNICE	208
9. PRILOZI	211
POPIS PRILOGA	238
POPIS TABLICA I SLIKA	238
POPIS KRATICA.....	242
ŽIVOTOPIS.....	244

1. UVOD

Ideja za ovaj rad nastala je nakon autoričina višegodišnjeg iskustva u nastavi u zagrebačkoj osnovnoj školi kao učiteljice Hrvatskoga jezika od petoga do osmoga razreda. Uočene su poteškoće kod učenika u stjecanju kompetencija¹ o naglascima, ali i kod učitelja u prenošenju znanja o naglascima. Nametnulo se pitanje kako podučavati učenike koji su govornici kajkavskoga govornog područja, i samim time nemaju urođen četveronaglasni sustav, da steknu kompetenciju pravilnog izgovora četveronaglasnog sustava. Hrvatski je naglasni sustav normiran unutar hrvatskoga standardnog jezika. Ipak, u skladu s gipkom postojanošću standardnoga jezika još uvijek postoje dvojbena mjesta, stoga ne treba čuditi što mnogi govornici, zbog raznih razloga, vrlo teško ovladavaju naglasnom normom. Naglasci su jedna od češćih tema o kojoj hrvatski jezikoslovci i danas raspravljaju. Vukušić, Zoričić i Grasselli-Vukušić (2007: 9) iznose kako neki misle da je naglasno normiranje nemoguće provesti zbog najrazličitijega naglašavanja istih riječi i oblika u zapadnome novoštokavskom idiomu na čijoj se osnovi počeo graditi hrvatski standardni jezik, a time i naglasni standard. Prema tome mišljenju u priopćavanju nema niti će ikad biti posve ustaljene, a kamoli idealne naglasne norme, odnosno da nema mogućnosti da se u realizaciji svi naglasci ostvare u skladu s normom. Prevelik je broj leksičkih jedinica da bi im se posve ustalio pravilan naglasak u komunikaciji (govorenju i čitanju). No, Vukušić tvrdi da se idealna norma može utvrditi u skladu s tendencijama prozodijskoga sustava, normiranjem iznutra (Vukušić, 1984: 126). Drugim riječima naglasak potječe iz unutarnjeg bića jezika, iz njegove sustavne cjeline, iz njegova organskog i originalnog razvoja (Vukušić, Zoričić i Grasselli-Vukušić, 2007: 21). Stoga, i naglasni standardni sustav kao dio hrvatske gramatike treba učiti, a tu su svi govornici u istom položaju jer standardni jezik nikomu nije materinski (Jelaska, 2005: 106–107).

¹ Kompetencija kao pojam počeo se rabiti u kontekstu kurikularne reforme. Predstavlja osposobljenost pojedinca za obavljanje nekih poslova. Ta je riječ višeznačna pa u hrvatskom jeziku može značiti mjerodavnost (ovlaštenost) za obavljanje nekih poslova te područje u kojem netko posjeduje znanja, sposobnosti i iskustva (Bežen, 2008: 26).

Ovaj se rad bavi metodikom podučavanja naglasaka u osnovnoškolskome obrazovanju. Točnije, želi se istražiti uspješnost metoda podučavanja četveronaglasnoga sustava u sedmome i osmome razredu osnovne škole na zagrebačkome govornom području. U tu svrhu osmišljena su istraživanja koja su trajala od 2013. do 2018. godine s dvjema različitim generacijama učenika. Rad je podijeljen na uvod i pet dijelova. U uvodnome dijelu predstavljeni su cilj i hipoteze. U drugome je dijelu pod naslovom *Naglasni sustav u hrvatskom školstvu tijekom povijesti* opisan hrvatski naglasni sustav i iznesen osvrt na standardizaciju četveronaglasnoga sustava. Nastankom i razvojem gramatičkih priručnika otvara se put sustavnoj standardizaciji naglasne norme. O tome će biti riječi u dijelu pod naslovom *Povijest hrvatske akcentuacije*. Kako tema ovoga rada usko povezuje naglasnu normu hrvatskoga jezika i školstvo, iznosi se i kratak pregled nastanka škola i razvoja školstva u Hrvatskoj u dijelu *Povijest školstva u Hrvatskoj*. Pod naslovima *Nastavni planovi i programi u svjetlu podučavanja akcentuacije od 1874. do 1990.* i *Nastavni planovi i programi u svjetlu podučavanja akcentuacije od 1991. do 2018./2019.* prikazuje se zastupljenost naglasnih nastavnih jedinica u nastavnim planovima (koji su se tijekom povijesti različito nazivali) i kurikulum(a) od 1874. do 2018./2019. U trećemu dijelu pod naslovom *Metodika podučavanja naglasaka* govori se o metodici i podučavanju naglasnoga sustava. U njemu se daje pregled udžbenika i radnih bilježnica od 2006. do 2019./2020. s primjerima različitih pristupa i vježbi za stjecanje kompetencija o naglascima. S obzirom na to da istraživanje obuhvaća čak zagrebačkih osnovnih škola, od kojih je većina rođena u Zagrebu i pohađala je osnovnu školu u Zagrebu i samo u Zagrebu, opisani su elementi zagrebačkoga govora. Slijede istraživanja I i II koja su detaljno opisana u četvrtome i petome poglavlju rada. U svakome su opisani metodološki postupci, ispitanici, testni materijal i obrada podataka. Dobiveni rezultati ispitivanja mjesta i kvalitete naglasaka u testnim riječima dobiveni su slušnom i dijelom akustičkom analizom. Svako provedeno istraživanje završava raspravom i zaključkom. Na kraju rada slijede zaključna riječ, popis literature, prilozi i životopis.

Dosad je bilo vrlo malo istraživanja koja su se bavila metodama podučavanja naglasaka u nastavi hrvatskoga jezika i njihovim utjecajem na usvajanje naglašavanja riječi u skladu s hrvatskim jezičnim standardom, a s druge se strane o hrvatskim naglascima, naglasnome sustavu i o uporabi hrvatskih naglasaka vrlo mnogo raspravljalo i istraživalo. Hrvatski su naglasci, osim sa standardološkoga gledišta (Vukušić, 1984; Zoričić, 2004; Škarić, 2007a; Martinović, 2014. i dr.) istraživani i s akustičkoga (Ivić i Lehiste 1986; Kravar, 1989; Smiljanić, 2004; Pletikos i

Vlašić, 2007; Pletikos, 2008. i dr.) i perceptivnoga gledišta (Magner i Matejka, 1971; Mildner, 1994; Varošaneć-Škarić i Škavić 2001; Vrban-Zrinski i Varošaneć-Škarić 2004, Smiljanić, 2013. i dr.). Kravar (1989) navodi pet elemenata u kojima se ogleda djelovanje gradskih sistema na akcenatski standard, a to su: distinktivno obilježje tona dvaju kratkih naglasaka, distinktivno obilježje postakcenatskih dužina, unutrašnji i krajnji silazni akcent, izostavljanje „skakanja“ akcenta u proklizi te izjednačavanje morfoloških suprotnosti (Kravar, 1989: 42). Smiljanić (2004) provodi paralelno istraživanje s hrvatskim (zagrebačkim) i srpskim (beogradskim) govornicima i opisuje akustičku razliku njihova izgovora (na leksičkoj razini) u kojoj među ostalima navodi da kod zagrebačkih govornika ne postoji tonska razlika među naglascima. Pletikos i Vlašić (2007) provode istraživanje govornika iz urbanih sredina te na osnovi njihova govornog korpusa akustički opisuju četiri hrvatska standardna naglasaka. Pletikos (2008) naglašava važnost perceptivnih istraživanja. Među ostalim, ona se provode i da bi se utvrdila funkcionalnost četveronaglasnoga sustava. Navodi nekoliko metodološki potpuno različitih načina: prepoznavanje značenja u minimalnim naglasnim parovima, prepoznavanje naglasaka kao metajezična vještina i izražavanje stavova prema pojedinim naglascima koji posredno upućuju na njihovo razlikovanje ili nerazlikovanje. Najčešće su teme istraživanja nerazlikovanje kratkouzlaznog i kratkosilaznog naglasaka te kraćenje (i gubljenje) fonološke zanaglasne dužine (Pletikos, 2008). Prvo opsežnije perceptivno istraživanje naglasaka na području bivše Jugoslavije proveli su Magner i Matejka 1971. s 1600 govornika iz raznih gradova. Zaključuju kako u većini gradova zanaglasna kvantiteta ne funkcionira više kao perceptivno funkcionalno razlikovni jezični element za razliku od kvantitete naglašenih slogova. Razlika se kratkouzlaznoga i kratkosilaznoga naglasaka slabo prepoznaje u svim gradovima Hrvatske (Magner i Matejka, 1971). Mildner (1994) provodi istraživanje sa skupinom ispitanika u dobi od sedme do dvadeset prve godine (rođene u Zagrebu) kojim određuje u kojoj dobi ona uče razlikovati dugosilazni i kratkosilazni naglasak. Zaključuje kako je prosječna dob usvajanja razlikovanja tih dvaju naglasaka 14,5 godina. Važno istraživanje o uočavanju uzlaznih naglasaka provode Lehiste i Ivić (1986). Dokazuju da se uzlazni naglasak ne može prepoznati uočavanjem samo naglašenog sloga. Za uočavanje uzlaznoga naglasaka na naglašenome slogu potrebno je identificirati ton zanaglasnoga sloga. Vrban Zrinski i Varošaneć-Škarić (2004) provode istraživanje o slušnome prepoznavanju hrvatskih naglasaka (po mjestu i vrsti naglasaka) i dokazuju da se silazni naglasci bolje prepoznaju od uzlaznih, a da se mjesto naglasaka prepoznaje u visokom postotku (75 %).

U novije vrijeme provode se i sociofonetska istraživanja koja kreću od pretpostavke dobrog prepoznavanja u razlikovanju naglasaka. Varošaneć-Škarić i Škavić (2001) provode sociofonetsko istraživanje o stupnju poželjnosti naglasnoga oblika u suvremenome hrvatskom standardnom jeziku te o sposobnosti razlikovanja kratkosilaznoga od kratkouzlaznoga naglasaka. Pokazalo se da su kod dubletno dvonaglasno kodificiranih riječi ispitanicima poželjniji oblici s kratkosilaznim naglaskom. Isto tako postoje kolebanja u prepoznavanju kratkosilaznoga i kratkouzlaznoga naglasaka. U istraživanjima Škarić i Lazić (2002) i Škarić i Varošaneć-Škarić (2003) ispituje se stav govornika prema četveronaglasnome sustavu, bez obzira na to pripada li govornik četveronaglasnome sustavu ili ne. Želi se utvrditi prepoznaje li govornik elemente toga sustava kao hrvatske i prepoznaje li ih kao poželjne. Rezultati tih istraživanja pokazuju da sva četiri naglasaka pripadaju hrvatskome sustavu, s time da je kratkouzlazni neznatno nepoželjniji. Isto tako, pokazuju manju poželjnost zanaglasne dužine. Neka istraživanja govore i o poželjnosti silaznoga naglasaka na nepočetnome slogu (Škarić i dr., 1987; Škarić, Škavić i Varošaneć-Škarić, 1996; Škavić i Varošaneć-Škarić, 1999; Škarić, 1999; 2001; 2002). Sociofonetsko istraživanje Varošaneć-Škarić (2003) pokazuje kako je prenošenje naglasaka na proklitiku danas tek rubna pojava u hrvatskome jeziku. Prenošnje naglasaka s imenice na prijedlog opisuje se kao izrazito nepoželjna pojava, a prelazak silaznih naglasaka s glagola na negaciju kao poželjna. Nekim je istraživanjima opisana važnost izgovora u utvrđivanju regionalnog porijekla (Škarić, 1991; 2009). Kišiček (2016) provodi ispitivanje o forenzičnom profiliranju i prepoznavanju govornika prema gradskim varijetetima, a forenzično se profiliranje odnosi na utvrđivanje govornikove regionalne pripadnosti, društvenog statusa i socioekonomske pripadnosti te utvrđivanje psiholoških karakteristika govornika. Navodi kako su razlike u društvenom statusu dovele i do razlika u govoru što je predmet brojnih sociolingvističkih istraživanja. U istraživanju je govor ispitanika kontinentalne Hrvatske procijenjen kao najmanje regionalan, a među njima je najbolje procijenjen govor obrazovanih i poslovno visoko pozicioniranih osoba.

Brojna navedena istraživanja dovode u opreku kodificiranu normu i verificiranu ili uporabnu prozodiju, posebno kad se misli na uporabu silaznih naglasaka na nepočetnim slogovima i (ne)prenošenje naglasaka na prislonjenicu, a pritom se često analizira naglašavanje riječi profesionalnih govornika na javnom radiju ili javnoj televiziji (Jonke, 1956; Vukušić, 1984; Škarić, Babić, Škavić i Varošaneć, 1987; Škarić, Škavić i Varošaneć, 1996; Varošaneć-Škarić, 1999; Škarić, 1999; Škarić, 2001; Filipović i Menac, 2001; Varošaneć-Škarić i Škavić, 2001;

Škarić i Lazić, 2002; Zgrabljiić i Hršak, 2003; Škarić i Varošaneć-Škarić, 2003; Delaš, 2002; Delaš, 2003; Varošaneć-Škarić, 2003; Vrban Zrinski i Varošaneć-Škarić, 2004; Kapović, 2005; Kapović, 2006; Martinović, 2008; Vrban Zrinski i Runjić-Stojilova, 2010; Milas, 2014).

Do sada je bilo vrlo malo istraživanja koja su se bavila utjecajem metoda podučavanja na usvajanje naglašavanja riječi prema standardu hrvatskoga jezika. Takvih je istraživanja bilo još manje u kontekstu *osnovnoškolskoga* obrazovanja. Pletikos Olof, Vlašić Duić i Martinović, (2016) ispitala su koliko su pojedine naglasne kompetencije važne kao ishodi učenja u visokoškolskome obrazovanju te koje se poteškoće javljaju u praćenju, vrednovanju i ocjenjivanju znanja, uočavanju i izgovoru naglasaka kao ishoda učenja među studentima onih fakulteta na kojima je prepoznavanje naglasne norme i njezina primjena važan ishod njihovih studijskih programa, primjerice određeni kolegiji na studijima fonetike i kroatistike te na Akademiji dramske umjetnosti. Kad je mjesto naglasaka u pitanju, rezultati toga istraživanja pokazuju da znanje o mjestu naglasaka ipak nije sasvim usvojeno (80 % točnih odgovora). I neka prethodna istraživanja pokazala su slično. Vrban Zrinski i Varošaneć-Škarić (2004) te Varošaneć-Škarić i Škavić (2001) pokazale su da postoje kolebanja u prepoznavanju kratkosilaznoga i kratkouzlaznoga naglasaka.

Gusak Bilić, Alerić i Vlašić Duić (2018) istražili su pojedine pravogovorne teme u osnovnoškolskoj nastavi. U istraživanju je sudjelovalo 9 učiteljica i 73 učenika. Rezultati su pokazali da udžbenici u većoj mjeri slijede obrazovne zadaće istaknute u *Nacionalnome okvirnom kurikulumu za predškolski odgoj i obrazovanje*, kao i opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje te *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, „ali se konkretno znanje koje je u njima izloženo s njima samo djelomično podudara“ (Gusak Bilić, Alerić i Vlašić Duić, 2018: 233). Također pokazuju da se od učenika najprije očekuje prepoznavanje i pravilna uporaba naglasaka u govorenju i čitanju. Nadalje, stav je učitelja da pravogovor nije u jednakoj mjeri zastupljen u nastavi hrvatskoga jezika kao pravopis i gramatika, a statistička razlika u znanju o naglascima među učenicima koji su o naglascima učili i onih koji nisu nije značajna. Naime, svi su ispitanici ispit znanja o naglascima riješili natpolovično negativno.

O tome koliko je podučavanje naglasaka zahtjevno raspravljaju i Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić (2021: 318) tvrdeći da je ono „složeno ne samo zbog polarizacije učenika na izvorne govornike koji su s materinskim idiomom većinom usvojili izgovor/produkciju hrvatskoga visinskog naglasnog sustava i one koji ga moraju učiti jer njihov materinski idiom

ima udarni sustav, već i zbog kodeksne neusustavljenosti naglasaka i nestabilnosti prozodijskoga standardnojezičnoga sloja“ (Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2021: 318). Dodatni problem stvara i slaba motiviranost učenika i učitelja u usvajanju i podučavanju naglasaka. Glušac (2016) provodi istraživanje sa srednjoškolskim učenicima i njihovim profesorima o zainteresiranosti za učenje i podučavanje standardnih hrvatskih naglasaka te ističe slabu zainteresiranost i jednih i drugih.

Autorica će ovim radom, nakon uvida u dosadašnja istraživanja i nakon proučenih planova i programa / kurikul(um)a od 1874. do 2018./2019. te različitih udžbenika i radnih bilježnica od 2008. do 2019./2020., pokušati dati svoj doprinos u stjecanju kompetencija o „teško naučljivoj i većini govornika hrvatskoga standardnog jezika stranoj četveronaglasnoj standardnoj akcentuaciji“ (Kalodjera, 1985, prema: Mićanović, 2006). Taj se doprinos odnosi na proučavanje ovladavanja standardnojezičnim naglasnim sustavom i utvrđivanje problema do kojih se pritom dolazi, na pokušaj pronalaženja metoda koje bi mogle pridonijeti uspješnijem planiranju, provedbi i vrednovanju nastavnog procesa kojemu je cilj podučavanje (na kognitivnoj razini) učenika, njihovo ovladavanje i uspješna primjena standardnojezičnog naglasnog sustava (psihomotorička razina), kao i na izgradnju pozitivnog stava prema standardnome naglasnom sustavu i hrvatskome standardnom jeziku (afektivna razina).

Sve navedeno, uz još mnogo drugih uvjeta od kojih se na neke može, a na neke ne može utjecati, bit će doprinos u stjecanju naglasnih kompetencija.

1. 1. Ciljevi i hipoteze

Učenje i podučavanje naglasaka složeno je, ali kako tvrde Pletikos Olof, Vlašić Duić i Martinović (2016) ne samo zbog polarizacije učenika na izvorne govornike štokavskih govora koji su s materinskim idiomom većinom usvojili izgovor hrvatskoga visinskog naglasnog sustava i one koji ga moraju učiti, već i zbog kodeksne neusustavljenosti naglasaka i nestabilnosti prozodijskoga standardnojezičnog sloja. Ovim su se istraživanjem ispitale i opisale naglasne kompetencije učenika sedmih i osmih razreda u dvjema zagrebačkim osnovnim školama. Uvidom u postojeću stručnu literaturu i dosadašnja provedena istraživanja te nakon analize postojećih vježbā u udžbenicima i radnim bilježnicama, kao i na temelju stečenih spoznaja i iskustava u radu s učenicima, autorica je rada osmislila vježbe oblikovane za stjecanje kompetencija izgovora standardnih naglasaka. Osmišljen je i testni materijal koji su ispitanici čitali ili ponavljali za govornim uzorom, a pritom su bili snimani; na početku školske godine – prije provođenja naglasnih vježbā i na kraju školske godine – poslije provođenja naglasnih vježbā. Cilj je istraživanja utvrditi utječu li osmišljene metode podučavanja naglasaka u nastavi Hrvatskoga jezika u sedmome i osmome razredu osnovne škole provedene na području grada Zagreba na pravilno naglašavanje riječi u skladu s normom hrvatskoga standardnog jezika i koliko. Nakon uvida u zastupljenost podučavanja o naglascima hrvatskoga standardnog jezika u planovima i programima te u kurikulum(um)u osnovne škole, nakon uvida u metode podučavanja standardnim naglascima zastupljene u udžbenicima i radnim bilježnicama za sedmi razred osnovne škole i nakon pregleda dosadašnjih istraživanja postavljene su hipoteze.

S obzirom na opseg teme i raznolikost testnoga materijala i ispitanika cijelo se istraživanje odvijalo u dva ciklusa: prvi 2013./2014. i drugi 2016./2017. Svaki ciklus obrađuje svoju temu:

1. *Uspješnost učenja mjesta naglasaka u hrvatskome standardnom jeziku učenika osmih razreda osnovne škole u Zagrebu*
2. *Utjecaj metoda podučavanja naglasaka na učenje tona i trajanja naglasaka te zanaglasne dužine.*

S obzirom na sve navedeno za svaku su temu postavljene hipoteze. Za prvu temu *Uspješnost učenja mjesta naglasaka u hrvatskome standardnom jeziku učenika osmih razreda osnovne škole u Zagrebu* postavljene su sljedeće hipoteze:

- H1. Mjesto naglasaka u izgovoru učenika osnovne škole u gradu Zagrebu prije provođenja dodatnih naglasnih vježbi znatno će odstupati od mjesta naglasaka u visokome varijetetu hrvatskoga standardnog jezika.
- H2. Kontinuirano podučavanje mjesta naglasaka u nastavi hrvatskoga jezika tijekom jedne školske godine utjecat će na uspješnost učenja mjesta naglasaka, tj. nakon podučavanja mjesta naglasaka znatno će se povećati broj riječi s točno izgovorenim mjestom naglasaka u skladu s visokim varijetetom standarda.
- H3. Kontinuirano podučavanje naglasaka u nastavi hrvatskoga jezika tijekom jedne godine neće utjecati na uspješnost učenja prebacivanja naglasaka na prednaglasnicu.
- H4. Metode podučavanja standardnoga mjesta naglasaka utjecat će na povećanje hiperkorektnosti.

Za drugu temu *Utjecaj metoda podučavanja naglasaka na učenje tona i trajanja naglasaka te zanaglasne dužine* postavljene su sljedeće hipoteze:

- H5. Prije formalnoga podučavanja naglasaka učenici zagrebačke osnovne škole neće izgovarati standardne uzlazne naglaske.
- H6. Prije formalnoga podučavanja naglasaka učenici zagrebačke osnovne škole neće izgovarati standardne duge naglaske.
- H7. Prije formalnoga podučavanja naglasaka učenici zagrebačke osnovne škole neće izgovarati standardnu zanaglasnu dužinu,
- H8. Metode podučavanja naglasaka utjecat će na uspješnost učenja standardnoga izgovora uzlaznih naglasaka.
- H9. Metode podučavanja naglasaka utjecat će na uspješnost učenja standardnoga izgovaranja dugih naglasaka.
- H10. Metode podučavanja naglasaka utjecat će na uspješnost učenja standardnoga izgovaranja zanaglasne dužine.
- H11. Učenici zagrebačke osnovne škole uspješno će oponašati govorni uzor s obzirom na mjesto naglasaka.
- H12. Učenici zagrebačke osnovne škole uspješno će oponašati govorni uzor s obzirom na trajanje naglasaka.

- H13. Učenici zagrebačke osnovne škole uspješno će oponašati govorni uzor s obzirom na ton naglaska.
- H14. Učenici zagrebačke osnovne škole točnije će pročitati tekst s označenim mjestom naglaska nego s neoznačenim mjestom naglaska.

2. NAGLASNI SUSTAV U HRVATSKOME ŠKOLSTVU TIJEKOM POVIJESTI

2. 1. Naglasak u hrvatskome jeziku

Glavna je tema ovoga rada uspješnost podučavanja naglasaka u nastavi osnovne škole, dakle naglasak hrvatskoga standardnog jezika polazna je točka istraživanja i analize. Moguš (1971) definira naglasak kao „lingvističku kategoriju koja funkcionira u vezi sa značenjem. Intonacija i naglasak ne odgovaraju fonemskoj analizi; odnose se na zvukovnu stranu te stoga pripadaju suprasegmentnoj razini. Kako se međutim ipak radi o foničkoj činjenici, tj. izgovor im je vezan jedino uz izgovor fonema, koji čine segmente govornog niza, njihov opis nužno nalazi mjesto u svakom fonološkom opisu. Kao što je fonem sjecište distinktivnih obilježja, tako je naglasak sjecište prozodijskih obilježja. On je spoj siline (naglašenost - nenaglašenost), intonacije (silaznost - uzlaznost) i duljine (duljina - kraćina)“ (Moguš, 1971: 74).

Škarić navodi da je „opća uloga naglasaka riječi isticanje riječi kao jedinice govornoga niza. Posljedica je uloge naglasnog isticanja riječi uloga razgraničenja riječi. Same se razgraničene riječi međusobno mogu razlikovati po broju slogova, po mjestu naglasaka, po vrsti naglasaka i po unutarnjoj duljini slogova“ (Škarić, 1991: 316–317). No, osim opće uloge naglasaka postoji i razlikovna uloga naglasaka po kojoj različiti naglasak može služiti za razlikovanje leksičkoga (*lùk* : *lûk*) i gramatičkoga značenja riječi (nominativ jednine *žèna* : genitiv množine *žénā*). Unutar riječi slogovi mogu biti naglašeni i nenaglašeni, dugi i kratki. Slog koji se ističe silinom, tonom i trajanjem naglašeni je slog. Nenaglašeni se pak slogovi međusobno razlikuju samo po trajanju (dugi i kratki). Dugi nenaglašeni slogovi mogu biti samo iza naglašenog sloga (Barić i dr., 2005). Hrvatski standardni jezik ima četiri naglasaka – dva kratka i dva duga. Kratki su kratkosilazni i kratkouzlazni, a dugi dugosilazni i dugouzlazni. Kratkosilazni se bilježi ovako: **à** (usp. **rìba**), dugosilazni ovako: **â** (usp. **sûša**), kratkouzlazni ovako: **à** (usp. **nòga**) i dugouzlazni ovako: **á** (usp. **rúka**). Treba napomenuti da je navedeni način bilježenja naglasaka uvriježen i da se uglavnom rabi u hrvatskim normativnim priručnicima. Ti se naglasci mogu bilježiti i ovako: kratkosilazni **'a** (usp. **r'iba**), dugosilazni ovako: **'ā** (usp. **s'ûša**), kratkouzlazni ovako: **a'** (usp. **no'ga**) i dugouzlazni ovako: **ā'** (usp. **rū'ka**) (Silić i Pranjković, 2007: 19)

S obzirom na sistematizaciju tipoloških sustava prozodije riječi Pletikos smješta hrvatski jezik u skupinu koja se koristi i tonom i udarom, a s obzirom na tipologiju naglasnih sustava smješta ga u skupinu ograničenih tonskih jezika (Pletikos, 2008). Ograničeni tonski jezici imaju neka obilježja dinamičkih (silinu) i neka obilježja tonskih jezika (ton). S obzirom na naglasak, Mandić (2007) dijeli jezike tipološki po ulozi tona i po mjestu naglasaka. Po ulozi tona hrvatski jezik smješta u grupu tonskih jezika što znači da „je svakoj naglašenoj riječi pridružen jedan razlikovni visoki ton. Taj je ton uglavnom na neki način povezan sa silinom, a slogovi (ili more) kojima on nije pridružen automatski dobivaju fonetski niski ton“ (Mandić 2007: 88). U jezike s visinskim naglaskom ubrajaju se japanski, baskijski, litvanski, švedski i slovenski jezik, a najvjerojatnije je bio i starogrčki. Po mjestu naglasaka Mandić smješta hrvatski jezik u grupu jezika sa slobodnim naglaskom pri čemu „naglasak riječi ovisi o prozodijskim svojstvima njezinih morfema, a ne o njezinim granicama“ (2007: 91). To, naravno, ne znači da se mjesto naglasaka određuje proizvoljno, već samo da naglasak može stajati na raznim mjestima u riječi, osim na posljednjemu slogu riječi (i ovdje postoje izuzetci o čemu će kasnije biti riječi). Škarić (2007a) ubraja hrvatski jezik u tonsko-dinamičke jezike, a Jelaska (2004) uvodi novi pojam nazivajući hrvatski jezik jezikom s visinskim naglaskom prema prijevodu engleskoga izraza „pitch-accent“. U novije vrijeme Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić također rabe pojam visinski jezik. Visinski su jezici jezici s ograničenim mjestom naglasaka i leksički značajnom promjenom tona (2021).

Škarić (1991) smješta naglasak u prozodijski sloj jezika. Naime, „dok čovjek govori, istovremeno se realiziraju dva glavna govorna sloja: glas i tekst. Glas čine posebni govorni znakovi, a tekst jezični znakovi. Podslojevi su teksta nizovi fonema, prozodija riječi i prozodija rečenice, a podslojevi su glasa izražajnost i govorni krik“ (Škarić, 1991: 281). „Fonemski se sloj signalizira u govoru izgovornim sredstvima (izgovaranjem glasnika), a preostala četiri sloja dijele zajednička prozodijska sredstva. Prozodijska su sredstva: 1. ton i intonacija, 2. glasnoća i naglasak, 3. boja glasa, 4. spektralni sastav govornog zvuka, 5. stanka, 6. govorna brzina, 7. ritam, 8. govorna modulacija, 9. način izgovora glasnika te 10. mimika i gesta“ (Škarić, 1991: 282). Barić i dr. prozodiju opisuju kao „ono što je iznad vidljivoga u jeziku jer se ne bilježi u pismu, osim u određenim normativnim priručnicima. Dio je nauke o riječi koja unutar fonologije istražuje prozodijske (naglasne) pojave u jednom jeziku“ (Barić i dr., 2005: 66). Upravo zato što naglasci, za razliku od fonema, morfema i leksema, nisu „vidljivi“ dio jezika (osim u jezičnim

priručnicima i posebno pripremljenim tekstovima u kojima su označeni), postaju posebno zanimljivo područje u podučavanju hrvatskoga jezika u osnovnoj i srednjoj školi i na fakultetima. Zbog zahtjevnosti podučavanja na područjima koja u svojem idiomu nemaju četveronaglasni sustav iziskuju poseban trud.

Od svih navedenih prozodijskih obilježja u ovome je radu predmet istraživanja samo naglasak, dakle i mjesto naglasaka u riječi. Hrvatski se naglasci percipiraju na temelju akustičkih elemenata. Akustičke (objektivne) vrijednosti proizlaze iz kvalitete zvuka, a psihoakustičke (subjektivne) vrijednosti percipirane su ljudskim uhom. Tako, akustička fonetika proučava već izgovorene ljudske glasove kao objektivnu realnost, a perceptivnoj i artikulacijskoj fonetici važniji je anatomske, fiziološke, neurološke i psihološke dio (Škarić, 2007a: 162).

Kad je u pitanju uočavanje naglasaka riječi, relevantni su akustički parametri koji mogu potvrditi prisutnost/odsutnost i kvalitetu naglasaka. To su, zvučni intenzitet, ton i zvučno trajanje. Zvučni intenzitet objektivna je zvučna vrijednost, a zvučni intenzitet najvažniji je podražaj za osjet glasnoće, što bi bila subjektivna vrijednost (2007a). Glasnoća zvuka jest osjet jakosti zvuka u ljudskom uhu, a ovisi o jakosti i frekvenciji. Čovjek čuje zvukove u intervalu frekvencija od 20 Hz do 20 kHz, dok zvukove koji su izvan toga područja ne može čuti (Hrvatska enciklopedija, 2018; zvuk). Frekvencija, kao drugi akustički parametar za uočavanje naglasaka, objektivna je akustička vrijednost koja proizlazi iz brzine titraja glasnica, a on se psihoakustički manifestira kao uočavanje tonske visine. Što se akustičkoga parametra zvučnoga trajanja tiče, Škarić navodi da „prozodijsko trajanje sloga zavisi od toga je li slog istaknut ili nije, je li dug ili kratak te od toga koliko slogova ima u riječi i gdje se nalaze u riječi“ i dalje navodi kako „su dugi naglašeni slogovi 30 % dulji nego dugi nenaglašeni, a kratki su naglašeni 20 % dulji nego kratki nenaglašeni“ (2007a: 86).

O tome što je nositelj naglasaka još uvijek postoji dvojba. Mandić (2007) navodi da prema mnogim teorijama naglasna istaknutost obuhvaća cijeli slog, a prema drugima naglasna obilježja preuzima samo samoglasnik u slogu. Škarić definira slog kao „najmanji izgovorljiv odsječak govora“ kao „temeljnu ritmičku govornu jedinicu (za razliku od govorne riječi koja je temeljna ritmotvorna figura)“ (Škarić, 1991: 328), a naglašeni samoglasnik poistovjećuje sa slogom i opisuje kao „onaj koji u usporedbi s drugima ima viši ton, veću glasnoću, dulje trajanje i točnije izgovaranje glasnika, uglavnom samoglasnika“ (Škarić, 2007a: 120).

U hrvatskome standardnom jeziku razlikuju se riječi koje imaju vlastiti naglasak, i to su naglasnice, u kojima se naglasak „ostvaruje samo i jedino na pojedinome slogu (2007a: 86), i riječi koje nemaju vlastitog naglasaka, i to su nenaglasnice. U govoru se nenaglasnice uvijek vežu uz naglasnice i s njima čine naglasnu cjelinu. Naglasnu cjelinu čine, prema tome, jedinice izgovora koje imaju jedan naglašeni slog, a nenaglašenih može biti nekoliko (Barić i dr., 2005: 66). U raspodjeli naglasaka postoje ograničenja, a ovise o vrsti naglasaka budući da se svaki naglasak ne može ostvariti u svakom slogu riječi. Tako se silazni naglasci ostvaruju u pravilu u jednosložnim riječima ili u prvome slogu višesložnih riječi (pàs, rôg, kùćica, Kârlovac). Uzlazni se naglasci u pravilu ostvaruju u svakom slogu riječi osim u posljednjem ili u jednosložnim riječima (vòda, počétak) (Barić i dr., 2005: 68–72). Što se raspodjele naglasaka u hrvatskome jeziku tiče, Škarić navodi da se u rječnicima nalazi 48,6 % riječi s kratkouzlaznim naglaskom, 25,5 % s dugouzlaznim, 21,4 % s kratkosilaznim i 4,5 % s dugosilaznim (Škarić, 1991: 325). Navedeni postotci raspodjele naglasaka u hrvatskome jeziku važan su podatak za metodički pristup podučavanju naglasaka i ukazuju na važnost ovladavanja uzlaznim naglascima, posebice kratkouzlaznim s obzirom na to da je on najzastupljeniji u hrvatskome jeziku. U jednome dijelu istraživanja posebna se pažnja posvećuje uočavanju i izgovoru tona, a posebice usvajanju kratkouzlaznoga i dugouzlaznoga naglasaka. Iako je čestotnost silaznih naglasaka manja, to ne znači da su manje važni, no prema teoriji čestotnosti posebnu pažnju treba posvetiti naglascima koji se u hrvatskome jeziku pojavljuju u većemu postotku.

Ovim će se radom pokušati pokazati utječu li određene metode² podučavanja naglasaka na pravilno izgovaranje mjesta i vrste naglasaka, tj. na ostvarenje zadanih odgojno-obrazovnih postignuća / odgojno-obrazovnih ishoda i stjecanje naglasnih kompetencija u nastavi Hrvatskoga jezika, čime bi se posredno u budućnosti doprinijelo očuvanju naglasne norme hrvatskoga jezika.

² Navedene metode kasnije su detaljno opisane u istraživanjima i priložima.

2. 2. Standardizacija hrvatskoga jezika

Hrvatski je jezik zajednički naziv za sve zapadnojužnoslavenske govore i na njima zasnovane književne jezike kojima su se u prošlosti služili ili se danas služe Hrvati. Ostvaruje se govorima hrvatskih narječja, hrvatskim standardnim jezikom te hrvatskim supstandardnim govorima (Bičanić i dr., 2013). Od dolaska Hrvata na područja na kojima i danas žive (6. – 7. st.) govorilo se starohrvatskim jezikom. U sljedećih nekoliko stoljeća on se razmjerno brzo mijenjao, a na području srednjovjekovne hrvatske države oblikovala su se tri narječja: čakavsko, štokavsko i kajkavsko (Matasović, 2008). Otada pa do danas Hrvati u međusobnoj govornoj komunikaciji rabe ta tri organska narječja. Razvoj hrvatskih narječja (u svjetlu središnjega južnoslavenskog dijasistema³) može se promatrati tijekom triju razdoblja; prvo do kraja 12. stoljeća, drugo od kraja 12. stoljeća do kraja 15. stoljeća i treće od kraja 15. stoljeća do danas (Brozović, 1978; Lisac, 1996). Moguš (2009) naglašava kako su sva tri narječja bila, i sada su, književno stilizirana. Kako navodi Moguš, hrvatski je jezik prije svega pisani tronarječni jezik, prema tome i standardni za Hrvate (Moguš, 2009). Ta je jezična činjenica važna ne samo da bi prikazala raznolikost i bogatstvo jezičnoga izričaja kod Hrvata, razvoj standardnoga jezika te veze organskih narječja sa standardom, nego i da osvijesti stanje u kojemu su se našli neštokavski govornici pred odlukom da se službeni standardni jezik počinje graditi na štokavskoj osnovici. Silić ističe kako „štokavsko, čakavsko i kajkavsko narječje jesu različiti sustavi. To pokazuje njihova fonologija i njihova morfologija i njihova sintaksa.“ (Silić, 2006: 30)

Szabo (2006) opisuje kako je 23. listopada 1847. najprije iznesen prijedlog o tome da narodni jezik (hrvatski) postane službeni jezik u Hrvatskoj. Prijedlog je iznio odbor kojim je predsjedao Ljudevit Bedeković. Nakon rasprave o iznesenom prijedlogu održao je Ivan Kukuljević Sakcinski zapažen govor, čija je bit da „...Nema ništa goreće i tako sveto negoli da se materinji jezik koji kroz duga stoljeća u tmuni i zaboravi tumaraše, opet na ono mjesto podigne, koje mu Bog i priroda dosudi kod našega naroda, te da se sasvim u javni život uvede i da postane gospodujućim jezikom...“ (Szabo: 2006: 45) Budući da su se s Kukuljevićevim prijedlogom suglasili i ostali zastupnici, izrekao je biskup Haulik kao saborski predsjednik ovaj zaključak: „Svih staleža i redova jednodušna želja jest, da se hrvatski jezik ima uzvisiti na onu

³ Središnji južnoslavenski jezični dijasistem čine dijalekti smješteni između slovenskoga jezika na sjeverozapadu te bugarskoga i makedonskoga na jugoistoku (Lisac, 1996: 9).

čast, vrijednost i valjanost koju je do sada uživao latinski jezik“ (Szabo, 2006: 45). Vince (2002) navodi da je to bio samo početak standardizacije hrvatskoga jezika te da je jezik trebalo proučavati, normirati, podučavati u školama, osposobiti ga za njegove raznolike funkcije, pa i za jezik pravno-političkoga djelovanja. Ta je odluka Sabora donesena nakon višestoljetnog izričaja Hrvata trima narječjima i nakon borbe protiv germanizacije, mađarizacije i talijanizacije (a nakon ilirskoga pokreta) te priklanjanjem kajkavskoga književnog kruga većinskomu novoštokavskom pisanom jeziku (Moguš, 2009). Tako je tom odlukom, dalje ističe Moguš, uklonjeno novonastalo književnojezično dvojstvo u Hrvata (štokavsko:kajkavsko) (Moguš, 2009).

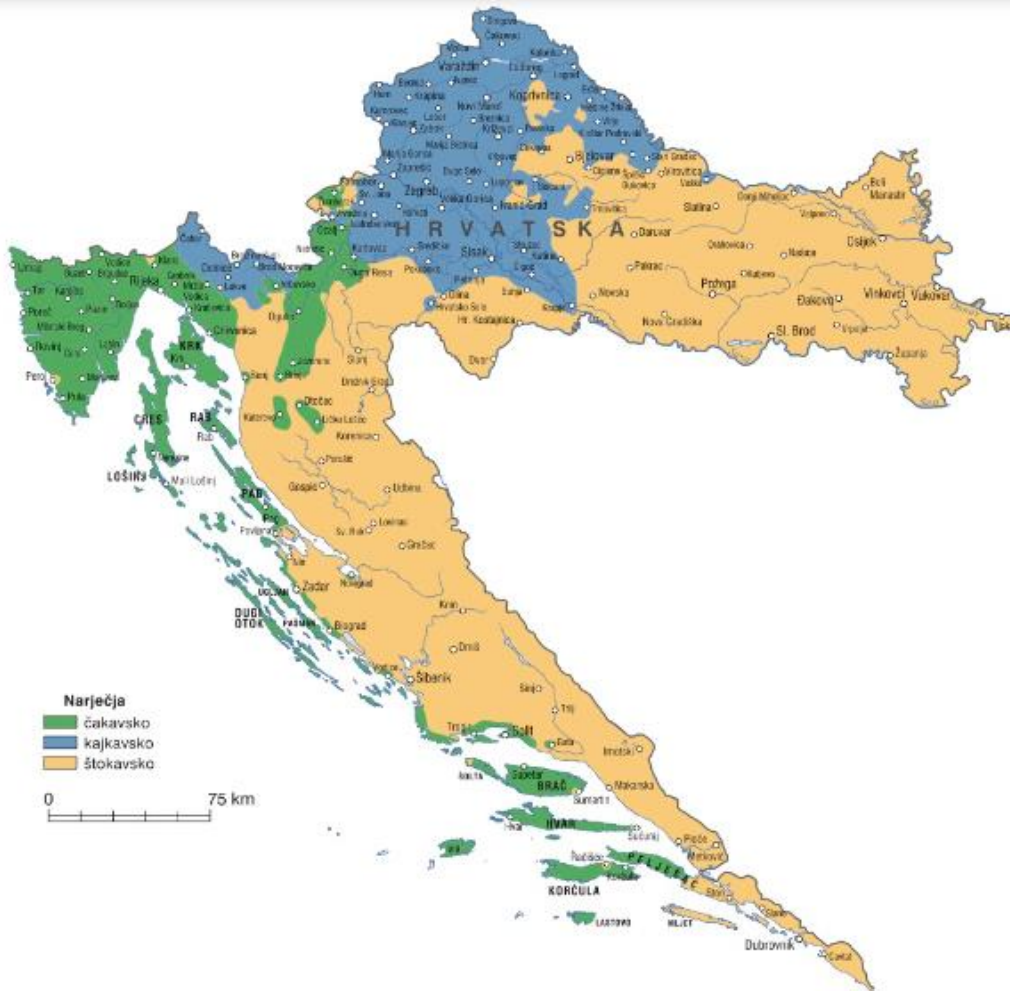
Odabir štokavske osnovice za razvoj standarda nije se dogodio naglo ni bez razloga. Babić smješta početak standardizacije hrvatskoga jezika na kraj 15. st. i kao izvor navodi djela dubrovačkih književnika (Babić, 2005). S druge strane, Katičić (2004) tvrdi da je hrvatski jezični standard zasnovan na prvim zametcima uporabne, pa i eksplicitne norme od 17. st. Nastavlja kako bez norme nema standardnoga jezika, a upravo je eksplicitno propisana norma ona koja je propisana pravopisom, gramatikom i rječnikom. Ali, standardna norma može biti i uporabna koja je temeljnija od eksplicitne te se standardnost jezika ne ocjenjuje po priručnicima nego po jezičnoj porabi, uzusu (Katičić, 2004). Možda se zbog toga jezikoslovci ne slažu oko početka standardizacije hrvatskoga jezika. Početak standardizacije prema Brozoviću počinje sredinom 18. st., a podjelu cjelokupne hrvatske jezične povijesti dijeli na šest razdoblja: tri predstandardna (9. st. – kraj 15. st., 16. st., 17. i prva polovica 18. st.) i tri razdoblja razvoja jezičnoga standarda (druga polovica 18. st. – 30. godine 19. st., 30. godine 19. st. – kraj 19. st., 20. st.) (Brozović, 1978).

Iako književna tradicija počinje živjeti na čakavskome narječju u djelima Marka Marulića u 15. st. i nastavlja se cijelim 16. st., prva gramatika Bartola Kašića iz 1604. opisuje štokavsko narječje s elementima čakavskoga (Matasović, 2008). S obzirom na bogatu književnu tradiciju zapisanu na čakavskome narječju, moglo se dogoditi da čakavsko narječje posluži kao osnovica za standardni jezik. Ovdje treba spomenuti da je svako od triju narječja u 16. st. imalo podjednake izgleda da postane temelj općehrvatskoga jezičnog standarda - čakavština jer se već dugo pojavljivala u književnosti i njome su napisana brojna književna djela, kajkavština jer se njome govorilo u Zagrebu (koji postaje sve važniji hrvatski grad), a štokavština jer je najraširenija. Do standarda se moglo doći ili izborom jednog narječja kao osnovice ili jezičnim

zajedništvom temeljenim na elementima svih triju narječja (Bičanić i dr., 2013). No, povijesne promjene koje su zahvatile Europu toga vremena uzrokovale su drugačiji ishod. Naime, u 16. st. s turskim osvajanjima dolazi do velikoga pomicanja stanovništva prema zapadu, a time i do dramatičnih promjena na dijalekatskoj karti hrvatskih narječja. Tako, kajkavsko i čakavsko narječje sve više uzmiču pred štokavskim, a ti se sociolingvistički procesi odražavaju i u pisanom jeziku (Matasović, 2008). Nadalje, opisuje Matasović situaciju u 16. i 17. st. kad se pojavljuju prvi opsežniji tekstovi na kajkavskome narječju, a narječno obojenoj stilizaciji pisanoga jezika uvelike je doprinijela politička i kulturna rascjepkanost hrvatskih zemalja. Polazeći od dijalektne situacije kraja južno od Kupe, u kojemu se dodiruju sva tri hrvatska narječja, pripadnici tzv. ozaljskoga jezično-književnog kruga pišu hibridnim (čakavsko-kajkavsko-štokavskim) književnim jezikom. Time nastavljaju koncepciju hrvatskih glagoljaša i protestantskih pisaca prema kojoj se do općehrvatskoga standarda dolazi miješanjem svih triju narječja, a ne odabirom jednoga od njih. Djelovanje pisaca toga kruga (Petar Zrinjski, Katarina Zrinjski, Fran Krsto Frankopan, Ivan Belostenec i Juraj Ratkaj) naprasno je prekinuto nakon neuspjeha zrinsko-frankopanske urote (1671.) i glavosjeka njezinih vođa Petra Zrinjskoga i Frana Krste Frankopana. Istovremeno, opisuje Matasović, u Dubrovniku nastaje bogata književnost na štokavskome narječju, a štokavska je većinom i građa u rječniku A. Della Belle (1655. – 1737.) (Matasović, 2008). Zbog navedenih migracija izazvanih turskim osvajanjima dolazi do velikih promjena u razmještaju hrvatskih narječja i njihovih dijalekata; područje se čakavštine i kajkavštine smanjuje, a štokavština se širi (Bičanić i dr., 2013) (vidi Sliku 1a i 1b). Na Slici 1a vidi se rasprostranjenost hrvatskih narječja prije migracija izazvanih turskim osvajanjima, a na Slici 1b vidi se njihova rasprostranjenost danas.

Slika 1a. Karta hrvatskih narječja prije migracija izazvanih turskim osvajanjima, preuređeno prema Brozović (1978: 33) i Lisac (2003: 164–165)

Slika 1b. Karta hrvatskih narječja danas, dostupno na: <https://jezik.hr/hrvatska-narjecja.html>

U većini se hrvatskih zemalja tijekom 18. st. širi prilično standardiziran oblik štokavskoga narječja (Matasović, 2008). Prema Brozovićevoj podjeli, posebno je važno prvo standardno razdoblje, a to je sredina 18. st. kad se hrvatski književni jezik sastoji od dvaju pisмениh jezika – novoštokavskoga i kajkavskoga – i kad završava postojanje područja nastalih u 16. st. (sjeverozapadnoga i jugoistočnoga) i kada počinje proces standardizacije novoštokavštine. U drugome standardnom razdoblju (30. godine 19. st. – kraj 19. st.) dolazi do napuštanja manjinskoga kajkavskog književnog jezika. Razdoblje je to obilježeno hrvatskim narodnim preporodom i zbivanjima u vezi s njim te sukobima pojedinih filoloških škola (zagrebačka,

riječka, zadarska, hrvatski vukovci). Tada osnovica općehrvatskoga standardnog jezika postaje novoštokavština, ukida se jekavsko-ikavsko dvojstvo u korist jekavskoga te se usvaja novoštokavska sklonidba (Bičanić i dr., 2013). Kad je riječ o definitivnom izboru osnovice i o normiranju standardnoga jezika, gramatičari zagrebačke filološke škole postupno se sve više približavaju novoštokavštini (Bičanić, Lisac, Pranjko i Samardžija, 2015: 89).

Vince (2002) tvrdi kako standardni jezik nije nastao ilirskim pokretom, nego se štokavski književni jezik tek proširio i na onaj dio hrvatskoga područja u kojemu se prije nije rabio, na kajkavsku Hrvatsku uopće i na Zagreb koji je bio snažno središte kulturnoga i političkoga života, a književni su jezik na štokavskoj osnovi učinili općim u svim hrvatskim krajevima, te je on pomalo ulazio u cjelokupni javni život, pa i u vojsku. I dalje ističe Vince kako književni jezik ne bi bio mogao sazreti bez takve višestruke uporabe i postati ravnopravan s drugim modernim standardnim jezicima (Vince, 2002).

Nakon ilirskoga preporoda, navodi Matasović (2008), štokavsko narječje jekavsko/ijekavskoga izgovora službeno postaje hrvatskim standardnim jezikom iako je i oko toga bilo spora jer je zadarska filološka škola zagovarala štokavsko narječje ikavskoga izgovora. Tek je krajem 19. st. standardni jezik normiran na novoštokavskoj osnovi. Ovdje treba naglasiti novoštokavsku osnovu jer je štokavsko narječje od najranijeg vremena bilo prilično nejedinstveno, pri čemu su zapadnoštokavski dijalekti naginjali kajkavskom, a istočnoštokavski torlačkomu (Matasović, 2008).

Treće i posljednje razdoblje standardizacije prema Brozoviću (20. st.), uvjetovano ključnim i po jezik uglavnom nepovoljnim političkim događajima, dijeli se na pet razdoblja. Njima su postavljeni temelji suvremenom hrvatskom jezičnom standardu. Hrvatski je jezik doveden do visokog stupnja standardiziranosti te se, potkraj 20. st., izborio za pravo na vlastiti naziv postavši „državni“ jezikom (Brozović, 1978). Katičić naglašava da „hrvatski standardni jezik nije štokavski dijalekt, on je samo stiliziran prema modelu štokavskih govora“ (Katičić, 2004: 51). Brozović ističe da „standardni jezik ne može nastati nego na nekakvoj organskoj jezičnoj podlozi, on mora od kakva dijalekta pozajmiti glasove, naglaske, oblike, osnovna sintaktička i tvorbeno pravila, osnovni leksički fond“ (Brozović, 1978: 16–17). Sve te elemente Brozović naziva „dijalekatskom osnovicom standardnog jezika“ (isto). Bičanić i dr. (2013) opisuju dijalektnu osnovicu hrvatskoga standardnog jezika kao štokavsku, ali ističu da hrvatski standardni jezik nije istovjetan sa štokavskim narječjem, tj. nazivi *hrvatski standardni jezik* i

štokavsko narječje nisu istoznačnice. Kako štokavština nije cijela ugrađena u standardni jezik, sve što postoji u štokavskim govorima nije samim tim činjenica hrvatskoga standardnog jezika niti je standardni jezik sveden samo na svoju osnovicu (Bičanić i dr., 2013). Silić naglašava kako štokavsko narječje nije osnovica hrvatskoga standardnoga jezika cjelinom, nego samo jednim od svojih organskih govora i da je za hrvatski standardni jezik to novoštokavski govor zapadnoga tipa jekavskoga izgovora (Silić, 2006). Danas najviše Hrvata govori štokavskim narječjem. Važno je napomenuti kako se hrvatski govori štokavskoga narječja razlikuju od ostalih štokavskih govora po svojim posebnim značajkama i po svojim vezama s čakavskim i kajkavskim govorima (Bičanić i dr., 2013).

Silić (2006) tvrdi kako i „štokavsko narječje kao jezični sustav i čakavsko narječje kao jezični sustav i kajkavsko narječje kao jezični sustav mogu imati svoje standardne govore, odnosno svoje standardne jezike. Tomu su međutim što ga ima samo štokavsko, a ne i čakavsko i kajkavsko narječje razlog društveno-politički čimbenici.“ (Silić, 2006: 32) Ovdje treba napomenuti da su u standardni jezik utkani i dijelovi drugih narječja, a time i drugih jezika.

Hrvati su svoj standardni jezik izgradili višestoljetnim naporima, a uz ostalo potaknuti željom za postizanjem nacionalnoga jedinstva. Bičanić i dr. (2013) opisuju kako se hrvatski jezik, kao i svi slavenski jezici, razvio iz praslavenskoga koji se nije sačuvao. Od njegove završne faze do suvremenoga hrvatskog jezika došlo je do mnogih promjena u jezičnome sustavu na svim razinama – fonološkoj, morfološkoj, tvorbenoj, sintaktičkoj i leksičkoj (Bičanić i dr., 2013).

Opisana standardizacija hrvatskoga jezika važna je za ovo istraživanje zato što je naglasni sustav dio hrvatskoga standardnog jezika pa je samim time bilo važno dati pregled njegova razvoja i opisati kako je došlo do standardizacije jezika, a s njime i četveronaglasnoga sustava. U hrvatskoj je prozodiji, dakle, zahvaljujući naporu brojnih hrvatskih jezikoslovaca nadvladao onaj organskorazvojni smjer koji su svojim tekstovima u osamnaestome stoljeću utemeljili Andrija Kačić Miošić i drugi pisci služeći se zapadnom štokavštinom. A njihovim se prethodnicima mogu smatrati još stariji književnici: Dubrovčani Šiško Menčetić, Džore Držić i Ivan Gundulić te bosanski franjevci poput Ivana Bandulavića (Vukušić, 1995). A, svaka se današnja, tj. novoštokavska različitost temelji na prednovoštokavskoj različitosti ili na različitu kasnijem ujednačavanju. To onda govori o organskom i originalnom razvoju svakog idioma, pa tako i zapadnoga dijalekta (Vukušić, Zoričić i Grasselli-Vukušić, 2007).

Iako će u ovome radu biti riječi o tome kako bolje usvojiti hrvatski standardni jezik, točnije o tome kako steći kompetencije o standardnome mjestu naglaska, o oponašanju i izgovoru četveronaglasnoga standardnog sustava kod učenika u osnovnoj školi, ne smije se zanemariti važnost očuvanja svih naglasnih idioma u Hrvatskoj.

2. 3. Povijest hrvatske akcentuacije

Odlukom Sabora o službenome jeziku 1847. godine i utjecajem hrvatskih jezikoslovaca službenim je postao i novoštokavski četveronaglasni sustav. Put takvoj odluci nije donesen naglo i bez razloga.

Ham (2006) ističe kako su se uvjeti stvarali stoljećima ne samo književnim izričajima nego i gramatičkim priručnicima (gramatikama) hrvatskoga jezika. Hrvatski su se gramatički priručnici razvijali i mijenjali tijekom povijesti. Ham (2006) dijeli hrvatske gramatičke priručnike na stare hrvatske gramatike, hrvatske gramatike od ilirizma do kraja 19. stoljeća te na gramatike u 20. stoljeću. Starim smatra sve one koje su napisane od 1604. do 1836., dakle od prve gramatike Bartola Kašića do prve ilirske gramatike Vjekoslava Babukića, s time da treba naglasiti kako je od 1728. do kraja staroga razdoblja nastalo 17 različitih gramatika, a s ponovljenim izdanjima 33. Od toga je 9 izdanja kajkavskih gramatika, a preostalih je 25 izdanja štokavskih gramatika (Ham, 2006). Kako je četveronaglasni sustav, kao dio prozodije hrvatskoga standardnog jezika, nastao nakon niza promjena u štokavskome narječju (Matasović, 2008), njegova opisa nije niti bilo u prvim gramatikama. U novoštokavskim govorima naglasci su do 15. st. bili samo dinamički dugi i kratki (Škarić, 1991: 324). U 15. i 16. st. u dijelu štokavskih govora dolazi do tzv. novoštokavskih inovacija koje su znatno utjecale na fizionomiju današnjega standardnog jezika (Bičanić i dr., 2013). Od 15. st. naglasci su počeli jakošću prelaziti za jedan slog naprijed snizujući taj slog, a stari je naglašeni slog zadržao visoki ton. Takvo se prelaženje naglaska naziva oslabljeno, za razliku od neoslabljenoga kada naglasak prelazi naprijed na početni slog u riječi i jakošću i tonom. Samo se pomicanje naglaska s jednog sloga na drugi naziva metataksa, a promjena se tona naglašenog sloga naziva metatonija, pa je oslabljeno pomicanje naglaska metatonično i metataksično, a neoslabljeno samo metataksično (Škarić, 1991: 324). I Matasović (2008) govori o nastajanju uzlazne intonacije pomicanjem za jedan slog unatrag što se naziva štokavska retrakcija naglaska. Njome su nastale dvije nove

uzlazne intonacije u štokavskome: kratkouzlazna (na kratkim slogovima) i dugouzlazna (na dugim slogovima). Ova pojava, nastavlja Matasović, nije podjednako zahvatila sve štokavske govore, no u dijalektima na temelju kojih je nastala standardna ortoepija ta je promjena vrlo dosljedna. U tom sustavu postoje sljedeće intonacije (složeni tonski naglasci):

- kratkosilazni (˘) na jednosložnim riječima i prvom slogu višesložnih riječi; nastaje od praslavenskoga akuta, ali i od kratkog naglaska, te od cirkumfleksa u slučajevima kad se cirkumfleks pokratio,
- dugosilazni (ˆ) na jednosložnim riječima i prvom slogu višesložnih riječi; postaje od praslavenskog cirkumfleksa, ali i od neoakuta i od sekundarno produljenog kratkog naglaska,
- kratkouzlazni (˙) na bilo kojem slogu osim posljednjega; nastaje štokavskom retrakcijom naglaska na kratak slog i
- dugouzlazni (ˊ) na bilo kojem slogu osim posljednjega; nastaje štokavskom retrakcijom naglaska na dug slog (Matasović 2008).

Dakle, u naglasnome sustavu pojavljuju se dva uzlazna naglasaka i oblikuje se četveronaglasni sustav kakav je danas u hrvatskome standardnom jeziku. Takav je sustav dobiven od dvonaglasnoga koji se sastojao od dvaju silaznih naglasak – kratkosilaznoga i dugosilaznoga. Njihovim pomicanjem za jedan slog prema početku riječi nastaju uzlazni naglasci. Tako na mjestu dugoga sloga nastaje dugouzlazni, a na mjestu kratkoga sloga kratkouzlazni naglasak. Zanaganasna dužina ostaje na mjestu gdje se nalazio dugosilazni naglasak (genitiv jednine *rūkê* > *rúkē*) (Bičanić i dr., 2013). U naglasnoj se normi ističu tri reda naglasnih činjenica u tome razvoju: prvo, nužne prilagodbe na određene glasovno-oblične promjene, drugo je izraz autonomnoga razvoja samoga naglasnog sustava i treće je posljedica novijih razvojnih tendencija pojednostavnjivanja veoma složenog naglasnog sustava (Vukušić, Zoričić i Grasselli-Vukušić, 2007).

Zapisi o naglasnome sustavu / naglasnim sustavima različiti su u starim gramatikama. Ham (2006) navodi da je u Bartola Kašića začeta štokavska naddijalektna stilizacija, ikavska i/ili jekavska, s čakavskim sastavnicama, a posve se poštokavljuje u 18. st. u gramatici dubrovačkoga isusovca Ardelija Della Belle 1728. Važno je naglasiti kako su sve stare hrvatske gramatike tronaglasne, odnosno sve bilježe akut, gravis i cirkumfleks. Izuzetak je Starčevićeva gramatika iz 1812. u kojoj je naznačen četveronaglasni sustav. On još nema znakove za naglaske. To se

dogođa 1854. kad Andrija Torkvat Brlić uvodi četiri znaka za naglaske i znak za zanaglasnu dužinu. (Ham, 2006) Vjekoslav Babukić autor je dviju gramatika pod naslovom *Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga* 1836. i *Ilirska slovnica* 1854. (Bičanić, Lisac, Pranjković i Samardžija, 2015: 88). Mažuranićeva gramatika *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika* ulazi u školske klupe 1842. godine. Ona donosi onaj hrvatski jezik koji Babukić normira u svojoj *Slovnici*, a to je jekavska štokavština sa svim obilježjima ilirske, zagrebačke književnojezične norme (Ham, 2006). U Mažuranićevim se *Temeljima*, donosi dalje Ham, opisuju četiri naglasaka sa zanaglasnom dužinom. U njoj su pravila o raspodjeli naglasaka ista kao i u suvremenom jeziku (posljednji slog ne nosi naglasak, u jednosložnih je riječi samo silazni naglasak, na unutrašnjem slogu višesložne riječi samo su uzlazni naglasci, na prvom slogu mogu biti sva četiri naglasaka). Isto je i s pravilom o pomicanju naglasaka na prednaglasnicu. Jedino su, naglašava Ham, u odnosu na suvremenu normu znakovi za dugosilazni i dugouzlazni naglasak zamijenjeni. Tako se Mažuranićeva slovnica razotkriva pred čitateljem kao izrazito štokavska, a prema opisanim naglascima, novoštokavska. Četveronaglasni sustav bilježenja naglasaka u hrvatskoj je normi učvršćen tek 1859. zahvaljujući Antunu Mažuraniću i njegovoj *Slovnici Hèrvatskoj*. (Ham, 2006). Iste godine nastaje i *Skladnja ilirskoga jezika* za niže gimnazije Adolfa Vebera Tkalčevića, no Mažuranićeva je bila „opravdano cijenjena ponajviše zbog vrlo dobro opisanoga naglasnog sustava...“ (Bičanić, Lisac, Pranjković i Samardžija, 2015: 88).

Bičanić i dr. navode kako se kasnije pod utjecajem Maretića i vukovaca promijenilo i naglasno znakovlje što su ga Hrvati rabili od Bartola Kašića do Ivana Mažuranića. Po uzoru na Karadžićevo i Daničićevo bilježenje dotadašnji je znak za dugosilazni naglasak promijenjen u *â*, a dotadašnji znak za dugouzlazni u *á* ((Bičanić i dr., 2013). Prema Ham, upravo su slovničari zagrebačke škole od ilirizma pa do kraja 19. st., izabravši upravo starije oblike iz štokavskoga naddijalekatnog naslijeđenog temelja, korak po korak, postupno, kretali k novoštokavštini – jezik zagrebačke filološke škole nije u svojim počecima novoštokavština sa starim oblicima, nego je nenovoštokavština koja postupno prima novoštokavske oblike (Ham, 2006).

Vukušić, Zoričić i Grasselli-Vukušić (2007) navode kako je Tomo Maretić, pišući svoju gramatiku potkraj 19. st., Karadžića smatrao predstavnikom sve novoštokavštine. On je tako uza supstanciju i strukturu svih razina jezičnog opisa uzeo u cijelosti i Karadžić-Daničićevu akcentuaciju. Ističu da su „njegovim putem krenuli i Ivan Broz i Franjo Iveković u svome *Rječniku hrvatskoga jezika*. Tako stvoren prozodijski monolit, tuđ hrvatskom jeziku baš u onome

dijelu koji je izvan zajedničkog polja općega novoštokavskog preklapanja. Taj dio istočne novoštokavske akcentuacije, koji nju individualizira, nametnut je tako hrvatskomu jeziku mjesto onog tako amputiranog dijela zapadnoga novoštokavskog naglašavanja koji njega uposebljava. Time je hrvatskom jeziku oduzeta njegova i nametnuta mu tuđa individualnost“ (Vukušić, Zoričić i Grasselli-Vukušić, 2007: 17–18). Nadalje, ističu kako su se neki jezikoslovci 1911. ipak suprotstavili svakoj apsolutizaciji Karadžićeva naglašavanja. Bili su to Grga Tomljenović i Milan Japunčić. Njih se dvojicu smatra pretečama današnjih normativnoakcentoloških spoznaja. Grga Tomljenović usto potvrđuje strukturalne prozodijske vrijednosti zapadnoga dijalekta. Njih slijede Stjepan Ivšić i Nikola Andrić. Djelovanje tih jezikoslovaca prekida Prvi svjetski rat. Kasnije se tek četrdesetih i pedesetih godina dvadesetoga stoljeća u nekim dvojezičnim rječnicima (Julije Benešić, Deanović) pojavljuju poneki izrazito hrvatski naglasci (*těbe, těbi, činòvnik, òtok...*) (Vukušić, Zoričić i Grasselli-Vukušić, 2007). U *Pravopisu hrvatskosrpskoga književnog jezika* iz 1960. pojavljuje se znatan broj hrvatski naglašanih riječi, ali samo kao drugi lik dublete (npr. *vúci* i *vûci, dóci* i *dôci...*). Pojavljuju se i razne druge nedosljednosti koje se u hrvatskome književnom jeziku nikako ne ostvaruju. Sve to, dalje navode Vukušić, Zoričić i Grasselli-Vukušić, dokazuje da je naglašavanje u pravogovornoj normi najnevoljnija strana hrvatskoga jezika sve od Maretića do danas. Tek šezdesetih godina slaže Ljudevit Jonke dvostruke naglaske u njihovu pravom rasporedu, najprije kako se govori kod nas, a potom kako se govori na istoku (književnost – *književnost*) (Vukušić, Zoričić i Grasselli-Vukušić, 2007). Škarić (1991) ističe kako su očite promjene koje sežu još od staroslavenskoga jezika. Hrvatski je standard normirao i ustalio četveronaglasni sustav zasnovan na novoštokavskoj osnovici. No, danas se na području Hrvatske osim četveronaglasnoga sustava nalaze i drugi. Jednonaglasni sustav imaju izvorni govornici stare zagrebačke jezgre. Taj je naglasak dinamičan i u silaznoj se intonacijskoj jezgri ostvaruje kao poludugi silazni (*Z'agreb, tak'ođer, Medvešč'ak*). Dvonaglasni sustav s dugosilaznim i kratkosilaznim imaju neka mjesta na sjevernim dalmatinskim otocima, a u govorima čakavskog i kajkavskog narječja najrasprostranjeniji je tronaglasni sustav s dugosilaznim naglaskom, kratkosilaznim naglaskom i akutom. U akutu ton počinje silaziti pri kraju naglašenog samoglasnika te je zanaglasni slog nizak (Škarić, 1991: 325). Postoji i peteronaglasni sustav (u nekim posavskim govorima) u kojima uz četiri štokavska naglasaka stoji i akut (isto, 1991).

Danas je naglasna norma uspostavljena i propisana u najnovijim hrvatskim normativnim djelima. Neka od njih su: *Gramatika Zavoda za jezik, Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku* Babića, *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika* Babića, Brozovića, Moguša, Pavešića, Škarića i Težaka, *Naglasak u hrvatskom književnom jeziku* Vukušića, Zoričića i Grasselli-Vukušić.

Tako je stoljetnim naporom brojnih hrvatskih jezikoslovaca konačno nadvladao u hrvatskoj prozodiji onaj organsko-razvojni smjer koji su svojim tekstovima u osamnaestome stoljeću utemeljili Andrija Kačić Miošić i drugi pisci, služeći se zapadnom štokavštinom. A njihovim se prethodnicima mogu smatrati još stariji književnici: Dubrovčani Šiško Menčetić, Džore Držić, Ivan Gundulić i bosanski franjevci poput Ivana Bandulavića (Vukušić, 1995). Ipak, naglašavaju Vukušić, Zoričić i Grasselli-Vukušić (2007) kako nema niti će ikad u priopćavanju biti posve ustaljene, a kamoli idealne naglasne norme. Ustaljeno je uglavnom samo ono što je sustavno, a od leksičkoga ono što je veće čestote. Prevelik je broj leksičkih jedinica, nastavljaju, da bi im se posve ustalio naglasak, a k tomu, razvoj donosi nova naglasna ponašanja koja kao inačice supostoje sa starijima dok ih ne istisnu u stilsku pričuvu (Vukušić, Zoričić i Grasselli-Vukušić, 2007).

2. 4. Povijest školstva u Hrvatskoj

I kad je školstvo u pitanju, Hrvatska je iz raznih razloga prolazila težak put. Od ustrojstva samostalne hrvatske države iz IX. st. do danas društvene su državno-teritorijalne i političke prilike u Hrvatskoj bile vrlo različite. Već 1102. Hrvatska ulazi u državno-pravnu zajednicu s Mađarima, ili bolje rečeno pod mađarsku vlast, a od 1527. Hrvatska je u sastavu austrijskog carstva. Ne samo što je Hrvatska u većem dijelu promatranog razdoblja bila pod tuđinskom vlašću, nego je istovremeno bila rascjepkana i nalazila se pod vlašću više država: Austrije, Venecije, kratko vrijeme Francuske (Ilirske provincije), Turske (Munjiza, 2009).

Određeni kontinuitet hrvatske državnosti mogao se održavati jedino preko Hrvatskoga sabora i bana na području civilne Hrvatske. Zbog takva okvira školstvo se u Hrvatskoj nije moglo ravnomjerno razvijati. Munjiza obrazovanje u Hrvatskoj dijeli na predinstitucionalno i institucionalno. U predinstitucionalnom razdoblju naglašava suparništvo između latinskog i slavenskog jezika i pisma pri čemu se obrazovanje na latinskom provodilo preko svećenika, a na slavenskom preko braće Ćirila i Metoda. Navodi kako je, prema drugim izvorima, i Karlo Veliki 789. poticao otvaranje škola i u Hrvatskoj.

Do druge polovice 18. st. u europskim zemljama, uključujući teritorijalno razjedinjene hrvatske zemlje, ne postoji školstvo kao odgojno-obrazovni podsustav društva, a najvažniju ulogu u osnivanju i održavanju škola na svim razinama imala je Katolička crkva (Švoger i Župan, 2021: 10). Brojni su svećenički i redovnički redovi organizirali školstvo u Hrvatskoj: benediktinci, dominikanci, franjevci, isusovci, pavlini, sestre milosrdnice, klarise i uršulinke. Podučavalo se čak i po župama ili župnim stanovima. Treba napomenuti da među njima nije bilo jedinstvene organizacije kao ni jedinstvenih planova i programa (Munjiza, 2009). Pranjić (1994) iznosi kako su tijekom nekoliko stoljeća benediktinske opatije bile preteče kulturnog progressa i tako uvelike zadužile dolazeću civilizaciju omogućavajući joj pristup antičkoj kršćanskoj klasiци spašavajući najvrednija djela svojim marljivim prijepisima. Kujundžić (1944) navodi kako su benediktinci samostane najprije počeli osnivati u primorju, a kasnije su se širili i prema najistočnijim dijelovima Hrvatske. Radelj (1994) opisuje kako dominikanci otvaraju niže škole humanističkoga određenja diljem Hrvatske u brojnim mjestima i gradovima: u Dubrovniku 1225., Ninu 1228., Splitu prije 1245., Pagu oko 1250... Red sv. Dominika među ostalima neobično cijeni studij jezika i književnosti (Radelj, 1994). I franjevci također, osim što su

pojedinačno podučavali djecu velikaša, bili su zaslužni za djelovanje na području osnovnog školstva. Obučavali su poznavanju pisma, čitanju, pisanju i učenju katekizma. Usto, zaslužni su za prve početnice. Potkraj 16. st. osnovne škole postojale u gotovo svim franjevačkim samostanima i župama (Kapitanović, 1994).

Još je jedan red imao zasluge u razvoju i oblikovanju školstva na ovim područjima. Bili su to isusovci (jezuiti). Na naša područja dolaze u drugoj polovici 16. st., a svoj su školski sustav izložili u nastavnom planu i programu pod nazivom *Ratio studiorum* 1586. s konačnom redakcijom 1599. Glavni su predmeti obučavanja grčki i latinski klasicizam. Po njemu su bile ustrojene sve jezuitske škole u svijetu, pa i u Hrvatskoj. No, tek početkom 17. st. otvaraju isusovci gimnazije u brojnim hrvatskim gradovima, omogućuju masovno školovanje mladića iz svih staleža te tako unapređuju građanski stalež. Najveću su ulogu isusovci imali u razvoju hrvatskoga jezika. Značajan je prije svega njihov izbor štokavskoga narječja za zajednički jezik, a prva gramatika isusovca Bartola Kašića nastaje 1604. godine, još prije osnivanja kolegija u Hrvatskoj (Munjiza, 2009). Jezični su priručnici njegovih nasljednika Jakova Mikalje i Ardelija Della Belle više vezani s misionarskom nego sa školskom djelatnošću (Korade, 1994).

Nisu samo svećenički redovi bili zaslužni za razvoj školstva u Hrvatskoj. Od svoga dolaska u Hrvatsku, točnije u Varaždin, 1703. godine sestre uršulinke odigrale su važnu ulogu u razvoju hrvatskoga školstva. Već 1714. godine prema odluci zagrebačkog generalnog vikara Nikole Gottala djeca u njihovoj školi u Varaždinu uz njemački jezik uče i hrvatski (Palac, 1994).

Razvojem građanstva otvaraju se različite vrste privatnih i javnih škola, najprije s po jednim učiteljem, a kasnije s posebnim programskim učiteljima (prve građanske škole mogu se pratiti od 10. st.). U njima nije bilo općevažećeg nastavnog plana i programa, a obrazovanje je bilo još uvijek neobvezno (Munjiza, 2009). Nakon ukidanja isusovačkog reda⁴ 1773. zaplijenjena je njihova imovina. Time su osigurani i financijski temelji za provođenje modernizacijskih reformi školstva u Habsburškoj Monarhiji, dio koje su bile hrvatske zemlje, osim Dalmacije i dijela Istre, koje su u sastav Monarhije ušle početkom 19. st. (Švoger i Župan, 2021: 10).

Državno se školstvo ozbiljnije uređuje u vrijeme vladavine carice Marije Terezije (1740. – 1780.) *Općim školskim redom* iz 1774. Njega ubrzo mijenjaju nove ugarske nastavne osnove, najprije *Ratio educationis* iz 1777. (punim nazivom *Ratio educationis totiusque rei literariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, u prijevodu *Opći školski i naučni*

⁴ Reformama cara Josipa II. (1780. – 1790.) ukidaju se gotovo svi crkveni redovi na području austrijskog carstva.

sustav za ugarsko kraljevstvo i njemu pridružene strane) potom nastavna osnova *Ratio educationis* iz 1806., prema kojima postoje narodne (osnovne) i latinske (gimnazije) škole, s nastavom na njemačkom jeziku. Tek poslije 1830. godine počinje masovnije školovanje uvođenjem *narodnih elementarnih škola* (Munjiza, 2009). Naredbom *Sustav početnih škola* iz 1845. uvedene su dvogodišnje niže i dvogodišnje više škole na materinskome jeziku (Švoger i Župan, 2021: 11).

U Dalmaciji i Istri stanje je bilo slično, a u Dubrovniku i Dubrovačkoj Republici malo povoljnije. Ukidanjem kmetstva 1848. godine i uvođenjem hrvatskog jezika kao službenog u javnu uporabu (1847) osjeća se povoljnije stanje i u školstvu⁵ (Munjiza, 2009). Te su godine uvedene i osmogodišnje gimnazije te matura kao ispit zrelosti i uvjet za upis na studij (Švoger i Župan, 2021: 12). Reforma gimnazija u Habsburškoj Monarhiji regulirana je *Nacrtom ustroja gimnazija i realnih škola u Austriji (Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich)* iz 1849. godine. Njime je osmogodišnja gimnazija podijeljena na četverogodišnju nižu i višu gimnaziju i uvedeno je niz promjena i novina, primjerice sustav predmetnih nastavnika, institucija razrednika, polaganje ispita zrelosti, vođenje pedagoške dokumentacije (Batinić, 2021a: 115). Ham (2006) ističe kako od 1846. (godinu dana prije nego što hrvatski jezik postaje službeni) Kraljevska akademija ima službenoga profesora hrvatskoga jezika⁶ (Vjekoslava Babukića) pa onda i obveznu nastavu hrvatskoga jezika. Vrijeme je to nastajanja brojnih gramatičkih priručnika. Što je detaljnije opisano u prethodnome poglavlju.

Prema *Hrvatsko-ugarskoj nagodbi* iz 1868. godine Hrvatska je dobila samostalnost i u školstvu iako su rasprave oko samostalnog uređenja školstva počele već 1860. godine. Novim školskim zakonom iz 1869. godine otvara se put uvođenju školske obveznosti. Nakon nekoliko propalih pokušaja prvi je školski zakon donesen 1874. u Hrvatskome saboru pod nazivom *Zakon od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih školah i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, za vrijeme Mažuranićeve školske reforme, kojim Hrvatska prvi put samostalno i autonomno uređuje svoje školstvo i prema kojemu se uvodi obvezna niža četverogodišnja pučka škola. Iako je tiskanje udžbenika bilo propisano još od marijaterezijanske reforme 1774., tim su zakonom prvi put u uvjetima samostalnog školstva u Hrvatskoj ostvareni

⁵ Tijekom neoapsolutizma od 1854. do 1860. nastavni je jezik bio njemački i u Hrvatskoj (Švoger i Župan, 2021: 12).

⁶ Podatak o prvome službenom sveučilišnom profesoru hrvatskoga jezika navodi se unatoč tomu što se ovaj rad zasniva na istraživanjima u osnovnoškolskoj nastavi.

svi preduvjeti za tiskanje i izdavanje potrebnih udžbenika, priručnika i literature na hrvatskom jeziku (Munjiza, 2009). Naknadnim uredbama propisani su školski i nastavni red, ustrojni statut za preparandije, uprava pučkih škola, nastavni plan i program te propisi o namještanju učiteljskoga osoblja, polasku škole, o ispitima za učiteljsku službu u građanskim školama i opetovničkoj nastavi (Batinić, 2021a: 116).

Školskim zakonom iz 1888. godine nastaje novi jedinstveni školski zakon⁷ (zbog postojanja školskog zakona u Vojnoj krajini koja je ukinuta 1881. godine i sjedinjena s Hrvatskom i Slavonijom) (Munjiza, 2009). Taj je zakon ostao na snazi do 1918., a neke njegove odredbe i dulje, do donošenja školskoga zakona u novoj državnoj zajednici – Zakona o narodnim školama u Kraljevini Jugoslaviji⁸ (1929.) (Batinić, 2021a: 116). Slijede izrade novih školskih zakona 1919.⁹ i 1929., a paralelno se nižu nastavni planovi i programi: 1926.¹⁰, 1933., 1941. i 1944. Nakon Drugoga svjetskog rata uvodi se obvezno sedmogodišnje školovanje, a novi školski zakoni slijede 1951. i 1959. Batinić (2021) ističe kako se kao rezultat poslijeratne školske reforme 1958. godine uvodi jedinstven školski sustav za sve jugoslavenske republike zasnovan na obveznoj osmogodišnjoj osnovnoj školi (Batinić, 2021: 24). Sukladno tim transformacijama nastaju novi nastavni planovi i programi od 1947. do 1989.

Nakon demokratskih promjena 1990. pišu se i tiskaju novi udžbenici i priručnici. Iako je novi školski zakon u slobodnoj i neovisnoj Republici Hrvatskoj donesen tek 2008.¹¹, novi nastavni plan i program nastaje već 1991. Slijede nastavni planovi i programi 1999. i 2006.

Nastavni plan i program iz 2006. temelji se na Hrvatskome nacionalnom obrazovnom standardu (HNOS-u) koji je kao reformski dokument „putokaz za učiteljstvo, učenike, a i roditelje pri ostvarivanju i stalnom poboljšavanju odgoja i obrazovanja. Naime, Planom Razvoja

⁷ Zakon od 31. listopada 1888. ob uredjenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učiteljah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji (Švoger i Župan, 2021: 14)

⁸ Jugoslavija, država nekoliko južnoslavenskih i drugih naroda koja je u razdoblju od 1918. do 2003. imala različit državni ustroj i naziv; u monarhijskom razdoblju: Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (1918), Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (1921), Kraljevina Jugoslavija (1929); pod komunističkom vlašću: Demokratska Federativna Jugoslavija – DFJ (1945), Federativna Narodna Republika Jugoslavija – FNRJ (1945), Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija – SFRJ (1963); nakon raspada SFRJ, Srbija i Crna Gora stvorile su (1992) Saveznu Republiku Jugoslaviju (2003. odustale su od imena Jugoslavija u nazivu državne zajednice). Hrvatska enciklopedija. (dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=29463>)

⁹ Izrada novoga školskoga zakona započela je već 1919. godine, koji je počivao na školskom zakonu Kraljevine Srbije, međutim, hrvatske zemlje ga ne prihvaćaju (Munjiza, 2009: 49).

¹⁰ Donošenje zakona 1929. pripremljeno je Jedinstveni plan i program za područje čitave Kraljevine SHS, koji je uspostavljen tri godine prije donošenja zakona, a neznatno izmijenjen tijekom 1931. godine (Munjiza, 2009: 49).

¹¹ Izmjene i dopune Zakona iz 2008. slijede redom: 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2017. i 2018., 2019., 2020. i 2022. g. MZO. (dostupno na: <https://mzo.gov.hr/pristup-informacijama/dokumenti-zakonski-i-podzakonski-akti-2080/dokumenti-zakonski-i-podzakonski-akti-2-osnovnoskolski-odgoj-i-obrazovanje-2082/2082>)

sustava odgoja i obrazovanja 2005. – 2010., koji je Vlada Republike Hrvatske usvojila 9. lipnja 2005., započete su reforme na svim razinama odgojno-obrazovnog sustava. Konceptualno unesena promjena u odgojno-obrazovnu i nastavnu djelatnost u školi odnosi se na usmjerenost podučavanja na učenika.

Isto tako, 11. rujna 2006. imenovano je Vijeće za nacionalni kurikulum(um)¹² predškolskog, osnovnoškolskog i srednjoškolskog sustava odgoja i obrazovanja koje je 2007. izradilo i objavilo strategiju za izradu nacionalnog kurikulum(um)a, a 2008. donijet je *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* kojim je kurikulum(um) ozakonjen (Bežen, 2008: 261–262). Kao rezultat tih reformi nastaje 2011. godine *Nacionalni okvirni kurikulum(um)*¹³(NOK). Novi *Nacionalni kurikulum(um) za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje* na snagu stupa 2018. godine, a nakon njega slijede i predmetni kurikulum(um)i, tako i *Kurikulum(um) za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* 2019. godine.

Na mrežnim stranicama Ministarstva stoji da nacionalni kurikulum(um) utvrđuje vrijednosti, načela, općeobrazovne ciljeve i sadržaje svih aktivnosti i programa, pristupe i način rada s djecom rane i predškolske dobi, odgojno-obrazovne ciljeve po područjima razvoja djece. Odgoj i obrazovanje u osnovnim i srednjim školama ostvaruje se na temelju nacionalnoga kurikulum(um)a, nastavnih planova i programa te školskog kurikulum(um)a. Nacionalni kurikulum(um)i donose se za pojedine razine i vrste odgoja i obrazovanja sukladno okvirnom nacionalnom kurikulumnom dokumentu koji na općoj razini određuje elemente kurikulumnog sustava za sve razine i vrste osnovnoškolskoga i srednjoškolskoga odgoja i obrazovanja. Kurikulum(um)ima nastavnih predmeta određuju se svrha i ciljevi učenja i podučavanja nastavnog predmeta, struktura pojedinog predmeta u cijeloj odgojno-obrazovnoj vertikali, odgojno-obrazovni ishodi i/ili sadržaji, pripadajuća razrada i opisi razina usvojenosti ishoda, učenje i podučavanje te vrednovanje u pojedinom nastavnom predmetu, a može se utvrditi i popis potrebnih kvalifikacija učitelja i nastavnika za izvođenje kurikulum(um)a.

Cjelovita kurikulumna reforma donosi promjene u podjelama ciklusa obrazovanja u 4 ciklusa. Prvi ciklus čine 1. i 2., razred osnovne škole, drugi ciklus čine 3., 4. i 5. razred osnovne

¹² Kurikulum znači organizirani aranžman procesa učenja i sadržaja s obzirom na određene svrhe i ciljeve (Bežen, 2008: 207).

¹³ *Nacionalni okvirni kurikulum* predstavlja osnovne sastavnice predškolskoga, općega obveznoga i srednjoškolskoga odgoja i obrazovanja. Središnji dio *Nacionalnoga okvirnog kurikulum*a čine učenička postignuća za odgojno-obrazovna područja, razrađena po odgojno-obrazovnim ciklusima te opisi i ciljevi međupredmetnih tema koje su usmjerene na razvijanje ključnih učeničkih kompetencija.

škole, treći ciklus čine i 6., 7. i 8. razred osnovne, a četvrti ciklus razredi srednje škole. Ciklusi osnovnoškolskoga odgoja i obrazovanja podijeljeni su na taj način kako bi se učenicima olakšala prilagodba na zahtjeve odgojno-obrazovnog sustava u skladu s njihovom razvojnom dobi. Hrvatski se jezik podučava u sklopu jezično-komunikacijskoga područja. Neki od odgojno-obrazovnih ishoda toga područja su: stjecanje potrebne razine slušanja, govorenja, čitanja i pisanja ključne za učenje, rad i život, tj. razvijanje sposobnosti komunikacije u različitim situacijama, razumijevanje djelovanja jezika i ovladavanje potrebnim jezikoslovnim pojmovima, tekstnim vrstama i stilovima.

S obzirom na to da je kurikulum (um) novi pojam, a nova školska reforma temelji se na njemu, treba reći nešto o tome. Bežen (2008) detaljno opisuje kurikulum. Ističe kako je kurikulum u brojnim nacionalnim obrazovnim sustavima jedan od temeljnih državnih dokumenata, a postoje i kurikulumi pojedinih vrsta škola i kurikulumi pojedinih nastavnih predmeta. Kurikulum, dakle, ondje gdje se primjenjuje, ima ulogu nastavnoga programa u tradiciji kojoj pripada i hrvatsko školstvo. U zapadnoeuropskim zemljama i SAD-u sadržaji nastave određuju se znatno širim dokumentom koji se naziva kurikulum. Suvremena didaktika govori o odgojno-obrazovnome programu razumijevajući pritom sve oblike odgojno-obrazovnog procesa. Neki se stručnjaci zalažu da se kao hrvatska riječ rabi uputnik, a kao prilagođena tuđica kurikulum ne preporučuju za uporabu u standardnome jeziku budući da je neprilagođena tuđica. (Bežen, 2008: 249–261) S obzirom na to da se službeni dokument ipak zove *Kurikulum*, a da se za uporabu preporuča oblik kurikulum, u ovome će se radu dalje rabiti oblik kurikulum (um), a oblik posvojnoga pridjeva kurikulum (um)ski/kurikularni.

O promjenama za vrijeme HNOS-a i o kurikulumnoj reformi bit će još govora u narednim poglavljima. Valja zaključiti da je hrvatsko školstvo od 1974. (prvoga školskog zakona) do 2018. (*Nacionalni kurikulum (um) za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje*) prošlo brojne promjene i reforme kako stručne i pedagoške, tako i kulturološke, političke i ideološke. Uvid u razvoj nastavnih planova i programa, a kasnije kurikulum (um) a, važan je zbog uvida u sadržaje o podučavanju naglasaka što je tema ovoga rada.

2. 5. Nastavni planovi i programi u svjetlu podučavanja akcentuacije od 1874. do 1990.

Nastavni planovi i programi polazna su točka svakoga podučavanja, pa tako i podučavanja naglasnoga sustava unutar predmeta Hrvatski jezik. O nastanku i razvoju školskih zakona i uredba / nastavnih planova i programa bilo je riječi u prethodnome poglavlju. Ovdje će se iznijeti dijelovi dostupnih dokumenata (u periodu od prvoga školskog zakona 1874. do 1990. kada su se dogodile velike društveno-političke promjene u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji dio koje je bila i Hrvatska) koji su vezani za podučavanje naglasaka, nekih koji reguliraju pučku školu¹⁴, a nekih koji reguliraju gimnazijsku nastavu¹⁵.

Kao što je već spomenuto u prethodnome poglavlju, nekoliko godina prije prvoga školskog zakona (1874), Hrvatska je 1868. dobila samostalnost u školstvu. U to vrijeme velikih političkih pa i školskih promjena i reformi znakovit je bio govor Jambrečaka¹⁶ u Hrvatskome saboru 1869. koji je tvrdio da će se četveronaglasni sustav najbolje usvojiti ako se na riječima budu sustavno bilježili naglasci. S obzirom na to da je ta njegova ideja bila polazna točka ovoga rada, autorica smatra važnim iznijeti dio toga govora:

„Obćenita je skoro tužba, da nam medju našim pukom, osobito kajkavskim sporo napreduje čist govor i izgovor hrvatski...Imao sam evo malo prije priliku čuti, koli mučno je seljače naše priučiti dobro i valjano naglašivanu izgovoru riječij; pače, s čitanja izradaka pošt. gg. učitelja mogoh razabrati da i sami vrlo kolebaju i medju sobom se razilaze u naglašivanju. Nego, gospodo, tješi vas, što imate u tom jadu drugova, koji su svojim položajem na višoj ljestvici! Nevolja ova rdjava naglašivanja pritisnula je i viša naša učilišta, naročito pako gimnasije i realke. Pa ne samo, da se gimnasijalac prašta s gimnasijom, nenaučiv valjano izgovarati riječij mило ga si jezika hrvatskoga, nego vjerujte mi, niti oni, koji bi mu u valjanu izgovoru imali biti vodje i učitelji, - nisu onakovi kakovi bi morali biti. Ali, ne zamjerimo niti njim! Jer, tko pozna štokavski naglas i njegovu vrlo raznoliku melodiju, taj će znati, koliko se hoće tomu muke, da svaku rieč valjano i pravilno naglasiš. Pače, ja mislim, da je i malo

¹⁴ Četiri razreda pučke škole odgovaraju četirima razredima osnovne škole u današnjemu školskom sustavu.

¹⁵ Prva četiri razreda gimnazije odgovaraju višim razredima osnovne škole (od petoga do osmoga) u današnjemu školskom sustavu.

¹⁶ Jambrečak, Dragutin (Carolus, Karl, Karlek), svećenik, pisac i publicist (Mekušje kraj Karlovca, 26. VII. 1838. — Samobor, 24. I. 1914.). Predavao je vjeronauk, latinski, grčki i hrvatski jezik. Autor je satiričnog igrokaza *Župnik-prosjak ili Pod ambrelom* (Zagreb 1909), putopisno-memoarskih zapiska u periodicima i u knjigama *Izleti* (1874) i *Rimsko hodočašće* (1882), zbirke pošalica *Iz Poldine torbe* (1896), zbirke soneta *Adela* (1907). Također objavljivao pripovijesti, pedagoške, psihološke, kulturnopovijesne i monobiografske članke, književne kritike i jezikoslovne rasprave te se zauzimao za primjenu fonološkoga pravopisa.

štokavaca – književnika, koji bi se smjeli ponieti, da umiju svaku i sliednju rieč čistim i pravim štokavskim naglaskom izreći... Ja tomu zlu jedini utuk vidim u tom, da se čitanke namijenjene pučkoj učioni pak i nižoj gimnasiji naglaskom bilježe. Ovako bude učitelj slobodniji i učenik mu uputljiviji. Dok toga ne bude, dvojim, da se tako lahko medju našim pukom uvrieži čist izgovor i jezik...“ (Jambrešak, 1869).

Kad se govori o nastavi naglašavanja u hrvatskome jeziku, treba uzeti u obzir početak cjelokupne nastave na hrvatskome jeziku koji se smješta u drugu polovicu 19. st. Naime, sve što se događalo prije toga, ne može ući u korpus istraživanja jer se nastava odvijala na drugim jezicima (na materinskome samo u nižim razredima¹⁷), a sukladno tomu nema smisla govoriti o naglašavanju u sklopu hrvatskoga standardnog jezika u nastavi.

Važno je napomenuti kako su prvi školski zakoni i uredbe imali i funkciju nastavnih planova i programa te su nam stoga važni za osvrt na podučavanje naglasaka u nastavi hrvatskoga jezika. Sam *Zakon* iz 1874. ističe važnost poznavanja materinskoga jezika: „I pri osnivanju budućih čitanakah i pri sastavljanju ovih naukovnih osnovah vodilo je zemaljsku vladu načelo, kojega se također strogo držati valja: da se mladež putem obuke u pučkoj školi ima najprije što temeljitije upoznati sa svojim jezikom...“

Najprije slijede dokumenti u kojima se navode upute o radu s naglašavanjem i naglascima riječi u pučkoj školi i kasnije u nižim razredima osnovne škole. U *Naredbi* iz 1875. (prema *Zakonu* iz 1874.) za opće pučke škole stoji da se u 4. razredu¹⁸ očekuje „okretno i izrazito čitanje i latinice i ćirilice s pravilnim naglaskom.“ Po *Zakonu* iz 1888. nastaje novi školski i nastavni red. Zanimljive su upute za čitanje za niže razrede pučke škole: „Najprije čita štivo sam učitelj ili učenik osobito vješt u čitanju. Poslije toga čitaju najprije bolji, a zatim lošiji učenici. Svi učenici treba da paze kod čitanja. (...) Ako se i ne može zahtijevati, da učenici u svakom kraju čitaju s pravim gramatičkim naglaskom, valja posvuda nastojati u tom, da paze na logički naglasak.“ Isto piše u *Naučnim osnovama za više i niže pučke škole iz 1890*. Prema *Nastavnom planu i programu za osnovnu i višu narodnu školu iz 1937*. u višoj se narodnoj školi osnove naglasaka uče u 4. razredu, a u *Nastavnoj osnovi za obće pučke škole, seoske i gradske produžne pučke škole iz 1943*. stoji da se od 1. do 4. razreda vježba logičko i lijepo čitanje kao i u produžnim

¹⁷ Ratio educationis (1777) regulirao je obrazovni sustav u ugarskome dijelu Monarhije, pa tako i u Hrvatskoj i Slavoniji. Uz obavezno učenje njemačkog i fakultativno učenje mađarskog jezika hrvatski je jezik u školama krajem 18. stoljeća imao sporednu ulogu. (Batinić, 2021: 21)

¹⁸ U današnjemu bi školskom sustavu ta razina školovanja odgovarala 4. razredu osnovne škole.

razredima pučke škole. U *Programatskoj strukturi za osnovnu školu* iz 1965. posvećuje se pažnja nastavi o naglascima. Već se u 4. razredu obrađuje nastavna jedinica *Naglašeni slog u riječi i naglašene riječi u rečenici (isticanje)*. U *Našoj osnovnoj školi, odgojno-obrazovna struktura*, iz 1972. navodi se kako su zadatci nastave hrvatskoga ili srpskog jezika, među ostalim, da učenici steknu ortoepske i pravopisne navike. Od 1. se razreda uvježbava „pravilno čitanje s obzirom na interpunkciju (točku, upitnik, uskličnik) i mjesto naglasaka u riječi...“ U 2. i 3. razredu razvijaju se i druge vrednote izražajnog čitanja, a u 4. se razredu trebaju razlikovati naglašene i nenaglašene riječi u rečenici. Prema *Zakonu* iz 1980. nastaje novi *Plan i program odgoja i osnovnog obrazovanja* 1983. godine. U njemu se navodi da se počeci nastave naglašavanja javljaju već u 3. razredu, kada učenika valja upozoriti na naglašenost odnosno nenaglašenost sloga u riječi i navoditi ga da čuje naglasak standardne riječi koji se razlikuje od njegova zavičajnog naglašavanja po mjestu. Nadalje se navodi da se učenika postupno vodi do otkrivanja osnovnih zakonitosti naglašavanja (vrste naglasaka, mjesto pojedinog naglasaka u riječi, enkliza i prokliza). Pritom on treba spoznati razlike između naglašenih i nenaglašenih riječi, dugih i kratkih naglašenih slogova, silaznih i uzlaznih naglasaka. Posebnu pažnju valja pokloniti pravilnom naglašavanju i jezičnim jedinicama u kojima se pravopis i pravogovor razlikuju. Probleme jezične intonacije treba povezati s jezičnim izražavanjem (čitanje, govorenje) i književnošću (izražajno čitanje).

Podatci iz navedenih dokumenata važni su radi usporedbe sa sadržajima novijih nastavnih planova i programa / kurikul(um)a (od 1991. do 2018./2019.) u kojima se slični zahtjevi ne nalaze u nižim razredima osnovne škole (od prvoga do četvrtoga razreda), no o tome će kasnije biti riječi.

Slijede dokumenti u kojima se navode upute o radu s naglašavanjem i naglascima riječi u građanskim školama, u nižim razredima srednje škole, u nižim razredima gimnazije (otkad je gimnazija bila uvedena kao osmogodišnja škola 1848.) i kasnije u višim razredima osnovne škole.

U građanskim se školama u 5. razredu¹⁹ zahtijevalo pravilno naglašavanje riječi. Tako u *Naukovnoj osnovi za muške trogodišnje građanske škole* (nastaloj prema *Zakonu* iz 1888.) kao i u *Naukovnoj osnovi za ženske trogodišnje građanske (više djevojačke) škole* stoji da se u 5.

¹⁹ Slijedio je nakon više pučke škole. U današnjemu bi školskom sustavu ta razina školovanja odgovarala 5. razredu osnovne škole.

razredu zahtijeva „okretno čitanje s pravilnim naglaskom u pojedinim riječih i izrekah.“ Isto to očekuje se i u 6. razredu četverogodišnjih građanskih škola²⁰. Prema *Naukovnoj osnovi za muške četverogodišnje građanske škole* kao i u *Naukovnoj osnovi za ženske četverogodišnje građanske škole* u 7. se razredu²¹ četverogodišnjih građanskih škola navodi „nastavak vježbanja u liepu čitanju“, a u 8. razredu²² četverogodišnjih građanskih škola „usavršivanje u liepu čitanju“. U *Naučnoj osnovi za gimnazije* iz 1904. u svim je četirima nižim razredima stavljen naglasak na „valjan izgovor“ (gimnazije su u tome periodu započinjale nakon 4. razreda više pučke škole). U *Privremenom nastavnom programu za niže razrede srednjih škola* iz 1926. spominju se „osnovi o akcentu“ u 1. razredu. Prema *Nastavnome planu i programu za gimnazije i klasične gimnazije za školsku godinu 1945. – 1946.* naglasci se obrađuju u drugome razredu (danas je to šesti razred), a prema *Nastavnome planu i programu za gimnazije* iz 1948. u prvome razredu gimnazije (danas je to peti razred). Naglašava se da se naglasak obrađuje tijekom nastave tako što treba paziti na naglasak i što nastavnik ispravlja izgovor učenika. Nadalje, u 2. razredu gimnazije (danas 6. razred) navodi se kako treba znati naglasak i neprekidno uvježbavati pravilno naglašavanje riječi. Prema *Programatskoj strukturi za osnovnu školu* iz 1958. stoji da se u 5. se razredu stječu osnovni pojmovi o književnome naglasku. U *Programatskoj strukturi za osnovnu školu* iz 1965. stoji da se u 6. razredu očekuje „razlikovanje dugouzlaznih i dugosilaznih naglasaka“, a u 7. se razredu stječe uvid „naš književni akcentat“. U *Našoj osnovnoj školi, odgojno-obrazovnoj strukturi*, iz 1972. stoji da se u 5. razredu trebaju razlikovati naglašeni dugi i kratki slogovi, a u 6. razredu dugouzlazni i dugosilazni, kratkouzlazni i kratkosilazni naglasak. Ono što je novo, jest da se od učenika u 7. razredu očekuje da čitaju akcentirani tekst. Naglašeno je da je svrha programa u tome da se fonetika, morfologija i sintaksa, a tako i gramatika i pravopis povezuju gdje je god to moguće. U *Planu i programu odgoja i osnovnog obrazovanja* iz 1983. godine u 5. se razredu stavlja naglasak na intonaciju vezanog teksta s osobitim obzirom na oblikovanje izgovornih (naglasnih) cjelina te na govorne vrednote pri čitanju neumjetničkog i umjetničkog teksta. U 6. se razredu uče dugi i kratki naglašeni slogovi te uvježbava njihov izgovor. U 7. se razredu uče silazni i uzlazni naglasci te uvježbava njihov izgovor, a u 8. razredu osnovne zakonitosti akcentuacije uz uvježbavanje pravilnog naglašavanja riječi.

²⁰ U današnjemu bi školskom sustavu ta razina školovanja odgovarala 6. razredu osnovne škole.

²¹ U današnjemu bi školskom sustavu ta razina školovanja odgovarala 7. razredu osnovne škole.

²² U današnjemu bi školskom sustavu ta razina školovanja odgovarala 8. razredu osnovne škole.

Tim *Planom i programom* završava pregled nastavnih planova od 1874. do 1990. povezanih s nastavom o naglašavanju. U tome je periodu važno izdvojiti i neke upute učiteljima o radu s naglascima s učenicima. Prema *Privremenom nastavnom planu i programu za učiteljske škole* iz 1931., a u *Programima i metodskim uputstvima za rad u srednjim školama* iz 1936. stoji kako svi nastavnici moraju ispravljati kod učenika svaku grešku u jeziku, pa i u izgovoru i naglašavanju. Jer ako učenici naviknu slušati kako nastavnici griješe, ili će i sami griješiti, ili „će to ići nauštrb školskog autoriteta...“ Dalje se navodi da se pri govornim vježbama i kod ostalih predmeta treba obratiti pažnju na „čist i književni govor“, na točno podučavanje glasova, na dobar naglasak i lijepu intonaciju rečenica i rečeničnih dijelova. Zanimljiva je uputa kod govornih vježbā ta da učitelj isprva treba pustiti učenika da ispriča sve sasvim jednostavno i neusiljeno, prema svojoj dobi, makar i s dijalektnim primjesama, a onda da ga pomalo, ali sve jače uvodi u književni jezik. Osim toga navodi se da već u 1. razredu treba provoditi vježbanje u pravilnom izgovoru. Zanimljiv je tekst pod naslovom *Pouke o jeziku* u *Programatskoj strukturi* iz 1965.: „Usvajanje akcenta predstavlja za mnoge učenike izvan štokavskog područja znatnu teškoću. Međutim, kod pojedinih riječi i oblika ima odstupanja i u štokavskim krajevima, pa se akcent mora njegovati u svim našim školama počevši od 1. razreda. U početku će se učenici upućivati da oponašaju i usvajaju naglasak nastavnika, spikera i drugih ljudi koji njeguju svoj jezik. Od 4. razreda, kada se upoznaju s naglaskom, pa na dalje učenici će slušanjem kvantitete i melodije, svladavati ove teškoće i teorijski. Pravilan izgovor i pisanje njeguje se od 1. razreda. Ortoepija se ne smije zanemariti ni kasnije, sve do kraja osnovne škole. Usvajanje i utvrđivanje pravopisnih navika valja vezati uz govorne vježbe i pouke o jeziku.“ Također se navodi da „već od početnog razreda, kada se njeguje čitanje i razumijevanje, treba paziti na pravilno disanje, na pravilnu artikulaciju glasova i na akcent...“ pa će „rad na govornoj umjetnosti napredovat postepeno, iz razreda u razred, a mnogo će zavisiti od smisla i zalaganja nastavnika“.

Razvidno je da se podučavanju naglasaka u prošlosti nije pristupalo univerzalno, no uočila se važnost i vrijednost stjecanja znanja o naglascima kao i njegove primjene. Važno je primijetiti da se podučavanju naglašavanja tim više pristupalo u nižim razredima osnovne škole što su nastavni planovi i programi bili stariji. U višim se razredima naglascima već trebalo ovladati. Od svih navedenih nastavnih planova i programa izdvaja se *Plan i program odgoja i osnovnog obrazovanja* iz 1983. u kojemu se pridaje posebna važnost podučavanja naglasaka na način da se naglasni elementi postupno uvode od 5. do 8. razreda. To je primjer koji bi trebalo

slijediti uz pretpostavku da se takav način podučavanja može uvesti i u niže razrede osnovne škole. Isto tako, treba naglasiti kako se velika važnost pridavala učiteljima i javnim govornicima kao dobrim govornim uzorima i kao jednim od preduvjeta svladavanja standardnoga četveronaglasnoga sustava koji je neštokavcima (i nekim štokavcima) bio nov i teško usvojiv. Tako se učenike upućuje da u početku oponašaju i usvajaju naglasak nastavnika, javnih govornika i drugih ljudi koji njeguju svoj jezik. Time se postupak oponašanja uvrštava u jedan od važnijih postupaka u učenju i usvajanju naglasaka. Posebno se naglašava kako na ortoepiji treba raditi od prvoga razreda osnovne škole i da je se ne smije zanemariti sve do kraja osnovnoškolskoga obrazovanja. U ovome će radu upravo oponašanje učenika za govornim uzorom biti jedna od metoda stjecanja naglasnih kompetencija.

2. 6. Nastavni planovi i programi u svjetlu podučavanja akcentuacije od 1991. do 2019.

Osamostaljenjem Republike Hrvatske i raspadom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1991. dolazi i do promjena i u nastavnim planovima. Tako, u lipnju 1991. nastaje novi *Nastavni plan i program za osnovne škole* u Republici Hrvatskoj. Ustvari, bile su to izmjene i dopune *Plana i programa odgoja i osnovnog obrazovanja* iz 1983. tako da je većina elemenata ostala ista. Zadatci su uzih ciljeva bili usvojiti osnovnu pravogovorno-pravopisnu normu hrvatskoga jezika i razvijati govornu (govorenu i pisanu) kulturu učenika. S nastavom o naglašavanju također se kreće u nižim razredima, ovisno o kompetencijama djece i razvojnoj dobi. Tako se u 3. i 4. razredu uvježbava pravilan izgovor naglašanih riječi te naglašanih i nenaglašanih slogova u riječi. U 5. se razredu uvježbava izgovor naglasnih cjelina kao i njihovo pisanje, rečenična intonacija i logički naglasak. U 6. se razredu uvježbava intonacija vezanoga teksta s osobitim obzirom na duge i kratke slogove, naglašene slogove, intonacija nabiranja, intonacija umetnutih dijelova rečenice, intonacijska slika jednostavne i složene rečenice, logička stanka i govorne vrednote pri čitanju umjetničkoga i neumjetničkoga teksta. I u 7. je razredu naglasak stavljen na intonaciju vezanoga teksta s osobitim obzirom na intonaciju umetnute skupine riječi (sintagme) i umetnutih rečenica, razumijevanje i razlikovanje logičkoga i afektivnoga naglasaka, psihološku stanku (za razliku od logičke stanke), razumijevanje i razlikovanje intonacije neumjetničkoga i umjetničkoga teksta. Pri usvajanju i uvježbavanju govornih vrednota pri čitanju umjetničkoga i neumjetničkoga teksta rade se vježbe kombinacije naglašanih i nenaglašanih riječi (akcenatsko-izgovorne cjeline). U 8. se razredu uče osnovne zakonitosti akcentuacije, ali na razini prepoznavanja. Pri čitanju treba razlikovati riječi, njihova značenja i oblike riječi naglaskom, treba razumjeti i razlikovati naglaske složenica i riječi stranoga podrijetla.

Dakle, za razliku od prethodnoga *Plana i programa*, podučavanje naglasaka prebačeno je djelomično u 7., a djelomično u 8. razred. No, naglašava se da od 5. do 8. razreda valja sustavno provoditi ortoepske i ortografske vježbe, leksičke vježbe te vježbe kompozicijske i jezično-stilske organizacije teksta. Vježbe u čitanju od posebnog su značenja, jer su one ne samo govorna vježba korisna za kultiviranje izgovora već njima učenici bogate rječnik i usavršuju osobni stil. Isto tako, govornu i pisanu kulturu učenika izgrađuju svi nastavnici koji komuniciraju s učenicima u nastavi. Zato je suradnja svih nastavnika u ovoj trajnoj aktivnosti više nego

poželjna i korisna. Suvremena nastava svih predmeta, a posebno predmetno područje *Izražavanje i stvaranje* u okviru nastave hrvatskoga jezika i književnosti omogućuje svakom učeniku da se govorno i pismeno cjelovito i pravilno izražava, bogati i kultivira svoj govorni i pisani izraz.

Ovdje se nameće pitanje, što ako slušni uzor (u ovom slučaju učitelj) ne izgovara riječi u skladu s pravilima o naglašavanju, ili u slučaju da je uzor izvorni govornik kajkavskoga ili čakavskoga ili štokavskoga područja, a nije usvojio pravila o naglašavanju u standardnome jeziku. Naime, pravilno govorno izražavanje kao uzor može se ponuditi učeniku samo i isključivo u slučaju da govorni uzor govori po svim pravilima standardnoga jezika. Je li to nešto što se previdjelo novim planovima i programima za osnovnu školu?

U izmjenama i dopunama *Okvirnog plana i programa za osnovne škole u Republici Hrvatskoj* iz 1995. pod općim zadaćama također stoji usvajanje temeljnih pravogovornih i pravopisnih norma hrvatskoga jezika. U 1. se razredu uvježbava čitanje naglas izgovornih cjelina, a u 2., 3. i 4. traži se poštivanje naglasaka i intonacije. U 5. se razredu trebaju uočiti naglašene i nenaglašene riječi, naglašeni slog u riječi; naglasnice i nenaglasnice te uvježbati izgovor i pisanje izgovornih (naglasnih) cjelina uz zamjениčke zanaglasnice. U 6. se razredu uvježbava izgovor i pisanje prednaglasnica i zanaglasnica, a tek u 8. razredu uče vrste naglasaka, mjesto naglasaka u riječi, kvantiteta sloga, prednaglasnica i naglasak te naglasne cjeline. Pri čitanju naglas treba se uvježbati naglašavanje riječi i pritom ostvariti govorne vrednote: artikulaciju, akcent, tempo, stanku, intenzitet i ton, isticanje riječi. U *Nastavnom planu i programu za osnovnu školu* iz 1999. nema nikakvih promjena na području podučavanja naglasaka. Tek u *Nastavnom planu i programu za osnovnu školu* iz 2006. nastavna jedinica *Naglasci* planira se podučavati u 7. razredu s istim odgojno-obrazovnim postignućima kao u *Planu i programu* iz 1999. za 8. razred. Opsežnija reforma školstva općenito, provedena je *Hrvatskim nacionalnim obrazovnim standardom* (dalje u tekstu *HNOS*) 2005./2006. koji je prijelazna faza do početka kurikularne reforme, a o kojemu će kasnije biti riječi.

2011. godine počinje kurikularna reforma i nastaje *Nacionalni okvirni kurikulum*(um), no na snazi je još uvijek *Nastavni plan i program* iz 2006. Tek 2018. na snagu stupa *Hrvatski nacionalni kurikulum*(um), a 2019. nastaje *Kurikulum*(um) *nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* prema kojemu nastavna jedinica o naglascima ostaje u 7. razredu, a od učenika se očekuje da točno naglašava riječi u skladu s naglasnim sustavom hrvatskoga standardnog jezika i povezuje izgovorne cjeline u veće cjeline i rečenice, rečeničnim naglaskom i

rečeničnom intonacijom. Važno je znati koji su odgojno-obrazovni ishodi zastupljeni od 1. do 6. razreda kako bi se nastavi o naglascima kvalitetnije pristupilo u 7. razredu. Od učenika u prvome i drugome razredu očekuje se da izgovaraju glasove i naglašavaju riječi u skladu s jezičnim razvojem, točno intoniraju rečenicu s obzirom na priopćajnu svrhu i poredak riječi u rečenici u skladu s jezičnim razvojem i dobi te ih se potiče da uz učenje standardnoga jezika čitaju i pišu uratke na materinskome idiomu te da uspoređuju riječi mjesnoga govora i hrvatskoga standardnog jezika. S učenicima trećega razreda radi se na govornoj i komunikacijskoj kulturi, a u četvrtome se razredu osvještava važnost mjesnoga govora i njegova uporaba. Učenik petoga razreda treba govoriti razgovjetno i točno intonirati rečenicu te uočiti razliku između materinskoga i standardnoga jezika. U šestome se razredu jezične spoznaje proširuju na tri hrvatska narječja. Iz navedenoga je razvidno da su ishodi postavljeni općenito i da je prozodija jezika pomaknuta na marginu. Nelogično je da se nakon šest godina sporadičnoga i nedovoljnoga rada na prozodiji očekuje od učenika u sedmome razredu da steknu kompetencije koje se prema aktualnome sustavu obrazovanja ne mogu očekivati ni od studenata. Postavljaju se pitanja kako se može očuvati i usvojiti standardni četveronaglasni sustav i kako možemo iznjedriti dobre govornike hrvatskoga jezika, ako se prozodija „gura“ na marginu obrazovanja.

3. METODIKA PODUČAVANJA NAGLASAKA

3. 1. Metodika i podučavanje naglasnoga sustava

Sustav školstva veliki je sustav koji se počeo razvijati davno. Bežen (2008) ističe kako se početci metodike²³ podudaraju se s počecima podučavanja. Tada su osnovna sredstva prirodne poduke bili pokreti i oponašanje. Iz organizirane poduke, u kojoj onaj koji nešto zna (učitelj) podučava u tome što zna one koji to ne znaju (učenici), razvila se škola. Pojavom škole nastaje i metodika u današnjem smislu, tj. kao znanje i vještina podučavanja u odnosu učenika i učitelja. Međutim, u staroj su antici umijeće podučavanja nazivali pedagogija. (Bežen, 2008: 346) Još je Sokrat stvorio sustav učenja / podučavanja s jasnim filozofsko-teorijskim utemeljenjem. Iz tih „temelja“ jasno je izveo ciljeve – ŠTO podučavati; put i način, tj. metodu – KAKO podučavati te stil osobnoga života učitelja. Sve te varijable u potpunom su suglasju te sinergijski djeluju na djelotvornost i učinkovitost učenja/podučavanja (Jelavić, 2018). Razvojem odgojno-obrazovne djelatnosti razvijala se i pedagogija te je s vremenom postala teorija odgoja i obrazovanja i tako se odvojila od prakse tih djelatnosti. U osposobljavanju podučavatelja njezinu je praktičnu funkciju najprije preuzela didaktika. No, pojavom nastavnih predmeta i učitelja specijaliziranih i školovanih za nastavu pojedinih predmeta, didaktika se dalje sve više razvijala kao opća teorija nastave, a teoriju i praksu odgojno-obrazovnoga procesa, odnosno nastave pojedinih predmeta, preuzele su metodike tih predmeta (Bežen, 2008: 346).

Do danas su u školstvo bile uvedene razne promjene o kojima je bilo riječi u prethodnim poglavljima. Te promjene upućuju na važnost toga sustava. Svaki je njegov sudionik bitan i nosi zasebnu odgovornost u njegovoj izgradnji. Samo uzajamnom suradnjom svih sudionika postiže se uspjeh, a uspjeh je ne samo kvalitetno preneseno znanje, nego i zadovoljstvo, entuzijizam i sreća svih sudionika. Da bi se to moglo ostvariti, ističe Jelavić (2018), potrebno je znati prenijeti znanje. Ono se prenosi različitim metodama (Jelavić, 2018). Ispitivanje i razvoj metoda učenja i podučavanja pokazuje se kao važna odrednica suvremene škole koja teži usmjeriti nastavu prema

²³ Metodika je znanstvena disciplina o sustavima, strategijama, metodama, postupcima i drugim sredstvima i uvjetima poučavanja i učenja kojima se ostvaruje put do odgojno-obrazovne (nastavne) spoznaje, tj. spoznaje koju polaznici postižu u odgojno-obrazovnom procesu. Ta se spoznaja ostvaruje poučavanjem i učenjem već poznatih i provjerenih znanstvenih i iskustvenih istina i sadržaja koji se nalaze u odgojno-obrazovnom programu nastavnog predmeta na koji se odnosi metodika (Bežen, 2008: 177).

učeniku i njegovim potrebama (Kuzmanović i Petrović, 2014). Dobre metode podučavanja direktno utječu na implementaciju standarda koji se u obrazovnom sustavu primarno usvaja. Posebno mjesto u usvajanju standarda zauzima usvajanje znanja o naglascima. Tako će se u ovome radu posebna pažnja posvetiti metodici podučavanja naglasaka unutar metodike nastavnoga predmeta Hrvatski jezik. Pavličević-Franić (2005) tvrdi da se u hrvatskim školama ortoepskim vježbama posvećuje mala ili nikakva pozornost. Traži se reprodukcija jezičnih zakonitosti, a manje se radi na govoru i izgovoru. Težak (1990) ističe „Da bi što prije i što bolje govorili i pisali pravilnim književnim jezikom, učenici bi morali slušati takav uzoran jezik barem od svojih nastavnika u školi, ali nažalost, gdje kad im tu šansu ne pružaju ni učitelji hrvatskoga jezika, a kamoli nastavnici drugih predmeta. Iako za to nisu sami sasvim krivi, jer škola koju su prošli nije ni njima omogućila da steknu solidnu govornu kulturu, nastavnici ne bi smjeli olako prelaziti preko nesavršenstva svoje govorne kulture“ (Težak, 1990: 24). Problem učiteljske (ne)kompetencije u pravogovoru nešto je što dugo postoji, a svjesno se zapostavlja. I Pranjković tvrdi da se posebno vakantnim čini područje ortoepije koje smatra i problematičnim i zapostavljenim. I nastavlja kako nema ozbiljnijeg pokušaja da se izradi ortoepski priručnik hrvatskoga standardnog jezika (Pranjković, 2015). Akcentuacija je težak nastavni problem, a posebno učenicima koji u ranoj dobi nisu usvajali novoštokavski (četveronaglasni) sustav i potrebna im je visoka razina motivacije za učenje (Težak, 1996), a pogotovo onima koji u svome idiomu imaju samo jedan ili dva naglasaka i to bez zanaglasne dužine (Kapović, 2007).

Unatoč činjenici da je u smislu ovladavanja standard nedostižan u svom idealnom obliku, a posebno u akcentuaciji (Mićanović, 2006), u ovome se radu posebna pažnja pridaje metodama podučavanja naglasaka koje bi trebale pridonijeti ne djelomičnom nego potpunom usvajanju standardnoga četveronaglasnog sustava. Usto, želi se izbjeći stanje svijesti izvornih govornika pojedinog idioma da ne znaju govoriti (Škarić, 1977/78) i neučinkovitost institucionalnog učenja hrvatskoga jezika tijekom osnovne škole (Pavličević-Franić, 2005). Nameće se i pitanje treba li se zadovoljiti minimalnim naglasnim kompetencijama koje bi učenik trebao steći (Težak, 1996) ili prevenirati loše ili nikakvo znanje o naglascima uvođenjem posebnih metoda učenja naglasnoga sustava u ranim razredima osnovne škole kad se dijete, prema Pavličević-Franić (2005), još nalazi u dobi kad jezik usvaja lako i spontano, bez napora.

Težak navodi kako bi intenzivne i sustavne vježbe slušanja i oponašanja pravilnog izgovora pomogle učenicima da prebrode teškoće u svladavanju četveronaglasnoga sustava, a

koje su posljedica drugačijih govornih navika (Težak, 1966). Još se u starim nastavnim planovima i programima velika pažnja kod usvajanja naglasaka posvećivala slušanju i vježbama zbornoga recitiranja. I danas se, novom reformom, u *Kurikul(um)u nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije 2019.* posebna pažnja pridaje slušanju, čitanju i govorenju. U tom procesu podučavanja posebno je važna odgovornost učitelja. Zaboravimo li to, metoda se može pretvoriti u sredstvo manipulacije (Jelavić, 2018). U narednim će se poglavljima iznijeti pregled novijih udžbenika i radnih bilježnica iz hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole, točnije kako su organizirane cjeline nastavne jedinice o naglascima u njima, a potom metode koje su rabljene u radu s učenicima na ovladavanju znanja o naglascima.

O podučavanju, usvajanju i učenju naglasaka u osnovnoj školi malo je radova. U svojim pedagoškim promatranjima i lingvističkim istraživanjima Pavličević-Franić (2005) ističe da je institucionalno učenje hrvatskoga jezika tijekom osnovne škole neučinkovito. Usto, navodi kako se ortoepskim vježbama posvećuje mala pozornost. Osim toga Pavičević-Franić razlog takvoj neučinkovitosti vidi u nedovoljnoj usvojenosti naglasnoga sustava i samih učitelja. Tek u novije vrijeme provode se istraživanja o naglasnim kompetencijama i o usvajanju naglasaka, ali samo sa studentima onih fakulteta na kojima je prepoznavanje naglasne norme i njezina primjena važan ishod njihovih studijskih programa (određeni kolegiji na studijima fonetike i kroatistike i Akademija dramske umjetnosti). Tako, Pletikos Olof, Vlašić Duić i Martinović (2016) provode istraživanje sa 60 studenata Odsjeka za fonetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli koji su položili ortoepske kolegije. Analiziraju ishode učenja i naglasnih kompetencija (uočavanje naglasaka, znanje o naglascima i izgovor naglasaka) kako bi otkrile poteškoće podučavanja naglasaka i poboljšali podučavanje naglasaka, osobito preciznost mjerenja naglasnih kompetencija. Najbolji su rezultati u točnosti opisivanja raspodjelnih pravila (86,67 %). Rezultat od oko 80 % točnih odgovora pokazuje da znanje o mjestu naglasaka ipak nije dovoljno usvojeno. Autorice navode kako ispitivanje znanja o mjestu naglasaka otežavaju i moguće dvostrukosti i raskorak između uzusa i kodeksa. Rezultati testiranja uočavanja i izgovora naglasaka nešto su slabiji, s time da studenti sa štokavskoga govornog područja postižu bolje rezultate u izgovoru naglasaka. Isto tako, u mjerenju izgovora točnije se proizvode silazni naglasci nego uzlazni (dvostruko više pogrešaka studenti ostvaruju u izgovoru uzlaznih naglasaka u odnosu na silazne), a u uočavanju najtočnije se prepoznaje dugosilazni naglasak.

Put unapređenju nastave o podučavanju naglasaka otvara se vježbenicom *Kiša, sunce, rosa, trava* (Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2019). Rad predstavlja vježbe za lakše i sustavnije učenje i podučavanje naglasaka hrvatskoga jezika. Metodika obrade naglasaka zasniva se na stupnjevitosti: od mjesta prema trajanju i tonu, od lakše savladivoga kratkosilaznoga i dugosilaznoga prema težemu dugouzlaznome i kratkouzlaznome naglasku, od frekventne riječi do rjeđe riječi, od (pseudo)riječi prema rečenici i tekstu i sl. Zanimljivo je to što rad prikazuje metodiku rada s naglascima samo na dvosložnim riječima sa sva četiri naglasaka na početnome slogu. Vježbe zahvaćaju tri temeljne kompetencije: znanje o naglascima, aktivno slušanje (percepciju) i izgovor (proizvodnju), a provodile su se cijelu akademsku godinu sa studentima. Taj je rad dobar putokaz sustavnom i metodički dobro osmišljenome podučavanju naglasaka kod studenata, a koji se može rabiti i u osnovnom i srednjem obrazovnom sustavu. Gusak Bilić, Alerić i Vlašić Duić (2018) istražuju o zastupljenosti pravogovora u nastavi prema dokumentima, o općemu stavu učitelja hrvatskoga jezika prema nastavnoj jedinici *Naglasak*, o tome jesu li udžbenici izrađeni prema tim dokumentima i o razlici u znanju o naglascima između učenika koji su o naglascima učili i onih koji o naglascima nisu učili. U pilot-istraživanju sudjelovalo je 9 učiteljica i 73 učenika. Rezultati pokazuju da udžbenici u većoj mjeri slijede obrazovne zadaće istaknute u dokumentima, ali da postoje pojedina odstupanja. Također pokazuju da se od učenika najprije očekuje prepoznavanje i pravilna uporaba naglasaka u govorenju i čitanju. Nadalje, stav je učitelja da pravogovor nije u jednakoj mjeri zastupljen u nastavi hrvatskoga jezika, a statistička razlika u znanju o naglascima među učenicima koji su o naglascima učili i onih koji nisu nije značajna. Naime, natpolovično su negativno riješili ispit znanja o naglascima.

Istraživanje izgovora naglasaka na početku i na kraju kolegija o naglascima koji pohađaju studenti kroatistike u Puli pokazuju da studenti od početnog rezultata 63,0 % točnosti izgovora (točnosti mjesta, trajanja i tona) napreduju do rezultata od prosječno 78,0 % točnosti izgovora (Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2021: 351).

Istraživanja o tome koliko uzorni govornici, a među njih spadaju učitelji hrvatskoga jezika, televizijski/radijski govornici, glumci i sveučilišni profesori/jezikoslovci, govore visinskim naglasnim sustavom te koliko pogrešaka rade u odnosu na naglasnu normu pokazuju da primjerice kod učitelja hrvatskoga jezika sustavno nije zabilježena nijedna od značajki visokoga naglasnog varijeteta, da jezikoslovci pretežno govore niskim varijetetom dok se kod

glumaca isprepliću visinski i udarni sustav te oni u konačnici govore neutralnim varijetetom (Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2021).

Navedena istraživanja opisuju naglasnu sliku javnih profesionalnih govornika te iznose metodičke primjere pokušaja ovladavanja četveronaglasnoga sustava. Isto tako, otvaraju pitanja zastupljenosti nastave o naglascima hrvatskoga standardnog jezika, kvaliteti te nastave i kompetencijama učitelja. Ovaj će rad svojim istraživanjima pokušati približiti nastavu o naglascima učiteljima i učenicima osnovne škole.

3. 2. Uvid u oblikovanje nastavne jedinice o naglascima udžbeničkih kompleta²⁴ iz hrvatskoga jezika za 7. razred osnovne škole od 2006.²⁵ do 2019./2020.²⁶

Hrvatski je jezik najopsežniji predmet osnovnoškolskoga obrazovanja. Nastava hrvatskoga jezika najuže je povezana sa svim ostalim predmetnim područjima jer se sva nastavna komunikacija ostvaruje hrvatskim jezikom. Predmet je zastupljen od prvoga do osmoga razreda, proteže se i na cijelo srednjoškolsko obrazovanje.

Kao što je spomenuto u prethodnome poglavlju, opsežnija reforma školstva općenito, a time i reforma predmeta Hrvatski jezik provedena je *Hrvatskim nacionalnim obrazovnim standardom* (dalje u tekstu *HNOS*) 2005./2006. Reforma u okviru *HNOS-a* eksperimentalno je provedena 2005., a realizirana 2006. *HNOS* predstavlja skup je normi koje sadrže standarde odgojno-obrazovnih sadržaja, standarde obrazovnih postignuća (znanja, umijeća i sposobnosti), standarde podučavanja, standarde praćenja i vrednovanja učeničkih postignuća i standarde stručnog osposobljavanja i usavršavanja učiteljstva.

Nova reforma počinje 2011. uvođenjem *Nacionalnoga okvirnog kurikulum(um)a* (dalje u tekstu *NOK*). *NOK* je temeljni dokument koji se nastavlja na *HNOS*, a u kojemu su prikazane sastavnice: vrijednosti, ciljevi, načela, sadržaj i opći ciljevi odgojno-obrazovnih područja, vrednovanje učeničkih postignuća te vrednovanje i samovrednovanje ostvarivanja nacionalnoga kurikulum(um)a. 2014. stupa na snagu odluka o donošenju *Nacionalnog kurikulum(um)a za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*, a 2018. na snagu stupa *Hrvatski nacionalni kurikulum(um)*. Tek

²⁴ Za popis svih pregledanih udžbenika i radnih bilježnica vidi 8. *Izvori*, str. 208.–210.

²⁵ Početak nove reforme školstva u okviru *HNOS-a*

²⁶ 2019. stupa na snagu *Kurikulum(um) nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije*. Neki su pregledani udžbenički kompleti tiskani 2020.

2019. objavljuje se *Kurikul(um) nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije*²⁷ (dalje u tekstu *Kurikul(um)*).

Od reforme prema *HNOS-u* do *Kurikul(um)a* došlo je do promjena u predmetnim sastavnicama Hrvatski jezik. Do *Kurikul(um)a* predmetno područje Hrvatskoga jezika obuhvaća četiri predmetne sastavnice: hrvatski jezik, književnost, jezično izražavanje i medijsku kulturu, pri čemu je sastavnica jezično izražavanje podijeljena na usmeno i pisano izražavanje. Provedbom kurikularne reforme predmetno područje Hrvatskoga jezika obuhvaća tri predmetne sastavnice: jezik i komunikacija, književnost i stvaralaštvo te kultura i mediji. Planirani je broj nastavnih sati u 5. i 6. razredu 175 godišnje, odnosno 5 sati tjedno, a u 7. i 8. razredu 140 sati godišnje, odnosno 4 sata tjedno (u 7. i 8. razredu 1 sat tjedno manje u odnosu na 5. i 6. razred).

Prema načelu međupredmetnoga povezivanja te se predmetne sastavnice funkcionalno povezuju s ostalim nastavnim područjima. Temeljni je cilj nastave hrvatskoga jezika osposobiti učenike za jezičnu komunikaciju koja im omogućuje ovladavanje sadržajima svih nastavnih predmeta i uključivanje u cjeloživotno učenje. U jezičnu komunikaciju, uz ostalo, uključeno je i stjecanje kompetencija u jezičnome izražavanju, posebice stvaranje navika uporabe pravogovornih (ortoepskih) i pravopisnih (ortografskih) normā. Nastavna jedinica *Naglasci* izravno se tiče tih kompetencija.

Prema *Nastavnom planu i programu za osnovnu školu* iz 2006. nastavna jedinica *Naglasci* podučava se u 7. razredu osnovne škole. Kao ključni pojmovi te nastavne jedinice navode se: vrste naglasaka u hrvatskome jeziku i mjesto naglasaka u naglašenoj riječi. Prema navedenim odgojno-obrazovnim postignućima²⁸ učenik bi nakon realizacije planiranih sati trebao steći različite kompetencije o naglascima:

- Trebao bi moći prepoznati i prema uzoru pravilno rabiti naglaske u govorenju i čitanju.
- Trebao bi postupno određivati naglasna obilježja (mjesto, dužinu i ton) u tipičnim riječima.
- Trebao bi pravilno čitati naglasno označene riječi i osvijestiti razliku između vlastitoga i književnoga naglasnog sustava.

²⁷ *Kurikul(um) nastavnoga predmeta Hrvatski jezik* jedinstven je dokument kojim su povezane sve razine odgojno-obrazovnoga procesa u kojima se uči i podučava hrvatski jezik: osnovnoškolski i srednjoškolski odgoj i obrazovanje, tj. gimnazijsko, strukovno i umjetničko obrazovanje. Svi dokumenti kurikul(um)a čine jedinstvenu cjelinu, stoga se i čitaju u kontekstu međusobne povezanosti i uvjetovanosti.

²⁸ Obrazovna postignuća rezultati su koje treba postići poučavanjem/učenjem u svakoj temi. (MZOŠ, 2006)

Uvođenjem reforme u okviru *HNOS-a* učitelj je dobio autonomiju da procijeni koliko mu vremena treba s određenim razrednim odjeljenjem da obradi pojedinu nastavnu jedinicu. Tako i u *Kurikul(um)u*, koji je rezultat višegodišnjega rada na reformi školstva, a kojim se uvode i promjene u organizaciji odgojno-obrazovnoga procesa, stoji da je posebno značajno uvođenje prilagodljivoga planiranja učenja i podučavanja na dnevnoj, tjednoj i mjesečnoj razini. Učiteljima i školama pruža se autonomija u određivanju načina realizacije odgojno-obrazovnih ishoda²⁹ te u izboru aktivnosti i sadržaja ishoda uvažavajući individualne razlike u sposobnostima i interesima učenika te specifičnosti pojedine škole, što doprinosi većoj kvaliteti njihova rada. Prema *Kurikul(um)u* nastava o naglascima ostaje u 7. razredu gdje se u predmetnome području A. Hrvatski jezik i komunikacija pod odgojno-obrazovnim ishodom OŠ HJ A.7.1.³⁰ navodi da učenik govori prema planu i razgovara primjenjujući vještine razgovora u skupini. Pritom se pod razradom odgojno-obrazovnih ishoda navodi da se od učenika očekuje da točno naglašava riječi u skladu s naglasnim sustavom hrvatskoga standardnog jezika i da povezuje izgovorne cjeline u veće cjeline i rečenice, rečeničnim naglaskom i rečeničnom intonacijom.

Uvidom u udžbeničke komplete iz hrvatskoga jezika za osnovnu školu od 2006. do *Kurikul(um)a* 2019., analizirat će se metodička građa nastavne jedinice o naglascima kako bi se ukazalo na opsežnost i složenost podučavanja o naglascima i stjecanja kompetencija kod učenika. Sve analizirane udžbeničke komplete odobrilo je Ministarstvo znanosti i obrazovanja, a odabrani su po kriteriju raznolikosti izdavača i raznolikosti godina izdanja.

²⁹ Odgojno-obrazovni ishodi jasni su i nedvosmisleni iskazi o tome što se očekuje od učenika u određenoj domeni/konceptu u pojedinoj godini učenja i poučavanja nastavnoga predmeta. Ishodi mogu biti određeni kao znanja, vještine i/ili stavovi/vrijednosti. Razradom ishoda detaljnije su i preciznije određeni sadržaji i aktivnosti u okviru pojedinoga odgojno-obrazovnoga ishoda. Ishodi odgovaraju na pitanje Što učenici znaju, mogu učiniti i koje stavove/vrijednosti imaju razvijene u određenoj domeni/konceptu na kraju određenoga odgojno-obrazovnog razdoblja?. (MZO, 2018). Pojam *odgojno-obrazovni ishod* nastao u kurikularnoj reformi zamjenjuje pojam *obrazovno postignuće iz Nastavnog plana i programa* 2006.

³⁰OŠ HJ A.7.1. – oznaka OŠ je za osnovnu školu, HJ za hrvatski jezik, A znači predmetno područje Jezik i komunikacija, 7 – oznaka za 7. razred, a 1 oznaka za broj ishoda.

3. 2. 1. Pregled udžbenika iz hrvatskoga jezika za 7. razred osnovne škole od 2006. do 2019./2020.

Uvidom u nastavne jedinice o naglascima u odabranim udžbenicima³¹ za hrvatski jezik u 7. razredu osnovne škole razvidno je da struktura nastavne jedinice u učenju naglasaka ima iste nastavne etape³²:

1. priprema (kao nastavne situacije uočavaju se: motivacija, osvježavanje potrebnog predznanja kao glas, slovo, slog, riječ, samoglasnici, suglasnici, najava obrazovne zadaće, priprava polaznog teksta)
2. rad na polaznome tekstu
3. zapažanje novih jezičnih činjenica
4. otkrivanje obilježja novih jezičnih činjenica
5. uopćavanje spoznaja o novim jezičnim činjenicama
6. vježbe (utvrđivanje znanja) i ponavljanje (sinteza novousvojenih sadržaja)
7. provjera stečenog znanja
8. zadavanje domaće zadaće.

Novi jezični pojmovi vezani uz naglasak (mjesto, trajanje i ton naglasaka) prikazuju se različitim grafičkim rješenjima i slikovitim asocijacijama. Tako se kao nove jezične činjenice spominju naglašene i nenaglašene riječi, pojam naglasak riječi, četiri naglasaka u hrvatskome jeziku, razlikovanje kratkoga od dugoga naglasaka te uzlaznoga od silaznoga, poznavanje četiriju različitih oznaka za te naglaske, usvajanje osnovnih pravila o distribuciji naglasaka i, naposljetku, postojanje i definiranje zanaglasne dužine. Redoslijed i sadržaj tih sastavnica u različitim udžbenicima nije isti. Primjerice, u nekim je udžbenicima lingvo-metodički predložak odmah na početku lekcije označen naglascima, a u nekima nije. U nekim se udžbenicima najprije obrađuje kvaliteta naglasaka, a potom kvantiteta, a u nekima obratno. Ovdje posebno treba izdvojiti primjer udžbenika i radne bilježnice *Hrvatski jezik 7* (2008.) u kojima je udžbenička lekcija *Samoznačne i suznačne riječi* smještena prije udžbeničke lekcije *Naglasci* što sugerira i

³¹ Sve analizirane udžbenike odobrilo je Ministarstvo znanosti i obrazovanja (u vrijeme HNOS-a zvalo se Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa), a odabrani su po kriteriju raznolikosti izdavača i raznolikosti godina izdanja.

³² Podjela nastavnih etapa preuzeta iz Težak (1996) i Bežen (2008).

takav redoslijed izvođenja. Na taj se način učenici postupno upoznaju s pojmom naglašenosti riječi, a potom se dublje ulazi u problematiku naglašene riječi. S druge strane, u najnovijim udžbenicima (i u nekim starijima, primjerice u udžbeniku *Hrvatski jezik 7*, 2013) nastavna jedinica *Naglasci* ne stoji kao zasebna lekcija, već je objedinjena u naslov s nastavnom jedinicom *Naglasne cjeline*. U daljnjem je tekstu prikazan redoslijed obrade naglasnih sastavnica hrvatskoga jezika, najčešće zastupljen u pregledanim udžbenicima.

3. 2. 1. 1. Prikaz procesa usvajanja pojma naglašeni slog

Da bi se došlo do pojmova *naglaska*, *kvalitete naglaska* i *kvantitete naglaska*, potrebno je usvojiti pojam *naglašeni slog*. Učenici se s pojmom *slog* susreću u prvome razredu osnovne škole. Kako bi došlo do usvajanja pojma *naglašeni slog*, najprije je potrebno ponoviti što je slog. U nekim se udžbenicima definicija sloga ne navodi, a u nekima se navodi. Tako se u pojedinim udžbenicima slog definira kao najmanja izgovorna cjelina. Isto tako, navodi se da se svaki slog sastoji od jednoga samoglasnika te da se uz taj samoglasnik može nalaziti jedan, nijedan ili više suglasnika. Također, uvodi se pojam *slogotvorni r*. U nekim riječima (*grm*, *prvi*) suglasnik *r* preuzima ulogu samoglasnika i postaje slogotvorni glas (*Hrvatski za 7/Sedmica*, 2020). Kako bi učenici mogli pravilno rastavljati riječi na slogove, a posljedično i steći kompetencije o naglascima, potrebno je ponoviti i to da se glas *jat* (u pismu kao refleks *ije*) ne rastavlja na slogove, nego čini jedan slog. Tek nakon svih tih elemenata može se prijeći na usvajanje pojma *naglašeni slog*. U narednim je primjerima prikazan put usvajanja pojma *naglašeni slog*. U Primjeru 1. postupno se dolazi do pojma *naglašeni slog*. Najprije se ističe kako se svi slogovi ne izgovaraju na isti način, a potom se istaknuti slogovi podebljavaju i time se učenike priprema za novi korak – uočavanje (percepciju) i izgovor (produkciju) naglasaka.

Primjer 1.

Pri izgovoru riječi, međutim, ne izgovaramo sve slogove na isti način. Tako u izgovoru riječi *proljeće* prvi slog *pro-* izgovaramo jačim i višim glasom od preostalih dvaju slogova. Taj je slog naglašen: **pro**ljeće.

Usporedi sljedeće riječi obraćajući pozornost na naglašene slogove:

mlada, **trava**, **žutokljunac**, **odjednom**.

(*Volimo hrvatski!*, 2014)

U Primjeru 2. zahtijeva se od učenika da slušnom vježbom, odnosno uočavanjem (percepcijom) različite siline izgovora, odmah pokušaju sami odrediti razliku u izgovaranju slogova. Time ih se potiče da uoče tu razliku i da primijete kako samoglasnici nose silinu. U primjerima s tim vježbama istaknute su upute i ključni pojmovi. Podebljavanjem tih uputa i ključnih pojmova (*silina, istaknuti slog*) ističe se njihova važnost i učenika se usmjerava na radnju koju bi trebao izvršiti (**Izgovori** sljedeće riječi!).

Primjer 2.

Izgovori sljedeće riječi i poslušaj kako ih drugi izgovaraju.

izgovoriti samoglasnik

Izgovaramo li u gornjim riječima sve samoglasnike/slogove istom **silinom**? Otkrij koji se samoglasnik/slog ističe u izgovoru prve, a koji u izgovoru druge riječi. Prepiši riječi u bilježnicu tako da ih rastaviš na slogove i u svakoj podcrtaj **istaknuti slog** te u njemu zaokruži samoglasnik.

(*Riječi hrvatske 7, 2014.*)

U primjerima 3., 4. i 5. također je prikazan put usvajanja pojma *naglašeni slog*. Navedeni primjeri prikazuju dobru metodičku postupnost razumijevanja i usvajanja pojma *naglašeni/nenaglašeni slog*.

Primjer 3.

Svi se slogovi u riječi ne izgovaraju jednakom jačinom i jednakim tonom.

poznata svojim akvarelima motivima prirode

Izgovore li se te riječi, uočava se da je naglasak na jednome glasu; taj se glas izgovara jače od ostalih.

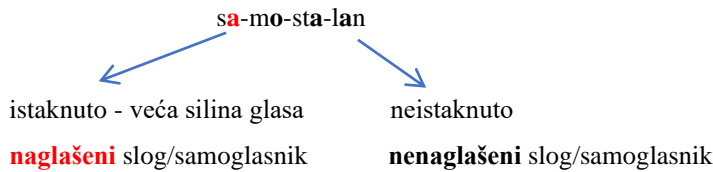
Slog može biti naglašen i nenaglašen.

(*Govori hrvatski 7, 2014.*)

Primjer 4.

U riječi *samostalan* četiri su sloga, četiri samoglasnika: tri **a** i jedan **o**. Glasno izgovori tu riječ. Poslušaj kako je izgovaraju drugi.

Izgovaramo li svaki *a* istom silinom glasa?

(*Riječi hrvatske 7*, 2009.)

Primjer 5.

Naglasak se u riječi ostvaruje na određenome slogu. Kad izgovaramo riječ, jedan slog istaknemo jačim i višim tonom:

zi-**da**-ri.

U riječi zidari srednji je slog **naglašeni slog**. **Isticanje sloga jačinom i visinom glasa nazivamo naglasak.**

(*Volim hrvatski 7*, 2020.)

U primjerima 6. i 7. vidljivo je da se u početnoj fazi podučavanja naglasaka rabe oznake za naglaske na riječima. To nas navodi na pretpostavku da su učenici već stekli kompetencije o oznakama za naglaske, a nisu. Prvi bi korak trebao biti usvajanje pojmova *naglašeni* i *nenaglašeni slog*, a potom i pojam *naglasak*. Takve bi primjere trebalo preoblikovati pazeći na metodičku postupnost uvođenja novih pojmova.

Primjer 6.

Izgovori riječ lišće i lišće.

U kojoj je riječi pravilno naglašen slog? Na kojemu je slogu naglasak?

Naglasak ne može, u pravilu, biti, na zadnjemu slogu.

(*Hrvatska krijesnica 7*, 2014.)

Primjer 7.

1. Uoči znakove kojima su označeni određeni slogovi nekih riječi u Tomićevu tekstu *Sjâj u štâli...*
2. Odaberi različito označene riječi i izgovori ih naglas.
3. Što zaključuješ?

(*Kocka vedrine*, 2013.)

3. 2. 1. 2. Prikaz procesa usvajanja pojma *dužina naglašenoga sloga*

Nakon što je usvojen pojam *naglašeni/nenaglašeni slog*, otvoren je put k usvajanju pojma *dužina naglašenoga sloga*. S time učenici uglavnom nemaju poteškoća. Primjeri 8., 9., 10. i 11. osmišljeni su tako da učenici lakše uoče dužinu ili kraćinu naglašenoga sloga/samoglasnika. Time im se i skreće pozornost na pojam *dužina naglašenoga sloga*. U Primjeru 9. ide se korak dalje te se dužina nenaglašanih slogova spominje kao *zanaglasna dužina* uz pomoć koje se mogu razlikovati gramatičke kategorije pojedine riječi (broj i padež). U Primjeru 11. stoji pitanje *Koje su vrste naglasaka u hrvatskome jeziku?* Time se može zaključiti da su učenici već stekli kompetencije o naglascima. S obzirom na to da učenici nemaju te kompetencije, takva bi se pitanja trebala izbjegavati na početku nastavne cjeline o naglascima.

Primjer 8.

Pročitaj naglas riječi blato i mrak. Obrati pozornost na izgovor istaknutih slogova.

Je li duljina izgovora naglašenoga samoglasnika u objema riječima ista?

blato

[blato]

izgovor samoglasnika je kratak

mrak

[mraak]

izgovor samoglasnika je dug

Prema trajanju izgovora razlikujemo **kratke i duge slogove**.

(Hrvatski bez granica 7, 1. dio, 2020.)

Primjer 9.

Ovo je moj ljubimac, pas Čupko. Oko struka je zavezao pas.

Je li trajanje, tj. dužina izgovora samoglasnika a u obje istaknute riječi ista?

Potvrdi zapažanje izgovarajući sljedeće naglašene riječi:

ljubimac – ljubimica

pruga – kuća

izgultiti – izgubiti

šetati – šetač

moć (im.) – moći (gl.)

škola – školski

Riječi luk (oružje) i luk (povrće) razlikuju se upravo po dužini sloga.

(Riječi hrvatske 7, 2009.)

Primjer 9.a

Saznaj više.

Napiši G jd. i G mn. imenica *učenik, prijatelj*, N jd. i G mn. te N mn. i G jd. imenica *škola, priča*.

Izgovori te oblike. Što primjećuješ?

U G tih imenica posljednji je slog dug, ali nije naglašen. **Dugi** slog može biti **naglašen** i **nenaglašen**. Budući da dugi nenaglašeni slog može biti samo iza naglašenoga, nazivamo ga **zanaglasna dužina**. Ako iz konteksta nije jasno o kojem je obliku riječ, onda se zanaglasna dužina bilježi crticom iznad samoglasnika, npr. Nema prijatelja. (jd.) Nema prijateljā. (mn.)

(*Riječi hrvatske* 7, 2009.)

Primjer 10.

Pročitaj naglas sljedeće rečenice. Obrati pozornost na izgovor istaknutih riječi.

To je jezik **roda** moga! Jedna se **roda** vratila u gnijezdo.

Je li trajanje, tj. dužina izgovora **samoglasnika** u objema istaknutim riječima ista?

Potvrdi zapažanje izgovarajući sljedeće naglašene riječi:

ljubimac – ljubimica pruga – kuća luk(povrće) – luk (oružje)

šetati – šetač moć (im.) – moći (gl.) pas (životinja) – pas (pojas)

Slog može biti **dug** i **kratak**. Dug je onaj slog u kojemu je dugi samoglasnik, a kratak onaj u kojemu je kratki samoglasnik.

(*Riječi hrvatske*, 2014.)

Primjer 11.

Koje su vrste naglasaka u hrvatskome jeziku?

vrt	dan
lopoč	često
voda	priroda
otvoriti	posvetiti

Riječi u prvome stupcu razlikuju se od riječi u drugome stupcu po dužini izgovora.

U riječima *vrt, lopoč, voda, otvoriti* izgovor sloga traje kraće, a u riječima *daan, često, priroda, posvetiti* izgovor traje duže.

Razlikuju se dugi i kratki slogovi.

(*Govori hrvatski*, 2014.)

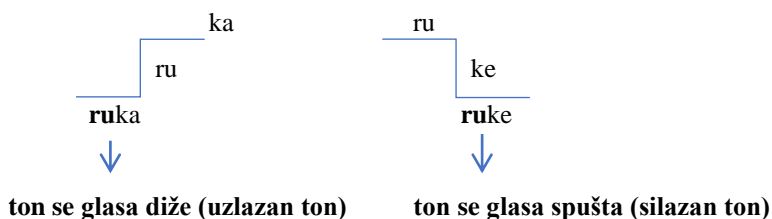
3. 2. 1. 3. Prikaz procesa usvajanja pojmova *uzlazni i silazni ton*

Usvajanje pojmova *uzlazni i silazni ton* kao i uočavanje i izgovor tona naglaske zahtjevniji su dijelovi ove nastavne jedinice, zato se i trebaju obrađivati poslije stečenih kompetencija o naglašenome/nenaglašenome slogu, dužini naglašenoga sloga i zanaglasnoj dužini. U primjerima 12., 13. i 14. prikazan je redosljed i način obrade pojmova *uzlazni i silazni ton*. Metodička je postupnost obrade tih pojmova u različitim udžbenicima slična; učenici prvo čitaju pojedine riječi/rečenice, a potom uočavaju razliku u tonu. U nekim su udžbenicima primjeri osmišljeni tako da učenici heurističkim razgovorom sami primijete spušta li se ili podiže naglasna intonacija prema slogu koji slijedi iza naglašenoga sloga. U nekim se, pak, primjerima (vidi Primjer 12. i 13.) pojam *ton* spominje pod pretpostavkom da učenici već znaju što je to *ton*. Bilo bi dobro najprije objasniti pojam *ton*, po mogućnosti na glazbenom crtovlju ili usmeno (pjevanjem), a potom prijeći na primjere s riječima. Osim toga, dobro je da učenici najprije poslušaju izgovor učitelja koji bi im trebao biti govorni uzor ili da primjere pravilno naglašenih riječi poslušaju u audiozapisu, a tek onda da sami izgovaraju zadanu riječ kako bi primijetili razliku u tonu.

Primjer 12.

Izgovori riječ ruka i ruke. Prilikom izgovora obrati pozornost na ton glasa.

U kojoj se riječi ton uzdiže, a u kojoj se ton spušta?

Naglašeni slog može imati **uzlazan i silazan** ton. Silaženje ili uzlaženje tona naziva se **intonacija**.

(Hrvatski bez granica 7, 1. dio, 2020.)

Primjer 13.

Naglašeni se slogovi ne razlikuju samo po dužini, odnosno kraćini. Glasno pročitaj sljedeću rečenicu i obrati pozornost na istaknute riječi.

Šećući, nekoliko smo **puta** prošli **put** od kuće do parka.

U obje je riječi **pu** naglašeni dugi slog, ali se razlikuje po kretanju tona tijekom izgovora.

U riječi **puta** ton je uzlazan, a u riječi **put** ton je silazan.

Razliku u kretanju tona – uzlaznost ili silaznost – zapažamo i u kratkim slogovima, npr.

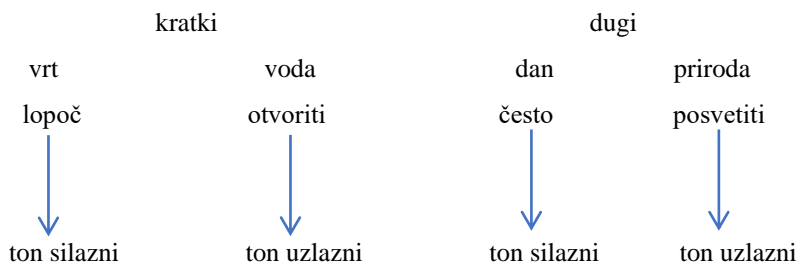
Silazno → igrati – igrač ← uzlazno

Naglašeni slog može biti s **uzlazanim** ili **silaznim** tonom.

(Riječi hrvatske 7, 2009.)

Primjer 14.

Usporede li se kratki i dugi slogovi uočava se razlika među njima.

Silazni se naglasak izgovara tako da jačina i visina glasa pada, a uzlazni se naglasak izgovara tako da jačina i visina glasa raste.

(Govori hrvatski, 2014.)

U Primjeru 15. na riječima *pût*, *kîša*, *hládno* i *pòtok* istovremeno se obrađuju dva naglasna obilježja – *dužina* i *kretanje tona naglašenoga sloga*. Iako su učenici u prethodnome koraku već upoznati s pojmom *dužina sloga*, metodički je preporučljivo da se novi pojam uvodi i obrađuje najprije izdvojeno zbog načela postupnosti, a tek na kraju sata, za vrijeme sinteze nastavne jedinice, mogu se objediniti svi usvojeni pojmovi ili kao završni dio procesa usvajanja svih elemenata nastavne jedinice o naglascima.

Primjer 15.

Pravilno izgovori riječi:

pūt, kiša, hládno, pòtok.

Izgovaraju li se svi naglašeni slogovi na isti način?

Naglašeni slog može se izgovarati kratko ili dugo, uzlazno ili silazno.

Prouči naglašene slogove u riječima. Kako naglašavamo slog u riječi *rujan*?

Naglas izgovori riječ. Zaključi koliko traje izgovor naglašenoga **sloga**. Spušta li se ili podiže naglasna intonacija prema slogu koji slijedi iza naglašenoga sloga?

rujan

u u

r jan ...

(Hrvatska krijesnica, 2014.)

3. 2. 1. 4. Prikaz procesa usvajanja vrsta naglasaka u udžbenicima

Usvajanje vrsta naglasaka posljednji je i najteži korak u stjecanju kompetencija o naglascima u hrvatskome standardnom jeziku. No, ako se planirana prethodna odgojno-obrazovna postignuća / odgojno-obrazovni ishodi realiziraju kvalitetno, učenici ne bi trebali imati poteškoća s usvajanjem vrsta naglasaka. Primjer 16. objedinjuje sva naglasna obilježja usvojena u prethodnim koracima (*mjesto, trajanje i ton naglasaka*), no početno pitanje *Koliko je naglasaka u hrvatskome standardnom jeziku?* može biti zbunjujuće. Ono navodi na zaključak da učenici već znaju koliko naglasaka ima naglasni sustav hrvatskoga standardnog jezika. Također, uputom *Izgovaraj/pjevaj riječi s različitim naglascima.* od učenika se očekuje da već znaju prepoznati oznake za naglaske i u skladu s njima pravilno naglašavati riječi. Osim toga, riječ *čovjek* nema KS (kratkosilazni) naglasak, nego KU (kratkouzlazni).

Primjer 16.

Koliko je naglasaka u hrvatskome standardnom jeziku? Izgovaraj/pjevaj riječi s različitim naglascima. Važno je uočiti je li naglasak dug ili kratak, a zatim odrediti je li ton silazan ili uzlazan.

Uvježbaj izgovor svake pojedine riječi.

màlen	čovjek	zviǰézda	blâga
račûnalo	päs	náglasak	bîz
vòda	knjĳga	premǰéštati	mîsao
jèzik	pâmet	putovánje	sât
kratkouzlazni	kratkosilazni	dugouzlazni	dugosilazni

**U hrvatskome standardnom jeziku postoje četiri naglasaka:
kratkouzlazni, kratkosilazni, dugouzlazni i dugosilazni.**

(*Naš hrvatski*, 2020.)

Prijedlog kojim bi se sustavnije i kvalitetnije došlo do usvajanja vrste naglasaka s njihovim naglasnim obilježjima glasio bi:

Promotri riječi koje su složene u četiri stupca.

Koliko različitih vrsta oznaka primjećuješ na njima?

Poslušaj izgovor tih riječi pa i sam/sama pokušaj izgovoriti te riječi.

Uz takvo vođenje zadatkom učenik postupno i lako može doći do odgovora na tražena pitanja i sam zaključiti koliko vrsta naglasaka postoji i koja su obilježja za pojedini naglasak.

Primjeri 17., 18. i 19. navode pravila o distribuciji naglasaka. Primjer 17. dobar je primjer za sistematizaciju tih pravila jer uz svako pravilo navodi i primjere. U primjerima 18. i 19. navode se iznimke od navedenih pravila.

Primjer 17.

PRAVILO		PRIMJER
1.	Jedna riječ ima jedan naglasak.	pàmet, pàmtiti začíniti, začínjati
2.	Jednosložne riječi mogu imati samo silazne naglaske.	dlàn, džèp dàn, lèd
3.	Na prvome slogu višesložnih riječi mogu stajati sva četiri naglasaka.	pjèsma, Hrvatska pràvda, Zàgreb
4.	Na središnjemu slogu trosložnih i višesložnih riječi mogu stajati samo uzlazni naglasci.	kultúrnyak, začíniti kultúra, začínjati
5.	Na posljednjemu slogu višesložne riječi ne može stajati naglasak.	igrati, igrač mòre, moreplóvac

(*Riječi hrvatske 7*, 2009.)

Primjer 18.

U ovom se primjeru navodi samo razlika u prezentaciji pravila o naglašavanju na posljednjemu slogu.

Na posljednjem slogu hrvatskih riječi naglasak ne može stajati.

Zato je pogrešno *predikât, subjèkt, atribùt*.

(*Govori hrvatski*, 2014.)

Primjer 19.

U ovome se primjeru navodi iznimka u naglašavanju posljednjega sloga:

Posljednji slog u riječi ne može biti naglašen. Iznimka su neki usklici, primjerice:

ohô, ahâ.

(*Volimo hrvatski!*, 2014.)

3. 2. 2. Pregled radnih bilježnica iz hrvatskoga jezika za 7. razred osnovne škole od 2006. do 2019./2020.

Radna bilježnica za hrvatski jezik radni je materijal koji sadržajno i organizacijski prati odabrani udžbenik. Ona služi za bolje i kvalitetnije usvajanje novih sadržaja, realizaciju odgojno-obrazovnih postignuća / odgojno-obrazovnih ishoda i stjecanje planiranih kompetencija. Tako i kod nastavne jedinice o naglascima nudi vježbe i zadatke kojima bi se to trebalo i ostvariti. Zadatci su različiti, a prate sadržaje ponuđene u udžbeniku. Isto tako, organizirani su tako da učenika vode procesom stjecanja kompetencija zadanih odgojno-obrazovnim postignućima / odgojno-obrazovnim ishodima počevši od najnižih i najjednostavnijih pa sve do najviših i najzahtjevnijih.

Kako su uz teorijsku podlogu određene nastavne jedinice zadatci od iznimne važnosti na putu stjecanja određenih kompetencija, u ovome će se poglavlju reći nešto o novoj teoriji učenja. U teoriji se učenja rabi taksonomija³³ za razvrstavanje odgojno-obrazovnih postignuća / odgojno-obrazovnih ishoda u svrhu učinkovitijeg oblikovanja i vrednovanja ciljeva zadanih u studijskom programu. Taksonomija obrazovnih ciljeva koja se najviše rabi jest ona koju je predložio američki psiho-pedagog Benjamin Bloom³⁴ (1913. – 1999.), poznata kao Bloomova taksonomija. Bloom je 1956. sudjelovao u sastavljanju novog klasifikacijskog sustava kojim je u učenju izdvojio tri područja: kognitivno (obuhvaća mišljenje, znanje i rješavanje problema), psihomotoričko (manipulativne i motoričke sposobnosti) i afektivno (djeluje na razvoj trajnih vrijednosnih sustava, stavova, emocija i međuljudskih odnosa) (Bloom, Benjamin i Masia, 1964). Na kognitivnom području podijelio je znanje i ciljeve (ishode) učenja u šest razina. To su: razina znanja, razina razumijevanja, razina primjene, razina analize, razina evaluacije i razina sinteze. Na svakoj se razini objašnjava njezino značenje te se ključnim glagolima opisuju aktivnosti koje treba vježbati i mjeriti na svakoj razini. Primjerice, u prvoj razini, razini znanja ili dosjećanja, učenik se treba dosjetiti informacije, ideje ili principa ili ih prepoznati i reproducirati u približno onakvom obliku u kojem su naučeni. To ostvaruje uz pomoć aktivnosti:

³³Taksonomija proučava principe, metode i svrhe klasifikacije. Ovaj se pojam rabi u obrazovanju prema nalogu i osmišljavanju ciljeva učenja. (<https://hr.wikipedia.org/wiki/Taksonomija>)

³⁴ Benjamin Bloom, američki psiholog i pedagog (Lansford, 21. II. 1913. – Chicago, 13. IX. 1999.) Profesor na Sveučilištu u Chicagu (1943. – 1970.). Poznat po izradbi taksonomije zadataka nastave kojom je obuhvatio tri područja – kognitivno, afektivno i psihomotoričko. Glavno djelo: *Taksonomija izobrazbenih ciljeva (Taxonomy of Educational Objectives*, I, 1956; II, koautor, 1964).

prepoznavanja, pokazivanja, pronalaženja, označavanja, povezivanja, dopunjavanja, smještanja, redanja, imenovanja, navođenja, nabiranja, definiranja, citiranja, ponavljanja, opisivanja, navođenja tko, kada, gdje, zašto koliko itd. Kasnije su Bloomovi suradnici Anderson i Kratwohl revidirali postojeću taksonomiju uvodeći četiri dimenzije znanja (činjenično, konceptualno, proceduralno i metakognitivno) (Anderson i Kraftwohl, 2001). Takav pristup stjecanju kompetencija i ostvarivanju odgojno-obrazovnih postignuća / odgojno-obrazovnih ishoda važan je i za učenike i za učitelje. Za učitelje zato što će lakše razumjeti cjelokupan put stjecanja znanja, bolje oblikovati ili odabrati zadatke za stjecanje kompetencija zadanih odgojno-obrazovnim postignućima / odgojno-obrazovnim ishodima, a u konačnici i lakše vrednovati stečeno znanje. Posljedično, učenici će lakše ostvariti ono što se od njih traži. Važno je napomenuti da je, prateći Bloomovu taksonomiju, lakše ostvariti jedan obrazovni ishod, nego više njih odjednom.

Prema metodičkim (Težak, 1996) spoznajama pisani se zadatci dijele na zadatke zatvorenoga tipa (zadatci u kojima ispitanik sam oblikuje odgovor jednom riječju, skupom riječi, jednom rečenicom ili skupom rečenica i tekstom) i na zadatke otvorenoga tipa (zadatci kojima se najčešće ispituju više razine kognitivnoga procesa kao što su analiza, primjena, sposobnost interpretacije uzročno-posljedičnih veza, zaključivanje, rješavanje problema). Zadatci zatvorenoga tipa nazivaju se u literaturi još i zadatcima objektivnoga tipa dok su zadatci otvorenoga tipa navedeni pod nazivom esejistički zadatci ili zadatci duljega odgovora (Češi i Ivančić, 2019: 139). Zadatcima zatvorenoga tipa provjeravaju se analitičke sposobnosti, sposobnosti primjene pravila u novim situacijama, razumijevanje pojmova, termina, razlikovanje činjenica od procesa, sposobnost tumačenja uzročno-posljedičnih odnosa, sposobnost procjene točnosti podataka, sposobnosti zaključivanja, uspoređivanja, rješavanja problema. Dakle, svi oblici kognitivnog procesiranja. (Češi i Ivančić, 2019: 141) Prema dokimološkim³⁵ spoznajama zadatci se po obliku dijele na zadatke dosjećanja, zadatke dopunjavanja, alternativni tip zadataka, tip zadataka s dva kriterija izbora, tip zadataka višestrukoga izbora, tip zadataka ispravljanja i sređivanja te tip zadataka povezivanja (Grgin, 2001). Zadatci dosjećanja od ispitanika zahtijevaju

³⁵ Dokimologija (franc. docimologie, od grč. δόκιμος: provjeren + -logija), pedagoška disciplina koja se bavi vrjednovanjem odgojnih postignuća. U središtu je zanimanja dokimologije mjerenje, kojemu se pouzdanost dovodi u vezu s instrumentom mjerenja, poznatim pod nazivom test, a samo mjerenje (testiranje) provodi se testovima obrazovnih postignuća (testovi znanja). Rezultatima testa služe se škol. uprave, učitelji, nastavnici, roditelji, ispitanici kao i institucije koje skrbe o obrazovanju. (dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15743>)

odgovor u obliku jedne riječi, broja ili simbola. Prikladnije ih je oblikovati kao pitanje, a ne kao tvrdnju, jer se time smanjuje dvoumljenje ispitanika oko pronalaženja ispravnoga odgovora. Taj je tip zadataka primjereniji za ispitivanje specifičnih znanja. Zadatci dopunjavanja u obliku su rečenice u kojoj su neke riječi ispuštene. Zadatci alternativnog izbora sadrže neku tvrdnju za koju ispitanik treba prosuditi je li točna ili nije i zaokružiti svoj odgovor (točno – netočno, da – ne). Zadatcima alternativnog tipa provjerava se razina prepoznavanja sadržaja, a vjerojatnost pogađanja odgovora je 50 %. Dok se zadatcima dosjećanja i dopunjavanja zahvaća reprodukcija činjenica, zadatcima alternativnog tipa provjerava se prepoznavanje ili rekognicija sadržaja. Zadatci s dva kriterija izbora od ispitanika zahtijevaju da niz podataka razvrsta prema dvama kriterijima izbora čime je smanjena mogućnost slučajnog pogađanja točnih odgovora. Tim se zadatcima ispituju razine dosjećanja i klasificiranja. Zadatci višestrukog izbora redovito sadrže tvrdnju ili pitanje i više ponuđenih odgovora, među kojima ispitanik označava ispravan odgovor. Zadatci višestrukog izbora sadrže mogućnost mjerenja razumijevanja i primjene znanja. Zadatci ispravljanja i sređivanja čine zajedničku grupu zadataka. Zadatci ispravljanja sastoje se od jedne ili više rečenica u kojima su pogrešno napisane riječi. Ispitanikova je zadaća da ispravi riječi s pogreškom. Zadatci ispravljanja slični su zadatcima sređivanja. Kod tih se zadataka od ispitanika zahtijeva da po nekom načelu sredi podatke koji se navode u zadatku. Zadatci povezivanja redovito sadrže dvije serije elemenata. Po dva elementa, i to iz svake serije po jedan, u nekom su međusobnom odnosu. Ispitanikova je zadaća da prema nekom jedinstvenom načelu povezuje srodne elemente. (Grgin, 2001: 108 – 119) Učenička je znanja moguće provjeriti i zadatcima esejističkoga tipa. Sastoje se od određenog broja zadataka na koje ispitanici odgovaraju opširnije i slobodnije, s jasnim zahtjevom da nešto nabroje, opišu, protumače, usporede, prikažu u osnovnim crtama, suprotstave, kritiziraju, potkrijepe dokazima, analiziraju, komentiraju i sl. (Grgin, 2001: 131) Visinko ističe da se u taj tip zadataka ubraja i ispitivanje pisanja, odnosno sastavljanje vezanoga teksta koji je u metodici jezičnog obrazovanja definiran kao učenički sastavak. U takvim zadatcima ispitanici pokazuju svoju kreativnost i originalnost, pokazuju vještinu organiziranja znanja i njegove primjene na nove situacije. (Visinko, 2010). Njima se uz uvid u kognitivne procese omogućuje uvid i u učenikovu/ispitanikovu kreativnost, stvaralaštvo, ali i implicitno baratanje metakognitivnim strategijama: nadgledanje vlastitoga znanja i procesa mišljenja, upravljanjem koncentracijom i pažnjom pri rješavanju zadataka, odabir učenikovih strategija rješavanja zadataka, odbacivanje neefikasnih strategija, nadgledanje i upravljanje

vremenom realizacije zadataka (Češi i Ivančić, 2019: 141). Uvid u metakognitivne strategije učenika/ispitanika može se primijeniti i u zadacima zatvorenoga tipa.

3. 2. 2. 1. Podjela zadataka u radnim bilježnicama

U pregledanim radnim bilježnicama³⁶ prikazane su vježbe i zadatci za stjecanje naglasnih kompetencija. Vježbe i zadatci prate udžbeničku lekciju nastavne jedinice o naglascima koja kod različitih izdavača ima različite naslove. Dio korpusa izdan je prije stupanja na snagu *Kurikul(um)a* 2019., a dio poslije toga. Godina izdanja svake radne bilježnice vidljiva je uz navedeni zadatak. Prema radnim bilježnicama, koje prate odgojno-obrazovna postignuća iz *Plana i programa* 2006., učenik bi nakon realizacije naglasne nastavne jedinice trebao steći različite kompetencije o naglascima: trebao bi moći prepoznati i prema uzoru pravilno rabiti naglaske u govorenju i čitanju, trebao bi postupno određivati naglasna obilježja (mjesto, dužinu i ton) u tipičnim riječima, trebao bi pravilno čitati naglasno označene riječi i osvijestiti razliku između vlastitoga i književnoga naglasnog sustava. Prema radnim bilježnicama, koje prate odgojno-obrazovne ishode iz *Kurikul(um)a* 2019., učenik bi nakon realizacije naglasne nastavne jedinice trebao steći sljedeće kompetencije o naglascima koje glase: učenik točno naglašava riječi u skladu s naglasnim sustavom hrvatskoga standardnog jezika, povezuje izgovorne cjeline u veće cjeline i rečenice, rečeničnim naglaskom i rečeničnom intonacijom.

Učenici bi, dakle, u jednoj nastavnoj jedinici 7. razreda (bez obzira na broj nastavnih sati) trebali steći kompetencije o mjestu naglasaka / naglašenoga sloga, trajanju naglašenoga sloga, zanaglasnoj dužini, tonu naglašenoga sloga i o prepoznavanju i izgovoru svih četiriju naglasaka hrvatskoga standarda. Pitanje je je li to izvedivo u prosječnoj učeničkoj dobi od 13 godina. Naime, dokazano je da djeca između ranog djetinjstva i puberteta gube sposobnost ovladavanja jezikom samo implicitnim mehanizmom (DeKeyser, 2000 navedeno u Banković-Mandić 2016: 129), odnosno da se tzv. urođena jezična obrada zamjenjuje kognitivnim sposobnostima (Skehan, 1998, prema: Banković-Mandić, 2016: 129). Stoga, bilo bi dobro razmisliti o vremenu uvođenja nastave o uočavanju i izgovoru četveronaglasnoga sustava (kao najteže naučivoga dijela hrvatskoga standardnog jezika) u niže razrede osnovne škole.

³⁶ Sve analizirane radne bilježnice odobrilo je Ministarstvo znanosti i obrazovanja (za vrijeme HNOS-a zvalo se Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa), a odabrani su po kriteriju raznolikosti izdavača i raznolikosti godina izdanja.

U prethodnim poglavljima opisano je kako se u starijim nastavnim planovima i programima radilo na stjecanju naglasnih kompetencija od nižih razreda pučke/osnovne škole. Danas nije tako. I u *Nastavnome planu i programu* (2006) i u *Kurikul(um)u* (2019) nastavna jedinica o naglascima obrađuje se samo u sedmome razredu čime se dovodi u pitanje adekvatno vrijeme ovladavanja naglascima. Kako u udžbenicima, tako i u radnim bilježnicama zadatci su složeni tako da objedinjuju više odgojno-obrazovnih postignuća / odgojno-obrazovnih ishoda čime je, posebice s obzirom na prosječnu učeničku dob u 7. razredu, otežano stjecanje naglasnih kompetencija. Uglavnom se kreće s provjerom znanja na reproduktivnoj razini, a potom sa zadacima u kojima se traži zaokruživanje ponuđenih odgovora (metodom točno/netočno ili metodom višestrukog izbora), nadopunjavanje dijelova tvrdnji, izdvajanje pojedinih riječi iz niza riječi, uvrštavanje riječi u rečenicu i označavanje riječi zadanim znakovima. Zadatci u pregledanim radnim bilježnicama uglavnom su zadatci zatvorenoga tipa. Uočeno je da su zadatci grupirani prema redosljedu po kojemu je nastavna jedinica organizirana u pojedinom udžbeniku, i to ovim redom:

- zadatci za stjecanje kompetencija u prepoznavanju naglašenoga sloga
- zadatci za stjecanje kompetencija o trajanju naglasaka
- zadatci za stjecanje kompetencija o zanaglasnoj dužini
- zadatci za stjecanje kompetencija o tonu naglasaka
- zadatci za stjecanje kompetencija o uočavanju, izgovaranju, prepoznavanju i označavanju naglasaka
- zadatci za provjeru teorijskoga znanja.

Samo jedna radna bilježnica nudi zadatke razvrstane prema skupinama I., II. i III. (Primjeri 34., 43. i 47.) što označava postupnost stjecanja kompetencija prema Bloomovoj taksonomiji, a u jednoj su radnoj bilježnici zadatci grupirani po naslovima PREPOZNAJEM (teorijska razina), PRIMJENJUJEM (zastupljeni su primjeri u kojima se uglavnom traži jedna aktivnost, Primjer 21., 24., 31. i 45.) i POVEZUJEM I STVARAM (stvaralački zadatci).

3. 2. 2. 2. Primjeri tipa zadataka za stjecanje kompetencija u prepoznavanju naglašenoga sloga

Primjeri zadataka za stjecanje kompetencije u prepoznavanju naglašenoga sloga prvi su po redu u radnim bilježnicama (ako su zastupljeni). Redom su to zadatci zatvorenoga tipa i to zadatci dosjećanja i zadatci s više kriterija izbora³⁷. U zadacima izgovaranja riječi traži se od učenika razina prisjećanja (u ovom slučaju prisjeća se pravilnoga naglašavanja), stoga će se ti zadatci i navoditi kao zadatci prisjećanja.

Primjer 20. prikazuje riječi s označenim slogovima koji nose naglasak. Od učenika se traži da izgovore riječi tako da istaknu naglašene slogove. To je dobar put za stjecanje kompetencije u prepoznavanju naglašenoga sloga, no zadatak bi trebalo nadopuniti uputom ***Poslušaj** zatim zadane riječi na audiozapisu ili onako kako ih učitelj izgovara. **Usporedi** izgovore. Ima li **razlike** u tvome izgovoru i izgovoru tvoga učitelja / audiozapisa?* Time bi se učenici odmah mogli korigirati ili korigirati jedni druge.

Primjer 20. – ZADATAK DOSJEĆANJA (Isti primjer zadatka rabi se i za uvježbavanje izgovora naglašenih slogova u Primjeru 39.)

Pročitaj sljedeće rečenice tako da naglasiš istaknute slogove u riječima.

Baler**ina** i baletan **moraju** **svakodnevno** **vježbati** **balet**.

Profesionalni **plesač** **pazi** na **zdravu** **prehranu**.

(Hrvatski za 7 / Sedmica, 2020.)

Primjeri 21. i 22. zadataka pripadaju tipu zadataka s više kriterija izbora (učenik bira koji će slog zaokružiti – kod višesložnih je riječi to višestruka mogućnost odabira). Dobar su put za stjecanje kompetencije u prepoznavanju naglašenoga sloga, no i u tim bi primjerima (vidi Primjer 21. i 22.) trebalo nadopuniti zadatke uputom ***Poslušaj** zatim zadane riječi na audiozapisu ili onako kako ih učitelj izgovara. **Usporedi** mjesto naglaska. Ima li **razlike** u tvome izgovoru i izgovoru tvoga učitelja / audiozapisa?* Da bi mogli riješiti takav zadatak, učenici trebaju imati

³⁷ U teorijskom je dijelu o podjeli tipa zadataka bilo riječi o tipu zadataka s dva kriterija izbora, no u pregledanim se radnim bilježnicama pojavljuje i tip zadatka s tri i više kriterija izbora.

dostupan slušni uzor jer kako bi inače mogli zaokružiti ili obojiti točno naglašeni slog, osim vodeći se svojom jezičnom intuicijom. Međutim, njihova jezična intuicija nije nužno u skladu sa standardom.

Primjer 21. (*Primjenjujem*) – ZADATAK S VIŠE KRITERIJA

IZBORA

Oboji crvenom bojom naglašeni slog u riječima.

večer svjetlost početak prilagoditi snijeg sniježiti

(Hrvatski bez granica 7, 2020.)

Primjer 22. – ZADATAK S VIŠE KRITERIJA IZBORA

Zaokruži naglašeni slog u naglasnicama (podcrtanim riječima).

Leptir je s lakoćom izišao iz čahure.

Raširio je krila i poletio.

Nalik je cvijetu u letu.

(Govori hrvatski 7, 2014.)

Primjer 23. primjer je kombiniranoga tipa zadatka. Od učenika se najprije traži razvrstavanje riječi prema više kriterija izbora (razvrstavanje riječi prema kriteriju broja slogova), a potom zaokruživanje naglašenoga sloga po čemu pripada tipu zadatka dosjećanja, ali i tipu zadatka s više kriterija izbora. I takvi su zadatci dobar put za stjecanje kompetencija u prepoznavanju naglašenoga sloga. Ovaj zadatak, kao i prethodni, zahtijeva već stečene kompetencije o rastavljanju riječi na slogove, no dobro je dati uputu učeniku da najprije crtom označi granicu slogova u riječima, a potom ih razvrsta na pripadajuće mjesto. Time će postići preciznost i uštedjeti na vremenu. Druga stvar na koju treba paziti je ta da se od učenika traži da oboji, zaokruži ili podcrta slog koji nosi naglasak, a ne samo samoglasnik ili slogotvorni *r*. Isto tako, i u ovome je zadatku učenicima dobro ponuditi audiozapis.

Primjer 23. – ZADATAK S VIŠE KRITERIJA IZBORA
I ZADATAK DOSJEĆANJA

Razvrstaj riječi s obzirom na broj slogova. U svakoj riječi zaokruži naglašeno slovo.

sunce, rečenica, suh, životinja, škola, put, gramatika, žut, učitelj,
bilježnica, karneval, ravnalo, pjesma, klupa, vrt, šumarak

- a) jednosložne: _____
- b) dvosložne: _____
- c) trosložne: _____
- d) četverosložne: _____

(Hrvatska krijesnica 7, 2014.)

3. 2. 2. 3. Primjeri za stjecanje kompetencija o trajanju naglaska

Primjeri zadataka za stjecanje kompetencije o trajanju naglaska zadatci su zatvorenoga tipa, a obuhvaćaju zadatke s dva kriterija izbora. U njima se od učenika traži razvrstavanje riječi, označavanje dužine/kračine naglašenoga sloga i podcrtavanje (Primjeri 24., 25. i 26). Primjeri 25. i 26. navode samo jednosložne riječi dok Primjer 24. jedno-, dvo- i trosložne riječi u kojima je naglašeni slog podebljan. Sva tri primjera zadataka predstavljaju dobre primjere za stjecanje kompetencije o trajanju naglaska, jedino što i u njima treba dodati audiozapis kao slušni uzor za određivanje trajanja naglašenoga sloga.

Primjer 24. - (Primjenjujem) – ZADATAK S DVA KRITERIJA IZBORA

U istaknutim slogovima iznad naglašenoga samoglasnika znakom $\bar{\quad}$ označi dugi slog, a znakom $\check{\quad}$ kratki slog.

jedan zima proljeće mrak tri mjesec čitati

(Hrvatski bez granica 7, 2020.)

Primjer 25. – ZADATAK S DVA KRITERIJA IZBORA

Razvrstajte u tablicu ove jednosložne riječi prema dužini naglaska:

duh, dah, ja, moj, mi, naš, tih, Bog, dno, vrh, dlan, rub, crn, list, zlo, živ, prah,
prag, kruh, krug, dan, krik, bol, stan, kap, star, mlad, smrt, strah, sin, djed, med,
plač, zdrav, čist, broj.

kratki	dugi

(Hrvatski jezik 7, 2008.)

Primjer 26. – ZADATAK S DVA KRITERIJA IZBORA

Označene riječi s kratkim naglašenim slogom podcrtaj jednom crtom, a one s dugim naglašenim slogom dvjema crtama.

Notturmo

*Mlačna **noć**; u selu lavež, kasan*

Čuk il' netopir;

*Ljubav cvijeća – miris **jak** i strasan*

*Slavi tajni **pir**.*

...

Antun Gustav Matoš

(Hrvatski jezik 7, 2008.)

3. 2. 2. 4. Primjeri za stjecanje kompetencija o zanaglasnoj dužini

Zadatci za stjecanje kompetencija o zanaglasnoj dužini vrlo su zahtjevni za sve one govornike koji u svome materinskom idiomu nemaju zanaglasnu dužinu. Postavlja se pitanje mogu li ti govornici steći kompetencije za uočavanje i izgovor zanaglasne dužine i koliko im vremena treba za to. Primjeri zadataka za stjecanje kompetencije o zanaglasnoj dužini (Primjer 27., 28. i 29.) također su zadatci zatvorenoga tipa, a obuhvaćaju zadatke dosjećanja i zadatke s dva kriterija izbora. U njima se od učenika traži označavanje zanaglasne dužine, no bez slušnoga predloška koji bi im pomogao u tome. Taj bi audiozapis bio od velike važnosti u zadacima za stjecanje kompetencije o zanaglasnoj dužini.

Primjer 27. – ZADATAK DOSJEĆANJA

Ucrtaj znak za zanaglasnu dužinu na riječ koja je u genitivu množine.

Grana šljive ne lomi se lagano. Na prvoj šljivi ima grana na koje bismo mogli zakvačiti ljuljačku.

(*Naš hrvatski 7, 2020.*)

Primjer 28. – ZADATAK DOSJEĆANJA

Riječima su već označeni naglasci, a tvoj je zadatak označiti zanaglasne dužine.

lèptir	jäblan	čítate
dùpin	râdimo	jèdini

(*Hrvatski ja volim, 2009.*)

Primjer 29. – ZADATAK S DVA KRITERIJA IZBORA

Stavi znak za **naglasnu dužinu na riječi u genitivu množine (4) koje imaju jednak oblik i u genitivu jednine.**

Jezerski sustav NP-a Plitvička jezera čini 16 jezera. Ona dobivaju vodu od brojnih potoka. Jedan program obilaska uključuje i vožnju brodskom linijom preko najvećega jezera Kozjak. Voda je u jezerima poput čarobnih ogledala. Svakoga dana mnoštvo posjetitelja uživa u ljepotama ovoga nacionalnog parka.

(*Naš hrvatski 7, 2020.*)

3. 2. 2. 5. Primjeri za stjecanje kompetencija o tonu naglaska

Zadatci za stjecanje kompetencija o tonu naglaska također su vrlo zahtjevni za sve one govornike koji u svome materinskom idiomu nemaju uzlazni ton. Ovdje se, pak, postavlja pitanje mogu li ti govornici steći kompetencije za uočavanje, prepoznavanje i izgovor uzlaznoga naglaska i koliko im vremena treba za to. Stoga, primjere (Primjeri 30., 31., 33. i 34.) treba nadopuniti uputom *Poslušaj audiozapis pa pokušaj izgovoriti riječ/riječi na isti način.* Usto, bez obzira na to radi li se o jednosložnoj ili višesložnoj riječi, o riječi s naglaskom na početnome ili unutarnjemu slogu, bilo bi dobro podebljati naglašeni slog i time ga istaknuti (Primjer 30., 31. i 34.). Naime, kad je učenikova pažnja usmjerena na uočavanje i uvježbavanje tona naglaska, nije

dobro da učenici moraju određivati i mjesto naglasaka, barem ne na početku stjecanja kompetencija o naglascima. Isto tako, zadatci u Primjerima 32. i 33. oblikovani su pod pretpostavkom da su učenici usvojili pravila o naglašavanju jednosložnih riječi i riječi s naglašenim unutarnjim slogom. Bez obzira na to, bilo bi dobro na početku zadatka ponoviti osnovna pravila o naglašavanju i raspoređivanju naglasaka. Posebno treba istaknuti Primjer 34. u kojemu se od učenika traži da izgovore duge naglaske na dvosložnim riječima (*ljubav* i *sunce*), a potom da prema tim modelima izgovore riječi među kojima nisu sve dvosložne, a usto nemaju naglašen početni slog (npr. riječ *putovanje*). To može djelovati vrlo zbunjujuće na učenike. Treba paziti da takav tip zadataka uvijek ima riječi s istim brojem slogova i istim mjestom naglasaka, a ponekad i istim naglaskom. I u Primjeru 30. bilo bi dobro da su sve ponuđene riječi dvosložne.

Primjeri zadataka za stjecanje kompetencije o tonu naglasaka također su zadatci zatvorenoga tipa, a obuhvaćaju zadatke dopunjavanja i zadatke s dva/tri kriterija izbora.

Primjer 30. – ZADATAK DOPUNJAVANJA

Izgovori navedene riječi pa dopuni tvrdnju riječima silazan i uzlazan.

duga pisati ruka (N jd.) dvorac

sunce vlak ruke (N mn.) dvor

Riječi u prvome nizu imaju dug i _____ naglasak, a riječi drugome nizu dug i _____ naglasak.

(*Hrvatski ja volim*, 2009.)

Primjer 31. - (Primjenjujem) – ZADATAK S DVA KRITERIJA IZBORA

Izgovori glasno nekoliko puta riječi, a zatim odredi je li ton istaknutoga sloga uzlazan ili silazan. Slijedi primjer.

	ton		ton
dan	_____	radost	_____
tama	_____	balada	_____
tuga	_____	lampa	_____

(*Hrvatski bez granica 7*, 2020.)

Primjer 32. – ZADATAK S TRI KRITERIJA IZBORA

Među navedenim životinjama precrtaj višesložne imenice, u jednosložnima kratke slogove označi kratkosilaznim, a duge dugosilaznim naglaskom.

som, jež, kit, puž, rak, mrav, osa, ara, smuč, kos, paun, noj, zec, miš, lav ris, vuk, orao, tvor, gnu, sob, konj, slon, crv, hrt

(Hrvatski jezik 7, 2008.)

Primjer 33. – ZADATAK S DVA KRITERIJA IZBORA

Na naglašene unutarnje slogove stavi odgovarajuće naglasne znakove.

Daljina, planina, visina, ... izvlačiti, zanimanje,...

(Hrvatski jezik 7, 2008.)

Primjer 34. - II. skupina zadataka – ZADATAK S DVA KRITERIJA IZBORA

Izgovori glasno nekoliko puta riječi *ljubav* i *sunce*. Riječ *ljubav* ima dug uzlazni ton, a riječ *sunce* dug silazni ton na naglašenom slogu.

Prema modelu tih riječi izgovori sljedeće riječi te ih upiši na pripadajuća mjesta, s obzirom na to imaju li uzlazni ili silazni ton: *ruka*, *trag*, *majka*, *tražiti*, *putovanje*, *pamtiti*.

dug uzlazni ton

ljubav

dug silazni ton

sunce

(Volimo hrvatski!, 2014.)

3. 2. 2. 6. Primjeri za stjecanje kompetencija o uočavanju, izgovaranju, prepoznavanju i označavanju naglasaka

Primjeri za stjecanje kompetencija o uočavanju, izgovaranju, prepoznavanju i označavanju naglasaka predstavljaju najteži dio u procesu stjecanja kompetencija o naglascima, pogotovo za neštokavske govornike. Stoga se od učenika nakon obrade nastavne jedinice o naglascima može tražiti da riješi samo neke tipove zadataka. Primjerice, učenik će moći označiti naglasak na jednosložnim riječima (Primjeri 24., 37., 38. i 39.) i višesložnim riječima s naglašenim nepočetnim slogom (Primjeri 23., 40. i 41.). S druge strane, neće moći prepoznati i označiti naglaske na dvo- i višesložnim riječima s naglašenim početnim slogom. Isto tako, neće moći prepoznati i izgovoriti sve označene naglaske, osim uz pomoć učitelja i to nakon dugotrajnoga vježbanja. Uzimajući u obzir da je nastavna jedinica o naglascima predviđena za obradu tek u 7. razredu, to se od njih i ne može očekivati zbog kompleksnosti građe i ograničenosti vremena. Zato se taj dio djelomično evaluira.

No, bez obzira na to radi li se o višesložnim riječima s naglašenim početnim ili unutarnjim slogom, dobro je označiti naglašeni slog što bi se trebalo rješavati u prisustvu učitelja i uz njegovu pomoć (Primjeri 23., 31., 36., 37., 38. i 42.). Isto tako, u svim bi primjerima učitelj kao govorni uzor trebao uvijek prvi izgovoriti naglasak, a potom učenici ponoviti za njim. Usto, važno je naglasiti u zadatku koji je slog naglašen. U Primjeru 40. traži se od učenika da razvrsta zadane riječi na one s kratkouzlaznim naglaskom i na one s dugouzlaznim naglaskom, a pritom nije naglašeno da je naglašen središnji slog. Takav zadatak može učeniku zadati poteškoće jer osim što zadane riječi nisu trosložne pa je tim više teško odrediti mjesto naglasaka, postoji mogućnost prebacivanja naglasaka na početni slog. U Primjeru 41. daje se bolja uputa u kojoj stoji da je u višesložnim riječima naglašen središnji slog

Primjeri zadataka o uočavanju, izgovaranju, prepoznavanju i označavanju naglasaka također su zadatci zatvorenoga tipa, a obuhvaćaju zadatke dosjećanja, zadatke s dva / više kriterija izbora, zadatke ispravljanja i zadatke povezivanja. Zadatci s dva kriterija izbora oni su zadatci u kojima učenik treba odabrati jedan naglasak od dva moguća (kratkosilazni/dugosilazni ili kratkouzlazni/dugouzlazni), zadatci s tri kriterija izbora oni su zadatci u kojima učenik treba odabrati najprije točno mjesto naglasaka, a potom odrediti jedan naglasak od dva moguća (kratkouzlazni ili dugouzlazni) ili npr. zaokružiti unutarnji naglašeni slog, a potom upisati znak za naglasak. Zadatci s više kriterija izbora oni su zadatci u kojima učenik određuje mjesto

naglaska i odabire jedan od četiriju naglasaka. Treba napomenuti da je razina dosjećanja prisutna u svim tipovima zadataka. Na kraju, jedan je primjer esejističkoga tipa zadataka (Primjer 50).

Primjer 35. – ZADATAK DOSJEĆANJA / DOPUNJAVANJA

Uz naglasnu oznaku napiši naziv naglaska na koji se oznaka odnosi. U zadnjim riječima označi naglasak odgovarajućom naglasnom oznakom i pritom obrati pozornost na glas koji je nositelj naglaska.

Pozor! Svaki niz ima jednu riječ koja mu ne pripada. Njezin naglasak nije potrebno napisati, već nepripadajuću riječ označi tako da ju zaokružiš.

^ _____ rad zrak sunce noć dan majka voda mir
“ _____ konj kuća volja mati luka san mraz jabuka
' _____ ruka hrana klupa krov razred duga breza
` _____ voda noga jelen jezik magla slon lubenica

(Hrvatski ja volim, 2009.)

Primjer 36. – ZADATAK DOSJEĆANJA / S VIŠE KRITERIJA IZBORA

(Isti primjer zadatka rabi se i kod primjera za stjecanje kompetencija o prepoznavanju naglašenoga sloga u Primjeru 20. u kojem se samo pazi da se riječ izgovor naglasno točno, a ovdje se može i označiti naglasak.)

Pročitaj sljedeće rečenice tako da naglasiš istaknute slogove u riječima.

Balerina i baletan moraju svakodnevno vježbati balet.

Profesionalni plesač pazi na zdravu prehranu.

(Hrvatski za 7 / Sedmica, 2020.)

Primjer 37. – ZADATAK S DVA KRITERIJA IZBORA

Zadatak ima dva dijela.

Razvrstaj zadane riječi na one s kratkosilaznim naglaskom i one s dugosilaznim naglaskom.

Obilježi naglaske u riječima.

mir	noć	miš	kruh	djed	list	dah
dan	sat	mač	mak	moj	crn	vt

kratkosilazni:

dugosilazni:

(Govori hrvatski 7, 2014.)

Primjer 38. – ZADATAK S DVA KRITERIJA IZBORA

Stavi odgovarajuće naglasne znakove na ove jednosložne riječi:

bor, grah, hrast, kost, rog, um,...

(Hrvatski jezik 7, 2008.)

Primjer 39. – ZADATAK S DVA KRITERIJA IZBORA

OZNAČI sljedećim jednosložnim riječima naglasak (prema pravilima raspodjele naglasaka i opreci **po dužini i tonu** naglašenoga sloga).

jug, luk, brak, mrak, lak, dva, sat, grah, rad, bat, konj, dan, lan, tri, krv, krt

(Riječi hrvatske 7, 2014.)

Primjer 40. – ZADATAK S TRI KRITERIJA IZBORA

Zadatak ima dva dijela.

Razvrstaj zadane riječi na one s kratkouzlaznim naglaskom i one s dugouzlaznim naglaskom.

Obilježi naglaske u riječima.

govoriti	napisati	voditeljica	duhovit	duljina	čokolada...
glagoljica	preskočiti	rastužiti	zamišljati	kanarinac	priznanje...

kratkouzlazni: _____

dugouzlazni: _____

(Govori hrvatski 7, 2014.)

Primjer 41. – ZADATAK S TRI KRITERIJA IZBORA

- a) U sljedećim višesložnim riječima naglašen je središnji slog. U nekima od njih ima više središnjih slogova. **PODCRTAJ** naglašeni slog.
- brežuljak zamjenjivanje izlječenje kratkoća izbjeljivati
izvještavati izmjerljivost nizina početak cjelovit
- b) **OZNAČI** naglasak iznad podertanih slogova u riječima pod a (prema pravilima raspodjele naglasaka na središnjemu slogu i opreke po dužini i tonu naglašenoga sloga).

(Riječi hrvatske 7, 2014.)

Primjer 42. – ZADATAK S VIŠE KRITERIJA IZBORA

Stavi naglasne znakove na riječi u stihovima Dragutina Tadijanovića.

Gdje mlad vjetar njiše teške klasove
Visokog žutog žita...

(Naš hrvatski 7, 2020.)

Primjer 43. - III. skupina – ZADATAK S VIŠE KRITERIJA IZBORA

U zadanim su višesložnim riječima naglašeni prvi slogovi. Označi ih naglascima.

pasti vjera jezik pravda pravedan pomoći
rječit prijatelj sunce valovi znanje učenik

(Volimo hrvatski!, 2014.)

Primjer 44. – ZADATAK S VIŠE KRITERIJA IZBORA

Pokušajte staviti naglasne znakove i na prve slogove ovih riječi:

Kuća, pošta, kamen, žalost, banka, škola, radnik, ... momak, brdo, potok, ...
vaza, glumac,...

(Hrvatski jezik 7, 2008.)

Primjer 45. (Primjenjujem) – ZADATAK S VIŠE KRITERIJA IZBORA

Glasno izgovori nekoliko puta sljedeće riječi, a zatim označi naglaske. Slijedi primjer.

stih dom smijeh dlan put lirika pravda pjesma čovjek dijete

(Hrvatski bez granica 7, 2020.)

Primjer 46. – ZADATAK S VIŠE KRITERIJA IZBORA

U sljedećim su riječima naglašeni slogovi dugi. Pronadi ih i zaokruži.

Potom razvrstaj riječi u odgovarajući stupac tablice. Obilježi naglaske.

zaštita, hrana, naziv, serija, jezgra, navika, vlasništvo, grabiti

ton je <u>silazan</u>	ton je <u>uzlazan</u>

(Hrvatska krijesnica 7, 2014.)

Primjer 47. - II. Skupina – ZADATAK S VIŠE KRITERIJA IZBORA / POVEZIVANJA

Izgovaraj ponudene riječi te njihov naglasak usporedi s naglaskom zadanih riječi. Ponudene riječi napiši na crte te ih označi naglaskom.

visok

pjesma

ručati

često

sûnce, dâñ, _____

rúka, zidári, _____

kròv, nâš, _____

òbjed, nòga, _____

(Volim hrvatski 7, 2020).

Primjer 48. – ZADATAK ISPRAVLJANJA

Precrtaj zemljopisne pojmove kojima je pogrešno označen naglasak.

Křk, Crèš, ... Vĩs, Brăč,...

(Hrvatski jezik 7, 2008.)

Primjer 49. – ZADATAK ISPRAVLJANJA

Izgovori svaku riječ. Precrtaj onu koja se po naglasku razlikuje od ostalih po nizu.

a) pisati, čitati, šetati, ljubiti

b) sunce, lopta, kamen, kocka

c) šum, krov, brod, crn

d) ozon, rosa, cipela, juha

(Hrvatska krijesnica 7, 2014.)

Primjer 50. – ESEJISTIČKI TIP ZADATAKA

Na crte ispod primjera napiši odgovarajuća pravila o naglašavanju riječi hrvatskoga jezika.

čist dâr

pôst žâr

...

pógodba svanúće

žènidba živòtinje

...

(Hrvatski jezik 7, 2013.)

3. 2. 2. 6. 1. Primjeri za stjecanje kompetencije o uočavanju razlikovne uloge naglasaka

Primjeri za stjecanje kompetencije o uočavanju razlikovne uloge naglasaka stavljeni su u zasebno poglavlje. Dio su tipa zadatka za stjecanje kompetencija o uočavanju, izgovaranju, prepoznavanju i označavanju naglasaka, a različiti su zbog svoje razlikovne uloge. Prikazani su zadatci kombiniranoga tipa. Zadatak u Primjeru 51. pripada tipu zadatka dosjećanja i esejističkomu tipu zadatka. U njemu su riječi koje treba objasniti zapisane izvan konteksta rečenice. Bilo bi dobro primjere naglašanih riječi staviti u kontekst rečenice kako bi učenici lakše uočili njihovo razlikovno značenje. Isto tako, poželjno je da učenici najprije poslušaju izgovor učitelja ili audiozapis kao govorni uzor, a potom samostalno izgovore navedene riječi. U Primjeru 51. to nedostaje. Zadatak u Primjeru 52. zadatak je s dva kriterija izbora i zadatak ispravljanja. U njemu nedostaje rečenica koja bi trebala glasiti *Učitelj će najprije izgovoriti zadanu riječ. Poslušaj ga pa ponovi za njim.*

**Primjer 51. – ZADATAK DOSJEĆANJA / ESEJISTIČKI TIP
ZADATAKA**

Zadatak ima dva dijela

a) Izgovori navedene riječi u skladu s naglaskom.

nó sati - nò sati

pâ sti - pà sti

slà gati - slá gati

b) Objasni značenje izgovorenim riječima. Odgovor napiši na prazne crte.

(Naš hrvatski 7, 2020.)

**Primjer 52. – ZADATAK S DVA KRITERIJA IZBORA / ZADATAK
ISPRAVLJANJA**

a) **POKUŠAJ** izgovoriti **glagol** gorjeti tako da naglasiš:

prvi slog – gorjeti **srednji** slog – gorjeti **posljednji** slog – gorjeti.

b) **IZGOVORI** prilog gore (Gdje?) tako da samoglasnik *o* u prvome slogu izgovoriš:

dugo – goore **kratko** – gore

c) **PRECRTAJ** netočno

U svim riječima prvoga dijela rečenice Gore gore gore gore...

naglašeni slog je dug / naglašeni slog je kratak.

(Riječi hrvatske 7, 2014.)

3. 2. 2. 7. Primjeri tipa zadatka za provjeru teorijskoga znanja

Primjeri tipa zadatka za provjeru teorijskoga znanja nalaze se u navedenim radnim bilježnicama na početku naglasne cjeline. Predstavljaju zadatke zatvorenoga tipa i to zadatke dopunjavanja (Primjer 53., 54. i 55.), alternativni tip zadatka (Primjer 56.) i zadatke sređivanja (Primjer 57.)

Primjer 53. – ZADATAK DOPUNJAVANJA

Dopuni rečenice.

...

Jednosložne riječi mogu imati samo _____ naglaske.

Na prvome slogu višesložnih riječi mogu biti _____ naglasci.

...

(Govori hrvatski 7, 2014.)

Primjer 54. – ZADATAK DOPUNJAVANJA

- a) Napiši u tablicu nazive naglasaka i njihove oznake.
- b) Koliko naglasaka može imati jedna riječ?

...

(Riječi hrvatske 7, 2014.)

Primjer 55. – ZADATAK DOPUNJAVANJA

Uz nazive naglasaka u hrvatskom jeziku napiši odgovarajuće naglasne znakove.

- a) dugosilazni _____
- b) kratkosilazni _____
- c) dugosilazni _____
- d) kratkouzlazni _____

(Hrvatski jezik 7, 2013.)

Primjer 56. – ALTERNATIVNI TIP ZADATAKA

Odredi točnost tvrdnje tako da zaokružiš T (točno) ili N (netočno).

Sve riječi u hrvatskome jeziku imaju svoj naglasak. T N

...

Naglasak se u slogu uvijek ostvaruje na suglasniku. T N

...

(Govori hrvatski 7, 2014.)

Primjer 57. – ZADATAK SREĐIVANJA

Prepiši rečenice tako da rastaviš riječi na slogove.

Pazi, skup ije koji je nastao od glasa *e* (jata) nikad se ne rastavlja (npr. riječ *dijete* ima dva sloga: *dije-te*).

Lijepo je plesati.

.....

(Hrvatski za 7/sedmica, 2020.)

3. 2. 3. Zaključak

U ovome je dijelu iznesen uvid u metodičko oblikovanje nastavne jedinice o naglascima udžbeničkih kompleta iz hrvatskoga jezika za osnovnu školu (udžbenik i radna bilježnica za sedmi razred) od 2006. do 2019./2020. Nakon uvida u građu udžbenika može se zaključiti da je u različitim udžbenicima predložena struktura nastavne jedinice o naglascima ista. Ona sadrži pripremu (kao nastavne situacije uočavaju se: motivacija, osvježavanje potrebnog predznanja kao glas, slovo, slog, riječ, samoglasnici, suglasnici, najava obrazovne zadaće, priprava polaznog teksta), rad na polaznome tekstu, zapažanje novih jezičnih činjenica, otkrivanje obilježja novih jezičnih činjenica, uopćavanje spoznaja o novim jezičnim činjenicama, vježbe (utvrđivanje znanja), ponavljanje (sinteza novousvojenih sadržaja) i zadavanje domaće zadaće.

Ono što se razlikuje, redosljed je i sadržaj novih jezičnih pojmova vezanih uz naglasak (mjesto, trajanje i ton naglasaka te zanaglasna dužina). Isto tako, nastavna se jedinica *Samoznačne i suznačne riječi* u nekim udžbenicima nalazi prije nastavne jedinice *Naglasci* (ili u sklopu nje) što je dobro jer se učenici tako postupno upoznaju s pojmom *naglašenost riječi*.

Nakon uvida u građu radnih bilježnica može se zaključiti sljedeće:

- Prikazani primjeri zadataka iz radnih bilježnica, usustavljeni tako da prate postupnost usvajanja odgojno-obrazovnih postignuća / odgojno-obrazovnih ishoda o naglascima, prikazuju raznolik pristup za učeničko stjecanje kompetencija o naglascima.

- U nekim zadacima nedostaje preciznija uputa učenicima kako bi oni mogli samostalno rješavati zadatke i kvalitetno primijeniti stečene kompetencije.

- U nekim se zadacima od učenika očekuje da, rješavajući jedan zadatak, istovremeno obavljaju više jezičnih radnji vezanih za naglasne kompetencije.

- U mnogim se zadacima očekuje da učenici označe i/ili izgovore naglasak bez slušnoga uzora.

- Ni jedna radna bilježnica nema sustavno posložene zadatke tako da za ostvarivanje jednoga obrazovnog ishoda budu zastupljeni zadatci koji objedinjuju sve razine učenja prema Bloomovoj taksonomiji.

- Samo jedna radna bilježnica nudi zadatke razvrstane prema skupinama I., II. i III. (Primjeri 34., 43. i 47.) što označava postupnost usvajanja kompetencija prema Bloomovoj taksonomiji.

- U jednoj su radnoj bilježnici zadatci grupirani po naslovima PREPOZNAJEM (teorijska razina), PRIMJENJUJEM (zastupljeni su primjeri u kojima se uglavnom traži jedna aktivnost, Primjer 21., 24., 31. i 45.) i POVEZUJEM I STVARAM (stvaralački zadatci).

Prema dosadašnjemu iskustvu u radu s naglascima s učenicima sedmoga razreda navedeni se sadržaji jedva uspiju kvalitetno podučiti tijekom jednoga nastavnog blok-sata, a kamoli uvježbati. Potreban je, stoga, detaljniji uvid u složenu građu o naglascima i preraspodjela naglasnih sadržaja od petoga do osmoga razreda, a ne samo u sedmome razredu. Isto tako, treba osvijestiti kako je rad na naglascima i naglasnome sustavu proces koji traje cijelo školovanje što opet zahtjeva osmišljavanje radnih materijala kojima bi se to olakšalo i u nižim razredima, od prvoga do četvrtoga.

3. 3. Metode rada u podučavanju naglasaka u ovome radu

Odgojno-obrazovna / nastavna metoda procesni je način ostvarivanja odgojno-obrazovne strategije / obrazovnog sustava, odnosno ciljeva nastave na praktičnoj razini (Bežen, 2008: 162). Glavne su sastavnice nastavne metode: usmjerenost prema cilju nastave (pouke) i učenja, usmjerenost prema predmetu (sadržaju) učenja, usmjerenost prema učeniku (sredstvo podučavanja) i usmjerenost prema školi kao ustanovi (institucionalni okvir) (Bežen, 2008: 157). Bežen ističe kako je zlatno je metodičko pravilo da od svih raspoloživih metodičkih sustava, metoda, postupaka i izvora znanja u ostvarivanju konkretnog odgojno-obrazovnog čina treba izabrati one koji osiguravaju najučinkovitiju (najbržu i najpotpuniju) poduku. Pritom znanstvena metodika nudi niz mogućnosti, ali konačnu odluku donosi učitelj u čemu je njegova autonomna odgovornost za uspjeh poduke i po čemu se uočava razina njegove kreativnosti. (Bežen, 2008: 339). Nakon teorijskog uvoda o metodici, povijesti jezika i školstva, pregleda provedenih istraživanja, starih i novih nastavnih planova i programa / kurikul(um)a i različitih udžbeničkih kompleta u ovome će se radu ponuditi upravo one metode koje bi trebale osigurati spomenutu najučinkovitiju (najbržu i najpotpuniju) poduku o naglascima u 7. razredu osnovne škole.

Težak (1996) razlikuje metode nastave jezika na tri razine: 1. osnovne metode (pod osnovne metode ubraja metode usmenoga izlaganja, metode razgovora, metode čitanja, metode pisanja, metode crtanja, metode pokazivanja i metode praktičnoga rada), 2. metode zajedničke za više osnovnih metoda (primjenjuju se unutar svake od osnovnih metoda, a to su metoda slušanja, metoda promatranja, metoda maštanja i metoda razmišljanja) i 3. podvrste osnovnih metoda koje su jako razgranate. (Težak, 1996: 182–191) Vrste metoda važnih za podučavanje naglasaka su sve podvrste metoda usmenog izlaganja (metoda opisivanja, pripovijedanja, analitičkog/sintetičkog tumačenja, dokazivanja i metoda upućivanja), sve podvrste metoda razgovora, ako učitelj svaki put ispravi učenika u nepravilnome naglašavanju riječi (vezani, usmjereni, slobodni...), metoda čitanja naglas, metoda usmjerenoga čitanja, metoda usmjerenog crtanja i auditivna metoda pokazivanja (preslušavanje slušnih uzora na CD-u, radiju, televiziji...).

Prema načelu jezičnoga standarda (Težak, 1990) učenici se postupno osposobljavaju za komuniciranje općim kodom, tj. književnim jezikom. Tako se prema Težaku i govorne vježbe sustavno i planski provode od dječjih vrtića preko osnovne škole do završnih razreda srednjega

obrazovanja (što prema *Nastavnome planu i programu* iz 2006. i prema *Kurikul(um)u* iz 2019. nije praksa). Težak dijeli govorne vježbe na usmene i pismene pri čemu su gramatičko-pravogovorne vježbe dio usmenih govornih vježbi. Naglašava važnost zasićenih tekstova radi načela ekonomičnosti. Takvi tekstovi pružaju mogućnost da se u što kraćem vremenu što češće izgovori određeni glas, naglasak, oblik, sintagma. Važno je da prema načelu zanimljivosti tekstovi budu privlačivi, zanimljivi i nenametljivo odgojni, kad god je to moguće. Naglašava i važnost cjelovitoga teksta koji ne mora biti samo kratka priča ili ulomak iz sastavka, nego i poslovice, mudra izreka, zanimljiva igra riječi pa i ona rečenica koja je nastala u govornoj komunikaciji (Težak, 1990: 41). Naglasne vježbe prilično su složene i težak pravogovorni problem za mnoge učenike posebno zato što postoje mjesni govori s jednonaglasnim, dvonaglasnim i tronaglasnim sustavom i s različitim čuvanjem staroga naglasnog mjesta. Zato, u nastavi akcentuacije važna je postupnost. Zbog važnosti paradigmi, navedenih za bolje i postupnije usvajanje znanja o naglascima, sve se vježbe iznose redom kako ih je Težak naveo:

1. Učenici zapažaju da je u riječi neki slog uvijek naglašen.
2. Zapažaju da naglasak u književnom jeziku nije uvijek na istome slogu na kojem je u njihovu mjesnom govoru.
3. Zapažaju da neke riječi nisu naglašene i da se ponekad naglasak pomiče na prijedlog.
4. Zapažaju da u književnome jeziku naglasak ne može biti na posljednjemu slogu.
5. Zapažaju da su neki slogovi kratki, a drugi dugi.
6. Zapažaju da i nenaglašeni slogovi mogu biti dugi.
7. Zapažaju uzlaznu i silaznu intonaciju u dugim slogovima.
8. Zapažaju da dugosilazni naglasak stoji samo na prvom slogu.
9. Zapažaju razliku između kratkosilaznoga i kratkouzlaznoga naglaska.
10. Zapažaju da silazni naglasci uopće stoje samo na prvome slogu riječi.
11. Zapažaju da uzlazni naglasci ne stoje na jednosložnim riječima.
12. Otkrivaju pravila o dužinama nenaglašenih slogova (srednja škola).
13. Otkrivaju pravila o enklitikama i proklitikama.
14. Otkrivaju naglasne tipove u vezi s deklinacijom (grad, grada, most, mosta...) i konjugacijom (vikati, vičem,... tući, tučem,...).

Dalje navodi Težak primjere za naglasne vježbe u kojima su kratki tekstovi sa zasićenim primjerima, npr. za mjesto naglasaka, za razlikovanje kratkosilaznog i dugosilaznoga naglasaka, za razlikovanje dugosilaznog i dugouzlaznog naglasaka, kratkosilaznog i kratkouzlaznog i isječke tekstova koji povezuju razlikovnu ulogu naglasaka u značenju riječi.

Iz navedenoga su razvidni opseg i težina naglasnoga dijela prozodije za koji bi učenici trebali steći kompetencije tijekom svoga školovanja. Takav pristup pretpostavlja sustavnu i dugu (ustvari trajnu) predanost podučavanju naglasaka. Svjedoci smo da tomu nije tako. Nastavna jedinica o naglascima obrađuje se samo u sedmome razredu osnovne škole, dakle ne postoji postupnost od početka osnovnoškolskoga školovanja (ili od vrtićke dobi).

Uzevši u obzir sve navedene teorijske i iskustvene činjenice, a svjesni vremensko-prostorne „skučenosti“, nastava podučavanja naglasaka u oba ciklusa istraživanja u ovome radu planirana je ovako:

1. nastavni sat (u vremenskome trajanju od dva školska sata³⁸) usvajanja novih jezičnih činjenica
2. cjelogodišnje vježbe za stjecanje kompetencija o naglascima.

Važno je napomenuti da je usvajanje novih jezičnih činjenica realizirano s istom nastavničko-metodičkom pripremom za nastavni sat u oba istraživanjima. Proces se odvijao uz odabrani udžbenik i radnu bilježnicu za hrvatski jezik u sedmome razredu *Hrvatska krijesnica 7* (Kovač i Jukić, 2014)³⁹ uz dodatne vježbe za predodžbu mjesta, tona i trajanja naglasaka. Autorica rada (učiteljica) osmislila je način realizacije nastavne jedinice o naglascima koju je provodila tijekom cijele nastavne godine. Kako bi učenike postupno uvela u složenu temu o naglascima, autorica rada nastavnu jedinicu o naglascima započinje blok-satom. Prvi dio obuhvaća poduku o samoznačnim i suznačnim riječima. Tako, motivacijski dio prvoga nastavnog sata započinje neobičnim izgovorom rečenice:

U gradu je sreća prijateljicu i rekla joj da odlazi s mamom.

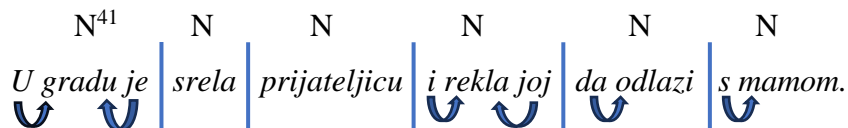
Rečenicu najprije izgovara tako da nakon svake riječi napravi kratku stanku. Na pitanje Je li to dobro izgovorena rečenica? učenici odgovaraju da nije. Heurističkim razgovorom dolaze do

³⁸ S prvom skupinom ispitanika navedeni se nastavni sat održao koncem sedmoga razreda jer su se naglasne vježbe s tom generacijom ispitanika provodile u osmome razredu.

³⁹ Navedeni je udžbenički komplet služio kao sekundarni nastavni izvor u istraživanju samo zato što ga je Aktiv učitelja hrvatskoga jezika škole u kojoj se provodilo istraživanje odabrao za 7. razred za tekuću školsku godinu pa su ga svi ispitanici već imali u svojem udžbeničkom korpusu.

zaključka da rečenicu treba izgovoriti tako da riječi budu povezane u cjeline. Deduktivnom metodom⁴⁰ dolaze do pojmova *naglašene* i *nenaglašene riječi*, *govorne riječi*, *prednaglasnice* i *zanaglasnice*.

Poslije deduktivne metode i heurističkoga razgovora (metoda razgovora) rečenica izgleda ovako:

Prikazani je način učenicima najjednostavniji i najbrži način na koji shvate da u rečenici nije svaka riječ naglašena, da shvate što su govorne cjeline i što znači prednaglasnica, a što zanaglasnica. Tek nakon takva uvoda može započeti drugi dio nastavne jedinice o naglascima, a to su pojmovi: mjesto, trajanje i ton naglasaka te njihova distribucija i izgovor. Cijela obrada nastavne jedinice o mjestu i vrstama naglasaka prati udžbeničku građu, no prije usvajanja pojmova *trajanje* i *ton naglasaka* autorica rada dodaje nešto čega za vrijeme provođenja istraživanja nije bilo u udžbeničkoj građi. Metodom crtanja crta glazbeno crtovlje i note na školsku ploču te metodom pjevanja slogova učenicima približava trajanje i ton naglasaka (vidi Sliku 2). Navedenim je metodama učenicima približen i pojednostavljen standardni četveronaglasni sustav.

Slika 2. Prikaz učenja mjesta, tona i trajanja naglasaka uz pomoć glazbenoga crtovlja

Učenici tijekom usvajanja novih jezičnih činjenica rješavaju dio zadataka iz radne bilježnice (zadatke za koje učiteljica smatra da učenici neće moći samostalno riješiti kod kuće) na satu uz

⁴⁰ Dedukcija (latinski deductio: odvođenje, izvođenje), u logici, zaključivanje iz općega na posebno i pojedinačno (dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14175>)

⁴¹ N samo u prikazanom primjeru rečenice označava naglašenu riječ, kasnije u tekstu to je kratica za nominativ.

nadzor i pomoć učiteljice koja im pomaže riješiti navedene zadatke. Dio zadataka učenici rješavaju kod kuće uz napomenu da ih pokušaju riješiti samostalno. Riješena zadaća bila je provjerena na idućemu školskom satu. Nakon toga uslijedila je realizacija dodatnih vježbā za bolje stjecanje kompetencija o naglascima (vidi Prilog 3 i Prilog 4).

Važno je napomenuti da je autorica rada tijekom izvođenja nastavne jedinice kao i tijekom provođenja istraživanja, osim metoda nastave jezika koje je detaljno klasificirao i opisao Težak (1996) i osim metode dedukcije, rabila i druge metode za koje smatra da omogućuju brže i jednostavnije stjecanje naglasnih kompetencija. To su sljedeće metode:

- metoda oponašanja za govornim uzorom
- metoda zbornoga recitiranja
- metoda izgovaranja logatoma⁴²
- metoda pljeskanja/skakanja u mjestu
- metoda ispravljanja netočnih naglasaka.

O važnosti metode dedukcije bilo je riječi ranije. Važno je naglasiti da su sve metode bile zastupljene u vježbama, u nekima i po više metoda što se kasnije vidi u navođenju pojedine vježbe (vidi Prilog 3. i 4.).

Metoda oponašanja za govornim uzorom metoda je bez koje se kvalitetna nastava o naglascima ne može zamisliti. O njezinoj važnosti govore svi stariji nastavni planovi i programi kao i upute učiteljima u starijim navedenim dokumentima. U novijim udžbenicima i radnim bilježnicama (pregledanima od 2006. do 2020.) ona nedostaje. Kako bi učenik mogao proizvesti sva četiri naglasaka pravilno kao i mjesto naglasaka, potrebno je oponašati dobar govorni uzor.

Metoda zbornoga recitiranja označava glasno izgovaranje zadanih riječi ili rečenica u kojemu sudjeluju svi učenici na nastavnome satu. Ta je metoda posebno važna zbog djece koja se zbog manjka samopouzdanja ili straha od javnoga nastupa ili od pogreške ustručavaju govoriti individualno.

Metoda izgovaranja logatoma važna je u stjecanju naglasnih kompetencija o mjestu, tonu i trajanju naglasaka kao i zanaglasne dužine. Ponavljanjem istih slogova dobiva se riječ bez značenja i tako se apstrahira značenjska riječ. Taj odmak pomaže u osvješćivanju svih naglasnih obilježja, a učenicima predstavlja izazov u obliku igre.

⁴² Logatomi su slogovi bez značenja (Guberina, 2010: 474).

Metode pljeskanja/skakanja u mjestu također su važne jer povezuju kognitivni i metakognitivni dio stjecanja znanja o naglascima. Učenici trebaju spontano pljesnuti ili poskočiti u mjestu u trenutku kad misle da je slog riječi koju izgovaraju naglašen. Tom se metodom osvješčuje činjenica naglašenoga sloga u riječi kao i ta da nije svejedno koji ćemo slog naglasiti, a sve je to način jednostavnijega i bržega stjecanja kompetencije o mjestu naglasaka.

I posljednja metoda, ali ne manje važna, metoda je ispravljanja pogrešaka u naglašavanju. Ona je konstantno prisutna tijekom podučavanja naglasaka. Ispravljati može svatko, i učitelj i učenici. Posebno zabavno može biti kad su učenici u ulozi učitelja i oni ispravljaju jedni druge.

Za svako su istraživanje vježbe opisane zasebno. Prema načelu kontinuiranosti bilo je važno vježbe provoditi svaki tjedan najmanje jednom (3 – 10 minuta). One su podijeljene na:

- vježbe za stjecanje kompetencije o mjestu naglasaka
- vježbe za stjecanje kompetencije o uočavanju i izgovoru dužine naglašenih slogova
- vježbe za stjecanje kompetencije o uočavanju i izgovoru tona naglašenih slogova
- vježbe za stjecanje kompetencije o uočavanju i izgovoru zanaglasnih dužina.

Nisu se sve vježbe provodile s objema generacijama učenika zato što je svakoj generaciji postavljen drugačiji cilj. Tako se s ispitanicima u Istraživanju I radilo na usvajanju mjesta naglasaka, a s ispitanicima u Istraživanju II na tonu i trajanju naglasaka te na zanaglasnoj dužini.

Vježbe koje su se provodile bile su tehnički vrlo raznolike, a to su:

1. vježbe zbornoga recitiranja (učenici zborno ponavljaju ono što čuju, učenici čitaju napisano pri čemu je često podebljan/podcrtan naglašeni slog ili označen naglasak na slogu koji nosi naglasak)
2. vježbe pojedinačnoga čitanja riječi/rečenica s podebljanim slogovima koji su naglašeni ili s označenim naglascima na slogovima koji nose naglasak
3. vježbe podcrtavanja naglašenih slogova u riječi
4. vježbe ČETIRI PLUS (poslušaj, ponovi, zapiši i imenuj)
5. vježbe uzajamnoga pregledavanja
6. vježbe s karticama (poveži oznaku naglasaka sa zadanom riječi)
7. vježbe Pogodi koji je naglasak označen na riječima
8. vježbe ispravljanja netočnih naglasaka
9. vježbe s logatomima (baba, bababa)
10. vježba ispravljanja

11. vježba suprotstavljenih skupina (tijekom vježbā usmenoga jezičnog izražavanja učenici su podijeljeni u dvije skupine, pažljivo slušaju jedni druge i pokušaju percipirati netočno naglašenu riječ)
12. vježbe izgovora oponašanjem uzora.

Treba naglasiti da se nisu sve vježbe provodile istom učestalošću. Naime, problem je podučavanja naglasaka u osnovnoj školi u tome što je nastavna jedinica o naglascima smještena u jedan razred (sedmi), a koja se najčešće ostvaruje u dva nastavna sata. Sve iznesene vježbe za stjecanje kompetencija o naglascima teško je ostvarivati uza sve ostale nastavne jedinice zadane *Nastavnim planom i programom / Kurikul(um)om*. Zato, bilo bi iznimno važno početi s naglasnim vježbama već od prvoga razreda osnovne škole i provoditi ih u skladu s kognitivnim sposobnostima učenika ovisno o uzrastu. U daljnjim je poglavljima za svako istraživanje opisano koje su točno vježbe primijenjene, s kojom generacijom i zašto. Valja napomenuti i ovo, bilo je svakodnevnih situacija u nastavi u kojima su vježbe s naglascima provedene *ad hoc* (što znači improvizacija odmah) jer se smatra da se nijedna situacija korekcije naglasaka ne smije propustiti. Za stjecanje naglasnih kompetencija jednako je važno provođenje metodički dobro osmišljenih vježbā kao i onih koje učitelj improvizira u pojedinoj svakodnevnoj situaciji.

4. ISTRAŽIVANJE I – USPJEŠNOST UČENJA MJESTA NAGLASKA U HRVATSKOME STANDARDNOM JEZIKU UČENIKA OSMIH RAZREDA OSNOVNE ŠKOLE U ZAGREBU⁴³

4. 1. Uvod

U radu se istražuje uspješnost učenja mjesta naglasaka riječi u hrvatskome standardnom jeziku učenika u osnovnoj školi. Naglasna norma jedan je od najteže naučivih elemenata hrvatskoga standardnog jezika. Uzroka tomu ima više, a jedan je od glavnih uzroka taj da su hrvatski govori naglasno raslojeni. Naime, postoje govori s visinskim sustavom (tonsko-dinamički ili melodijski sustav) čiji se prozodijski repertoar sastoji od četiri naglasaka (dugosilazni, dugouzlazni, kratkouzlazni i kratkosilazni) i zanaglasne dužine te govori s udarnim (dinamičkim) naglasnim sustavom u kojima postoji samo dinamički naglasak (jačinski, ekspiratorni) koji se ostvaruje silinom i nije razlikovan po tonu, a često ni po trajanju (Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2021). Različiti početni (organski) idiomi dovode govornike sa štokavskoga govornog područja (npr. učenike s visinskim naglasnim sustavom iz Slavonije i Dalmacije) u prednost pri učenju standarda pred govornicima iz područja koji u svome organskom idiomu imaju udarni sustav (npr. učenici iz Zagreba, Varaždina, Rijeke, Pule). Osim početnih idioma, teškoće u usvajanju standardne hrvatske prozodije stvara i raslojenost hrvatskoga naglasnog standarda u dva varijeteta; visoki i niski pri čemu visoki varijetet podrazumijeva usvojenost tonskih naglasaka i zanaglasne dužine, dosljednu primjenu distribucijskih pravila, pomicanje naglasaka na prednaglasnicu i sl., a niski varijetet podrazumijeva usvojeno mjesto naglasaka, gubljenje kvantitete i neutralizaciju kvalitete na kratkim slogovima – prijelaz prema udarnome sustavu, kraćinu slogotvornoga *r*, neostvarivanje zanaglasne dužine i sl. (Matešić, 2013). Martinović (2017) spominje postojanje i trećega naglasnog varijeteta, neutralnoga. Neutralnim varijetetom govori onaj koji ne dosegne spontanost ostvarivanja zapisivanih i propisivanih naglasnih pravila, a koji „obrazovanjem i utjecajem medija ipak oblikuje sustav koji se odmaknuo od njegova

⁴³ Rad M. Colnago i E. Pletikos Olof *Uspješnost učenja mjesta naglasaka u hrvatskome standardnom jeziku učenika osmih razreda osnovne škole u Zagrebu* objavljen je u časopisu *Govor* 2022. (39/1, str. 39–72).

startnoga idioma i nosi značajke koje ga povezuju sa širim govornim područjem od mjesnoga (ruralnog ili urbanog) idioma“ (Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2021: 111) i dodaju kako se u gramatikama i rječnicima isprepliću, naime, visoki i neutralni varijetet, pri čemu „su neki autori skloniji propisivanju visokoga, a neki neutralnoga varijeteta“ (2021: 6). U govoru je standard zastupljen gotovo u svim sociolingvističkim domenama „i to najčešće kao niski varijetet – karakteriziran nizom razlikovnih elemenata u odnosu na kodifikaciju, ali takvih koji imaju neutralnu vrijednost u jezičnoj zajednici (npr. izostankom zanaglasnih dužina, neprenošenjem akcenta u proklizama koje čine prijedlog i imenica sa silaznim naglaskom na prvome slogu i dr.)“ (Matešić, 2018: 79). Brojni govornici hrvatskoga jezika imaju čvrste stavove o tome koji su im prozodijski oblici riječi prihvatljiviji, a koji su im manje prihvatljivi, osobito kod naglasaka na nepočetnim slogovima u posuđenicama, kod prijelaza mjesta naglasaka na proklitike te kod zanaglasnih dužina (Škarić i sur., 1987; Škavić i Varošaneć-Škarić, 1999; Ivas, 2003; Škarić i Lazić, 2002; Varošaneć-Škarić, 2003). Navedeni autori istraživali su stavove prema ostvarenju naglasaka među studentima i profesionalnim govornicima. Glušac (2016) je provela istraživanje sa srednjoškolskim učenicima i njihovim profesorima o zainteresiranosti za učenje, usvajanje i podučavanje naglasaka te ističe slabu zainteresiranost učenika i njihovih profesora. Slijedom rezultata i zaključaka navedenih istraživanja moglo bi se pretpostaviti da će slične stavove prema određenim prozodijskim oblicima imati i učenici u osnovnoj školi zbog čega im učenje naglasaka može biti otežano.

Perceptivno najistaknutije prozodijsko obilježje mjesto je naglasaka. Ovaj se rad usredotočuje upravo na uspješnost učenja mjesta naglasaka i to kod učenika sa zagrebačkoga govornog područja. Nositeljem naglasaka u govornim cjelinama Škarić naziva onaj slog „koji u usporedbi s drugima ima viši ton, veću glasnoću, dulje trajanje i točnije izgovaranje glasnika, uglavnom samoglasnika“ (Škarić, 2007a: 120). Govornu riječ određuje jedan naglašeni slog, stoga je govorna riječ (prozodijska riječ) definirana kao „govorni takt ili stopa. To je niz slogova među kojima je jedan arza, tj. istaknuti, naglašen slog, a drugi su teze, tj. nenaglašeni slogovi“ (2007a: 22). U ovome će se radu slog uzeti kao domena za ostvarenje mjesta naglasaka. Učestalost je naglašavanja pojedinih slogova u riječi različita: „naglasak najčešće pada na prvi slog u riječi (u 66 % riječi pojavnica), znatno manje na drugi slog u riječi (u 25 % pojavnica), na treći slog od početka pada naglasak u vrlo malom broju (u 6,7 % pojavnica), a na četvrtome se slogu od početka naglasak nalazi na zanemarivo malome broju pojavnica u tekstu (1,6 %)“

(2007a: 121). Prema pravilima o distribuciji naglasaka silazni se naglasci ostvaruju u pravilu u jednosložnim riječima ili u prvome slogu višesložnih riječi (*pàs, rôg, kùćica, Kârlovac*), a uzlazni se ostvaruju u svakome slogu riječi osim u posljednjemu ili u jednosložnim riječima (*vòda, počétak*) (Barić i dr., 2005: 68–72). Od tih klasičnih distribucijskih pravila odstupaju neki rječnici i gramatike (Martinović, 2021: 11–29), a riječ je i o leksičkome i paradigmatskome odstupanju u naglašavanju (genitiv množine, kratice, složenice, posuđenice), a znatna su odstupanja i kod govornika s različitim organskim idiomima. Mjesto naglasaka govornika u Zagrebu, primjerice, ukazuje na odstupanja od klasičnih distribucijskih pravila. Kapović (2010a) tvrdi da se zagrebački govor počinje percipirati kao prestižan pa stoga parira propisanoj standardnoj normi. Zagrebački govor i govor pojedinačnih govornika specifičnih za zagrebački udarni naglasni sustav opisali su već mnogi, primjerice Magner (1966), Šojat (1998), Kapović (2004; 2006; 2010a; 2010b), Smiljanić (2004), Pletikos (2008). Magner (1966) tvrdi da je za tipičnu središnju zagrebačku kajkavštinu bitna prozodijska fonološka osobina nepostojanje opreka po tonu i kvantiteti naglasaka. Dalje navodi da se ostvaruje ekspiratorni naglasak na bilo kojemu slogu u riječi, da je mjesto naglasaka u velikome broju riječi nepromjenjivo s obzirom na mjesto naglasaka u osnovnome obliku riječi. Kapović (2004) opisuje zagrebački suvremeni urbani naglasni sustav, a njime govori većina današnjih stanovnika Zagreba koja je u Zagrebu rođena, kao jednonaglasan, dinamički, obilježava ga samo silina, nema tonskih opreka. Fonetski je često poludug, najčešće bez razlikovne duljine, a mjesto je naglasaka uglavnom ujednačeno. Rijetko je očuvana opreka po duljini koja se tada rabi za razlikovanje riječi. Važno je napomenuti da uz opisani zagrebački suvremeni urbani naglasni sustav postoje i konzervativna kajkavština i zagrebački štokavski idiom. Govornici s područja koja gravitiraju Zagrebu, želeći govoriti standardno, ne povode se za standardnim sustavom, nego za naglasnim sustavom Zagreba. Usto, navodi Kapović, takav se izgovor rabi često u javnim prilikama, pa i u školi (Kapović, 2004). Šojat (1998) tvrdi da je današnja zagrebačka kajkavština konglomerat različitih stupnjeva čuvanja njezinih tipičnih osobina – od maksimalne njihove nazočnosti do zamjenjivanja velikoga broja kajkavskih osobina štokavskima. Kod govornika sa zagrebačkoga govornog područja događaju se, dakle, i česta odstupanja od standardnoga mjesta naglasaka u riječima. Kod imenica koje u standardu imaju zanaglasnu dužinu (npr. *kòtāč, kòlāč, mòtōr, vòjnīk*) mjesto se naglasaka u zagrebačkome govoru često zadržava na slogu koji u standardu nosi zanaglasnu dužinu (npr. *kot'ač, kol'ač, mot'or, voj'nik*). Kod posuđenica događaju se promjene prilikom prelaska i

prilagodbe u hrvatski standardni jezik. Prema *Rječniku hrvatskoga jezika* (ur. Šonje, 2000: 901) posuđenica je „riječ stranoga podrijetla prilagođena jezičnom sustavu“. Kad preuzima riječi iz drugoga jezika, hrvatski, kao i svaki drugi jezik, te riječi prilagođuje svom jezičnom sustavu. Barić i dr. (2005) tvrde da se tuđe riječi, koje ulaze u hrvatski književni jezik, prilagođuju njegovu naglasnom sustavu. Najviše je takvih riječi iz jezika koji imaju udarni naglasak te naglasak može biti na bilo kojem slogu u riječi. Iako je i većina posuđenica uklopljena u hrvatski naglasni sustav, kod znatnoga broja tih riječi događaju se odstupanja od klasičnih distribucijskih pravila prema kojima silazni naglasci ne mogu biti na nepočetnome slogu pa neke posuđenice zadržavaju silazni naglasak na nepočetnome slogu, npr. /ateljé/ (Dabo-Denegri, 2007). Filipović (1986) ističe da se kod preuzimanja tuđih riječi u jezik najprije određuje mjesto naglasaka u posuđenici čime posuđenica ulazi u primarnu adaptaciju na fonološkoj razini te nastaje *kompromisna replika*. Tek tada dolazi do sekundarne adaptacije kada se posuđenici dodjeljuje tip naglasaka nakon čega ona postaje *replika*. Naglašava da se posuđenica mora ponašati kao domaća riječ da bi dobila tonski naglasak. No, često se dogodi da *kompromisna replika* zadrži mjesto naglasaka iz jezika davaoca koje nije u skladu sa sustavom naglasaka u jeziku primaocu (Filipović, 1986). Fonološki se sustavi hrvatskoga jezika i jezika davaoca (engleski, njemački, francuski, talijanski, mađarski) znatno razlikuju kako u inventaru i distribuciji fonema, tako i u naglasku jer pripadaju dvjema različitim jezičnim skupinama. Škarić (2007) navodi kako hrvatski jezik pripada skupini tonskih jezika čija je osobina unutar slogovna (intraslabična) mijena prozodijskih sredstava. To znači da mu naglasak nije samo ritmičko kulminativno-delimitativno sredstvo nego i distinktivno ili razlikovno, odnosno različit naglasak stavlja riječi i u opozicijski odnos [kâda] ~ [kâda]. I Dabo-Denegri (2007) navodi da određivanje mjesta naglasaka ulazi u primarnu adaptaciju na fonološkoj razini, a dodjeljivanje tipa naglasaka posuđenici odvija se u okviru sekundarne adaptacije. Filipović (1986) ističe kako naglasak u tonskim jezicima, osim što pokazuje koji je slog istaknut, ima još funkciju određivanja kvantitete (dužine) i kvalitete (melodije) naglašenoga sloga. S druge strane, kod jezika s udarnim naglaskom naglašeni je slog izgovoren s većim intenzitetom, s više snage od ostalih slogova. Filipović dalje tvrdi kako se anglicizmi, što se naglasaka tiče, ponašaju u hrvatskome jeziku kao domaće riječi i da ih domaći govornici naglašavaju kao domaće riječi (1986). Klaić (1978) tvrdi da nisu sve riječi zahvaćene sekundarnom adaptacijom, već se izgovaraju neštokavskim naglaskom, odnosno na razini primarne adaptacije. One, dalje navodi, zadrže strano mjesto

naglaska, ali se dodaju ton i trajanje, npr. *àkcēnt*. Iako, kod ove se riječi u zagrebačkome govoru bilježi izgovor s naglaskom na posljednjemu slogu što, prema Klaiću, predstavlja još uvijek kompromisnu repliku. Bašić i Grković (2017) provode istraživanje o naglašavanju hispanizama u hrvatskim rječnicima i dokazuju da „posuđenice uglavnom zadržavaju izvorno mjesto naglaska, ali da su česta odstupanja od naglasne norme hrvatskoga jezika“ (2017: 82). Za primjer navode neke riječi kao što su *avokâdo*, *sombrèro*, *aligâtor*.

U zagrebačkome se govoru, osim odstupanja od standardnoga naglašavanja replika koje nastaju izgovaranjem silaznih naglasaka na posljednjemu ili na nekome drugom nepočetnom slogu, događa i težnja prema izgovoru naglaska na prvome slogu, tzv. čeonu naglasak (npr. četvrtak). Martinović (2014: 48) navodi kako se „u ortoepiji sve više govori o hiperkorektnosti, posebice o pomicanju naglaska ulijevo (točnije siline)“. Pojavu hiperkorektnosti Martinović pripisuje uporabi analogije (naglasno povodenje za osnovom u tvorenica), prijelazu riječi iz tipa u tip, ali i nedovoljno usvojenome standardnom naglašavanju (*nečàkinja* i *něčakinja* < *něčāk*; *rodàkinja* i *ròđakinja* < *ròđāk*). Težak (1996) naglašava kako neštokavski govornici možda podsvjesno stvaraju hiperštokavsko pravilo pomičući svaki naglasak prema početku riječi.

Raskol norme i uzusa najizraženiji je u govornim riječima (prozodijskim riječima) koje se sastoje od nenaglasnica i naglasnica. U hrvatskome književnom jeziku razlikuju se riječi koje imaju vlastiti naglasak (naglasnice) i riječi koje nemaju vlastiti naglasak (nenaglasnice). U govoru se nenaglasnice uvijek vežu uz naglasnice i s njima čine naglasnu cjelinu, tj. prozodijsku riječ koja ima samo jedan naglasak. Kad se prednaglasnice nađu ispred riječi sa silaznim naglascima, naglasak se pomiče na prednaglasnicu (*grâd* – *ù grâd*, *pâmēt* – *nà pamēt*, *râdim* – *nè rādīm*). Pomicanje naglaska na prednaglasnicu uvjetovano je leksički i morfološki (Barić i dr. 2005). Iako se u jezikoslovnoj praksi 20. stoljeća upozoravalo na nužnost prebacivanja naglaska na prednaglasnicu (Hraste, 1964; Klaić, 1954), u današnjim jezičnim priručnicima, primjerice u *Leksikonu hrvatskoga jezika i književnosti*, stoji da je ono „rijetko, neobvezatno te stilski i/ili regionalno obilježeno, osim u nekoliko situacija, kao što je veza niječnice i glagola, npr. ne pīšēm /nèpīšēm/, ne rādīm /nèrādīm/“ (Samardžija i Selak 2001: 441). Stilsku obilježenost i (ne)poželjnost prebacivanja naglaska na prednaglasnicu u studentskoj populaciji istraživala je Varošaneć-Škarić (2003) te zaključila da su hrvatskim govornicima poželjniji oblici s neprelaženjem naglaska na prednaglasnicu. Promatrajući te stavove o (ne)poželjnosti prebacivanja naglaska na prednaglasnicu, treba istaknuti da nije svako prelaženje obilježeno i/ili

nepoželjno. Primjerice, prokliza sa zamjenice na prednaglasnicu (*ù tōj*) neutralnija je od proklize s imenice na prednaglasnicu (*ÿ mōre*).

O podučavanju, učenju i usvajanju naglasaka s osnovnoškolskim učenicima ima vrlo malo istraživanja. Gusak Bilić, Alerić i Vlašić Duić (2018) istražuju dokumente koji propisuju zastupljenost pravogovora u nastavi, proučavaju jesu li udžbenici izrađeni prema tim dokumentima, kakav je opći stav učitelja hrvatskoga jezika prema nastavnoj jedinici *Naglasak* te ispituju razliku u znanju o naglascima između učenika koji su o naglascima učili i onih koji nisu. Rezultati pokazuju da udžbenici u većoj mjeri slijede obrazovne zadaće istaknute u dokumentima, ali postoje pojedina odstupanja. Stav je učitelja da pravogovor nije u jednakoj mjeri zastupljen u nastavi hrvatskoga jezika, a statistička razlika u znanju o naglascima među učenicima koji su o naglascima učili i onih koji nisu nije značajna. Naime, svi su ispitanici u ispitu znanja o naglascima riješili više od polovice zadataka negativno. Vrban Zrinski i Varošaneć-Škarić (2004) mjerile su slušno prepoznavanje hrvatskih naglasaka sa studentima fonetike, a rezultat pokazuje da je ukupna točnost prepoznavanja mjesta naglasaka 75 %. Pletikos Olof, Vlašić Duić i Martinović, (2016) ispitale su koliko su pojedine naglasne kompetencije važne kao ishodi učenja te koje se poteškoće javljaju u praćenju, vrednovanju i ocjenjivanju znanja, uočavanja i izgovora naglasaka kao ishoda učenja u studijskim programima u kojima je poznavanje naglasne norme i njezina primjena važan ishod (određeni kolegiji na studijima fonetike i kroatistike i na studijima na Akademiji dramske umjetnosti). Rezultati istraživanja pokazuju da znanje o mjestu naglasaka te uočavanje i izgovor mjesta naglasaka i nakon podučavanja nisu u potpunosti usvojeni. Naime, nakon podučavanja ukupni su rezultati točnosti znanja o mjestu naglasaka 79,91 % točnih odgovora, uočavanja mjesta naglasaka 77,50 % točnih odgovora, a produkcije mjesta naglasaka 90,50 % točnih odgovora (Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2021: 325). Kod izgovora mjesta naglasaka velika je razlika kod studenata koji su govornici visinskoga sustava (novostočavci) koji mjesto naglasaka ostvaruju s točnošću od 100 % i studenata koji su govornici udarnoga sustava, a koji mjesto naglasaka ostvaruju s točnošću od 83,24 %. Istraživanje produkcije naglasaka na početku i na kraju kolegija o naglascima koji pohađaju studenti kroatistike u Puli pokazuje da studenti od početnoga rezultata od 63 % točnosti izgovora (točnosti mjesta, trajanja i tona) napreduju do rezultata od prosječno 78 % točnosti izgovora (2021: 351). Veći napredak dokazan je kod nenovoštokavaca (koji s početnih 53 %

napreduju na 70 %), nego kod novoštokavaca (koji s početnih 70 % napreduju na 75 %). Kod naglasno obilježenih tekstova znatno je veći napredak nego kod neobilježenih.

Općenit je cilj ovoga rada utvrditi koliko učenici u osmome razredu osnovne škole u Zagrebu mogu napredovati u naglašavanju riječi s obzirom na mjesto naglaska kad ih se tijekom jedne školske godine podučava naglasak visokoga varijeteta hrvatskoga standardnoga jezika. U istraživanju se postavljaju sljedeće hipoteze:

H1. Mjesto naglaska u izgovoru učenika osnovne škole u gradu Zagrebu prije provođenja dodatnih naglasnih vježbā znatno će odstupati od mjesta naglaska u visokome varijetetu hrvatskoga standardnog jezika.

H2. Kontinuirano podučavanje mjesta naglaska u nastavi hrvatskoga jezika tijekom jedne školske godine utjecat će na uspješnost učenja mjesta naglaska, tj. nakon podučavanja mjesta naglaska znatno će se povećati broj riječi s točno izgovorenim mjestom naglaska u skladu s visokim varijetetom standarda.

H3. Kontinuirano podučavanje naglasaka u nastavi hrvatskoga jezika tijekom jedne godine neće utjecati na uspješnost učenja prebacivanja naglaska na prednaglasnicu.

H4. Metode podučavanja standardnoga mjesta naglaska utjecat će na povećanje hiperkorektnosti.

4. 2. Metodološki postupci

Istraživanje je provedeno snimanjem standardnoga izgovora 82 ispitanika (u čitanju teksta) dviju zagrebačkih osnovnih škola, provođenjem metodički osmišljenih vježbi za stjecanje kompetencije o mjestu naglasaka, potom ponovnim snimanjem izgovora istih ispitanika (u čitanju istoga teksta) te na koncu preslušavanjem i bilježenjem ostvaraja, slušnom analizom rezultata pojedinačnih govornih ostvaraja svih ispitanika i statističkom analizom. Tekstni predložak (vidi Prilog 2) bio je identičan za sve ispitanike. Težak (1996) naglašava važnost teksta u podučavanju hrvatskoga jezika ističući kako je „tekst izvor i uvir nastave hrvatskog jezika, što znači da ta nastava polazi od teksta i tekstu se vraća, jer joj je stvaranje uspješnih govorenih i pisanih tekstova napokon i svrha“ (Težak, 1996: 100). Ispitanici su podijeljeni u dvije skupine; u eksperimentalnu (N = 53) i kontrolnu skupinu (N = 29). Kontrolna skupina nema isti broj ispitanika kao eksperimentalna zato što neki ispitanici kontrolne skupine nisu sudjelovali u istraživanju do kraja. Isto tako, nastavna jedinica o naglascima bila je već provedena koncem sedmoga razreda⁴⁴ kod obiju skupina, no to za ovo istraživanje nije bilo relevantno. Važno je bilo analizirati koliko će metodički osmišljene vježbe za stjecanje kompetencije o mjestu naglasaka utjecati na stjecanje te kompetencije kod ispitanika eksperimentalne skupine u prosječnoj dobi od četrnaest godina (M = 14). Obje su skupine ispitanika pristupili snimanju tekstnoga predloška (vidi Prilog 2) u osmome razredu na početku nastavne godine.

S obzirom na to da su obje skupine već obradile nastavnu jedinicu o naglascima, upute koje su dobili prije početnoga čitanja toga tekstnoga predloška bile su iste. Tekst su trebali najprije pročitati u sebi, a potom naglas pazeći na jasnoću izgovora i primjerenu glasnoću. Pritom su trebali pokušati izgovoriti tekst naglasno točno, odnosno primijeniti naučena pravila o mjestu naglasaka koja su učili koncem sedmoga razreda, a ponovili ih početkom osmoga. U razdoblju između početnoga i završnoga snimanja s ispitanicima eksperimentalne skupine provedene su dodatne naglasne vježbe, a s ispitanicima kontrolne skupine navedene vježbe nisu provedene. Tako su ispitanici kontrolne skupine dobili iste upute i prije završnoga čitanja (koncem osmoga razreda) istoga tekstnog predloška. Ispitanici eksperimentalne skupine dobili su

⁴⁴ Prema planiranim odgojno-obrazovnim postignućima prema nastavnom planu i programu iz 2006. učenik bi nakon realizacije planiranih sati trebao steći različite kompetencije o naglascima: trebao bi moći prepoznati i prema uzoru pravilno rabiti naglaske u govorenju i čitanju, trebao bi postupno određivati naglasna obilježja (mjesto, dužinu i ton) u tipičnim riječima i trebao bi pravilno čitati naglasno označene riječi i osvijestiti razliku između vlastitoga i književnoga naglasnog sustava.

upute da pročitaju isti tekstni predložak tako da pokušaju primijeniti naučena pravila o mjestu naglasaka koja su vježbavali tijekom tekuće nastavne godine.

Vježbe za učenje naglasaka koje je osmislila autorica rada, a koje su opisane prethodno provedene su kontinuirano u okviru nastave Hrvatskoga jezika kao kratki dio nastavnoga sata (vidi Prilog 3). Vježbe su se provodile jednom ili dvaput tjedno po 5 do 10 minuta na kraju ili početku nastavnoga sata kad su to okolnosti dopuštale. Vježbe su osmišljene s ciljem stjecanja kompetencija za ostvarivanje točnoga mjesta naglasaka. Vježbe su se izvodile postupno, od lakših prema težima i zahtjevnijima. S obzirom na to da je prema iskustvu učiteljice u radu s učenicima uočena poteškoća u rastavljanju riječi na slogove, posebna je pažnja posvećena i tomu tipu vježbi, tim više što je za određivanje točnoga mjesta naglasaka potrebna kompetencija rastavljanja riječi na slogove. Naglasne vježbe podijeljene su prema grupama riječi: imenice, imenice posuđenice, glagoli, pridjevi, govorne riječi o čemu će više riječi biti u poglavlju *Testni materijal*. Redom su se sa svakom grupom riječi izvodile sve vježbe, od Vježbe 1. do Vježbe 10. (vidi Prilog 3). Prema potrebi, neke su se vježbe ponovile. Sve su testne riječi bile sastavni dio kratkih rečenica te su bile zastupljene u svakoj drugoj rečenici u vježbi. Na pojedinome se nastavnom satu odrađivala po jedna vježba za samo jedan tip riječi ili govornih riječi. Te su se vježbe izvodile u nekoliko faza. Prva faza objedinjuje vježbe zbornoga i pojedinačnoga ponavljanja za učiteljicom, u Vježbi 4. uvodi se pljeskanje na mjestu naglašenoga sloga, Vježbe 5. i 6. izvode ispitanici samostalno u paru ispravljajući jedan drugoga, u Vježbi 7. uvodi se učenje mjesta naglasaka uz skok učenika, a u Vježbama 8., 9. i 10. provjerava se stečena kompetencija o mjestu naglasaka gdje ispitanici samostalno (na nastavnim listićima ili usmeno) određuju i izgovaraju mjesto naglasaka.

Istraživanje je provedeno nepotpunom induktivnom metodom analize govora pojedinoga govornika, učenika osmoga razreda dviju osnovnih zagrebačkih škola. Zaključci se izvode na osnovi analize rezultata pojedinačnih govornih ostvaraja 82 učenika. U radu su osmišljeni metodološki postupci uz pomoć kojih se analizira naglasni sustav ispitanika prije i poslije provođenja vježba za stjecanje kompetencije o mjestu naglasaka. Autorica rada snimala je čitanje uređajem Sony IC RECORDER ICD-PX312, a snimanje se odvijalo u prostorijama škole. Svaki je ispitanik tekst čitao dvaput, jednom na početku nastavne godine, a drugi put na kraju nastavne godine. Snimljeni je zvuk prebačen na računalo te računalnim programom CoolEdit Pro 2.0 podijeljen u datoteke pojedinih ispitanika. Svi su snimljeni uzorci šifrirani, a rezultati se

prikazuju anonimno, bilo skupno ili pojedinačno. Autorica rada preslušala je i obilježila mjesto naglaska koje su ispitanici izgovorili. Snimke je ovjerila stručna fonetičarka izv. prof. dr. sc. Elenmari Pletikos Olof. Rezultati pojedinačnih slušanja podudaraju se 98,9 %. Približno 1,0 % nepodudarnosti može se tumačiti nejasnim izgovorom ispitanika, ali i kao pogreškom kodiranja ili unosa podataka. Kod nepodudarnosti slušača za daljnju analizu uzet je prvi unos pa sve rezultate možemo interpretirati s vjerojatnošću pogreške od 1 %. Ispitanici su se u nekim riječima kolebali u izgovornom mjestu, a za obradu je uzeta zadnja inačica koju su izgovorili. Neke su riječi ispitanici pročitali kao neku drugu riječ (npr. umjesto „kavalirsko“ pročitali su „klavirsko“), stoga je u takvim primjerima u podatke unesena 0, tj. riječ je tretirana kao da nije izgovorena. Testne riječi analizirane su tako da je mjesto naglaska kodirano kao točno ili netočno, a netočno dodatno kao pomak udesno ili ulijevo. Na kraju na učinjena statistička obrada podataka T-testom za zavisne uzorke o čemu će biti riječi u zasebnome poglavlju.

4. 3. Ispitanici

Istraživanje obuhvaća analizu izgovora 82 učenika osmih razreda dviju zagrebačkih osnovnih škola, od toga eksperimentalnu skupinu čini 53 učenika iz jedne osnovne škole u Zagrebu (26 djevojčica i 27 dječaka), a kontrolnu skupinu 29 učenika iz druge osnovne škole (16 djevojčica i 13 dječaka). Važno je napomenuti da je autorica rada prije provođenja istraživanja zatražila usmeno odobrenje obaju ravnatelja navedenih škola, a potom suglasnost roditelja/skrbnika ispitanika obuhvaćenih istraživanjem za sudjelovanje u istraživanju (vidi Prilog 1). Ispitanici nisu dobili novčanu naknadu za snimanje. Budući da su svi ispitanici učenici osmih razreda, njihova je dob oko 14 godina. Društvena varijabla spol nije bila je relevantna za ovo istraživanje. Istraživanje je provedeno 2014. godine. Svi ispitanici koji su sudjelovali u istraživanju rođeni su u Zagrebu. Podatci o porijeklu roditelja prikupljeni su za 24 ispitanika eksperimentalne skupine. Prema analiziranim podacima 46 % ispitanika ima oba roditelja porijeklom iz Zagreba, a 67 % ispitanika najmanje je jedan roditelj rođen i odrastao u Zagrebu. Velikom broju ispitanika koji su sudjelovali u istraživanju oba su roditelja porijeklom s Kosova, iz Janjeva, 25 % ispitanika. Ostali su roditelji porijeklom iz raznih hrvatskih gradova (npr. Trogir, Otočac, Vukovar, Daruvar), a roditelji nekih ispitanika porijeklom su iz Bosne i Hercegovine (Derventa, Doboj, Gornji Vakuf). Iako su roditelji svih ispitanika živjeli u Zagrebu

minimalno 14 do maksimalno 53 godine ($M = 33,53$ godine, st. dev. 12,64), velika je vjerojatnost da mnogi od doseljenika i dalje govore naglasnim sustavom koji su usvojili u djetinjstvu te da je naglasni sustav ispitanika mješavina naglasnoga sustava okoline i naglasnoga sustava usvojenoga od roditelja. Stoga, u tumačenju rezultata treba uzeti u obzir porijeklo roditelja.

Kao što je već navedeno, ispitanici su podijeljeni u 2 skupine (eksperimentalna ili kontrolna skupina) i 2 podskupine (početno ili završno snimanje):

1. ispitanici eksperimentalne skupine
 - a) ispitanici eksperimentalne skupine - početno snimanje (E^P)
 - b) ispitanici eksperimentalne skupine - završno snimanje (E^Z)
2. ispitanici kontrolne skupine
 - a) ispitanici kontrolne skupine - početno snimanje (K^P)
 - b) ispitanici kontrolne skupine - završno snimanje (K^Z).

Svi ispitanici dobili su iste upute prije snimanja. Tekst su trebali pročitati onako kako smatraju da je naglasno točno. Važno je naglasiti da je teško očekivati od učenika osnovne škole da znaju što znači naglasno točno pročitati tekst, stoga su se podsjetili razlike između mjesnih govora i hrvatskoga književnog jezika te nekih temeljnih spoznaja o standardnome naglasku o čemu su učili proteklih godina.

Učenici koji su sudjelovali u ovome istraživanju svojim odrastanjem i školovanjem po svome govoru pripadaju govornicima kajkavskog idioma, točnije govornicima zagrebačke gradske kajkavštine. S druge strane, određenome postotku ispitanika jedan ili oba roditelja rođeni su i/ili živjeli u Janjevu nekoliko godina pa se može pretpostaviti da je na njih utjecao i janjevački govor. Stoga, otvara se potreba opisati naglasne sustave obaju idioma.

Janjevački je govor govor Hrvata s Kosova, a spada u torlačke govore (Kekez, 2009). Kekez (2009) navodi kako nije do kraja jasno postoji li u janjevačkome govoru jedan naglasak ili dva, kratki ili dugi. Kratki se javlja kao kratkosilazni, poludugi ili samo kao udarni. Dugi naglasak opisuje kao silazni, iako je u nekim slučajevima zabilježio realizaciju i uzlaznoga (akuta), npr. *páre, za magárca, ćilíme*. Navodi kako neki istraživači smatraju da su u sustavu dva naglasaka, odnosno da opreka po kvantiteti u naglašenome slogu nije još ukinuta, dok drugi misle da je relevantno samo mjesto naglasaka, a realizaciji, odnosno rečeničnoj intonaciji pripisuju ostvaraje

kratkosilaznoga, udarnoga i dugoga naglasaka, pa su time u skladu s drugim torlačkim govorima (2009: 216).

Zagrebačka je gradska kajkavština u 16. st. bila osnovica kajkavskoga književnog jezika (Šojat, 1998), a imala je tri kajkavske naglaske: kratki silazni, dugi silazni i neoakut, stari dugi uzlazni (Kapović, 2004). Neki su se elementi zagrebačke gradske kajkavštine izgubili do najnovijega vremena, no mnogi su se zadržali. Iako je priljev nekajkavskih govornika u Zagreb, ali i drugih kajkavskih govornika iz okolnih krajeva Zagreba, kroz protekla stoljeća bio velik (a s njima i utjecaj na zagrebačku gradsku kajkavštinu), polovicom 19. st. postoji jedan jedinstveni kajkavski govor s mogućnošću pojave dvonaglasnoga prozodijskog sustava, kao faze prijelaza autohtonih tronaglasnih govora u jednonaglasni gradski zagrebački kajkavski govor irelevantnoga tona. Šojat ističe kako je Zagreb, unatoč uvođenju standardnoga jezika na temelju novoškavštine, ostao kajkavski grad i kako je ostavio snažan utjecaj na sve govornike iz okolnih područja koja Zagrebu jezično gravitiraju, a posebno u području prozodije (Šojat, 1998).

Magner je 1966. proveo istraživanje o zagrebačkoj kajkavštini. Ispitao je visokoobrazovane ljude na Gornjemu gradu, u Staroj Vlačkoj i Tkalčićevoj ulici. Zaključuje da je za tipičnu središnju zagrebačku kajkavštinu bitna prozodijska fonološka osobina nepostojanje opreka po tonu i kvantiteti naglasaka. Navodi dalje da se ostvaruje ekspiratorni naglasak na bilo kojemu slogu u riječi, da je mjesto naglasaka u velikome broju riječi nepromjenjivo s obzirom na mjesto naglasaka u osnovnome obliku riječi (Magner, 1966). Kapović opisuje zagrebački suvremeni urbani naglasni sustav, a njime govori većina današnjih stanovnika Zagreba koji su ondje rođeni, kao jednonaglasan, dinamički, obilježava ga samo silina, nema tonskih opreka. Fonetski je često poludug, najčešće bez razlikovne duljine, a mjesto je naglasaka uglavnom ujednačeno. Rijetko je očuvana opreka po duljini koja se tada rabi za razlikovanje riječi. Usto, navodi Kapović, takav se izgovor rabi često u javnim prilikama, pa i u školi. Tako se ljudi u želji da govore standardno ne povode za standardnim sustavom, nego za raspoloživim sustavom obližnjega velikog grada koji se, onda, kao sustav podučava i u školama jer je lakši za usvajanje od standardne prozodije (Kapović, 2004). Šojat tvrdi da je današnja zagrebačka kajkavština konglomerat različitih stupnjeva čuvanja njezinih tipičnih osobina – od maksimalne njihove nazočnosti do zamjenjivanja velikoga broja kajkavskih osobina štokavskima. Uz zagrebačku gradsku kajkavštinu „koju je sve teže čuti kao kontinuirani dulji tekst u novije se vrijeme u Zagrebu „stvora novi, veoma ugledan supstandardni gradski govor – zagrebačka „štokavština“ koja se sve

više i sve brže približava normiranim govornim osobinama jezičnoga standarda kakav se uči u školama i svakodnevno sluša od govornika na HRT-u, na pozornicama itd.“(1998: 79). Zaključuje da u suvremenome hrvatskom jeziku govornici, u namjeri da govore standardom, ne rabe nužno tronaglasni sustav, nego rabe tri sustava. Dijeli ih na dinamički, tonski i prijelazni naglasni sustav (Šojat, 1998). I Pletikos (2008) proučava i detaljno opisuje dinamički naglasni sustav. Dinamički naglasni sustav ima kratke i duge vokale, bez tonske razlike, a tonski naglasni sustav ima sva četiri naglasna koje propisuje hrvatski standardni jezik. Prijelazni tip predstavlja sve varijante unutar i između tih dvaju sustava (Pletikos, 2008).

4. 4. Testni materijal

Prema načelu teksta (Težak, 1996) cilj je nastave izgovor pravilnih govorenih i pisanih tekstova. S obzirom na to, za ovo je istraživanje osmišljen tekst (vidi Prilog 2) koji su ispitanici pročitali na početku i na kraju školske godine, a pritom su bili snimani. Iz teksta je potom za analizu izdvojeno 27 testnih riječi. Budući da je u ovome istraživanju predmet promatranja mjesto naglasaka u riječima, nije bilo važno na kojemu se mjestu u rečenici nalazi promatrana riječ jer rečenična intonacija u pravilu ne utječe na točno uočavanje i izgovor mjesta naglasaka dok, kako tvrdi Pletikos (2008), znatno utječe na ton i trajanje.

U tekstu se nalazi 27 testnih riječi: 10 imenica, 7 glagola, 5 pridjeva, 1 prilog i 4 govorne riječi (prijedlog + imenica/zamjenica). Govorna riječ niz je slogova od kojih je jedan naglašen. Može se podudarati s jezičnom riječju (ona koja je u pismu omeđena bjelinama) kad su riječi samostalne i bez nenaglasnica, a i ne moraju (kada uz naglasnicu dolaze nenaglasnice, atoničke riječi; pr. *Nè dā mi se.* – jedna govorna riječ, a četiri jezične). Zove se još i fonetska, prozodijska ili ortoepska riječ. (Martinović, 2021a: 45) U ovome će se radu, radi razlikovne uloge među terminima, za govorne riječi koje se poklapaju s jednom leksičkom riječi rabiti izraz *testna riječ*, a za govorne riječi sastavljene od jedne naglašene i jedne nenaglašene riječi rabiti će se izraz *govorna riječ*. Odabrane su riječi kasnije u obradi grupirane u pet skupina. Od deset imenica sedam je posuđenica (*komedija, klavir, sako, fakultet, student, buket i koncert*), jedna dvosložna imenica (*kotač*), jedna trosložna imenica (*čestitku*) i jedna četverosložna imenica (*natjecanja*). Od sedam glagola u tekstu jedan je glagol na *-irati (funkcionira)* i šest prefigiranih glagola s

različitim mjestom naglaska s obzirom na to prebacuje li se naglasak na prefiks glagola ili se ne prebacuje (*iziđe, privlači, popuniti, izdržati, pročitao i odabrali*). U grupi pridjeva nalazi se jedan neodređeni oblik pridjeva (*crveno*), jedan trosložni pridjev (*uzbuđen*) te četverosložni pridjevi s naglaskom na nepočetnome slogu (*kavalirsko, zahrđali, večerašnji*). U tekstu je jedan četverosložni prilog (*pretjerano*). U testnome materijalu nalaze se govorne riječi koje se sastoje od prijedloga i imenice/zamjenice: prijedlog + jednosložna imenica (*u grad*), prijedlog + dvosložna imenica/zamjenica (*za njega i kod kuće*) i prijedlog + trosložna imenica (*bez pameti*). Sve testne riječi naglasno su varijabilne: očekuje se da će ih ispitanici (učenici sa zagrebačkoga govornog područja) u početnome čitanju izgovoriti tako da standardno mjesto naglaska pomaknu na slog koji slijedi (udesno) ili na prethodni slog (ulijevo). Kod glagola *funkcionira, iziđe, privlači*, kod pridjeva *uzbuđen* i *kavalirsko* te kod priloga *pretjerano* očekuje se prebacivanje naglaska za jedno mjesto udesno. Kod glagola *popuniti* također se očekuje pomicanje naglaska udesno, ali zbog neprovođenja metatakse. Kod pridjeva *zahrđali* i *večerašnji* te kod neodređenoga oblika pridjeva *crveno*, kao i kod glagola *izdržati, pročitao* i *odabrali*, očekuje se da će ispitanici prebaciti mjesto naglaska na prethodni slog (tzv. hiperkorektnost) iako do metatakse u tim primjerima ne treba doći jer se radi o uzlaznim naglascima na središnjemu slogu.

S druge strane, kod odabranih se govornih riječi (*u grad, za njega, kod kuće* i *bez pameti*) očekuje da ispitanici neće prebaciti silazni naglasak na prednaglasnicu. Radi jednostavnije obrade podataka mjesto naglaska specifično za visoki varijetet hrvatskoga standarda definirano je kao „točno“, a odmak od toga za jedno mjesto ulijevo ili udesno, kao „netočno“. Mjesto naglaska specifično za visoki varijetet hrvatskoga standardnog jezika ispitanici eksperimentalne skupine vježbali su tijekom školske godine na nastavi Hrvatskoga jezika. Svjesni smo da mjesto naglaska koje se u posuđenicama, a osobito u govornim riječima obrađuje kao „netočno“, nije netočno, već može biti neutralni ili niski varijetet hrvatskoga jezika. No, u ovome se istraživanju eksperimentalnu skupinu podučavalo mjestu naglaska u visokome varijetetu te se u ovome radu mjeri uspješnost prema cilju koji je postavljen i provoden u vježbama na nastavi. Stoga je potpuno opravdano u ovome kontekstu tretirati određeni izgovor kao „točan“ jer se upravo takav izgovor podučavao.

Naglasci su kanonskih i nekanonskih oblika testnih riječi ovjereni u rječnicima (Šonje i dr., 2000; Deanović i Jernej, 1994; Vukušić, Zoričić i Grasselli-Vukušić, 2007 i Birtić i dr., 2012) i gramatikama (Babić i dr., 1991; Barić i sur., 2005; Silić i Pranjković, 2007). Sve su riječi naglasno nesporne, osim glagola *pročitati* u obliku glagolskoga pridjeva radnog. U *Školskome rječniku hrvatskoga jezika* (Birtić i dr., 2012) potvrđen je oblik s kratkouzlaznim naglaskom na nepočetnome slogu (*pročitao*), a u rječniku Naglasak u hrvatskome književnom jeziku (Vukušić, Zoričić i Grasselli-Vukušić, 2007) taj je oblik označen kao dubleta (*pročitao* i *pröčitao*). S obzirom na to da su se ispitanici (učenici) u nastavi hrvatskoga jezika koristili *Školskim rječnikom hrvatskoga jezika* i da ih se podučavalo visokome varijetetu, za potrebe ovoga istraživanja prednost se dala obliku s naglaskom na nepočetnome slogu koji je i ovjeren u tome rječniku (*pročitao*). To je jedini razlog zašto je u ovome istraživanju taj oblik naveden kao točan iako su oba oblika naglasno potvrđena. Odabrane su riječi posložene u grupe (vidi Tablicu 1). Jednu grupu riječi čine imenice:

- posuđenice (*komedija, klavir, sako, fakultet, student, buket i koncert*)
- dvosložna imenica (*kotač*)
- trosložna imenica (*čestitku*)
- četverosložna imenica (*natjecanja*).

Drugu grupu riječi čine glagoli:

- glagol na *-irati* (*funkcionira*)
- trosložni glagol (*iziđe*)
- prefigirani složeni glagoli s različitim mjestom naglaska s obzirom na prefiks (*iziđe, privlači, popuniti* - s naglašenim prefiksom i u infinitivu i u prezentu i *izdržati, pročitao* i *odabрати*).

Treću grupu riječi čine pridjevi:

- neodređeni oblik pridjeva (*crveno*)
- trosložni pridjev (*uzbuđen*)
- četverosložni pridjevi s naglaskom na nepočetnom slogu (*kavalirsko, zahrđali*, nastao od prefiksa *za-* i glagola *hrđati* i *večerašnji*).

Četvrtu grupu riječi čini prilog:

- četverosložni prilog (*pretjerano*).

Petu grupu riječi čine govorne riječi koje se sastoje od prijedloga i imenice/zamjenice:

- prijedlog + jednosložna imenica (*u grad*)
- prijedlog + dvosložna imenica (*za njega i kod kuće*)
- prijedlog + trosložna imenica (*bez pameti*).

4. 4. 1. Naglasak u imenicama: *kotač, čestitka, natjecanja*

Riječ *kotač* dvosložna je imenica muškog roda koja završava na nepčanic. Naglasno, pripada imenicama s dugouzlaznim naglaskom na predzadnjem slogu u kosim padežima, u akuzativu za živo i u svim padežima množine. U nominativu jednine i akuzativu jednine (za neživo) naglasak je kratkouzlazni (KU) na početnom slogu sa zanaglasnom dužinom, a u vokativu jednine ima kratkosilazni (KS) naglasak na početnome slogu također sa zanaglasnom dužinom. Trosložna imenica *čestitka* ženskog roda ima naglašen početno slog kratkouzlazni (KU) naglaskom sa zanaglasnom dužinom. Naglasno pripada skupini trosložnih imenica s kratkouzlaznim (KU) na prvome slogu i sa zanaglasnom dužinom u genitivu množine. Nastaje od glagola *čestitati* kojemu je naglašen treći slog od kraja. Pretpostavlja se da je to razlog naglašavanja istog sloga kad je imenica u pitanju.

Četverosložna imenica *natjecanja* srednjeg je roda s kratkouzlaznim (KU) naglaskom na početnom slogu. Naglasno pripada glagolskim imenicama koje u svim padežima zadržavaju isti naglasak. Ipak se događa da neki ispitanici prebacuju naglasak na idući slog, iako se na njemu ne nalazi zanaglasna dužina, Ona se nalazi na drugom slogu od kraja i u genitivu množine.

4. 4. 2. Naglasak u posuđenicama: *komedija, klavir, sako, fakultet, student, buket i koncert*

Skupinu imenica posuđenica, označenih oznakom I_{pos} , čine one imenice koje izvorno ne pripadaju hrvatskome jeziku, već su, vremenom, u njega ušle iz nekog drugog jezika. Zovu se *posuđenice* o čemu je već rečeno u uvodu poglavlja. Tijekom ljudske povijesti narodi su dolazili u kontakt, a time i njihovi jezici te su tako počeli utjecati jedni na druge. Važno je napomenuti da nema jezika čiji leksik ne sadrži posuđenice. No, proučavajući strano podrijetlo riječi, tek su se u 18. st. leksikografi susreli s pojmom *posuđenica* (Filipović, 1986). Filipović navodi dva tipa posuđivanja: iz jednog dijalekta u drugi - *dijalekatsko* posuđivanje i posuđivanje iz drugog jezika. Prema ulozi dvaju jezika u kontaktu jedan se jezik nalazi u ulozi jezika davaoca a drugi u

ulozi jezika primaoca pri čemu riječ iz jezika davaoca ili *model* postaje *replika* u jeziku primatelju. U tom prijelazu razlikuje Filipović tri stupnja posuđivanja: *prebacivanje* - riječ se rabi potpuno neasimilirano, *interferencija* - dolazi do preklapanja dvaju jezika i *integracija* - u stupnju integracije riječ se potpuno uklopila u jezik primaoca i postaje potpuno adaptirana *posuđenica*. Tako, riječ *koncert* potječe iz njemačkoga jezika (*das Konzert*) u kojem se izgovara s udarnim naglaskom na drugome slogu. Prilagodbom u hrvatski jezik nastaje kompromisna replika /kon'cert/ koja se zadržala u nekim hrvatskim krajevima, a potpunom prilagodbom u standardni jezik došlo je do replike *kòncert* s kratkouzlaznim (KU) naglaskom na početnome slogu (Filipović, 1986). Udarnom su naglasku u hrvatskom književnom jeziku po svojoj naravi najrodniji silazni naglasci (...), jer im je sva silina u naglašenom slogu. Tako, ako je udar u zadnjem slogu tuđe riječi, pomiče se u prvi slog u obliku " (*ìnteres, ìmperativ, sùperlativ*), ili se prenosi u prethodni slog u obliku ' (*stùdent, dirìgent, satèlit, komùnist, ìnteres, ìmperativ, sùperlativ*) (Barić i dr., 2005). Isto se dogodilo i s riječima posuđenicama *komedija* - grč., *klavir* - njem., *kavalir* - njem.-tal.-lat., *fakultet* - njem.-lat., *student* - lat., *sako* - njem. Tako se kod posuđenice *komedija* udarni naglasak s trećeg sloga od kraja pomiče na čelno mjesto i postaje kratkouzlazni (KU), a kod posuđenica *klavir, kavalir, fakultet i student i sako* s posljednjeg sloga na prethodni slog. Kod svih je imenica na novonaglašenom slogu kratkouzlazni (KU) naglasak, a na starom mjestu naglaska ostaje zanaglasna dužina: *kòmēdija, klàvīr, kavàlīr, fakùltēt, stùdēt i sàkō*. Posuđenica *bùkēt* prolazi isti proces adaptacije. Ona potječe iz francuskog jezika. Mjesto naglaska u francuskome nije distinktivno. Izgovorimo li riječ s naglaskom na nekom drugom slogu a ne na posljednjemu, koje je uobičajeno mjesto naglaska u francuskome, značenje joj se neće promijeniti. Prilagodba francuskog naglasnog sustava hrvatskome sastoji se ponajprije u promjeni mjesta naglaska. Naglasak se s posljednjeg sloga prebacuje prema početku riječi uz prilagodbu na izvornome mjestu naglaska. Tako se u najvećem broju primjera naglasak prebacuje na drugi slog od kraja, gdje posuđenice dobivaju kratkouzlazni naglasak uz zadržavanje dužine na izvornome mjestu naglaska (metatonija), tj. na posljednjem slogu.

4. 4. 3. Naglasak u glagolima: *funkcionira, iziđe, privlači, izdržati, pročitao, popuniti*

Iz tekstnoga predloška istraživanja naglasno su opisani glagoli: *funkcionira, iziđe, privlači, izdržati, pročitao, popuniti*. Glagol *privlači* kao i glagol *funkcionira* pripada skupini

glagola koji u infinitivu imaju uzlazni naglasak na trećem slogu od kraja (*privlačiti*), a u prezentu na prethodnome slogu (*privlačiti - prìvlāčiti, funkcionirati - funkciònīrā*). Umjesto dugog sloga ostaje zanaglasna dužina. (Barić i dr., 2005).

Kod složenih glagola s predmetkom očituje se pravilo o prenošenju naglasaka. Tako će oni, koji bez predmetka u infinitivu imaju silazni naglasak, imati naglašen predmetak, i to kratkouzlaznim naglaskom: *îci - iziçi, pùniti - pòpuniti*. Nasuprot tomu, glagoli, koji bez predmetka u infinitivu imaju ulazni naglasak, zadržat će u složenom obliku uzlazni naglasak na istom mjestu: *držati - izdržati, čitati - pročitati*. I glagolski pridjev radni od glagola *pročitati* imat će naglasak na istom mjestu kao u infinitivu: *pročitati - pročītao* (Barić i dr., 2005). S druge strane, budući da su se prefigurirani glagoli treće vrste u zapadnom dijalektu zbog svoga ikavskoga izgovora obično izjednačili s glagolima četvrte vrste, izjednačili su se s njima i naglasno, pa je to dalo istovjetnost završetaka: *zažèlit-zàžèlīm* kao *polòmit-pòlomīm...*“ (Vukušić, Zoričić, Grasselli-Vukušić, 2007).

4. 4. 4. Naglasak u pridjevima: *crveno, uzbuđen, kavalirsko, zahrđali i večerašnji*

Iz tekstnoga predloška za istraživanje naglasno su opisani ovi pridjevi: trosložni oblik pridjeva *crveno* (neodređeni oblik) ima kratkouzlazni (KU) naglasak na drugom slogu od kraja, a naglasno pripada pridjevima dvosložne osnove s međuslogovnom naglasnom alternacijom. Trosložni pridjev *uzbuđen* ima kratkouzlazni (KU) naglasak na početnome slogu, a naglasno pripada pridjevima trosložne osnove s kratkouzlaznim (KU) naglaskom na prvome slogu.

Četverosložni pridjevi *kavàlirsko, zahrđali* i *večèrašnji* preuzimaju i mjesto i vrstu naglasaka od riječi od koje nastaju. Tako, *kavàlirsko* s kratkouzlaznim naglaskom (KU) na trećem slogu od kraja od imenice *kavàlir*, *zahrđali* s kratkouzlaznim naglaskom (KU) na trećemu slogu od kraja od glagola *zahrđati* te *večèrašnji* također s kratkouzlaznim naglaskom (KU) na trećem slogu od kraja od priloga *večèras*.

4. 4. 5. Naglasak u prilogu: *pretjerano*

Jedini prilog iz tekstnoga predloška istraživanja četverosložni je prilog *prètjerano*. On ima kratkouzlazni (KU) naglasak na početnome slogu, a preuzeo ga je od glagola *prètjerati* < *tjèrati*, također s kratkouzlaznim (KU) naglaskom na početnom slogu.

4. 4. 6. Naglasak u govornim riječima: *u grad, u njega, kod kuće i bez pameti*

Iz tekstnoga predloška zasebno su analizirane izgovorne (naglasne) cjeline: *u grad, u njega, kod kuće, bez pameti*. Sastoje se od naglasnica (riječi koje nose naglasak), u ovome slučaju *grad, njega, kuće, pameti* i nenaglasnica (riječi koje ne nose naglasak) u ovome slučaju prijedloga kao prednaglasnica *u, kod, bez*. No, kad se prednaglasnice nađu ispred riječi sa silaznim naglascima, i naglasak se pomiče na prednaglasnicu, a na mjestu dugog naglaska ostaje zanaglasna dužina (*grâd* > *Û grād*). Pomicanje naglaska na prednaglasnicu uvjetovano je leksički i morfološki (Barić i dr., 2005). Iako, u današnjoj naglasnoj normi prebacivanje naglaska na prednaglasnicu u takvim primjerima nije obvezno (Samardžija i Selak, 2001: 441).

Zanaglasna se dužina veže uz naglasak ispred sebe zbog toga što ne može biti jedina prozodijska jedinica u riječi. Ona pripada ili osnovi riječi ili obličnim i tvorbenim nastavcima. Tako se među inima, kada pripada osnovi riječi, ostvaruje u izgovornoj cjelini na mjestu pomaknutog naglaska iz dugog sloga na prednaglasnicu (*Û grād - Û grād*) (Barić i dr., 2005). No, tvrde Barić i dr. kako zanaglasna dužina u razgovornom jeziku često izostaje.

4. 5. Obrada podataka

Slušnu analizu testnih riječi provela je autorica rad. Sveukupan broj ispitanika bio je 82. Svaki je ispitanik tekst čitao dvaput, a analiziranih testnih riječi bilo je 27. Tako je sveukupan broj pojava bio $n = 4428$ (82 ispitanika x dva čitanja x 27 riječi). Riječi su slušno analizirane tako da je mjesto naglaska kodirano kao točno ili netočno, a netočno nadalje kao pomak udesno ili ulijevo⁴⁵. Kod govornih riječi s prednaglasnicom promatralo se je li došlo do pomaka naglaska na prednaglasnicu ili ne⁴⁶. Kod maloga broja testnih riječi nije bilo jasno prepoznatljivo mjesto naglaska, stoga su te pojavnice označene oznakom x. Riječi iz tekstnoga predloška unesene su vertikalno u tablicu koja je izrađena pomoću računalnoga programa Microsoft Excel (dalje u tekstu Excel) uz redni broj pojavljivanja u tekstu, a kasnije prema vrsti riječi. Prema odgovarajućim formulama u Excel tablici izračunata je pojavnost točnih i netočnih izgovornih inačica za svaku skupinu posebno i na početnom i završnom snimanju. Podatci su prikazani i u postotku. Radi lakše obrade podataka, rezultati su analize podataka pojedinog ispitanika tablično uneseni usporedno jedni pokraj drugih. Također, prema određenim formulama uspoređeni su podatci početnoga i završnoga čitanja za svaku skupinu zasebno. Nakon takve analize podataka razvidno je koje su riječi pročitane jednako (i u prvom i u drugom čitanju), a kod kojih je riječi došlo do pomaka u naglašavanju. Treba naglasiti da su se pomaci dogodili u nekoliko smjerova⁴⁷.

Osim usporedbe rezultata početnog i završnog čitanja svake skupine posebno, napravljena je i usporedba početnih čitanja eksperimentalne i kontrolne skupine i usporedba završnih čitanja eksperimentalne i kontrolne skupine.

⁴⁵ Mjesto naglaska u testnim riječima kodirano je brojkama:

- 1 - točno mjesto naglaska
- 2 - netočno mjesto naglaska s pomakom udesno
- 3 - netočno mjesto naglaska s pomakom ulijevo

⁴⁶ Mjesto naglaska u sintagmama s prednaglasnicama kodirano je brojkama:

- 1 - došlo je do prebacivanja naglaska na prednaglasnicu
- 2 - nije došlo do prebacivanja naglaska na prednaglasnicu

⁴⁷ Neke su riječi pročitane s točnim mjestom naglaska i u početnome i u završnome čitanju. Neke su riječi u početnome čitanju pročitane s točnim mjestom naglaska, a u završnome s netočnim mjestom naglaska pomaknutim za jedno mjesto udesno. Neke su riječi u početnome čitanju pročitane s netočnim mjestom naglaska pomaknutim za jedno mjesto udesno, a u završnome čitanju s točnim mjestom naglaska. Neke su riječi u početnome čitanju pročitane s točnim mjestom naglaska, a u završnome čitanju s netočnim mjestom naglaska pomaknutim za jedno mjesto ulijevo. Neke su riječi u početnome čitanju pročitane s netočnim mjestom naglaska pomaknutim za jedno mjesto ulijevo, a u završnome čitanju s točnim mjestom naglaska.

Izgovor ispitanika analiziran je i prikazan u sljedećim kategorijama:

- broj točno naglašanih riječi kod početnoga čitanja teksta eksperimentalne skupine i analiza netočno naglašanih riječi (je li se pomak dogodio udesno ili ulijevo)
- broj točno naglašanih riječi kod završnoga čitanja teksta eksperimentalne skupine i analiza netočno naglašanih riječi (je li se pomak dogodio udesno ili ulijevo)
- razlika u početnome i završnome čitanju eksperimentalne skupine (jesu li ispitanici u završnome čitanju pročitali više riječi s točnim mjestom naglaska u odnosu na početno čitanje)
- broj točno naglašanih riječi kod početnoga čitanja teksta kontrolne skupine i analiza netočno naglašanih riječi (je li se pomak dogodio udesno ili ulijevo)
- broj točno naglašanih riječi kod završnoga čitanja teksta kontrolne skupine i analiza netočno naglašanih riječi (je li se pomak dogodio udesno ili ulijevo)
- razlika u početnome i završnome čitanju kontrolne skupine (jesu li ispitanici u završnome čitanju pročitali više riječi s točnim mjestom naglaska u odnosu na početno čitanje)
- razlika u broju točno naglašanih riječi obaju skupina nakon početnoga čitanja
- razlika u broju točno naglašanih riječi obaju skupina nakon završnoga čitanja
- razlika u točnome mjestu naglaska za svaku riječ pojedinačno u završnome čitanju kod svake skupine.

4. 6. Rezultati

4. 6. 1. Usporedna analiza rezultata početnog snimanja eksperimentalne i kontrolne skupine

Usporednom analizom podataka o izgovoru mjesta naglaska s početnoga snimanja eksperimentalne i kontrolne skupine utvrđeno je da su ispitanici eksperimentalne i kontrolne skupine približno jednako pročitali broj točno naglašanih riječi; ispitanici eksperimentalne skupine ostvarili su 42,4 % točno pročitanih riječi (vidi Tablicu 1), a ispitanici kontrolne skupine 36,8 % točno pročitanih riječi (vidi Tablicu 1). Shodno tomu, i broj netočno pročitanih riječi približno je jednak; kod ispitanika je eksperimentalne skupine 57,6 % netočno pročitanih riječi, a kod ispitanika kontrolne skupine 63,2 %.

Tablica 1. Rezultati analize izgovora mjesta naglaska početnoga snimanja eksperimentalne (N = 53) i kontrolne skupine (N = 29)

Testne riječi		Rezultati analize izgovora početnoga snimanja eksperimentalne skupine (%)				Rezultati analize izgovora početnoga snimanja kontrolne skupine (%)				Razlika točnoga mjesta naglaska E ^P i K ^P (%)
		Točno mjesto naglaska	Netočno mjesto naglaska	Netočno - pomak udesno	Netočno - pomak ulijevo	Točno mjesto naglaska	Netočno mjesto naglaska	Netočno - pomak udesno	Netočno - pomak ulijevo	
Imenice	<i>kòmēdija</i>	1,9	98,1	98,1	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	1,9
	<i>klāvīr</i>	24,5	75,5	75,5	0,0	13,8	86,2	86,2	0,0	10,7
	<i>sākō</i>	22,6	77,4	77,4	0,0	10,3	89,7	89,7	0,0	12,3
	<i>fakùltēt</i>	11,3	88,7	88,7	0,0	3,5	96,6	96,6	0,0	7,8
	<i>stùdēt</i>	35,8	64,2	64,2	0,0	27,6	72,4	72,4	0,0	8,2
	<i>bùkēt</i>	47,2	52,8	52,8	0,0	31,0	69,0	69,0	0,0	16,2
	<i>kòncert</i>	41,5	58,5	58,5	0,0	24,1	75,9	75,9	0,0	17,4
	<i>kòtāč</i>	50,9	49,1	49,1	0,0	44,8	55,2	55,2	0,0	6,1
	<i>čēstītku</i>	96,2	3,8	3,8	0,0	89,7	10,3	10,3	0,0	6,5
<i>nàtjecānja</i>	77,4	22,6	22,6	0,0	79,3	20,7	20,7	0,0	-1,9	
prosjek		40,9	59,1	59,1	0,0	32,4	67,6	67,6	0,0	8,5
Glagoli	<i>funkciònīrā</i>	1,9	98,1	98,1	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	1,9
	<i>izīdē</i>	62,3	37,7	37,7	0,0	37,9	62,1	62,1	0,0	24,4
	<i>prīvlāčī</i>	83,0	17,0	17,0	0,0	51,7	48,3	48,3	0,0	31,3
	<i>izdržati</i>	98,1	1,9	0,0	1,9	96,6	3,5	0,0	3,5	1,5

	<i>pročitao</i>	77,4	22,6	0,0	22,6	89,7	10,3	0,0	10,3	-12,3
	<i>popuniti</i>	7,5	92,5	92,5	0,0	20,7	79,3	79,3	0,0	-13,2
	<i>odabrali</i>	79,2	20,8	0,0	20,8	92,9	7,1	0,0	7,1	-13,7
prosjeck		58,5	41,5	35,0	6,5	55,6	44,4	41,4	3,0	2,9
Pridjevi	<i>crveno</i>	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0
	<i>uzbuden</i>	79,2	20,8	20,8	0,0	48,3	51,7	51,7	0,0	30,9
	<i>kavalijski</i>	7,7	92,3	67,3	25,0	10,3	89,7	58,6	31,1	-2,6
	<i>zahvali</i>	73,6	26,4	0,0	26,4	69,0	31,0	0,0	31,0	4,6
	<i>večerašnji</i>	67,9	32,1	0,0	32,1	55,2	44,8	0,0	44,8	12,7
prosjeck		45,7	54,3	17,6	36,7	36,6	63,4	22,1	41,3	9,1
Prilog	<i>preriješeno</i>	96,2	3,8	3,8	0,0	93,1	6,9	6,9	0,0	3,1
Govorne riječi	<i>u grad</i>	1,9	98,1	98,1	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	1,9
	<i>za njega</i>	0,0	100,0	100,0	0,0	3,6	96,6	96,6	0,0	-3,6
	<i>kod kuće</i>	0,0	100,0	100,0	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	0,0
	<i>biz pameti</i>	0,0	100,0	100,0	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	0,0
prosjeck		0,5	99,5	99,5	0,0	0,9	99,1	99,1	0,0	-0,4
Ukupni prosjeck		42,4	57,6	49,1	8,5	36,8	63,2	54,8	8,4	5,6

Analiza mjesta naglaska u imenicama u početnome čitanju pokazala je da su ispitanici eksperimentalne skupine ostvarili točno mjesto naglaska u prosječno 40,9 % pojava, a ispitanici kontrolne skupine u prosječno 32,4 % (vidi Tablicu 1). Ispitanici obiju skupina pročitani su sve posuđenice s netočnim mjestom naglaska⁴⁸ pomaknutim za jedno mjesto udesno u omjeru većem od 50 %. Riječ *Komedija* pročitana je netočno s najvećim postotkom (98,1 % u eksperimentalnoj i 100 % u kontrolnoj skupini).

Analiza mjesta naglaska u glagolima u početnome čitanju pokazala je da su ispitanici eksperimentalne skupine ostvarili točno mjesto naglaska u prosječno 58,5 % pojava, a ispitanici kontrolne skupine u prosječno 55,6 %, dakle nešto bolje nego u imenicama (vidi Tablicu 1). Ispitanici obiju skupina pročitani su glagole *funkcionira* i *popuniti* s najvećim postotkom netočnoga mjesta naglaska⁴⁹ (glagol *funkcionira* s pomakom za jedno mjesto udesno u eksperimentalnoj skupini u 98,1 % slučajeva, a u kontrolnoj u 100 % slučajeva, a glagol

⁴⁸ Prema pretpostavkama, u obje je skupine u početnome čitanju trebalo doći do pomicanja standardnog mjesta naglaska. Tako, očekuje se da će se pri izgovoru svih imenica (usvojenica - *komedija*, *klavir*, *sako*, *fakultet*, *student*, *buket* i *koncert*; dvosložne imenice - *kotač*; trosložne imenice - *čestitku* i četverosložne imenice - *natjecanja*) naglasak pomaknuti za jedno mjesto udesno.

⁴⁹ Kod glagola na *-irati* (*funkcionira*) očekivao se pomak naglaska za jedno mjesto udesno. Kod složenih glagola situacija je dvojaka. Kod onih, kojima je naglašen početni slog (*iziđe*, *privlači*, *popuniti*) očekivalo se pomicanje naglaska za jedno mjesto udesno, a kod onih kod kojih je naglašen nepočetni slog (*izdržati*, *odabrali*) za jedno mjesto ulijevo.

popuniti s pomakom za jedno mjesto udesno u eksperimentalnoj skupini u 92,5 % slučajeva, a u kontrolnoj u 79,31 % slučajeva).

U grupi koju čine pridjevi analiza podataka pokazala je da su ispitanici eksperimentalne skupine ostvarili točno mjesto naglaska u prosječno 45,7 % pojava, a ispitanici kontrolne skupine u prosječno 36,6 %, također nešto bolje nego u imenicama. Ispitanici obje skupine pročitani su neodređeni oblik pridjeva *crveno* u 100 % slučajeva s netočnim mjestom naglaska⁵⁰ (vidi Tablicu 1).

Analiza rezultata izgovora mjesta naglaska u prilogu *pretjerano* pokazala je da su obje skupine u visokom postotku riječ dobro pročitale⁵¹; eksperimentalna skupina 96,2 %, a kontrolna skupina 93,10 %.

Analiza mjesta naglaska u govornim riječima (*u grad, za njega, kod kuće i bez pameti*) nešto se razlikovala od prethodnih analiza jer se tu provjeravalo samo je li došlo do pomaka naglaska na prednaglasnicu⁵². Pokazalo se da ispitanici obje skupine u početnome čitanju nisu prebacili naglasak na prednaglasnicu i to u vrlo visokome postotku; eksperimentalna skupina 99,5 %, a kontrolna skupina 99,1 % (vidi Tablicu 1).

Usporednom analizom podataka iz početnog snimanja eksperimentalne i kontrolne skupine utvrđeno je sljedeće:

- Ispitanici eksperimentalne i kontrolne skupine približno su jednako pročitani broj netočno naglašanih riječi s pomakom naglaska za jedno mjesto ulijevo (ispitanici eksperimentalne skupine 8,5 % od 57,6 % netočno pročitanih, a ispitanici kontrolne skupine 8,76 %, od 62,74 % netočno pročitanih).
- Riječi koje su s visokim postotkom (85 % i više) točno pročitane u eksperimentalnoj skupini su: *čestitku, izdržati i pretjerano*. U kontrolnoj skupini to su riječi: *čestitku, izdržati, pročitao, odabrati i pretjerano*.
- Riječi koje su s visokim postotkom (85 % i više) netočno pročitane u eksperimentalnoj skupini su: *Komedija, fakultet, funkcionira, popuniti, crveno, kavalirsko* te sve četiri sintagme imenica s prijedlogom (*u grad, za njega, kod kuće i bez pameti*). U kontrolnoj

⁵⁰ U skupini, koju čine pridjevi, očekivalo se da će se kod neodređenog oblika pridjeva (*crveno*) naglasak pomaknuti za jedno mjesto ulijevo, kod trosložnog pridjeva (*uzbuđen*) za jedno mjesto udesno, a kod četverosložnih pridjeva (*kavalirsko, zahrđali i večerašnji*) ili za jedno mjesto udesno ili za jedno mjesto ulijevo.

⁵¹ Kod četverosložnog priloga (*pretjerano*) očekivalo se da će se naglasak pomaknuti za jedno mjesto udesno.

⁵² U tim se slučajevima ne očekuje prebacivanje naglaska na prijedlog. Isto tako, očekuje se da će početna snimanja obje skupine djece pokazati slične rezultate.

skupini to su riječi: *Komedija, klavir, sako, fakultet, funkcionira, crveno, kavalirsko*, kao i sve četiri sintagme imenica s prijedlogom (*u grad, za njega, kod kuće i bez pameti*).

- Netočno pročitane riječi s najvišim postotkom pomaka naglaska za jedno mjesto udesno u eksperimentalnoj su skupini: *Komedija, fakultet, funkcionira, popuniti* te sve četiri sintagme imenica s prijedlogom (*u grad, za njega, kod kuće i bez pameti*). U kontrolnoj skupini to su riječi: *Komedija, klavir, sako, fakultet, funkcionira* kao i sve četiri sintagme imenica s prijedlogom (*u grad, za njega, kod kuće i bez pameti*).
- Netočno pročitana riječ s najvišim postotkom pomaka naglaska za jedno mjesto ulijevo u eksperimentalnoj je skupini riječ *crveno*, kao i u kontrolnoj skupini. Važno je primijetiti da je ovaj oblik pridjeva (neodređeni) u 100 % slučajeva u obje skupine pročitani s pomakom naglaska za jedno mjesto ulijevo.

4. 6. 2. Analiza rezultata početnoga i završnoga snimanja eksperimentalne skupine

Tijekom školske godine s eksperimentalnom skupinom (N = 53) provedene su vježbe za stjecanje kompetencija o točnome mjestu naglaska (vidi Prilog 3). Rezultati analize podataka početnog i završnog čitanja pokazuju (vidi Tablicu 2) pozitivan pomak (riječ pročitana s netočnim mjestom naglaska u prvome čitanju, a s točnim u drugome čitanju) dok su neke riječi točno pročitane i na početku i na kraju istraživanja. S druge strane, kod nekih je riječi došlo do negativnog pomaka (riječ pročitana s točnim mjestom naglaska u prvome čitanju, a s netočnim u drugome čitanju), a neke su jednako netočno pročitane i na početku i na kraju istraživanja.

U usporednom prikazu u Tablici 2 vide se rezultati uspješnosti izgovora mjesta naglaska eksperimentalne skupine izraženi u postotku. Kad usporedimo te rezultate, vidi se da je postotak točno pročitanih riječi porastao s 42,4 % na 65,1 % (za 22,7 %), tj. postotak netočno pročitanih riječi smanjio se za 22,7 %. Postotak broja riječi s pomaknutim naglaskom udesno smanjio se na 27,4 % (s 49,1 %), a postotak broja riječi s pomaknutim naglaskom ulijevo na 7,5 % (s 8,5 %) (vidi Tablicu 2). Imenice su u završnome čitanju bolje pročitane u prosjeku za 34,4 % od kojih se posebno izdvajaju imenice *komedija* (bolje pročitana za 54,7 %), imenica *klavir* (bolje pročitana za 46,6 %) i imenica *fakultet* (bolje pročitana za 58,5 %). Glagoli su u završnome čitanju bolje pročitani u prosjeku za 10,5 % od kojih se posebno izdvaja glagol *funkcionira* (bolje pročitani za 54,7 %). I pridjevi su u završnome čitanju bolje pročitani i to u prosjeku za 16,6 % od čega se

posebno izdvaja pridjev crveno u neodređenome obliku (bolje pročitano za 54,9 %) (vidi Tablicu 2).

Važno je izdvojiti situaciju kod govornih riječi. Naime, one su u početnome čitanju izgovorene u vrlo visokom postotku (98,0 % – 100 %) tako da su obje riječi u govornoj riječi bile naglašene (i prijedlog i imenica/zamjenica) dok je u završnome čitanju došlo do pozitivnoga pomaka u svim govornim riječima, a posebice u govornoj riječi *kod kuće* za 41,5 % (vidi Tablicu 2).

Tablica 2. Rezultati analize izgovora mjesta naglaska eksperimentalne skupine (N = 53)

Testne riječi		Rezultati analize izgovora početnoga snimanja eksperimentalne skupine (%)				Rezultati analize izgovora završnoga snimanja eksperimentalne skupine (%)				Razlika početnoga i završnoga rezultata o točnosti mjesta naglaska (%)
Vrsta testnih riječi	Testne riječi	Točno mjesto naglaska	Netočno mjesto naglaska	Netočno - pomak udesno	Netočno - pomak ulijevo	Točno mjesto naglaska	Netočno mjesto naglaska	Netočno - pomak udesno	Netočno - pomak ulijevo	
Imenice	<i>kòmēdija</i>	1,9	98,1	98,1	0,0	56,6	43,4	43,4	0,0	54,7
	<i>klāvīr</i>	24,5	75,5	75,5	0,0	71,2	28,8	28,8	0,0	46,7
	<i>sākō</i>	22,6	77,4	77,4	0,0	49,1	50,9	50,9	0,0	26,5
	<i>fakūltēt</i>	11,3	88,7	88,7	0,0	69,8	30,2	30,2	0,0	58,5
	<i>stūdēnt</i>	35,8	64,2	64,2	0,0	73,6	26,4	26,4	0,0	37,8
	<i>būkēt</i>	47,2	52,8	52,8	0,0	73,6	26,4	26,4	0,0	26,4
	<i>kōncert</i>	41,5	58,5	58,5	0,0	82,0	18,0	18,0	0,0	40,5
	<i>kōtāč</i>	50,9	49,1	49,1	0,0	86,8	13,2	13,2	0,0	35,9
	<i>čēstītku</i>	96,2	3,8	3,8	0,0	98,1	1,9	1,9	0,0	1,9
<i>nàtjecānja</i>	77,4	22,6	22,6	0,0	92,5	7,5	7,5	0,0	15,1	
prosjek		40,9	59,1	59,1	0,0	75,3	24,7	24,7	0,0	34,4
Glagoli	<i>funkciōnīrā</i>	1,9	98,1	98,1	0,0	56,6	43,4	43,4	0,0	54,7
	<i>īzīdē</i>	62,3	37,7	37,7	0,0	90,6	9,4	9,4	0,0	28,3
	<i>prīvlāčī</i>	83,0	17,0	17,0	0,0	94,3	5,7	5,7	0,0	11,3
	<i>īzdīžati</i>	98,1	1,9	0,0	1,9	83,0	17,0	0,0	17,0	-15,1
	<i>pročītao</i>	77,4	22,6	0,0	22,6	64,2	35,8	0,0	35,8	-13,2
	<i>pōpuniti</i>	7,5	92,5	92,5	0,0	9,4	90,6	90,6	0,0	1,9
	<i>odābrati</i>	79,2	20,8	0,0	20,8	84,9	15,1	0,0	15,1	5,7
prosjek		58,5	41,5	35,0	6,5	69,0	31,0	21,3	9,7	10,5
Pridjevi	<i>crvĕno</i>	0,0	100,0	0,0	100,0	54,9	45,1	0,0	45,1	54,9
	<i>ūzbūden</i>	79,2	20,8	20,8	0,0	84,9	15,1	15,1	0,0	5,7
	<i>kavâlīrskō</i>	7,7	92,3	67,3	25,0	41,5	58,5	37,7	20,8	33,8
	<i>zahŕđalī</i>	73,6	26,4	0,0	26,4	54,7	45,3	0,0	45,3	-18,9
	<i>večĕrašnjī</i>	67,9	32,1	0,0	32,1	75,5	24,5	0,0	24,5	7,6
prosjek		45,7	54,3	17,6	36,7	62,3	37,7	10,6	27,1	16,6
Prilog	<i>prĕtjerāno</i>	96,2	3,8	3,8	0,0	96,2	3,8	3,8	0,0	0,0
Govorne riječi	<i>ū grād</i>	1,9	98,1	98,1	0,0	30,2	69,8	69,8	0,0	28,3
	<i>zā njega</i>	0,0	100,0	100,0	0,0	35,8	64,2	64,2	0,0	35,8
	<i>kōd kućē</i>	0,0	100,0	100,0	0,0	41,5	58,5	58,5	0,0	41,5
	<i>bĕž pamĕti</i>	0,0	100,0	100,0	0,0	5,7	94,3	94,3	0,0	5,7
prosjek		0,5	99,5	99,5	0,0	28,3	71,7	71,7	0,0	27,8
Ukupni prosjek		42,4	57,6	49,1	8,5	65,1	34,9	27,4	7,5	22,7

Rezultati su prikazani i po broju točno pročitanih riječi. Naime, ispitanici su u završnome čitanju u prosjeku s točnim mjestom naglaska izgovorili 17,5 riječi (u početnome je snimanju to bilo 11,45 riječi), s pomaknutim mjestom naglaska udesno izgovorili su u prosjeku 7,38 riječi (u početnome je snimanju to bilo 13,24 riječi), a s pomaknutim mjestom naglaska ulijevo 2 riječi (u početnome su snimanju to bile 2,26 riječi). Dakle, broj točno pročitanih riječi je porastao za 6,05 riječi, broj netočno pročitanih riječi s pomakom naglaska za jedno mjesto udesno smanjio se za 5,86 riječi. Jedino se kod netočno pročitanih riječi s pomakom naglaska za jedno mjesto ulijevo dogodio negativan pomak, za 0,26 riječi. Riječi koje je najviše ispitanika pročitao s točnim mjestom naglaska (43 ispitanika i više, što je u postotku 80 % ispitanika i više) su: *pretjerano*, *iziđe*, *kotač*, *privlači*, *natjecanja*, *uzbuđen*, *izdržati*, *čestitku* i *odabrati*. Riječi koje je najviše ispitanika pročitao s naglaskom pomaknutim za jedno mjesto udesno (43 ispitanika i više, što je u postotku 80 % ispitanika i više) su: *popuniti* (vidi Tablicu 3). Daljnjom analizom utvrđeno je za svaku riječ zasebno do kakva je pomaka došlo ili nije došlo (vidi Tablicu 3). Usporednom analizom početnoga i završnoga čitanja zabilježene su sve moguće promjene i kombinacije koje su se dogodile. Tako slijedi za testne riječi/govorne riječi:

- u početnome i završnome čitanju pročitane s istim mjestom naglaska
- u početnome čitanju točno pročitana, a u završnome s pomakom mjesta naglaska udesno
- u početnome čitanju točno pročitana, a u završnome pomakom mjesta naglaska ulijevo
- u početnome čitanju netočno pročitana, a u završnome s pomakom mjesta naglaska udesno
- u početnome čitanju netočno pročitana, a u završnome s pomakom mjesta naglaska ulijevo.

Kod ovih se riječi vidi pozitivan pomak (ispitanici su u prvome čitanju pročitali riječ netočno, a u drugome čitanju točno): *Komedija* (29 ispitanika), *klavir* (26 ispitanika), *sako* (18 ispitanika), *kotač* (21 ispitanik), *natjecanja* (9 ispitanika), *fakultet* (33 ispitanika), *student* (22 ispitanika), *buket* (19 ispitanika), *čestitku* (1 ispitanik), *koncert* (23 ispitanika), *funkcionira* (29 ispitanika), *iziđe* (15 ispitanika), *privlači* (6 ispitanika), *popuniti* (2 ispitanika), *izdržati* (1 ispitanik), *pročitao* (6 ispitanika), *odabrati* (6 ispitanika), *kavalirsko* (17 ispitanika), *zahrđali* (3 ispitanika), *uzbuđen* (9 ispitanika), *crveno* (28 ispitanika), *večerašnji* (7 ispitanika) (vidi Tablicu 3).

Kod izgovora govornih riječi vidi se pozitivan pomak u završnome čitanju (došlo je do pomaka naglaska na prednaglasnicu; naglašen je samo prijedlog) i to:

- kod govorne riječi *za njega* - 19 ispitanika
- kod govorne riječi *kod kuće* - 22 ispitanika
- kod govorne riječi *u grad* - 15 ispitanika
- kod govorne riječi *bez pameti* - 3 ispitanika.

Tablica 3. Prikaz razlike mjesta naglaska testnih riječi / govornih riječi između početnoga i završnoga čitanja kod ispitanika eksperimentalne skupne (N = 53), prikazan po broju ispitanika

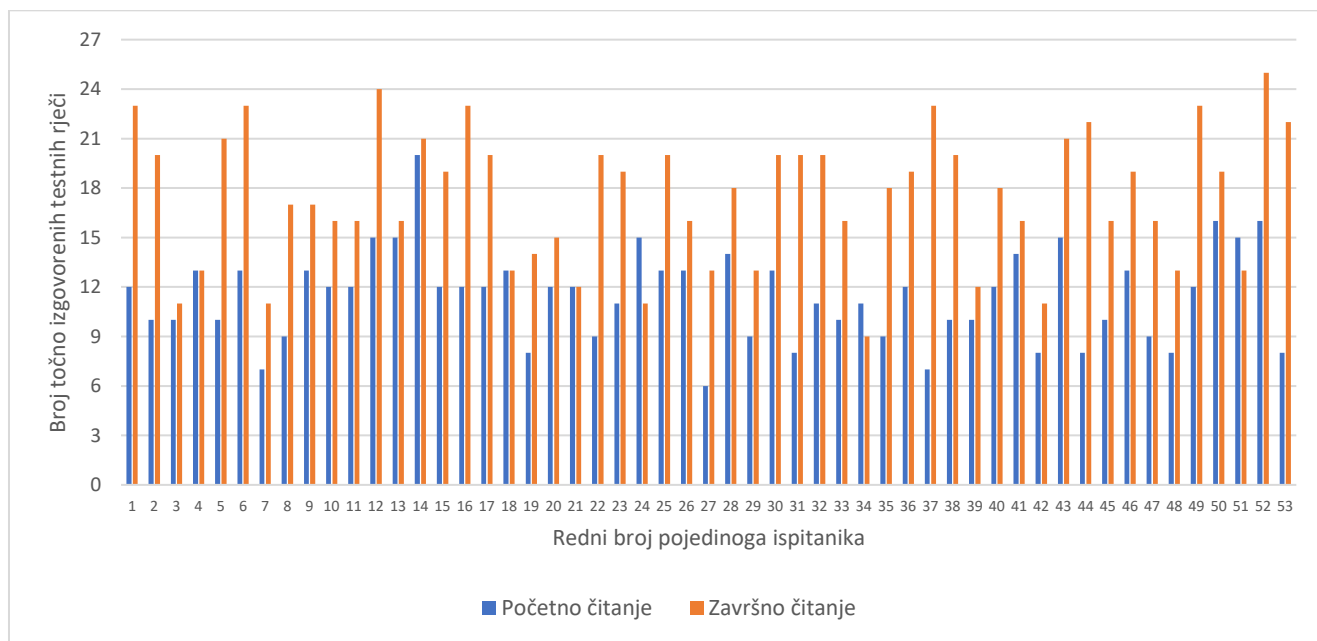
Vrsta testnih riječi / govornih riječi posložene prema vrsti riječi	Testne riječi / govorne riječi	Početno čitanje (E) / završno čitanje (E)				
		E ^{PC53} : naglasak pomaknut za jedno mjesto ulijevo / E ^{ZC54} : točno mjesto	E ^{PC} : naglasak pomaknut za jedno mjesto udesno / E ^{ZC} : točno mjesto	Isto mjesto naglaska kao u početnom čitanju	E ^{PC} : točno mjesto naglaska / E ^{ZC} : naglasak pomaknut za jedno mjesto udesno	E ^{PC} : točno mjesto naglaska / E ^{ZC} : naglasak pomaknut za jedno mjesto ulijevo
Imenice	<i>Komedija</i>	0	29	24	0	0
	<i>klavir</i>	0	26	24	2	0
	<i>sako</i>	0	18	31	4	0
	<i>kotač</i>	0	21	30	2	0
	<i>natjecanja</i>	0	9	43	1	0
	<i>fakultet</i>	0	33	18	2	0
	<i>student</i>	0	22	29	2	0
	<i>buket</i>	0	19	29	5	0
	<i>čestitku</i>	0	1	52	0	0
	<i>koncert</i>	0	23	25	2	0
Glagoli	<i>funkcionira</i>	0	29	24	0	0
	<i>izide</i>	0	15	38	0	0
	<i>privlači</i>	0	6	47	0	0
	<i>popuniti</i>	0	2	50	1	0
	<i>izdržati</i>	1	0	43	0	9
	<i>pročitao</i>	6	0	34	0	13
	<i>odabrati</i>	6	0	44	0	3
	Pridjevi	<i>kavalirsko</i>	5	17	22	8

⁵³ PC; početno čitanje

⁵⁴ ZC; završno čitanje

	<i>zahrđali</i>	3	0	37	0	13
	<i>uzbuđen</i>	0	9	38	6	0
	<i>crveno</i>	28	0	23	0	0
	<i>večerašnji</i>	7	0	43	0	3
Prilog	<i>pretjerano</i>	0	2	48	2	0
Govorne riječi	<i>za njega</i>	0	19	34	0	0
	<i>kod kuće</i>	0	22	31	0	0
	<i>u grad</i>	0	15	38	0	0
	<i>bez pameti</i>	0	3	50	0	0

Nakon analize ukupnih rezultata po pojedinim ispitanicima u eksperimentalnoj skupini (vidi Sliku 3), može se vidjeti da je većina ispitanika iz eksperimentalne skupine (N = 53) napredovala, njih čak 46 u završnom je testiranju imalo bolje rezultate, u rasponu od minimalno 4 % do maksimalno 59 % poboljšanja.

Slika 3. Grafički prikaz točno pročitanih riječi po pojedinome ispitaniku eksperimentalne skupine na početku i na kraju školske godine (N = 53)

4. 6. 3. Analiza rezultata početnoga i završnoga snimanja kontrolne skupine

S obzirom na to da se s kontrolnom skupinom nisu provodile dodatne vježbe naglašavanja riječi tijekom školske godine osmoga razreda, očekivalo se da nije došlo do pozitivnog pomaka u naglašavanju (ispitanici su u prvome čitanju pročitali riječ netočno, a u drugome čitanju točno). Tako je većina analiziranih riječi pročitana s istim mjestom naglaska (vidi Tablicu 4). Kod nekih se riječi vidi negativan pomak (riječ je u početnome čitanju pročitana točno, a u završnome netočno), a kod nekih pozitivan pomak, no ne značajan (riječ je u početnome čitanju pročitana netočno, a u završnome točno) (vidi Tablicu 4).

U usporednom prikazu u Tablici 4 vidi se odnos između početnog i završnog čitanja kontrolne skupine po pojedinoj riječi prikazan u postotcima. On je po svim parametrima približno isti. Broj točno pročitanih riječi razlikuje se za 4 %, postotak netočno pročitanih riječi za 3,7 %, postotak riječi s pomaknutim naglaskom udesno za 5,9 %, a postotak broja riječi s pomaknutim naglaskom ulijevo za 2,3 % (vidi Tablicu 4).

Rezultati su prikazani i po broju točno pročitanih riječi. Naime, ispitanici su u završnome čitanju najviše riječi izgovorili s istim mjestom naglaska kao u početnome čitanju (vidi Tablicu 5).

Tablica 4. Rezultati analize izgovora mjesta naglaska kontrolne skupine (N = 29)

Testne riječi		Rezultati analize izgovora početnoga snimanja kontrolne skupine (%)				Rezultati analize izgovora završnoga snimanja kontrolne skupine (%)				Razlika početnoga i završnoga rezultata o točnosti mjesta naglaska (%)
Vrsta testnih riječi	Testne riječi	Točno mjesto naglaska	Netočno mjesto naglaska	Netočno - pomak udesno	Netočno - pomak ulijevo	Točno mjesto naglaska	Netočno mjesto naglaska	Netočno - pomak udesno	Netočno - pomak ulijevo	
Imenice	<i>Kòmēdija</i>	0,0	100,0	100,0	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	0,0
	<i>Klāvīr</i>	13,8	86,2	86,2	0,0	20,7	79,3	79,3	0,0	6,9
	<i>Sākō</i>	10,3	89,7	89,7	0,0	6,9	93,1	93,1	0,0	-3,4
	<i>Fakūltēt</i>	3,5	96,6	96,6	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	-3,5
	<i>Stūdēnt</i>	27,6	72,4	72,4	0,0	10,3	89,7	89,7	0,0	-17,3
	<i>Būkēt</i>	31,0	69,0	69,0	0,0	20,7	79,3	79,3	0,0	-10,3
	<i>Kōncert</i>	24,1	75,9	75,9	0,0	17,2	82,8	82,8	0,0	-6,9
	<i>Kōtāč</i>	44,8	55,2	55,2	0,0	34,5	65,5	65,5	0,0	-10,3
	<i>Čēsūtīku</i>	89,7	10,3	10,3	0,0	93,1	6,9	6,9	0,0	3,4
	<i>Nājecānja</i>	79,3	20,7	20,7	0,0	79,3	20,7	20,7	0,0	0,0
prosjeck		32,4	67,6	67,6	0,0	28,3	71,7	71,7	0,0	-4,1
Glagoli	<i>Funkciōnīrā</i>	0,0	100,0	100,0	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	0,0
	<i>Īzīdē</i>	37,9	62,1	62,1	0,0	24,1	75,9	75,9	0,0	-13,8
	<i>Prīvlāčī</i>	51,7	48,3	48,3	0,0	27,6	72,4	72,4	0,0	-24,1
	<i>Izdřžati</i>	96,6	3,5	0,0	3,5	96,6	3,4	0,0	3,4	0,0
	<i>Pročītao</i>	89,7	10,3	0,0	10,3	96,6	3,4	0,0	3,4	6,9
	<i>Pōpuniti</i>	20,7	79,3	79,3	0,0	10,3	89,7	89,7	0,0	-10,4
	<i>Odābrati</i>	92,9	7,1	0,0	7,1	93,1	6,9	0,0	6,9	0,2
prosjeck		55,6	44,4	41,4	3,0	49,8	50,2	48,2	2,0	-5,9
Pridjevi	<i>Crvēno</i>	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0
	<i>Ūzbūden</i>	48,3	51,7	51,7	0,0	27,6	72,4	72,4	0,0	-20,7
	<i>Kavālīrskō</i>	10,3	89,7	58,6	31,1	0,0	100,0	82,8	17,2	-10,3
	<i>Zahrđalī</i>	69,0	31,0	0,0	31,0	89,7	10,3	0,0	10,3	20,7
	<i>Večērašnjī</i>	55,2	44,8	0,0	44,8	65,5	34,5	0,0	34,5	10,3
prosjeck		36,6	63,4	22,1	41,3	36,6	63,4	31,0	32,4	0,0
Prilog	prētjerāno	93,1	6,9	6,9	0,0	93,1	6,9	6,9	0,0	0,0
Govorne riječi	<i>ŭ grād</i>	0,0	100,0	100,0	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	0,0
	<i>zā njega</i>	3,6	96,6	96,6	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	-3,6
	<i>kōd kučē</i>	0,0	100,0	100,0	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	0,0
	<i>běž pamēti</i>	0,0	100,0	100,0	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	0,0
prosjeck		0,9	99,1	99,1	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	-0,9
Ukupni prosjeck		36,8	63,2	54,8	8,4	33,6	66,4	59,9	6,5	-3,2

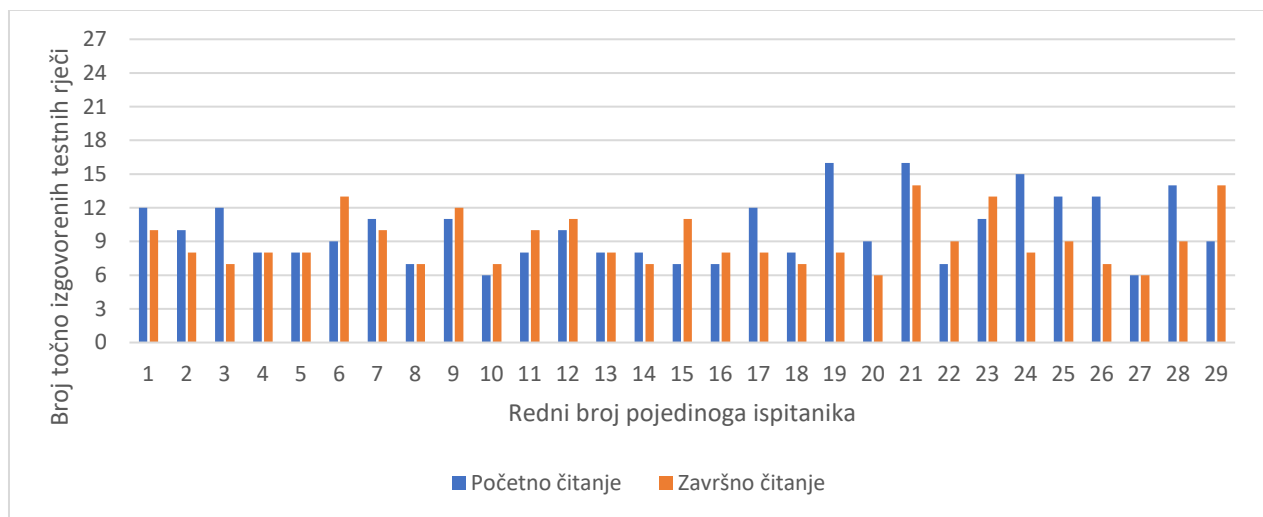
Tablica 5. Prikaz razlike mjesta naglaska testnih riječi / govornih riječi između početnoga i završnoga čitanja kod ispitanika kontrolne skupne (N = 29), prikazan po broju ispitanika

Testne riječi i sintagme posložene prema vrsti riječi	Testne riječi / sintagme	PČ ⁵⁵ : naglasak pomaknut za jedno mjesto ulijevo, ZČ ⁵⁶ : točno mjesto	PČ: naglasak pomaknut za jedno mjesto udesno, ZČ: točno mjesto	Isto mjesto naglaska kao u početnom čitanju	PČ: točno mjesto naglaska, ZČ: naglasak pomaknut za jedno mjesto udesno	PČ: točno mjesto naglaska, ZČ: naglasak pomaknut za jedno mjesto ulijevo
Imenice	<i>Komedija</i>	0	0	29	0	0
	<i>klavir</i>	0	4	23	2	0
	<i>Sako</i>	0	1	26	2	0
	<i>kotač</i>	0	4	18	7	0
	<i>natjecanja</i>	0	5	19	5	0
	<i>fakultet</i>	0	0	28	1	0
	<i>student</i>	0	1	22	6	0
	<i>buket</i>	0	4	18	7	0
	<i>čestitku</i>	0	1	28	0	0
<i>koncert</i>	0	3	21	5	0	
Glagoli	<i>funkcionira</i>	0	0	29	0	0
	<i>Izide</i>	0	3	19	7	0
	<i>privlači</i>	0	2	18	9	0
	<i>popuniti</i>	0	0	26	3	0
	<i>izdržati</i>	0	0	29	0	0
	<i>pročitao</i>	2	0	27	0	0
	<i>odabrali</i>	1	0	27	0	0
Priloge	<i>kavalirsko</i>	0	8	15	5	1
	<i>zahrdali</i>	6	0	23	0	0
	<i>uzbuđen</i>	0	0	23	6	0
	<i>crveno</i>	0	0	28	0	0
	<i>večerašnji</i>	4	0	24	0	1
Prilog	<i>pretjerano</i>	0	1	27	1	0
Govorne riječi	<i>za njega</i>	0	0	28	1	0
	<i>kod kuće</i>	0	0	29	0	0
	<i>u grad</i>	0	0	29	0	0
	<i>bez pameti</i>	0	0	29	0	0

⁵⁵ PČ; početno čitanje

⁵⁶ ZČ; završno čitanje

Nakon analize ukupnih rezultata po pojedinim ispitanicima u kontrolnoj skupini (vidi Sliku 4), može se uočiti da su ispitanici, testirani u kontrolnoj skupini (N = 29), većinom pokazali iste, a neki lošije rezultate, tj. 20 ispitanika u završnom je testiranju imalo iste rezultate kao na početku ili do 29 % lošije nego na početku, a samo 9 ispitanika pokazalo je neznatno poboljšanje (u rasponu od minimalno 4 % do maksimalno 15 % poboljšanja). S obzirom na ograničeni broj ispitanika (osnovnoškolski učenici) i građu testnoga materijala, otvara se put novim istraživanjima, a ujedno se ukazuje na važne probleme na kojima se ona mogu temeljiti.

Slika 4. Grafički prikaz točno pročitanih riječi po pojedinome ispitaniku kontrolne skupine na početku i na kraju školske godine (N = 29)

4. 6. 4. Usporedna analiza rezultata eksperimentalne i kontrolne skupine nakon završnoga čitanja

Analizom podataka završnoga čitanja eksperimentalne i kontrolne skupine zaključeno je (vidi Tablicu 6):

- Postotak broja točno pročitanih riječi razlikuje se za 31,5 % (eksperimentalna skupina 66,1 %, a kontrolna 33,6 %).
- Postotak broja netočno pročitanih riječi razlikuje se za 32,5 % (eksperimentalna skupina 33,9 %, a kontrolna 66,4 %).
- Postotak broja riječi s pomaknutim naglaskom udesno razlikuje se za 32,5 % (eksperimentalna skupina 27,4 %, a kontrolna 59,9 %).
- Postotak broja riječi s pomaknutim naglaskom ulijevo razlikuje se za 1 % (eksperimentalna skupina 7,5 %, a kontrolna 6,5 %)

Tablica 6. Rezultati izgovora mjesta naglaska završnoga snimanja eksperimentalne (N = 53) i kontrolne skupine (N = 29)

Testne riječi		Rezultati analize izgovora završnoga snimanja eksperimentalne skupine (%)				Rezultati analize izgovora završnoga snimanja kontrolne skupine (%)				Razlika završoga rezultata o točnosti mjesta naglaska E ^Z i K ^Z (%)
Vrsta testnih riječi	Testne riječi	Točno mjesto naglaska	Netočno mjesto naglaska	Netočno - pomak udesno	Netočno - pomak ulijevo	Točno mjesto naglaska	Netočno mjesto naglaska	Netočno - pomak desno	Netočno - pomak ulijevo	
Imenice	<i>kòmēdija</i>	56,6	43,4	43,4	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	56,6
	<i>klāvīr</i>	71,2	28,8	28,8	0,0	20,7	79,3	79,3	0,0	50,5
	<i>sākō</i>	49,1	50,9	50,9	0,0	6,9	93,1	93,1	0,0	42,2
	<i>fakūltēt</i>	69,8	30,2	30,2	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	69,8
	<i>stūdēnt</i>	73,6	26,4	26,4	0,0	10,3	89,7	89,7	0,0	63,3
	<i>būkēt</i>	73,6	26,4	26,4	0,0	20,7	79,3	79,3	0,0	52,9
	<i>kōncert</i>	82,0	18,0	18,0	0,0	17,2	82,8	82,8	0,0	64,8
	<i>kōtāč</i>	86,8	13,2	13,2	0,0	34,5	65,5	65,5	0,0	52,3
	<i>čēstūtku</i>	98,1	1,9	1,9	0,0	93,1	6,9	6,9	0,0	5,0
	<i>nàtjecānja</i>	92,5	7,5	7,5	0,0	79,3	20,7	20,7	0,0	13,2
prosjeak		75,3	24,7	24,7	0,0	28,3	71,7	71,7	0,0	47,0
Glagoli	<i>funkciōnirā</i>	56,6	43,4	43,4	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	56,6
	<i>izīdē</i>	90,6	9,4	9,4	0,0	24,1	75,9	75,9	0,0	66,5
	<i>privlāčī</i>	94,3	5,7	5,7	0,0	27,6	72,4	72,4	0,0	66,7
	<i>izdržati</i>	83,0	17,0	0,0	17,0	96,6	3,4	0,0	3,4	-13,6
	<i>pročitao</i>	64,2	35,8	0,0	35,8	96,6	3,4	0,0	3,4	-32,4
	<i>pōpuniti</i>	9,4	90,6	90,6	0,0	10,3	89,7	89,7	0,0	-0,9
	<i>odābrati</i>	84,9	15,1	0,0	15,1	93,1	6,9	0,0	6,9	-8,2
prosjeak		69,0	31,0	21,3	9,7	49,8	50,2	48,2	2,0	19,2
Pridjevi	<i>crvēno</i>	54,9	45,1	0,0	45,1	0,0	100,0	0,0	100,0	54,9
	<i>ūzbūden</i>	84,9	15,1	15,1	0,0	27,6	72,4	72,4	0,0	57,3
	<i>kavālīrskō</i>	41,5	58,5	37,7	20,8	0,0	100,0	82,8	17,2	41,5
	<i>zahřdalī</i>	54,7	45,3	0,0	45,3	89,7	10,3	0,0	10,3	-35,0
	<i>večērašnjī</i>	75,5	24,5	0,0	24,5	65,5	34,5	0,0	34,5	10,0
prosjeak		62,3	37,7	10,6	27,1	36,6	63,4	31,0	32,4	25,7
Prilog	prētjerāno	96,2	3,8	3,8	0,0	93,1	6,9	6,9	0,0	3,1
Govorne riječi	<i>ū grād</i>	30,2	69,8	69,8	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	30,2
	<i>zā njega</i>	35,8	64,2	64,2	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	35,8
	<i>kōd kučē</i>	41,5	58,5	58,5	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	41,5
	<i>běž pamēti</i>	5,7	94,3	94,3	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	5,7
prosjeak		28,3	71,7	71,7	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	28,3
Ukupni prosjeak		65,1	34,9	27,4	7,5	33,6	66,4	59,9	6,5	31,5

4. 6. 5. Statistička obrada podataka T-testom za zavisne uzorke

Učinkovitost posebno osmišljenih vježbi za stjecanje kompetencije o mjestu naglaska provjerila se T-testom za zavisne uzorke, svake skupine ispitanika zasebno. Njime se želi utvrditi jesu li dobivene razlike između aritmetičkih sredina u promatranoj varijabli početnoga (prvoga) i završnoga (drugoga) mjerenja statistički značajne. Promatrana varijabla u ovome slučaju predstavlja broj točno pročitanih riječi s obzirom na mjesto naglaska. Početno mjerenje predstavlja čitanje tekstnoga materijala na početku nastavne godine, a završno mjerenje čitanje istoga tekstnog materijala na kraju nastavne godine.

Kod eksperimentalne je skupine upareni T-test (vidi Prilog 12a) pokazao da postoji statistički značajna razlika u točnim odgovorima između početnoga i završnoga čitanja ($T=-10,018$ w/df=52, $p < .000$) i statistički značajna razlika u netočnim odgovorima između početnoga i završnoga čitanja ($T=10,018$ w/df=52, $p < .000$) na razini značajnosti od 0.05. Rezultati pokazuju da ispitanici imaju značajno više točnih odgovora i značajno manje netočnih odgovora u završnome čitanju nakon provedene poduke u odnosu na početno čitanje. Isto tako upareni T-test pokazao je da postoji statistički značajna razlika i između točnih i netočnih odgovora u početnome čitanju ($T=-5,387$ w/df=52, $p < .000$) na razini značajnosti od 0.05, gdje ispitanici eksperimentalne skupine postižu značajno manje točnih odgovora nego netočnih u početnome čitanju. Također, rezultati su pokazali da postoji statistički značajna razlika između točnih i netočnih odgovora u završnome čitanju ($T=7,151$ w/df=52, $p < .000$) na razini značajnosti od 0.05, gdje ispitanici u završnome čitanju imaju značajno više točnih odgovora nego netočnih.

Kod kontrolne je skupine upareni T-test (vidi Prilog 12b) pokazao da ne postoji statistički značajna razlika u točnim odgovorima između početnoga i završnoga čitanja ($T=1,344$ w/df=28, $p = .190$) niti u netočnim odgovorima između početnoga i završnoga čitanja ($T=1,684$ w/df=28, $p = .197$) na razini značajnosti od 0.05. Rezultati ukazuju na to da se te razlike nisu pokazale značajnima iako je kontrolna skupina postigla čak i nešto lošiji rezultat u završnome čitanju. Nadalje, upareni T-test pokazao je da postoji statistički značajna razlika i između točnih i netočnih odgovora u početnome čitanju ($T=-18,230$ w/df=28, $p < .000$) na razini značajnosti od 0.05, gdje kontrolna skupina u početnome čitanju postiže značajno manje točnih odgovora nego netočnih. Također, rezultati su pokazali da postoji statistički značajna razlika između točnih i

netočnih odgovora u završnome čitanju ($T=-26,178$ w/df=28, $p < .000$) na razini značajnosti od 0.05, gdje ispitanici i u završnome čitanju imaju značajno više netočnih odgovora nego točnih.

Nakon uvida u statističku analizu podataka dobivenu T-testom za zavisne uzorke može se zaključiti da su dobivene razlike između aritmetičkih sredina u promatranoj varijabli početnoga (prvoga) i završnoga (drugoga) mjerenja statistički značajne za eksperimentalnu skupinu, a za kontrolnu skupinu nisu, tj. za eksperimentalnu je skupinu statistička značajnost učinkovitosti posebno osmišljenih vježbā za stjecanje kompetencije o mjestu naglaska provjerena T-testom za zavisne uzorke dokazana, a za kontrolnu skupinu nije.

4. 7. Rasprava

Analiza točnosti mjesta naglaska pokazuje da su obje skupine ispitanika, i eksperimentalna i kontrolna, u prvome čitanju teksta imale približno jednak broj riječi s točnim mjestom naglaska (eksperimentalna 42,4 %, a kontrolna 36,8 %), a u drugome je čitanju eksperimentalna skupina ispitanika pokazala bolje rezultate za 22,7 % (povećanje s 42,4 % na 65,1 %). Kod eksperimentalne je skupine upareni T-test pokazao da postoji statistički značajna razlika u točnim odgovorima između prvoga i drugoga čitanja ($T=-10,018$ w/df=52, $p < .000$) na razini značajnosti od 0.05. Isto tako upareni T-test pokazao je da kod eksperimentalne skupine postoji statistički značajna razlika i između točnih i netočnih odgovora u prvome čitanju ($T=-5,387$ w/df=52, $p < .000$) na razini značajnosti od 0.05 gdje ispitanici eksperimentalne skupine postižu značajno manje točnih odgovora nego netočnih u prvome čitanju.

Kod kontrolne je skupine upareni T-test pokazao da ne postoji statistički značajna razlika u točnim odgovorima između prvoga i drugoga čitanja ($T=1,344$ w/df=28, $p =.190$) na razini značajnosti od 0.05. Nadalje, upareni T-test pokazao je da kod kontrolne skupine postoji statistički značajna razlika i između točnih i netočnih odgovora u prvome čitanju ($T=-18,230$ w/df=28, $p < .000$) na razini značajnosti od 0.05, gdje kontrolna skupina, kao i eksperimentalna, postiže u prvome čitanju značajno manje točnih odgovora nego netočnih.

U radu je potvrđena prva hipoteza (H1), koja kaže da će mjesto naglaska u izgovoru učenika osnovne škole u gradu Zagrebu prije provođenja dodatnih naglasnih vježbā znatno odstupati od mjesta naglaska u visokome varijetetu hrvatskoga standardnog jezika. Rezultati pokazuju da mjesto naglaska u izgovoru učenika osnovne škole na području grada Zagreba prije podučavanja naglasaka odstupa od mjesta naglaska u hrvatskome standardom jeziku za oko 60 %. S obzirom na to da se radi o ispitanicima zagrebačkoga govornog područja, taj postotak može ukazivati na utjecaj zagrebačkoga naglasnog sustava na usvajanje standardnoga sustava naglašavanja riječi. Među pet elemenata u kojima se „ogleda djelovanje gradskih sistema na naglasni standard, izdvaja Kravar i netočno mjesto naglaska (Kravar, 1989: 42). Škarić (2007b) opisuje Zagreb kao područje sinteze svih triju hrvatska narječja i opisuje taj govor kao tronaglasni s gubljenjem zanaglasnih dužina, pojavljivanjem silaznih naglasaka u svim slogovima. Postotak netočno pročitanih riječi potvrđuje i istraživanje koje je Magner (1966) proveo. Ispitao je visokoobrazovane ljude na Gornjemu gradu, u Staroj Vlaškoj i Tkalčićevoj

ulici. Zaključuje da je jedan od glavnih elemenata tipične središnje zagrebačke kajkavštine, ostvaraj ekspiratornoga naglaska na bilo kojemu slogu u riječi. Kapović (2007) navodi kako je neštokavcima teško svladati standardnu akcentuaciju u školi ili usputnim učenjem, osim ako nemaju u blizini štokavske govornike kao uzor. Inicijalni rezultat obiju skupina od oko 40 % pročitanih riječi s točnim mjestom naglaska može se pripisati i, kako Martinović ističe, nedovoljno usvojenome standardnom naglašavanju (Martinović, 2014). Težak (1996) naglašava kako se gramatički sustav zavičajnoga narječja više ili manje ne podudara sa sustavom književnoga jezika“ (1996: 97). Razlog takvu rezultatu može se tražiti i u slušanju govornih uzora u školi i izvan nje koji ponekad ne govore visokim varijetom hrvatskoga standardnog jezika. Istraživanja o tome koliko uzorni govornici, a njima pripadaju učitelji i nastavnici hrvatskoga jezika, televizijski/radijski govornici, glumci i sveučilišni profesori/jezikoslovci, govore visinskim naglasnim sustavom koji je osnovica za visoki varijetet standarda pokazuju da se većinom isprepliću visinski i udarni sustav te da u konačnici govore neutralnim varijetom (Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2021). Ni kad je slušno prepoznavanje mjesta naglaska u pitanju, točnost nije stopostotna. Naime, Vrban Zrinski i Varošaneć-Škarić (2004) provode istraživanje o slušnome prepoznavanju hrvatskih naglasaka (po mjestu i vrsti naglaska). Rezultati prepoznavanja mjesta naglaska pokazuju da se mjesto naglaska prepoznaje u 75 % slučajeva.

U radu je potvrđena i druga hipoteza (H2) koja glasi da će kontinuirano podučavanje mjesta naglaska u nastavi hrvatskoga jezika tijekom jedne školske godine utjecati na uspješnost učenja mjesta naglaska, tj. nakon podučavanja mjesta naglaska znatno će se povećati broj riječi s točno izgovorenim mjestom naglaska u skladu s visokim varijetom standarda. Rezultati istraživanja dokazuju da metode podučavanja mjesta naglaska primijenjene u nastavi (metoda dedukcije, metoda oponašanja govornoga uzora, metoda zbornoga pjevanja, metoda pljeskanja/poskakivanja na mjestu i metoda ispravljanja pogrešaka) utječu na uspješnost učenja mjesta naglaska. Naime, nakon podučavanja mjesta naglaska kod eksperimentalne se skupine povećao broj riječi s pravilno naglašenim mjestom naglaska u skladu s visokim varijetom standarda (za 22,7 %). Ukupni rezultat točnoga mjesta naglaska eksperimentalne skupine zagrebačkih učenika koji nakon podučavanja iznosi 65,1 % možemo usporediti s ukupnim rezultatom točnosti u izgovora mjesta naglaska koji kod studenata govornika udarnoga sustava nakon položenog kolegija o naglascima iznosi 83,24 % (Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2021: 325). Studentski je rezultat veći, no ni on nije blizu maksimuma. Iako se radi o studentima

kroatistike ili fonetike, kojima je svladavanje hrvatske naglasne norme važan ishod učenja unutar obveznoga kolegija, stopostotnu točnost izgovora mjesta naglasaka imaju samo studenti porijeklom iz visinskog naglasnog sustava. Važno je napomenuti da se kod njih ne radi o učenju mjesta naglasaka, već su mjesto naglasaka usvojili u svojem organskom idiomu, a on je većinom jednak mjestu naglasaka u visokom varijetetu standarda. Stoga, napredak od 22,7 % kod učenika iz Zagreba u ovome istraživanju možemo tumačiti kao vrlo uspješan rezultat podučavanja jer se radi o učenicima čiji se zagrebački organski idiom u mjestu naglasaka znatno razilazi od mjesta naglasaka u visokome varijetetu standardnoga govora. Usto, već navedena Kapovićeva tvrdnja kako je neštokavcima teško svladati standardnu akcentuaciju u školi ili usputnim učenjem, osim ako nemaju u blizini štokavske govornike kao uzor također potvrđuje drugu hipotezu (Kapović, 2007). Naime, autorica rada (učiteljica) koja je provodila ispitivanje štokavska je govornica s četveronaglasnim visinskim sustavom.

Navedeni rezultati odbacuju treću hipotezu (H3) ovoga istraživanja koja kazuje da kontinuirano podučavanje naglasaka u nastavi hrvatskoga jezika tijekom jedne nastavne godine neće utjecati na uspješnost učenja prebacivanja naglasaka na prednaglasnicu. Doduše, obje su skupine na inicijalnome snimanju pokazale mali postotak prebacivanja naglasaka na prednaglasnicu; eksperimentalna skupina 0,5 %, a kontrolna skupina 0,9 %. To je bilo očekivano kad se uzmu u obzir prethodno navedena istraživanja. Osim toga, sociofonetsko istraživanje koje je provela Varošaneć-Škarić (2003) pokazuje kako je prenošenje naglasaka na proklitiku danas tek rubna pojava u hrvatskome jeziku. Prenošnje naglasaka s imenice na prijedlog percipira se kao izrazito nepoželjna pojava, a prelazak silaznih naglasaka s glagola na negaciju kao poželjna. No, ispitanici eksperimentalne skupine pokazuju uspješnost u učenju prebacivanja naglasaka na prednaglasnicu. Nakon provedenih naglasnih vježbi pokazali su napredak za 27,8 % dok je kontrolna skupina pokazala čak slabiji rezultat (ponovljenome čitanju nijedan ispitanik nije prebacio naglasak na prednaglasnicu).

Posebnost je ovoga istraživanja i u tome što je analiziran i negativan učinak podučavanja te je testirana četvrta hipoteza (H4) koja kazuje da će metode podučavanja standardnoga mjesta naglasaka utjecati na povećanje hiperkorektnosti. Ta se hipoteza odnosi samo na one riječi kod kojih je do hiperkorektnosti moglo doći (izdržati, pročítao, odàbrati, crvèno, kavàlìrskō, zahrđalī, večèrašnjī). Rezultati pokazuju lošiji rezultat kod glagola izdržati (za prosječno -15,1 %) i pročítao (za prosječno - 13,2 %) te kod pridjeva zahrđalī (za prosječno -18,9 %). Dakle, prema

rezultatima ta je hipoteza samo djelomično potvrđena čime se otvara put novim istraživanjima. Do pojave hiperkorektnosti može doći i utjecajem govornih uzora kojima su svi, a posebice mlađa populacija, svakodnevno izloženi. Kao što je već navedeno, analiza govora uzornih govornika pokazuje da se kod njih većinom isprepliću visinski i udarni sustav te da u konačnici govore neutralnim varijetom (Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2021). Težak (1996) naglašava da neštokavski govornici možda podsvjesno stvaraju hiperštokavsko pravilo pomičući svaki naglasak prema početku riječi.

Rezultati uspješnosti učenja mjesta naglaska ispitanika eksperimentalne skupine pokazuju da porijeklo roditelja može, ali ne mora utjecati na usvajanje standardnoga mjesta naglašavanja kod djeteta. Naime, neki ispitanici s najboljim rezultatima imaju oba roditelja porijeklom iz Zagreba, a neki iz Janjeva. Isto tako, neki ispitanici s najlošijim rezultatima imaju oba roditelja porijeklom iz Zagreba, a neki iz Janjeva. Kao što je već opisano, janjevački je govor pretežno opisan kao jednonaglasni. Stoga, može se smatrati da ispitanici, čiji su roditelji porijeklom Janjevci, imaju sličnu početnu naglasnu poziciju kao i učenici čiji su roditelji Zagrepčani.

Učenje standardnoga jezika ne podrazumijeva se samo po sebi, njega treba učiti kao drugi idiom, „a tu su svi govornici u istom položaju jer standardni jezik nikomu nije materinski“ (Jelaska, 2005: 106-107). Standardni je jezik najbolje usvajati metodama učenja stranih jezika i samo kao tako postavljen može biti naučiv (Škarić, 1977). Težak (1996) ističe kako se gramatički sustav zavičajnoga narječja više ili manje ne podudara sa sustavom književnoga jezika“ (1996: 97). Isto tako, Težak naglašava važnost konstantnog ispravljanja učeničkih pogrešaka u izgovoru kao i vježbi oponašanja dobrog izgovora (Težak, 1990). Usto, treba uzeti u obzir i idealno vrijeme za usvajanje naglasnih obrazaca. Nedostaju istraživanja o optimalnoj dobi za stjecanje pojedinih naglasnih kompetencija kao i o kritičnoj dobi za stjecanje naglasnih kompetencija, no analogijom s podučavanjem stranih jezika možemo pretpostaviti da je bolje započeti u što ranijoj dobi. Rezultati ovoga istraživanja pokazuju da učenici od 14 godina mogu steći kompetenciju izgovaranja točnoga mjesta naglaska, no s različitim postotcima uspješnosti.

Sustavno osmišljen priručnik o učenju i podučavanju naglasaka hrvatskoga jezika *Kiša, sunce, trava, rosa* (Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2019) pokušat će dati odgovore na brojna pitanja koja muče učitelje i nastavnike hrvatskoga jezika: „Kako poučavati naglaske?, Kako poboljšati izlazne kompetencije, posebice izgovor?, Kako smanjiti utjecaj početnoga naglasnog sustava na ishod učenja?, Kako vrednovati uspjeh onih iz udarnoga sustava, a kako onih iz

visinskoga sustava?, Kakav je omjer između ulaznih i izlaznih kompetencija?“ (Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2021: 334). Vježbe su kreirane tako da su usmjerene ne samo na sustavno stjecanje znanja o naglascima, nego prvenstveno na slušanje i oponašanje izgovora naglasaka od pseudoriječi i riječi do rečenica i teksta. Za što uspješnije podučavanje o mjestu naglasaka treba, dakle, uzeti u obzir polazni djetetov idiom, idealnu dob za usvajanje kompetencija o naglascima, (ne)motiviranost u učenju i podučavanju naglasaka, kompetencije o naglascima kod učitelja te umješnost i maštovitost u provođenju metoda podučavanja temeljenih na stupnjevitosti (od poznatoga prema nepoznatome i od lakše usvojivoga prema teže usvojivome).

Ovo istraživanje pokazalo je da učenici usvajaju slušne slike prema govornome izvoru i iste uspješno produciraju bez obzira na dotadašnje znanje i utjecaje drugih slušnih izvora. Kako bi se dublje istražile naglasne kompetencije učenika i uspješnost podučavanja naglasaka, u fokusu idućih istraživanja bit će tema kako učenici izgovaraju pojedine naglaske s obzirom na ton i trajanje te zanaglasnu dužinu i koliko je moguće napredovati u tim složenijim slojevima hrvatskih naglasaka. Također, treba istražiti pomaže li obilježavanje naglasaka pravilnom izgovoru mjesta, trajanja i tona. Osim u vještini izgovora, učenici bi se trebali uvježbavati i u vještini uočavanja naglasaka, obilježavanju naglasaka i pravilima o učestalim paradigmatičkim promjenama naglasaka. Alerić (2006) navodi kako bi se sa svrhom boljega savladavanja standarda, a time i naglasnoga standarda, više pozornosti trebalo posvetiti izradi tzv. normativnih uzoraka koji bi, uz opisana odstupanja od standardnojezične norme, bili vrlo korisni u podučavanju standarda. Jedno od važnijih pitanja koje ovaj rad ne obrađuje, a zasigurno bi trebalo uzeti u obzir pri revidiranju *Kurikul(um)a*, jest Koja je najprimjerenija dob za uspješno podučavanje svih naglasnih vještina? I tim se pitanjem otvara put daljnjim istraživanjima o usvajanju naglasaka u osnovnoj školi, čak i ranije.

4. 8. Zaključak

Rezultati istraživanja, provedenoga s učenicima osmoga razreda dvaju zagrebačkih osnovnih škola 2013./2014., pokazuju da su ispitanici obiju skupina (eksperimentalna skupina N = 53 i kontrolna skupina N = 29) prije podučavanja mjesta naglasaka imali približno jednak postotak točnosti izgovora mjesta naglasaka (eksperimentalna skupina 42,4 %, a kontrolna 36,8 %). Nakon provedenih vježbā eksperimentalna je skupina poboljšala točnost mjesta naglasaka za 22,7 %, a rezultati su kontrolne skupine (s kojom se nisu provodile dodatne naglasne vježbe) ostali približno jednaki onima s inicijalnoga čitanja tekstnoga materijala, čak su i malo lošiji (-3,2 %). Time je potvrđena hipoteza o uspješnosti podučavanja mjesta naglasaka. Broj riječi s pravilno naglašenim mjestom naglasaka kod eksperimentalne se skupine nakon provedenih vježbi znatno povećao te iznosi 65,1 %, što jest poboljšanje, ali je još uvijek daleko od potpuno uspješnoga učenja mjesta naglasaka.

Značajan doprinos ovoga istraživanja jest u tome što je proučavanje uspješnosti metoda podučavanja naglasaka prvi put obuhvatilo učenike osnovne škole pri čemu je zasebno testirana uspješnost podučavanja mjesta naglasaka u pojedinim vrstama riječi te kod prebacivanja naglasaka na prednaglasnicu. Metode koje su se rabile su: metoda dedukcije, metoda oponašanja slušnoga uzora, metoda zbornoga recitiranja, metoda logatoma, metoda pljeskanja/poskakivanja i metoda ispravljanja pogrešaka u mjestu naglasaka. Rezultati pokazuju da se redovitim provođenjem posebno osmišljenih vježbā za stjecanje kompetencije o mjestu naglasaka može postići napredak u točnosti mjesta naglašavanja kod učenika osmoga razreda u svim kategorijama riječi na kojima je provedeno istraživanje.

Treba istaknuti da se izgovor mjesta naglasaka testirala na temelju čitanja naglasno neobilježenoga teksta, što znači da ispitanici izgovorom točnoga mjesta naglasaka pokazuju spontano znanje nakon stečene kompetencije o mjestu naglasaka. Iako se naglasci uče i slušanjem učitelja kao govornoga uzora (ali i drugih govornih uzora), kontinuirane su vježbe važne za učenje mjesta naglasaka. Kod interpretacije rezultata dobivenih u ovome istraživanju također treba imati na umu da se radi o učenju mjesta naglasaka u visokome varijetetu hrvatskoga standardnoga jezika koji učenicima uglavnom nije blizak te je stoga vjerojatno i otežano njegovo učenje. Ovo istraživanje, prije svega, pokazuje da ispitanici koji nemaju neka naglasna obilježja

u svojim mjesnim govorima, uz trud i vježbu, kao i uz pomoć podučavatelja, tim obilježjima mogu ovladati.

5. ISTRAŽIVANJE II - UTJECAJ METODA PODUČAVANJA NAGLASAKA NA UČENJE TONA I TRAJANJA NAGLASKA TE ZANAGLASNE DUŽINE⁵⁷

5. 1. Uvod

Istraživanje *Uspješnost učenja mjesta naglasaka u hrvatskome standardnom jeziku učenika osmih razreda osnovne škole u Zagrebu*, detaljno opisano u prethodnome poglavlju, pokazalo je naglasnu sliku ispitanika prije i poslije stjecanja naglasnih kompetencija o mjestu naglasaka kao i uspješnost posebno osmišljenih metoda podučavanja kojima se teško naučiv četveronaglasni sustav približio ispitanicima. Nakon provedenih naglasnih vježbā ispitanici su pokazali napredak u izgovoru točnoga mjesta naglasaka za prosječno 22,7 %.

To je istraživanje otvorilo put ovome istraživanju u kojemu se dublje istražuju naglasne kompetencije učenika kao i uspješnost podučavanja naglasaka. U fokusu je ovoga istraživanja tema kako učenici izgovaraju pojedine naglaske s obzirom na ton i trajanje te zanaglasnu dužinu i koliko je moguće napredovati u tim složenijim slojevima hrvatskih naglasaka. Uz to se analizira utjecaj metoda podučavanja naglasaka na uočavanje i izgovor tona i trajanja standardnoga hrvatskog naglasaka u riječima te zanaglasne dužine, na kompetenciju oponašanja mjesta, tona i trajanja naglasaka prema govornome uzoru i uspješnost ostvarenja točnoga mjesta naglasaka u čitanju označenoga teksta kod jedne generacije učenika zagrebačke osnovne škole. Istraživanje je provedeno tijekom sedmoga razreda nastavne godine 2016./2017., a zbog kompleksnosti sadržaja prolongiralo se na dio nastavne godine i osmoga razreda ispitanika nastavne godine 2017./2018. Iako su u prethodnome dijelu rada već opisane sve naglasne sastavnice, ovdje će se dati njihov kratak opis kako bi se bolje razumjelo i pratilo ovo istraživanje.

Naglasak je složena fonološka kategorija koja može biti ostvarena raznim fonetskim sredstvima te u pojedinim jezicima može imati razne uloge (Jelaska, 2004; Josipović Smojver, 2017). Općenito, naglasak je relativno isticanje sloga unutar određene skupine slogova. To isticanje može biti ostvareno pojačanjem ukupne zvučne energije (koja odgovara relativnoj amplitudi zvuka iskazanoj u decibelima), promjenom fundamentalne frekvencije glasa (koja

⁵⁷ Istraživanje je djelomično objavljeno u radu M. Colnago i V. Voleneca pod nazivom *Utjecaj osnovnoškolskih metoda na učenje tona standardnoga hrvatskog naglasaka* u časopisu *Jezik* 2022. (69/5, str. 161–178).

odgovara učestalosti titranja glasnica iskazanoj u Hertzima) te duljinom (koja odgovara trajanju glasova iskazanom u milisekundama) (Ashby, 2011: 159–181). Konkretno, u hrvatskome standardnom jeziku naglasak je istovremeno ostvarenje svih triju navedenih parametara: udar ili silina određuje mjesto naglasaka (naglašenost – nenaglašenost), frekvencija titranja glasnica određuje ton (uzlaznost – silaznost), trajanje određuje duljinu naglasaka (dug – kratak) (Škarić, 1991; Težak i Babić, 1992). Budući da naglasak utječe na zvučni sastav cijeloga sloga (katkada se čak i 'prelijeva' na sljedeći slog), smatra ga se jednim od suprasegmentnih ili prozodijskih obilježja, dakle obilježjem koje se tiče jezičnih jedinica koje su nadređene pojedinačnome segmentu (npr. fonemu) (Reetz i Jongman, 2020: 234). Škarić (1991: 316–317) navodi da je „opća uloga naglasaka riječi isticanje riječi kao jedinice govornoga niza. Posljedica je uloge naglasnog isticanja riječi uloga razgraničenja riječi. Same se razgraničene riječi međusobno mogu razlikovati po broju slogova, po mjestu naglasaka, po vrsti naglasaka i po unutarnjoj duljini slogova“. Naglašeni se dakle slogovi mogu isticati silinom, tonom i trajanjem. Nenaglašeni se pak slogovi međusobno mogu razlikovati samo po trajanju (dugi i kratki). Dugi nenaglašeni slogovi – oni obilježeni zanaglasnom duljinom – mogu stajati samo iza naglašenoga sloga (Barić i dr., 2005: 69–70; Silić i Pranjković, 2007: 18–20).

Ton je diskretna fonološka kategorija s trima predvidljivim fonetskih korelatima – artikulacijskim, akustičkim i perceptivnim (Ashby 2011: 173–174). Iz artikulacijske perspektive ton odgovara titranju glasnica. To titranje, koje stvara zvuk, može se izmjeriti i akustički definirati s pomoću frekvencije, koja kazuje koliko puta glasnice ostvare ciklus otvaranja i zatvaranja tijekom jedne sekunde. Frekvencija titranja glasnica slušno se razabire kao uočavanje tonske visine (engl. *pitch*). Što glasnice brže titraju, to su fundamentalna frekvencija glasa i uočavanje tonske visine više. Dva hrvatska standardnojezična tona iz objektivne su akustičke perspektive zapravo visoki ravni i padajući (Škarić, 2007a: 130). Prvom je frekvencija na relativnoj stabilnoj visokoj razini tijekom cijeloga ostvarenja, dok se drugomu tijekom ostvarenja frekvencija snižava. Iz subjektivne psihoakustičke perspektive visoki se ravni ton uočava kao uzlazni, dok se padajući uočava kao silazni. Dakle, tradicionalni kroatistički nazivi 'uzlazni' i 'silazni' odgovaraju u većoj mjeri prepoznavanju (percepciji) nego akustici.

Naglasak se ostvaruje u domeni sloga. Budući da je jedini obvezatni dio sloga slogotvorni glas koji stoji u slogovnoj jezgri, nositeljem se naglasaka smatra samoglasnik, koji je uglavnom otvornik (vokal), ali može biti i zatvornik (konsonant). Slog je skup glasova (minimalno jedan

glas) koji je organiziran na temelju univerzalnoga predloška: slog se sastoji od glasova u jezgri (obvezatni središnji dio sloga), glasova u pristupu (opcionalni dio koji prethodi jezgri i sačinjavaju ga konsonanti) te glasova u odstupu (opcionalni dio koji dolazi nakon jezgre i također ga sačinjavaju konsonanti) (Jelaska, 2004: 107). Naglašeni samoglasnik u usporedbi s nenaglašenim ima viši ton, veću glasnoću i dulje trajanje (Škarić, 2007a: 120).

Kao što je spomenuto u prethodnome istraživanju, naglasnice su riječi koje imaju vlastiti naglasak, odnosno riječi u kojima se naglasak „ostvaruje samo i jedino na pojedinome slogu“ (Škarić, 2007a: 86). Riječi koje nemaju vlastiti naglasak zovu se nenaglasnice ili klitike i one se u govoru uvijek povezuju s naglasnicama, čineći s njima naglasnu cjelinu. Naglasna se cjelina još naziva fonetskom ili fonološkom riječju (Nespor i Vogel, 2007: 109). U raspodjeli naglasaka unutar naglasne cjeline postoje ograničenja koja ovise o vrsti naglasaka budući da se ne može svaki naglasak ostvariti u svakom slogu (Delaš, 2002; Delaš, 2003). Silazni se naglasci mogu ostvariti u jednosložnim riječima ili u prvome slogu višesložnih riječi (*pàs, rôg, kùćica, Kârlovac*), uz malobrojne iznimke. Uzlazni se naglasci mogu ostvariti u bilo kojem slogu riječi osim u posljednjem ili u jednosložnim riječima (*vòda, počétak*) (Barić i sur., 2005: 68–72). Kao što je već navedeno, što se učestalosti naglasaka u hrvatskome jeziku tiče, Škarić (1991: 325) navodi da se u rječnicima nalazi 48,6 % riječi s kratkouzlaznim naglaskom, 25,5 % s dugouzlaznim, 21,4 % s kratkosilaznim i 4,5 % s dugosilaznim.

Do sada je bilo vrlo malo istraživanja koja su se bavila utjecajem metoda podučavanja na usvajanje naglašavanja riječi prema standardu hrvatskoga jezika. Takvih je istraživanja bilo još manje u kontekstu osnovnoškolskoga obrazovanja. Pletikos Olof, Vlašić Duić i Martinović (2016) ispitale su koliko su pojedine naglasne kompetencije važne kao ishodi učenja u visokoškolskome obrazovanju te koje se poteškoće javljaju u praćenju, vrednovanju i ocjenjivanju znanja, uočavanja i izgovora naglasaka kao ishoda učenja među studentima onih fakulteta na kojima je prepoznavanje naglasne norme i njezina primjena važan ishod njihovih studijskih programa, primjerice određeni kolegiji na studijima fonetike i kroatistike te na Akademiji dramske umjetnosti. Kada je mjesto naglasaka u pitanju, rezultati toga istraživanja pokazuju da znanje o mjestu naglasaka ipak nije sasvim usvojeno (80 % točnih odgovora). I neka prethodna istraživanja pokazala su slično. Vrban Zrinski i Varošaneć-Škarić (2004) mjerile su slušno prepoznavanje hrvatskih naglasaka među studentima fonetike. Provedenim istraživanjem pokazuju da se silazni naglasci bolje prepoznaju od uzlaznih, a da se mjesto naglasaka prepoznaje

u 75 % riječi. Varošaneć-Škarić i Škavić (2001) pokazale su da postoje kolebanja u prepoznavanju kratkosilaznoga i kratkouzlaznoga naglasaka.

Gusak Bilić, Alerić i Vlašić Duić (2018) istražili su pojedine pravogovorne teme u osnovnoškolskoj nastavi. U istraživanju sudjelovalo je 9 učiteljica i 73 učenika. Rezultati su pokazali da udžbenici u većoj mjeri slijede obrazovne zadaće istaknute u Nacionalnome okvirnom kurikulumu za predškolski odgoj i obrazovanje, kao i opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje te Nastavni plan i program za osnovnu školu, „ali se konkretno znanje koje je u njima izloženo s njima samo djelomično podudara“ (Gusak Bilić, Alerić i Vlašić Duić, 2018: 233). Također pokazuju da se od učenika najprije očekuje prepoznavanje i pravilna uporaba naglasaka u govorenju i čitanju. Nadalje, stav je učitelja da pravogovor nije u jednakoj mjeri zastupljen u nastavi hrvatskoga jezika kao pravopis i gramatika, a statistička razlika u znanju o naglascima među učenicima koji su o naglascima učili i onih koji nisu nije značajna. Naime, svi su ispitanici ispit znanja o naglascima riješili natpolovično negativno. Mildner (1994) je pokazala da izvorni govornici hrvatskoga rodnom iz Zagreba nauče perceptivno razlikovati kratkosilazni i dugosilazni naglasak u dobi između 10 i 14 godina.

O tome koliko je podučavanje naglasaka zahtjevno raspravljaju i Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić (2021: 318), tvrdeći da je ono „složeno ne samo zbog polarizacije učenika na izvorne govornike koji su s materinskim idiomom većinom usvojili izgovor/produkciju hrvatskoga visinskog naglasnog sustava i one koji ga moraju učiti jer njihov materinski idiom ima udarni sustav, već i zbog kodeksne neusustavljenosti naglasaka i nestabilnosti prozodijskoga standardnojezičnoga sloja“. Dodatni problem stvara i slaba motiviranost učenika i učitelja u usvajanju i podučavanju naglasaka. Glušac (2016) provodi istraživanje sa srednjoškolskim učenicima i njihovim profesorima o zainteresiranosti za učenje i podučavanje standardnih hrvatskih naglasaka te ističe slabu zainteresiranost i jednih i drugih.

Materinski idiom također može pojedinim učenicima olakšati učenje standardnoga hrvatskog naglasnog sustava, odnosno staviti ih u privilegiran položaj, a pojedine učenike u otežan položaj. Na primjer, u ovome je istraživanju 82 % ispitanika rođeno u Zagrebu, a svi su tijekom istraživanja pohodili zagrebačku osnovnu školu (vidi 5.3. *Ispitanici*). Zagrebački udarni naglasni sustav opisali su primjerice Magner (1966), Šojat (1998), Kapović (2004; 2006; 2010a, 2010b), Smiljanić (2004), Pletikos (2008) i drugi. Prema njihovu opisu zagrebački naglasni sustav ne rabi ton kao razlikovnu kategoriju ili ga rabi marginalno, što znači da je standardni

(tonski) naglasni sustav zagrebačkim učenicima udaljeniji nego djeci kojoj materinski idiom sadržava tonski aspekt naglasaka.

Osim različitih početnih idioma, teškoće u učenju standardne hrvatske prozodije stvara i raslojenost hrvatskoga naglasnog standarda u dva varijeteta; jedan podrazumijeva usvojenost tonških naglasaka i zanaglasne dužine, dosljednu primjenu distribucijskih pravila, pomicanje naglasaka na prednaglasnicu i sl., a drugi varijetet podrazumijeva usvojeno mjesto naglasaka, gubljenje kvantitete i neutralizaciju kvalitete na kratkim slogovima (dakle postupni prijelaz prema udarnomu sustavu), kraćinu slogotvornoga *r*, neostvarivanje zanaglasne dužine i sl. (Matešić, 2013). Martinović (2017) spominje postojanje i trećega naglasnog varijeteta, neutralnoga. Neutralnim varijetetom govori onaj tko ne dosegne spontanost ostvarivanja propisanih naglasnih pravila, a koji „obrazovanjem i utjecajem medija ipak oblikuje sustav koji se odmaknuo od njegova startnoga idioma i nosi značajke koje ga povezuju sa širim govornim područjem od mjesnoga (ruralnog ili urbanog) idioma“ (Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2021: 111).

Zaključno, prethodna su istraživanja pokazala da je naglasna norma hrvatskoga standardnog jezika naglasno raslojena u varijetete (Matešić, 2013; Martinović, 2017), da postoji raskol između standardnojezične naglasne norme i uzusa koji prevladava u stvarnoj uporabi (Matešić, 2018: 79; Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2021: 318), da je naglasni sustav relativno teško naučiv dio standardnoga jezika (Mildner, 1994; Varošaneć-Škarić i Škavić, 2001; Vrban Zrinski i Varošaneć-Škarić, 2004; Pletikos Olof, Vlašić Duić i Martinović, 2016) te da je motiviranost za podučavanje i učenje naglasaka kod nastavnika i učenika srednje škole niska (Glušac, 2016). Pregled literature ujedno pokazuje da nema istraživanja koja se tiču podučavanja standardnoga hrvatskoga naglasaka u kontekstu osnovnoškolskoga obrazovanja, što je glavna motivacija za ovo istraživanje.

Ovo je istraživanje podijeljeno na nekoliko dijelova. U prvome se analiziraju kompetencije izgovora točnoga tona naglašenoga sloga prije i poslije procesa podučavanja naglasaka, u drugome trajanje naglašenoga sloga prije i poslije procesa podučavanja naglasaka, u trećemu pravilni izgovor zanaglasne dužine prije i poslije procesa podučavanja naglasaka, u četvrtome kompetencije o oponašanju mjesta, tona i trajanja naglasaka za govornim uzorom samo prije procesa podučavanja naglasaka, a u petome se dijelu analiziraju kompetencije o ostvarivanju točnoga mjesta naglasaka u čitanju neoznačenoga pa označenoga teksta.

Cilj je ovoga istraživanja utvrditi kakav utjecaj ima podučavanje naglasaka u nastavi hrvatskoga jezika u sedmome i osmome razredu zagrebačke osnovne škole na uočavanje i izgovor tona i trajanja naglasaka hrvatskoga standardnog jezika. Na temelju spoznaja proizišlih iz prethodnih istraživanja ovo istraživanje postavlja sljedeće hipoteze:

- H5. Prije formalnoga podučavanja naglasaka učenici zagrebačke osnovne škole neće izgovarati standardne uzlazne naglaske.
- H6. Prije formalnoga podučavanja naglasaka učenici zagrebačke osnovne škole neće izgovarati standardne duge naglaske.
- H7. Prije formalnoga podučavanja naglasaka učenici zagrebačke osnovne škole neće izgovarati standardnu zanaglasnu dužinu.
- H8. Metode podučavanja naglasaka utjecat će na uspješnost učenja standardnoga izgovora uzlaznih naglasaka.
- H9. Metode podučavanja naglasaka utjecat će na uspješnost učenja standardnoga izgovaranja dugih naglasaka.
- H10. Metode podučavanja naglasaka utjecat će na uspješnost učenja standardnoga izgovaranja zanaglasne dužine.
- H11. Učenici zagrebačke osnovne škole uspješno će oponašati govorni uzor s obzirom na mjesto naglasaka.
- H12. Učenici zagrebačke osnovne škole uspješno će oponašati govorni uzor s obzirom na trajanje naglasaka.
- H13. Učenici zagrebačke osnovne škole uspješno će oponašati govorni uzor s obzirom na ton naglasaka.
- H14. Učenici zagrebačke osnovne škole točnije će pročitati tekst s označenim mjestom naglasaka nego s neoznačenim.

5. 2. Metodološki postupci

Istraživanje je provedeno snimanjem standardnoga izgovora 34 ispitanika (u čitanju posebno osmišljenih rečenica), provođenjem metodički osmišljenih vježbi za stjecanje kompetencije o uočavanju i izgovoru tona i trajanja naglasaka te zanaglasne dužine (ZND), potom ponovnim snimanjem izgovora istih ispitanika (u čitanju istih rečenica) te na koncu preslušavanjem i bilježenjem ostvaraja i usporednom akustičkom analizom snimljenih riječi kod ispitanika koji će pokazati najveći i najmanji napredak. Ispitanici su prije formalnoga podučavanja pristupili snimanju testnih riječi, rečenica i teksta na trima testnim predlošcima. Rečenice iz Testnoga materijala 2 (vidi Prilog 6 i Tablicu 7) ispitanici su čitali prije i poslije formalnoga podučavanja naglasaka, tj. na početku 7. i tijekom 8. razreda. S obzirom na to da se njihove naglasne kompetencije prije i poslije formalnoga podučavanja naglasaka razlikuju, bile su različite i upute koje su dobili prije čitanja toga testnog materijala. Prije početnoga čitanja ispitanici su trebali rečenice najprije pročitati u sebi, a potom naglas, pazeći na jasnoću izgovora i primjerenu glasnoću. Oni su dobili uputu da rečenice čitaju onako kako bi pročitali tijekom ocjenjivanja izražajnoga čitanja na satu Hrvatskoga jezika. Prije završnoga čitanja iste su rečenice također trebali najprije pročitati u sebi, a potom naglas, pazeći na jasnoću izgovora i primjerenu glasnoću. Međutim, dodatna je uputa pri završnome čitanju bila da izgovore riječi naglasno točno, odnosno da primijene naučena pravila o naglašavanju koja su učili i uvježbavali tijekom proteklih dviju školskih godina. Vježbe za učenje naglasaka provedene su kontinuirano u okviru nastave Hrvatskoga jezika kao kratki dio nastavnoga sata (vidi Prilog 4). Vježbe su se provodile jednom ili dvaput tjedno po 3 do 10 minuta na kraju ili početku nastavnoga sata kad su to okolnosti dopuštale. Vježbe su osmišljene s ciljem stjecanja kompetencija za ostvarivanje točnoga tona i trajanja mjesta naglasaka te zanaglasne dužine. Vježbe su se izvodile postupno, od lakših prema težima i zahtjevnijima. Kao i u Istraživanju I i ovdje je posebna pažnja posvećena tipu vježbi rastavljanja riječi na slogove. Naglasne vježbe podijeljene su na vježbe za učenje trajanja naglasaka, na vježbe za uočavanje i izgovor zanaglasne dužine te na vježbe za uočavanje i izgovor tona naglasaka (vidi Prilog 4, Vježba 11 – Vježba 24) . Prema potrebi, neke su se vježbe ponovile. Na pojedinome se nastavnom satu odrađivala po jedna vježba. Te su se vježbe izvodile u nekoliko faza. Prva faza objedinjuje vježbe zbornoga i pojedinačnoga ponavljanja za učiteljicom, druga pojedinačnih odgovora, treća faza uključuje učenje uz pokret, a četvrta faza je

viša razina koja zahtjeva samostalan rad i rad u paru ispitanika. U svim je fazama provodila metoda oponašanja govornoga uzora (učiteljice). Ispitanici su pojedinačne riječi iz Testnoga materijala 3 (vidi Prilog 7) i tekst s (ne)označenim mjestom naglasaka (vidi Prilog 8) izgovarali samo prije formalnoga podučavanja naglasaka. Kod ponavljanja testnih riječi iz Testnoga materijala 3 dobili su upute da najprije pažljivo poslušaju kako govorni uzor izgovara riječ, a potom da što sličnije izgovore zadanu riječ. Tekst s (ne)označenim mjestom naglasaka trebali su najprije pročitati u sebi, a potom naglas onako kako bi čitali za ocjenu izražajnoga čitanja na satu Hrvatskoga jezika, a označeni su tekst trebali pročitati tako da pokušaju naglasiti onaj slog u riječi koji je označen. Prije takvoga čitanja autorica rada (njihova učiteljica) pokazala im je na nekim drugim primjerima kako to učiniti.

Istraživanje je provedeno nepotpunom induktivnom metodom slušne analize govora pojedinoga govornika, tj. uočavanja i bilježenja pojedinih testnih riječi. Zaključci se izvode na osnovi analize rezultata pojedinačnih govornih ostvaraja kod 34 učenika. U radu su osmišljene vježbe za stjecanje kompetencije o uočavanju i izgovoru svih četiriju naglasaka i zanaglasne dužine (vidi Prilog 4). Važno je napomenuti da su vježbe podučavanja naglasaka provedene kontinuirano u okviru nastave Hrvatskoga jezika.

5. 3. Ispitanici

U istraživanju je sudjelovalo 34 učenika osnovne škole (N = 34). Svi ispitanici dobili su pisanu suglasnost roditelja za sudjelovanje u istraživanju prije nego što je ono započelo (vidi Prilog 9). Varijabla dobi je ujednačena (13 do 14 godina) jer je istraživanje provedeno s učenicima jedne generacije tijekom njihova sedmoga i osmoga razreda. Varijabla spola nije bila relevantna za ovo istraživanje jer nema indikacije da bi spol imao ikakav utjecaj na učenje tonova. Svi su ispitanici izvorni govornici hrvatskoga jezika. Budući da na dječji govor značajan utjecaj ima govor okoline, kao i govor njihovih roditelja, osmišljena je anketa kojom je ispitano gdje su učenici rođeni i gdje su živjeli te porijeklo roditelja (vidi Prilog 10). 82 % ispitanika rođeno je u Zagrebu, u Zagrebu (i samo u Zagrebu) su odrasli te su u Zagrebu (i samo u Zagrebu) pohađali osnovnu školu. Ostali su rođeni u Mostaru, Supetru, Našicama i Brčkome, od kojih je njih četvero osnovnu školu pohađalo u Zagrebu (i samo u Zagrebu), a jedna je ispitanica u Zagreb doselila u trećemu razredu osnovne škole. 31 % ispitanika ima oba roditelja porijeklom iz Zagreba, a za 70 % ispitanika najmanje je jedan roditelj rođen i odrastao u Zagrebu. Ostali su roditelji porijeklom iz raznih hrvatskih gradova (npr. Požega, Klanac, Sisak, Čazma, Metković, Knin, Bjelovar), a roditelji malobrojnih ispitanika porijeklom su iz Bosne i Hercegovine ili s Kosova. Iako je prosječan broj godina provedenoga života u Zagrebu 34,2 za očeve te 30,7 za majke, vjerojatno je da mnogi od doseljenika i dalje govore naglasnim sustavom koji su usvojili u djetinjstvu te da je naglasni sustav ispitanika mješavina naglasnoga sustava okoline i naglasnoga sustava usvojenoga od roditelja.

5. 4. Testni materijal

Za potrebe istraživanja osmišljen je testni materijal, koji je podijeljen u tri dijela: Testni materijal 2, Testni materijal 3 i Testni materijal 4. Naglasci oblika testnih riječi ovjereni su u rječnicima (Šonje i dr., 2000; Deanović i Jernej, 1994; Vukušić, Zoričić i Grasselli-Vukušić, 2007 i Birtić i dr., 2012).

5. 4. 1. Testni materijal 2 - provjeravanje kompetencija o točnome tonu i trajanju naglaska te točnoj realizaciji zanaglasne dužine

Testni materijal 2 (vidi Prilog 6) obuhvaća niz pitanja i odgovora, u kojima se testne riječi – upravo one koje su relevantne za istraživanje tonskoga aspekta naglaska, njegova trajanja i zanaglasne dužine – nalaze na posljednjemu mjestu odgovora u rečeničnom fokusu koji se zbog kontrastnog odgovora posebno ističe. Na primjer: „*Je li ovo bakina vikendica? Ne, ovo je bakina **kuća***“, pri čemu je testna riječ „kuća“. Primjeri iz Testnoga materijala 2 prikazan je u Tablici 7. Ukupni Testni materijal 2 sastoji se od 16 riječi.

Tablica 7. Primjeri iz Testnoga materijala 2.

<i>Je li ovo bakina vikendica? Ne, ovo je bakina kuća.</i>	<i>Jeste li pili sok? Ne, pili smo vino.</i>	<i>Je li to naš klub? Ne, to je naša zadruga.</i>	<i>Svira li ona gitaru. Ne, ona svira klavir.</i>
<i>Je li u kući bio mir? Ne, u kući je nastala buka.</i>	<i>Je li stigla jesen? Ne, stigla je zima.</i>	<i>Je li stigao radnik? Ne, stigla je radnica.</i>	<i>Hoćeš li mi dati cvijet? Ne, dat ću ti buket.</i>
<i>Je li to tvoj roman? Ne, ovo je moja bajka.</i>	<i>Je li mu u ruci nož? Ne, u ruci mu je žličica.</i>	<i>Idemo malo plivati? Ne, moramo još raditi.</i>	<i>Putuješ li ovoga ljeta? Ne, putujem ove zime.</i>
<i>Je li to ispred tebe rijeka? Ne, ovo je more.</i>	<i>Je li na majici naljepnica? Ne, na majici je rupica.</i>	<i>Je li lijepo nekoga grditi? Ne, lijepo je nekoga hvaliti.</i>	<i>Nema tvoga tate? Ne, nema mi mame.</i>
<i>Je li to bratova ruka? Ne, to je bratova noga.</i>	<i>Je li ispod kreveta čarapa? Ne, ispod kreveta je papuča.</i>	<i>Što rade s tim? Oni to nose.</i>	<i>Od čega ti se sastoji dan? Dan mi se sastoji od vježba.</i>
<i>Je li to naš brod? Ne to je naš krevet.</i>	<i>Je li na stolu kutija? Ne, na stolu je košara.</i>	<i>Što ona osjeća za njega? Ona njega voli.</i>	<i>Je li na stolu puno mesa? Ne, na stolu je puno kolača.</i>

Ispitanici su prvo čitali pitanje, potom odgovor. Nakon svakog pitanja ispitanik je trebao pročitati česticu *ne*, kratko zastati i ostatak izjavne rečenice pročitati silaznom rečeničnom

intonacijom. Odgovore nakon pitanja trebali su pročitati tako da posljednju riječ u odgovoru izgovore glasnije od ostalih riječi u rečenici. Na taj se način izbjegava intonacija nabranja koja bi interferirala s ostvarenjem tona u testnim riječima. Intonacija rečenice utječe na tonsko kretanje u riječima, stoga je važno da su ciljane riječi izgovorene u silaznim jezgrama jer takva je jezgra neutralna i najmanje utječe na naglasak riječi, tj. u takvoj se silaznoj jezgri naglasci riječi mogu najpotpunije ostvariti (Škarić 1991: 319; Pletikos 2008: 204). Pletikos (2003) naglašava kako se u slogu nakon naglašenog često ne može izračunati ton jer intenzitet opada toliko da glas iz modalnog fonacijskog tipa prelazi ili u škripavi tip ili čak u šapat. Ipak, ne postoji idealna metoda snimanja koja bi smanjila sve moguće devijacije. Uvijek se pojavi neka karakteristična rečenična intonacija koja utječe na ostvarenje leksičkih naglasaka (2003). Zato je za ovaj dio istraživanja odabran model kratke jednostavne rečenice u kojima se testne riječi nalaze u kontrastnom fokusu na kraju rečenice (prema uzoru na testni materijal kod Smiljanić, 2004), a odabrane su prema kriteriju vrste i distribucije sva četiri naglasaka hrvatskoga standardnog jezika (kratkosilazni, dugosilazni, kratkouzlazni i dugouzlazni) i zanaglasne dužine. Posebno se pazilo na redoslijed testnih riječi, tako se one testne riječi s istom vrstom naglasaka nisu našle jedna iza druge. Osim prema kriteriju raznolikosti i distribucije naglasaka, riječi su odabrane i prema kriteriju čestoće i prema kriteriju razumljivosti. Najzastupljenije su imenice koje se u sklopu rečenične sintakse nalaze najčešće u nominativu jednine. U korpusu se promatraju 24 testne riječi koje su, radi različitih kriterija i lakše analize podataka, podijeljene u dvije grupe:

1. grupa riječi: *kuća, buka, žličica, rupica, noga, krevet, papuča, košara, vino, zima, raditi, hvaliti, more, bajka, radnica, zadruga*
2. grupa riječi: *nose, voli, klavir, buket, zime, mame, vježba, kolača.*

U prvoj su grupi odabrane testne riječi tako da sva četiri naglasaka budu jednako zastupljena.

Kriteriji za odabir testnih riječi bili su:

- kratkosilazni naglasak na početnome slogu: dvosložne imenice (*kuća, buka*) i trosložne imenice (*žličica, rupica*)
- kratkouzlazni naglasak na početnome slogu: dvosložne imenice (*noga, krevet*) i trosložne imenice (*papuča, košara*)
- dugosilazni naglasak na početnome slogu: dvosložne imenice (*bajka, more*) i trosložne imenice (*zadruga, radnica*)

- dugouzlazni naglasak na početnome slogu: dvosložne imenice (*vino, zima*) i trosložni glagoli (*raditi, hvaliti*).

Kod zanaglasne dužine rabili su se oni morfološki oblici imenica i glagola u kojima se zanaglasna dužina ostvaruje: glagoli *nosē* i *voli* u 3. lice jednine prezenta, imenice *klavir* i *buket* u nominativu jednine, imenice *zime* i *mame* u genitivu jednine i imenice *vježba* i *kolača* u genitivu množine. U testnome materijalu nema jednosložnih riječi zbog standardnih prozodijskih ograničenja distribucije naglasaka.

Identičan testni materijal rabljen je još jednom, na kraju procesa podučavanja naglasaka i provođenja vježbi za stjecanje kompetencije o njihovu prepoznavanju i izgovoru, s time da su riječi tada imale oznake za naglaske koje su učenici usvajali na nastavi tijekom školske godine.

Govorni predlošci svih ispitanika snimljeni su u jednoj od učionica škole uređajem Sony IC Recorder ICD-PX312. Zvuk je nakon snimanja prebačen na računalo te računalnim programom CoolEdit Pro 2.0 podijeljen u datoteke pojedinih učenika. Svi su snimljeni uzorci potom bili šifrirani, a rezultati su prikazani anonimno.

5. 4. 2. Testni materijal 3 - provjeravanje kompetencije oponašanja za govornim uzorom

Testni materijal 3 (vidi Prilog 7) sadržava niz od 20 pojedinačnih riječi (*kuća, papuča, raditi, more, prepisivanje, vino, noga, krevet, usisavanje, bajka, radnica, fakultet, zima, žličica, buka, rupica, prodavač, zadruga, košara* i *hvaliti*), a odabrane su prema kriteriju vrste i distribucije sva četiri naglasaka hrvatskoga standardnog jezika (kratkosilazni, dugosilazni, kratkouzlazni i dugouzlazni) na početnome i nepočetnome slogu. Kriteriji za odabir testnih riječi bili su:

- kratkosilazni naglasak: dvosložne imenice (*kuća, buka*) i trosložne imenice (*žličica, rupica*)
- kratkouzlazni naglasak na početnome slogu: dvosložne imenice (*noga, krevet*) i trosložne imenice (*papuča, košara*)
- dugosilazni naglasak: dvosložne imenice (*bajka, more*) i trosložne imenice (*zadruga, radnica*)
- dugouzlazni naglasak na početnome slogu: dvosložne imenice (*vino, zima*) i trosložni glagoli (*raditi, hvaliti*)

- kratkouzlazni naglasak na nepočetnome slogu (*prodavač, fakultet*)
- dugouzlazni naglasak na nepočetnome slogu (*prepisivanje, usisavanje*).

Uzorak je čitala autorica rada prema pravilima o naglašavanju u hrvatskome standardnom jeziku. Ispitanici su imali zadatak oponašati govorni uzor: poslušali su standardno izgovorenu riječ, a potom su ju trebali ponoviti, pokušavajući ju ponoviti što sličnije govornomu izvoru. Time se istražila kompetencija ispitanika da se standardni naglasak prvo ispravno percipira, a potom pravilno izgovori, odnosno sposobnost oponašanja standardnoga izgovora naglasaka. Prije provođenja toga dijela istraživanja uzorak s autoričinim zvučnim zapisom ovjerila je fonetičarka izv. prof. dr. sc. Elenmari Pletikos Olof.

5. 4. 3. Testni materijal 4 - provjeravanje kompetencija o realizaciji točnoga mjesta naglasaka u tekstu s (ne)označenim naglašenim slogovima

Testni materijal 4a i 4b (vidi Prilog 8) obuhvaća tekst koji su ispitanici čitali samo na početku školske godine i to dvaput. Analizirano je 12 testnih riječi: *fakultet, dućan, buket, koncert, opustiti se, proslaviti, otići, pokupiti, osmisliti, obući se, večerašnji* i *crveno*. Htjelo se provjeriti kako ispitanici čitaju tekst bez podcrtanih i podebljanih slogova koji nose naglasak riječi, a kako isti taj tekst s podcrtanim i podebljanim slogovima koji nose naglasak riječi.

U prvome su čitanju ispitanici pročitali tekst bez podebljanih i podcrtanih slogova. Prije snimanja ispitanici su dobili uputu pročitati taj tekst onako kako misle da je pravilno. U drugome je čitanju predložak bio isti tekst, no s podebljanim i podcrtanim slogovima koji nose naglasak riječi. Za čitanje su toga teksta ispitanici dobili uputu da paze na podebljane slogove i pokušaju riječi pročitati tako da naglase označeni slog.

5. 5. Obrada podataka Istraživanja II

Autorica rada slušno je analizirala svaki pojedini zvučni zapis riječi te označila mjesto ili vrstu naglaska, ovisno o kojem se dijelu istraživanja radi. Sveukupan broj slušno analiziranih pojavnica bio je 3264 (34 ispitanika x 16 riječi za mjesto naglaska x dva čitanja + 34 ispitanika x 20 riječi u rečeničnom fokusu za ton i trajanje x 2 čitanja + 34 ispitanika x 12 riječi za obilježena i neobilježena mjesta naglaska x 2 čitanja). Kod nekoliko ispitanika (koji su prema rezultatima slušne analize najmanje i najviše napredovali) napravljena je akustička analiza snimke testnih riječi u programu *Praat*. Mali broj snimljenih riječi koje nisu bile slušno razabirljive nisu označene mjestom, trajanjem ili tonom te su izostavljene iz daljnje analize podataka.

5. 5. 1. Obrada podataka Testnoga materijala 2 – kompetencije o točnome tonu naglaska

Za provjeru tona naglaska analizirane su riječi iz Testnoga materijala 2 (vidi Prilog 6). U početnome su čitanju ispitanici označeni velikim slovom A (koje označava početno čitanje) te brojkama po redu (1, 2, 3, ...) koje međusobno razlikuju ispitanike. U drugom su čitanju ispitanici označeni istim brojkama, ali slovom B koje kazuje da se radi o završnome čitanju. U testnim riječima naglašeni su slogovi promatrani prema kriteriju ostvaraja tona. U tablici koja je izrađena pomoću računalnoga programa Microsoft Excel (dalje u tekstu Excel) izračunata je pojavnost izgovorenih inačica, a podatci su prikazani i u postotku. Nakon što su podatci obaju čitanja Testnoga materijala 2 uneseni u tablice i obrađeni, učinjena je analiza usporedbe početnoga i završnoga čitanja. Kod analize tona u obzir su uzete kategorije silaznosti ili uzlaznosti tona u odnosu naglašenoga i zanaglasnoga sloga (ne i trajanje naglašenog vokala ili raspon tona u naglašenome vokalu). Prema dosadašnjim istraživanjima ustanovljeno je da je kod uočavanja uzlaznosti ključno da je zanaglasni slog visokoga tona (akustički na podjednakoj frekvenciji kao i naglašeni slog) pa su i kratkouzlazni i dugouzlazni kodirani kao točni (u tonu) ako je zanaglasni slog visok, a nije se analiziralo trajanje. Kod dugosilaznog naglaska kao riječi s točnim tonom (silaznim) kodirane su riječi koje su imale nizak zanaglasni slog, bez obzira na trajanje naglašenoga sloga. Dakle, ako je riječ koja treba imati dugosilazan naglasak u izgovoru realizirana s kratkosilaznim naglaskom, unesen je podatak da je ton točan (silazni). Nedostatak je, dakako, u rasponu tona naglašenoga vokala koji se nužno ostvaruje dugim trajanjem. Budući

da se trajanje obradilo zasebno, tek oba podatka govore o tome je li riječ izgovorena standardnim naglaskom.

5. 5. 2. Obrada podataka Testnoga materijala 2 – kompetencije o točnome trajanju naglaska

Za ostvarenje dužine naglaska analizirane su iste riječi kao i za ton. U početnome su čitanju ispitanici također označeni velikim slovom A (koje označava početno čitanje) te brojkama po redu (1, 2, 3, ...) koje međusobno razlikuju ispitanike. U drugom su čitanju ispitanici označeni istim brojkama, ali slovom B koje kazuje da se radi o završnome čitanju. U testnim riječima naglašeni su slogovi promatrani prema kriteriju trajanja naglašenoga sloga. U Excel tablici izračunata je pojavnost izgovorenih inačica, a podatci su prikazani i u postotku. Nakon što su podatci obaju čitanja Testnoga materijala 2 uneseni u tablice i obrađeni, učinjena je analiza usporedbe početnoga i završnoga čitanja. Kod analize trajanja također treba napomenuti da nije uzet u obzir ton pa je, primjerice, riječ iz kategorije dugouzlazni kodirana kao točna ako je slušno procijenjena da ima dug naglašeni vokal, bez obzira na to je li zanaglasni slog visok ili nizak.

5. 5. 3. Obrada podataka Testnoga materijala 2 – kompetencije o zanaglasnoj dužini

Za analizu zanaglasne dužine promatrane su testne riječi (*nose, voli, klavir, buket, zime, mame, vježba, kolača*) iz Testnoga materijala 2. U početnome su čitanju ispitanici također označeni velikim slovom A (koje označava početno čitanje) te brojkama po redu (1, 2, 3, ...) koje međusobno razlikuju ispitanike. U drugom su čitanju ispitanici označeni istim brojkama, ali slovom B koje kazuje da se radi o završnome čitanju.

U Excel tablici izračunata je pojavnost izgovorenih inačica, a podatci su prikazani i u postotku. Praćene su oznakama DUŽINA 1, 2 ili 3. Oznaka DUŽINA 1 znači da je zanaglasna dužina ostvarena (tj. perceptivno zamijećena) i u tablici se bilježila brojkom 1. Oznaka DUŽINA 2 znači da zanaglasna dužina nije ostvarena i u tablici se bilježila brojkom 2, a oznaka DUŽINA 3 znači da je na posljednjemu slogu izgovoren naglasak zbog čega zanaglasna dužina nije mogla biti realizirana.

5. 5. 4. Obrada podataka Testnoga materijala 3 - kompetencije oponašanja mjesta, tona i trajanja naglaska za govornim uzorom

Za provjeru kompetencije oponašanja mjesta, tona i trajanja naglaska za govornim uzorom analizirano je 20 samostalnih testnih riječi izvan konteksta rečenice. Označene su kao Testni materijal 3 (vidi Prilog 7). Ispitanici su označeni samo brojkama (označavaju pojedinog ispitanika) i velikim slovom A jer je ispitivanje provedeno samo na početku školske godine.

U Excel tablici izračunata je pojavnost svake komponente naglaska (mjesto, ton i trajanje naglaska), a podatci su prikazani i u postotku. Svaka je komponenta naglaska unesena u zasebnu tablicu, stoga su bile dovoljne samo dvije oznake, prisutnost/ostvarenost/točnost ili odsutnost/neostvarenost/netočnost praćenih komponenti. Tako, jedna tablica prati mjesto naglaska, druga ton naglaska (uzlazni ili silazni), a treća trajanje naglaska (kratko ili dugo). U prvoj je tablici uspješno ponovljeno mjesto naglaska označeno brojkom 1, a neuspješno brojkom 2. U drugoj je tablici uspješno ponovljen ton naglaska također označen brojkom 1, a neuspješno ponovljen brojkom 2. U trećoj je tablici uspješno ponovljeno trajanje naglaska označeno brojkom 1, a skraćeno trajanje naglaska brojkom 2.

Poslije unesenih i grupiranih podataka izračunata je u Excelu pojavnost praćenih kategorija izgovornih inačica. Izgovor ispitanika analiziran je i prikazan u sljedećim kategorijama:

- broj riječi s točno ponovljenim mjestom naglaska
- broj riječi s točno ponovljenim tonom naglaska
- broj riječi s točno ponovljenim trajanjem naglaska.

5. 5. 5. Obrada podataka teksta Testnoga materijala 4 - kompetencije o realizaciji točnoga mjesta naglaska u čitanju neoznačenoga i označenoga teksta

Za analizu točnoga mjesta naglaska u neoznačenome i označenome tekstu promatrano je 12 riječi iz Testnoga materijala 4. U čitanju neoznačenoga teksta ispitanici su označeni velikim slovom A i brojkama po redu; 1, 2, 3,... (razlikuje jednog ispitanika od drugog), a u čitanju označenoga teksta ispitanici su označeni istom brojkom, ali drugim slovom: B (oznaka da se radi o drugome čitanju).

U Excel tablici izračunata je pojavnost izgovorenih inačica, a podatci su prikazani i u postotku. Riječ pročitana s točnim mjestom naglaska označena je brojkom 1, riječ pročitana s naglaskom pomaknutim za jedno mjesto udesno označena je brojkom 2, a riječ pročitana s naglaskom pomaknutim za jedno mjesto ulijevo označena je brojkom 3. Oznaka x označava nemogućnost određivanja mjesta naglaska pojedine inačice. Kod maloga broja testnih riječi nije bilo jasno prepoznatljivo mjesto naglaska, stoga su te pojavnice označene oznakom x. Nakon što su podatci o slušnome prepoznavanju mjesta izgovora u riječima iz Testnoga materijala 4 uneseni u tablice i obrađeni, učinjena je analiza usporedbe čitanja neobilježenog i obilježenog teksta.

5. 6. Rezultati

U ovome su dijelu prikazani rezultati o izgovoru tona i trajanja naglasaka te zanaglasne dužine prije i poslije podučavanja naglasaka, o oponašanju izgovora mjesta, tona i trajanja naglasaka za govornim uzorom te o uspješnosti čitanja točnoga mjesta naglasaka na označenim slogovima.

5. 6. 1. Rezultati o izgovoru tona naglasaka prije i poslije podučavanja naglasaka

Analiza mjerenja sposobnosti izgovora tonskoga aspekta hrvatskoga standardnoga naglasaka na 16 testnih riječi kod 34 ispitanika pokazuje u kolikom postotku učenici sedmoga razreda mogu izgovoriti točan ton prije podučavanja naglasaka tijekom nastave, a u kolikom postotku nakon toga procesa. Ukupni su rezultati podijeljeni u podskupine prema vrsti naglasaka kako bi se prema tim podskupinama lakše mogli izvesti zaključci, a prikazani su u Tablici 8 i na Slici 5.

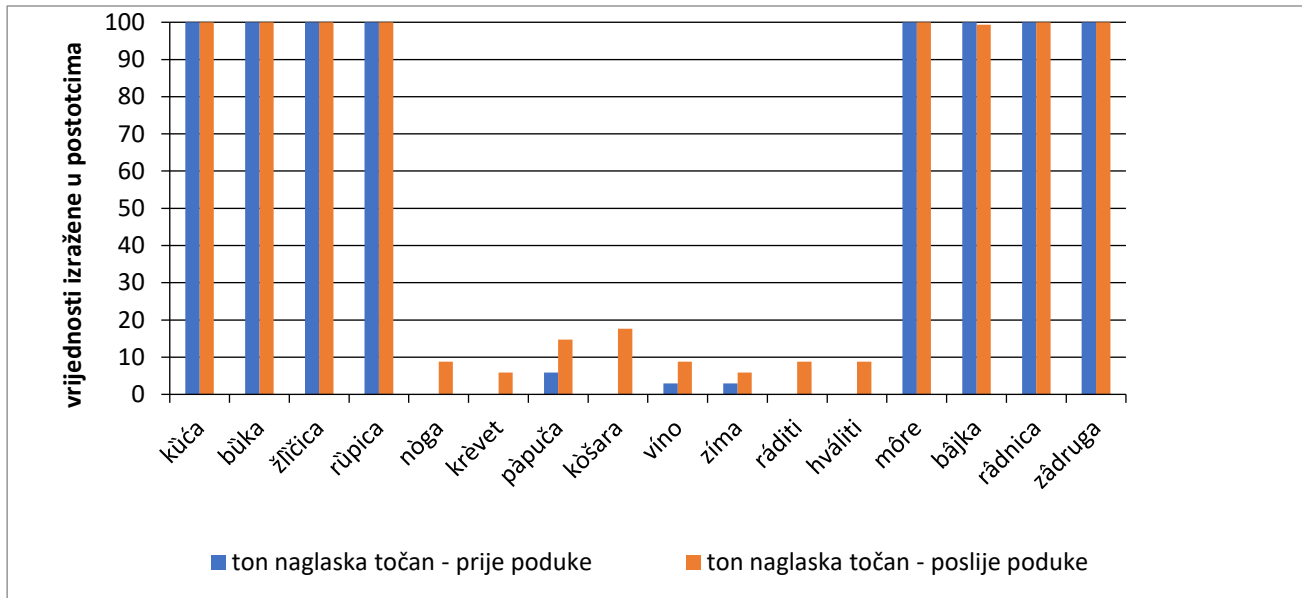
Analizom uspješnosti izgovora tona pojedine grupe riječi, a i pojedine testne riječi uočavaju se veće razlike. Rezultati pokazuju da su dvosložne i trosložne riječi s kratkosilaznim (KS) naglaskom (*kùća, bùka, žličica i rùpica*) i prije i poslije poduke pročitane s točnošću od 100 %. Ton je u dvosložnim i trosložnim riječima s dugosilaznim (DS) naglaskom točnije realiziran prije podučavanja naglasaka za 0,7 % (početnih 100,0 % prema završnih 99,3 %), pri čemu se netočan ostvaraj tona dogodio kod jednoga ispitanika u riječi *bajka*. Treba napomenuti da se kao točan ton u riječima koje u standardu imaju dugosilazni naglasak uzima riječ koja ima ostvaren dugosilazni ili kratkosilazni, a kao točan ton u dugouzlaznome naglasku riječ koja ima ostvaren dugi ili kratki uzlazni. Kod dvosložnih i trosložnih riječi s kratkouzlaznim (KU) naglaskom na početnome slogu napredak iznosi prosječno 10,3 % (s 1,5 % na 11,8 %), a kod dvosložnih i trosložnih riječi s dugouzlaznim (DU) naglaskom na početnome slogu napredak iznosi 6,6 % (s 1,5 % na 8,1 %).

Sveukupno, prije podučavanja naglasaka ispitanici su točno izgovarali ton naglasaka u 50,7 % slučajeva, dok su nakon svih nastavnih aktivnosti to činili u 54,4 % slučajeva. Iako sveukupni napredak iznosi 3,7 %, treba naglasiti napredak kod riječi s uzlaznim tonom imajući u vidu teškoće u uočavanju i izgovoru uzlaznih naglasaka kod govornika zagrebačkoga govornog područja. Silazni se naglasci i u dinamičkom sustavu ostvaruju silazno, dakle točno pa se kod

njih i ne očekuje napredak, osobito u kratkosilaznom naglasku. Također, kod analize tona u ovome dijelu analize nije uzet u obzir raspon tona u dugosilaznom naglasku jer on ovisi o trajanju; dugosilazni je naglasak velikog silaznog raspona i može se ostvariti samo na iznimno dugom slogu. Isto tako, posebnu pažnju treba posvetiti podučavanju riječi s kratkouzlaznim naglaskom kojih je prema Škariću (1991: 325), kao što je prije navedeno, najviše u korpusu rječnika hrvatskoga jezika - 48,6 %.

Tablica 8. Prikaz izgovora tona naglasaka u 16 riječi prije i poslije podučavanja naglasaka (N = 34)

Vrsta naglasaka na početnome slogu	Testna riječ	Točan ton prije poduke naglasaka (%)	Točan ton poslije poduke naglasaka (%)
KS na početnome slogu dvosložne i trosložne riječi izgovorene silazno	<i>kùća</i>	100,0	100,0
	<i>bùka</i>	100,0	100,0
	<i>žličica</i>	100,0	100,0
	<i>rùpica</i>	100,0	100,0
Prosječne vrijednosti za KS		100,0	100,0
KU na početnome slogu dvosložne i trosložne riječi izgovorene uzlazno	<i>nòga</i>	0,0	8,8
	<i>krèvet</i>	0,0	5,9
	<i>pàpuča</i>	5,9	14,7
	<i>kòšara</i>	0,0	17,6
Prosječne vrijednosti za KU		1,5	11,8
DU na početnome slogu dvosložne i trosložne riječi izgovorene uzlazno	<i>víno</i>	2,9	8,8
	<i>zíma</i>	2,9	5,9
	<i>ráditi</i>	0,0	8,8
	<i>hváliti</i>	0,0	8,8
Prosječne vrijednosti za DU		1,5	8,1
Prosječne vrijednosti za KU i DU		1,5	9,9
DS na početnome slogu dvosložne i trosložne riječi izgovorene silazno	<i>môre</i>	100,0	100,0
	<i>bájka</i>	100,0	97,1
	<i>rádnica</i>	100,0	100,0
	<i>zâdruga</i>	100,0	100,0
Prosječne vrijednosti za DS		100,0	99,3
Ukupne prosječne vrijednosti za sve naglaske		50,7	54,8

Slika 5. Grafički prikaz točnosti izgovora tona naglasaka u 16 riječi prije i poslije podučavanja naglasaka (N = 34)

5. 6. 2. Rezultati o izgovoru dužine naglasaka prije i poslije podučavanja naglasaka

Analiza mjerenja sposobnosti izgovora dužine hrvatskoga standardnog naglasaka na 16 testnih riječi kod 34 ispitanika pokazuje u kolikom postotku učenici sedmoga razreda mogu izgovoriti dužinu naglasaka prije podučavanja naglasaka tijekom nastave, a u kolikom postotku nakon toga procesa. Kao i u rezultatima o tonu naglasaka, ukupni su rezultati podijeljeni u podskupine prema vrsti naglasaka kako bi se prema tim podskupinama lakše mogli izvesti zaključci, a prikazani su u Tablici 9 i na Slici 6.

Rezultati pokazuju da su dvosložne i trosložne riječi s kratkosilaznim (KS) naglaskom (*kùća*, *bùka*, *žličica* i *rùpica*) kao i dvosložne i trosložne riječi s kratkouzlaznim (KU) naglaskom na početnome slogu (*nòga*, *krèvet*, *pàpuča* i *kòšara*) i prije i poslije poduke pročitane su s točnošću od 100 % (nijedan ispitanik nije kratki naglasak produljio).

Kod slogova s dugim naglascima analiza pokazuje različite rezultate. Kod dvosložnih i trosložnih imenica s dugouzlaznim (DU) naglaskom na početnome slogu (*víno*, *zìma*, *ráđiti* i *hvalíti*) došlo je do kraćenja naglasaka prije poduke u rasponu od 58,8 % (*hvalíti*) do 76,5 %

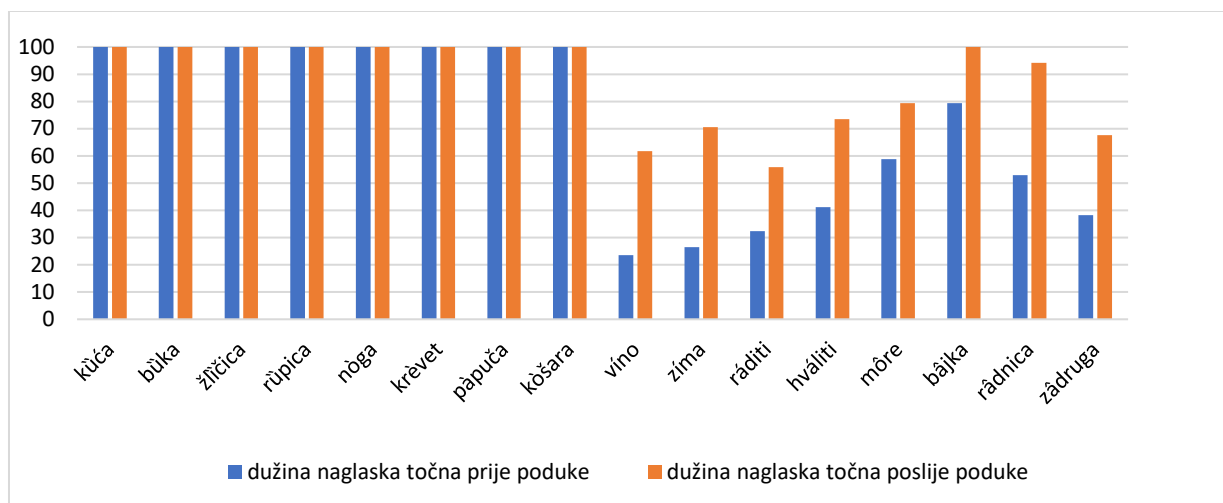
(víno) (prosječno za 69,1 %), a poslije poduke u rasponu od 26,5 % (*hváliti*) do 44,1 % (*ráditi*) (prosječno za 34,5%). Kod dvosložnih i trosložnih imenica s dugosilaznim (DS) naglaskom (*bâjka*, *môre*, *zâdruga* i *râdnica*) također je došlo do kraćenja naglasaka prije poduke i to u rasponu od 20,6 % do 61,8 % (prosječno za 42,7 %), a poslije poduke u rasponu od 0,0 % (*bâjka*) do 32,4 % (*zâdruga*) (prosječno za 14,7%).

Analizom uspješnosti izgovora dužine pojedine grupe riječi, a i pojedine testne riječi uočavaju se veće razlike. Primjerice, kod skraćivanja trajanja naglasaka u testnim riječima s dugosilaznim (DS) naglaskom uočena je veća razlika u realizaciji dužine naglasaka. Tako su ispitanici u znatno manjem postotku kratili naglasak u riječi *bâjka* nego u riječima *môre*, *zâdruga* i *râdnica*. S obzirom na to da se radi o testnim riječima s istim parametrima (dvo- i trosložne riječi s dugosilaznim naglaskom), do takve razlike nije trebalo doći. U naglašenome se slogu riječi *bajka* glas *j* nalazi u finalnome položaju sloga uz sami naglašeni vokal *a* zbog kojeg se prividno stječe dojam da je vokal duži, nego što on to jest. Metodološka se poteškoća dogodila vjerojatno u slušanju jer je zbog navedenih razloga u riječi *bajka* vrlo teško slušno razabrati granicu trajanja dugog vokala *a* za razliku u riječima s kratkim naglaskom i drugim konsonantima u početnom ili finalnom položaju, primjerice u riječi *tata* ili *tat*. Stoga, ovu situaciju treba izdvojiti kao primjer za oblikovanje novih testnih materijala kod odabira testnih riječi za mjerenje trajanja naglašenoga sloga.

Sveukupno, prije podučavanja naglasaka ispitanici su kratili duge naglaske za prosječno 27,9 %, dok su nakon svih nastanih aktivnosti to činili za prosječno 12,3 %. Sveukupni napredak iznosi 15,6 % što je više od prosječnoga napretka u usvajanju tona naglasaka. Takva je razlika u napretku učenja tona i trajanja očekivana jer se ostvarenje dugog trajanja smatra „lakšim“ ciljem od ostvarenja uzlaznoga tona u riječima.

Tablica 9. Prikaz izgovora dužine naglasaka u 16 riječi prije i poslije podučavanja naglasaka
(N = 34)

Vrsta naglasaka na početnome slogu	Testna riječ	Dužina prije poduke naglasaka (%)		Dužina poslije poduke naglasaka (%)	
		Točno	Netočno	Točno	Netočno
KS na početnome slogu dvosložne i trosložne riječi izgovoren kratko	<i>kùća</i>	100,0	0,0	100,0	0,0
	<i>bùka</i>	100,0	0,0	100,0	0,0
	<i>žličica</i>	100,0	0,0	100,0	0,0
	<i>rùpica</i>	100,0	0,0	100,0	0,0
Prosječne vrijednosti za KS		100,0	0,0	100,0	0,0
KU na početnome slogu dvosložne i trosložne riječi izgovoren kratko	<i>nòga</i>	100,0	0,0	100,0	0,0
	<i>krèvet</i>	100,0	0,0	100,0	0,0
	<i>pàpuča</i>	100,0	0,0	100,0	0,0
	<i>kòšara</i>	100,0	0,0	100,0	0,0
Prosječne vrijednosti u postotcima za KU		100,0	0,0	100,0	0,0
DU na početnome slogu dvosložne i trosložne riječi izgovoren dugo	<i>vino</i>	23,5	76,5	61,8	38,2
	<i>zima</i>	26,5	73,5	70,6	29,4
	<i>ràditi</i>	32,4	67,6	55,9	44,1
	<i>hváliti</i>	41,2	58,8	73,5	26,5
Prosječne vrijednosti u postotcima za DU		30,9	69,1	65,5	34,5
DS na početnome slogu dvosložne i trosložne riječi izgovoren dugo	<i>môre</i>	58,8	41,2	79,4	20,6
	<i>bájka</i>	79,4	20,6	100,0	0,0
	<i>râdnica</i>	52,9	47,1	94,1	5,9
	<i>zâdruga</i>	38,2	61,8	67,6	32,4
Prosječne vrijednosti za DS		57,3	42,7	85,3	14,7
Ukupne prosječne vrijednosti za sve naglaske		72,1	27,9	87,7	12,3

Slika 6. Grafički prikaz točnosti izgovora dužine naglasaka u 16 riječi prije i poslije podučavanja naglasaka (N = 34)

5. 6. 3. Rezultati o ostvarenosti zanaglasne dužine prije i poslije podučavanja naglasaka

Analiza izgovora zanaglasne dužine hrvatskoga standardnog jezika na osam testnih riječi (*nòsē, vòlī, klàvīr, bùkēt, zímē, màmē, vjēzbā* i *kòlāčā*) kod 34 ispitanika pokazuje u kolikom postotku učenici sedmoga razreda mogu ostvariti zanaglasnu dužinu prije i poslije podučavanja naglasaka. Kod testne riječi *kòlāčā* analizirala se samo zanaglasna dužina na prvome slogu od kraja.

Usporedni rezultati prikazani u Tablici 10 pokazuju da su u čitanju prije podučavanja naglasaka ispitanici 9,9 % testnih riječi izgovorili s naglaskom na posljednjemu slogu zbog čega su te pojavnice izuzete iz analize o ostvarenosti zanaglasne dužine. Od ostalih 90,1 % testnih riječi, zanaglasna je dužina u početnome čitanju realizirana u 26,6 % riječi (najmanje u testnim riječima *nòsē* i *klàvīr* prosječno 11,8 %, a najviše u riječi *vòlī* prosječno 58,8 %) dok je u čitanju poslije podučavanja naglasaka taj broj porastao za 26,6 % (s 26,6 % na 53,2 %). Najveći porast vidljiv je u riječima *klàvīr* (za 67 %, s 11,8 % na 78,8 %) i *bùkēt* (za 55,9 %, sa 17,6 % na 73,5 %). Paralelno s povećanjem realizacije zanaglasne dužine, ispitanici su nakon podučavanja naglasaka manji broj testnih riječi izgovorili s naglaskom na posljednjemu slogu (s 9,9 % na 2,6 %).

Tablica 10. Prikaz ostvarenosti zanaglasne dužine u usporednoj analizi ostvaraja prije i poslije podučavanja naglasaka (N = 34)

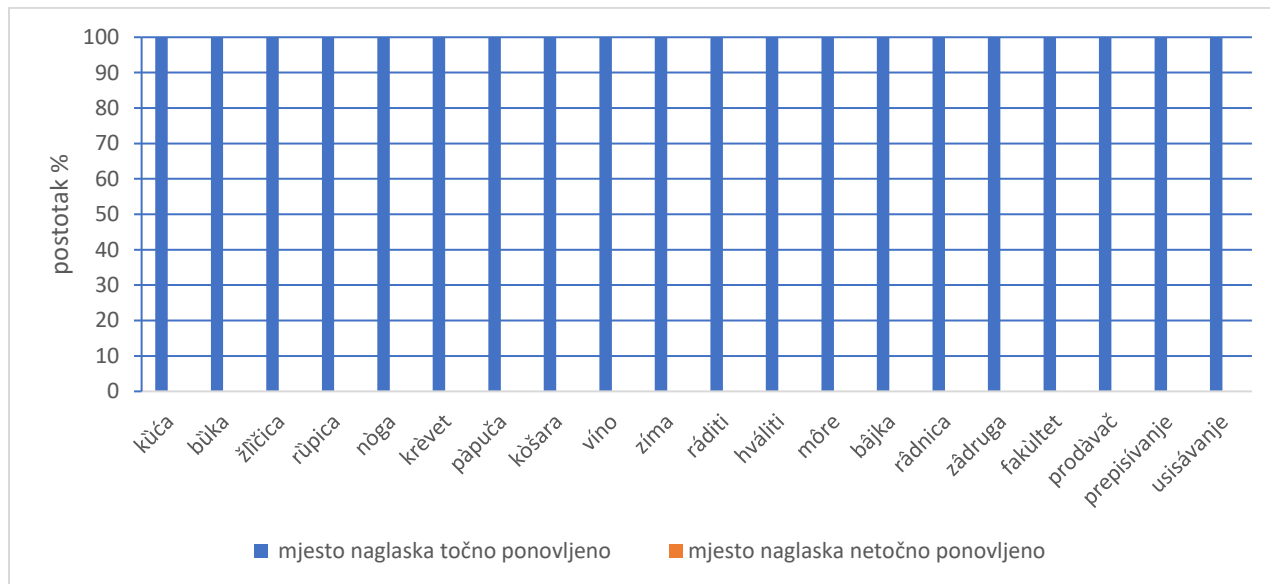
Testna riječ	ZND ostvorena (%)		ZND nije ostvorena (%)		Naglasak na posljednjemu slogu (%)	
	početno čitanje	završno čitanje	početno čitanje	završno čitanje	početno čitanje	završno čitanje
<i>nðsē</i>	26,5	35,3	73,5	64,7	0,0	0,00
<i>vðŕ</i>	58,8	76,5	41,2	23,5	0,0	0,00
<i>klāvīr</i>	11,8	78,8	41,2	9,1	47,1	12,1
<i>būkēt</i>	17,6	73,5	50,0	17,7	32,4	8,8
<i>zīmē</i>	17,6	38,2	82,4	61,8	0,0	0,00
<i>māmē</i>	38,2	58,8	61,8	41,2	0,0	0,00
<i>vjēžbā</i>	30,3	47,1	69,7	52,9	0,0	0,00
<i>kōlāčā</i>	11,8	17,7	88,2	82,4	0,0	0,00
Prosječne vrijednosti ostvaraja ZND	26,6	53,2	63,5	44,2	9,9	2,6

5. 6. 4. Rezultati o uspješnosti oponašanja mjesta, tona i trajanja naglasaka

Analiza mjerenja sposobnosti oponašanja mjesta, tona i trajanja naglasaka za govornim uzorom na 20 testnih riječi Testnoga materijala 3 (vidi Prilog 7) kod 34 ispitanika pokazuje u kolikomu postotku učenici sedmoga razreda mogli oponašati mjesto, ton i trajanje naglasaka prije podučavanja naglasaka. Važno je naglasiti kako je oponašanje jedna od temeljnih fonetskih metoda bilo za oponašanje ritma, bilo intonacije, bilo trajanja, tako i za sam naglasak sa svim elementima koji ga čine (mjesto, ton i trajanje). Stoga, čin oponašanja preduvjet je za usvajanje znanja o naglascima, posebice za stjecanje kompetencija o izgovoru naglasaka. Ukupni su rezultati te analize prikazani u prvome, drugome i trećemu grafikonu.

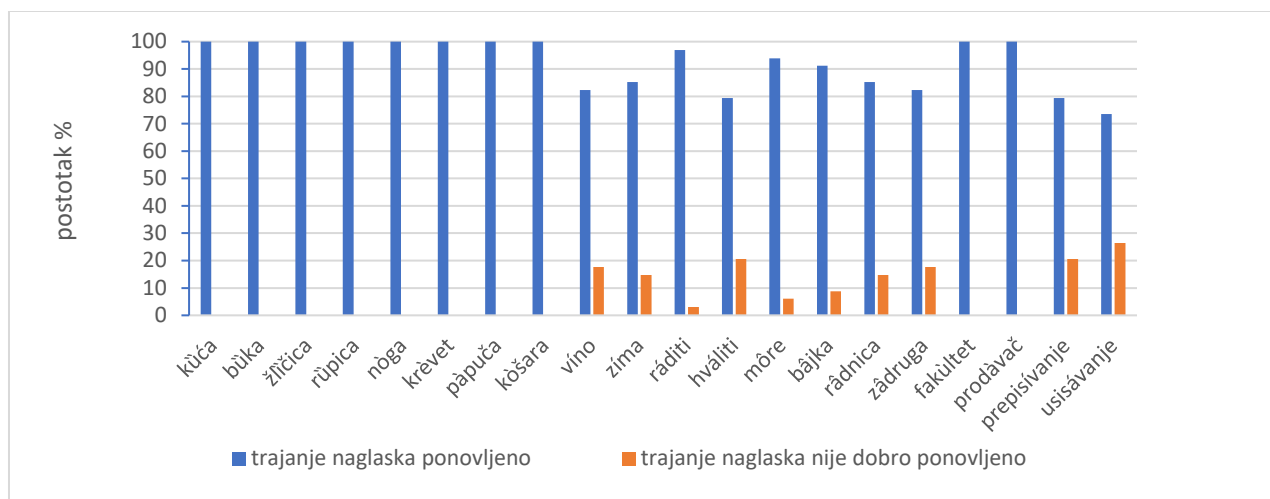
Izgovorna točnost značajno se razlikuje od naglasaka do naglasaka. Rezultati mjerenja kompetencija o oponašanju mjesta naglasaka za govornim uzorom pokazuju da su ispitanici svaku riječ u 100 % slučajeva ponovili s istim (točnim) mjestom naglasaka (vidi Sliku 7). Unatoč

očekivanju da će barem kod nekih riječi doći do odstupanja (kod imenica *fakultet* i *prodavač*), rezultati pokazuju da su ispitanici bez pogreške oponašali mjesto naglasaka.

Slika 7. Grafički prikaz točnosti oponašanja mjesta naglasaka u 20 riječi (N = 34)

Rezultati mjerenja kompetencija o oponašanju trajanja naglasaka za govornim uzorom prikazani su na Slici 8. Oni pokazuju da su ispitanici sve kratke naglaske (slogove u riječima s KS i KU naglaskom) ponovili točno u 100 % slučajeva. Naime, bilo je očekivano da ih u određenom postotku produlje, no to se nije dogodilo. S druge strane, kod svih je riječi s dugouzlaznim (DU) i dugosilaznim (DS) naglaskom došlo do kraćenja trajanja u određenome postotku, najviše kod riječi *hvaliti* (20,6 %), *prepisivanje* (20,6 %) i *usisavanje* (26,5 %) (vidi Sliku 8).

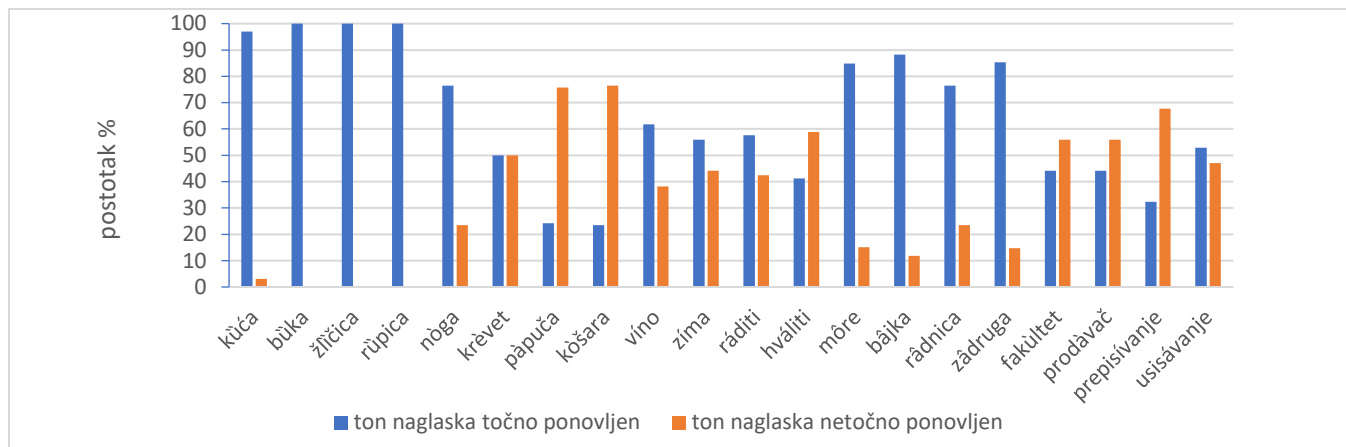

Slika 8. Grafički prikaz točnosti oponašanja trajanja naglasaka u 20 riječi (N = 34)

Rezultati mjerenja kompetencija o oponašanju tona naglasaka za govornim uzorom prikazani su na Slici 9. Riječi s kratkosilaznim naglaskom *bùka*, *žličica* i *rùpica* ponovljene su s točnim tonom u 100 % testnih riječi dok je ton u riječi *kùća* točno ostvaren u 97 % slučajeva. Kod riječi s dugosilaznim (DS) naglaskom ton je točno realiziran ukupno u 83,7 % testnih riječi, dakle nešto lošije nego kad je u pitanju kratkosilazni (KS) naglasak, ali znatno bolje nego kod riječi s dvama uzlaznim naglascima. Kod riječi s kratkouzlaznim (KU) naglaskom na početnome slogu uzlazni je ton točno ostvaren u 43,5 % testnih riječi: *nòga* (23,5 %), *krèvet* (5,0 %), *pàpuča* (75,8 %) i *kòšara* (76,5 %). Kod riječi s dugouzlaznim (DU) naglaskom na početnome slogu uzlazni je ton točno ostvaren u 54,1 % testnih riječi, i to redom: *víno* (38,2 %), *zíma* (44,1 %), *ráđiti* (42,4 %) i *hváliti* (58,8 %). Kod riječi s uzlaznim naglaskom na nepočetnome slogu točan je ton realiziran u 43,4 % testnih riječi: *prodávач* (55,9 %), *fakultet* (55,9 %), *usísávanje* (47,1 %) i *prepisívanje* (67,6 %). Osim što uzlazni tonovi pokazuju znatno nižu stopu točnoga ostvaraja od silaznih, različite riječi s istim uzlaznim naglaskom pokazuju međusobno veliku razliku u točnosti ostvarenja. Na primjer, kad je u pitanju kratkouzlazni (KU) naglasak, kod riječi *pàpuča* i *kòšara* bilo je znatno više netočno ponovljenih naglasaka nego kod riječi *nòga* i *krèvet*.

Treba naglasiti da su ispitanici ovoga istraživanja bolje imitirali kratkouzlazni (KU) nego dugouzlazni (DU) naglasak što se može objasniti tendencijom govornika zagrebačkoga govornog područja da kratak duge naglaske pa im je teže i oponašati duge naglaske nego kratke. Također, bilo je očekivano da se silazni naglasci imitiraju bez odstupanja, no rezultati pokazuju da je i tu kod nekih riječi došlo do promjene tona. Jedino je u riječima s kratkosilaznim (KS) naglaskom

ton ponovljen s točnošću od 97,0 % (iznimka je jedna riječ u jednom ponavljanju kod jednoga ispitanika; *kùća* 3,0 %).

Slika 9. Grafički prikaz točnosti oponašanja tona naglaska u 20 riječi (N = 34)

5. 6. 5. Rezultati istraživanja izgovoru mjesta naglaska na neoznačenim i označenim slogovima

Analiza mjerenja točno pročitana mjesta naglaska na 12 testnih riječi kod 34 ispitanika pokazuje u kolikom su postotku učenici sedmoga razreda mogli točno pročitati mjesto naglaska na neoznačenome i označenome tekstu (vidi Prilog 8) prije poduke o naglascima. Ukupni su rezultati te analize prikazani u Tablici 11 i Tablici 12.

Točno izgovoreno mjesto naglaska značajno se razlikuje u neoznačenome i označenome tekstu. Rezultati ukupne analize pokazuju da su ispitanici prije poduke o naglascima točnije

pročitali mjesto naglaska na označenome tekstu nego na neoznačenome, i to za 8,6 %. Rezultati pokazuju da je u neobilježenome tekstu prosječno 56,0 % riječi pročitano s točnim mjestom naglaska, 33,2 % s netočnim mjestom naglaska, pomaknutim udesno, a 10,8 % riječi s netočnim naglaskom, pomaknutim ulijevo (kod triju je riječi došlo do pomaka naglaska za jedno mjesto ulijevo: *opustiti se* 5,9 %, *večerašnji* 23,3 % i *crveno* 100 %).

U obilježenome je tekstu prosječno 64,6 % riječi pročitano s točnim mjestom naglaska, 25,2 % s netočnim mjestom naglaska pomaknutim udesno, a s naglaskom pomaknutim ulijevo prosječno 10,2 % riječi.

U kategoriji složenih glagola vidljiva je razlika u točnosti mjesta naglaska između glagola u kojima je trebalo doći do metatakse i glagola kod kojega je naglasak ostao na svome primarnom mjestu. Primjerice, glagol *opustiti se* pročitani su s točnošću od 94,1 %, a ostali složeni glagoli kod kojih je trebalo doći do prebacivanja naglaska na predmetak pročitani su s točnim mjestom naglaska u prosjeku od 52,5 %. Najmanje se griješilo kod glagola *otići* i *opustiti se* koje su ispitanici pročitali s najvećom točnošću od 94,1 %. Kod neodređenoga oblika pridjeva *crveno* nije zabilježen nijedan ostvaraj točnoga mjesta naglaska u neobilježenome tekstu što može ukazivati na pomicanje nekih mjesta naglasaka kod pojedinih oblika i vrsta riječi ili na to da učenici ne prepoznaju niti rabe neodređeni oblik pridjeva iako se ta nastavna jedinica obrađuje u šestome razredu. Ista je riječ u naglasno obilježenome tekstu pročitana s točnošću od samo 2,9 % što može ukazivati na to da označavanje mjesta naglaska u riječima čiji nam prozodijski oblik nije poznat (u dobi ispitanika od 13 godina) ne utječe na izgovor točnoga mjesta naglaska. Ovo istraživanje (provedeno kao pilot-istraživanje) ne daje odgovor na to zašto je kod nekih riječi mjesto naglaska točno pročitano u većem postotku. Njime se otvara put novim istraživanjima.

Tablica 11. Usporedni prikaz rezultata istraživanja o točnosti mjesta naglaska u tekstu s označenim i neoznačenim mjestom naglaska (N = 34)

Vrsta riječi	Testna riječ	Rezultati točnosti mjesta naglaska nakon čitanja označenoga i neoznačenoga teksta (N=34) izraženi u postotcima (%)					
		Broj riječi pročitanih s točnim mjestom naglaska u neoznačenome tekstu	Broj riječi pročitanih s točnim mjestom naglaska u označenome tekstu	Broj riječi pročitanih s netočnim mjestom naglaska pomaknutim udesno u neoznačenome tekstu	Broj riječi pročitanih s netočnim mjestom naglaska pomaknutim ulijevo u označenome tekstu	Broj riječi pročitanih s netočnim mjestom naglaska pomaknutim ulijevo u neoznačenome tekstu	Broj riječi pročitanih s netočnim mjestom naglaska pomaknutim udesno u neoznačenome tekstu
imenice	<i>fakultet</i>	47,1	64,7	52,9	35,3	0,0	0,0
	<i>dućan</i>	47,1	67,6	52,9	32,4	0,0	0,0
	<i>buket</i>	73,5	82,4	26,5	17,6	0,0	0,0
	<i>koncert</i>	70,6	79,4	29,4	20,6	0,0	0,0
Prosječne vrijednosti za imenice		59,6	73,5	40,4	26,5	0,0	0,0
složeni glagoli	<i>proslaviti</i>	44,1	58,8	55,9	41,2	0,0	0,0
	<i>qiti</i>	94,1	94,1	5,9	5,9	0,0	0,0
	<i>pokupiti</i>	24,2	33,3	75,8	66,7	0,0	0,0
	<i>osmisliti</i>	35,3	44,1	64,7	55,9	0,0	0,0
	<i>obući se</i>	64,7	73,5	35,3	26,5	0,0	0,0
Prosječne vrijednosti		52,5	60,8	47,5	39,2	0,0	0,0
složeni glagoli	<i>opustiti se</i>	94,1	94,1	0,0	0,0	5,9	5,9
Prosječne vrijednosti za sve glagole		59,4	66,3	39,6	32,7	1,0	1,0
pridjevi	<i>večerašnji</i>	76,7	80,6	0,0	0,0	23,3	19,4
	<i>crveno</i>	0,0	2,9	0,0	0,0	100,0	97,1
Prosječne vrijednosti za pridjeve		38,4	41,8	0,0	0,0	61,7	58,3
Ukupne prosječne vrijednosti		56,0	64,6	33,2	25,2	10,8	10,2

Kako bi se bolje uočila razlika u čitanju obilježenoga teksta načinjen je prikaz svih pomaka u realizaciji točnoga mjesta naglaska s obzirom na to radi li se o čitanju označenoga ili

neoznačenoga teksta. Rezultati su prikazani u Tablici 12. Ukupni rezultati pokazuju da su oznake naglašenih slogova u tekstu pridonijele točnijem naglašavanju riječi. Naime, u određenome su postotku sve testne riječi pročitane bolje kad se radilo o tekstu s označenim naglašenim slogovima. Treba izdvojiti riječi kod kojih je učinak obilježenosti mjesta na točnost izgovora najveći, veći od 20 % (npr. imenice *fakultet*, *dućan* i glagol *proslaviti*). Kod pridjeva *večerašnji* i *crveno* taj je pomak minimalan (*večerašnji* za 10 %, a *crveno* za 2,9 %). Kod nekih se riječi dogodio i negativan pomak prilikom čitanja označenoga teksta, tako su neke riječi tijekom čitanja neoznačenoga teksta pročitane točno, a tijekom čitanja označenoga teksta netočno (s pomakom udesno prosječno za 2,7 %, a s pomakom ulijevo prosječno za 0,3 %). I taj je pomak bio očekivan zato što se pretpostavilo da će označeni slogovi zbuniti neke ispitanike.

Tablica 12. Prikaz razlika u ostvarenju mjesta naglaska pri čitanju teksta u kojemu mjesto naglaska riječi nije označeno i u kojemu je označeno (N = 34)

Vrsta riječi	Testna riječ	Rezultati svih pomaka u točnosti mjesta naglaska prilikom čitanja teksta bez označenih slogova i teksta s označenim slogovima (N = 34) izraženi u postotcima (%)				
		Broj riječi pročitanih u prvome čitanju s netočnim mjestom naglaska pomaknutim ulijevo, a u drugome čitanju s točnim mjestom naglaska izražen u postotcima (%)	Broj riječi pročitanih u prvome čitanju s netočnim mjestom naglaska pomaknutim udesno, a u drugome čitanju s točnim mjestom naglaska izražen u postotcima (%)	Broj riječi pročitanih s istim mjestom naglaska u oba čitanja izražen u postotcima (%)	Broj riječi pročitanih u prvome čitanju s točnim mjestom naglaska, a u drugome čitanju s netočnim mjestom naglaska pomaknutim udesno izražen u postotcima (%)	Broj riječi pročitanih u prvome čitanju s točnim mjestom naglaska, a u drugome čitanju s netočnim mjestom naglaska pomaknutim ulijevo izražen u postotcima (%)
imenice	<i>fakultet</i>	0,0	20,6	76,5	2,9	0,0
	<i>dućan</i>	0,0	23,5	73,5	2,9	0,0
	<i>buket</i>	0,0	11,8	85,3	2,9	0,0
	<i>koncert</i>	0,0	11,8	85,3	2,9	0,0
Prosječne vrijednosti za imenice		0,0	16,9	80,2	2,9	0,0
glagoli	<i>proslaviti</i>	0,0	20,6	73,5	5,9	0,0
	<i>otiči</i>	0,0	2,9	94,1	2,9	0,0
	<i>pokupiti</i>	0,0	12,1	84,8	3,0	0,0
	<i>osmisliti</i>	0,0	17,6	73,5	8,8	0,0
	<i>obučiti se</i>	0,0	11,8	85,3	2,9	0,0
Prosječne vrijednosti		0	13,0	82,2	4,7	0,0
glagol	<i>opustiti se</i>	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0
Prosječne vrijednosti za sve glagole		0,0	10,8	85,2	3,9	0,0
pridjevi	<i>večerašnji</i>	10,0	0,0	86,7	0,0	3,3
	<i>crveno</i>	2,9	0,0	97,1	0,0	0,0
Prosječne vrijednosti za pridjeve		6,5	0,0	91,9	0,0	1,7
Ukupne prosječne vrijednosti		1,1	11,1	84,6	2,9	0,3

Ovo je istraživanje na malom broju promatranih riječi pokazalo da se jednostavnom metodom podebljavanja i podcrtavanja naglašanih slogova može napraviti iskorak u savladavanju „nesavladivog“, u lakšem usvajanju standardnog naglasnog sustava hrvatskoga jezika čime se otvara put daljnjim istraživanjima.

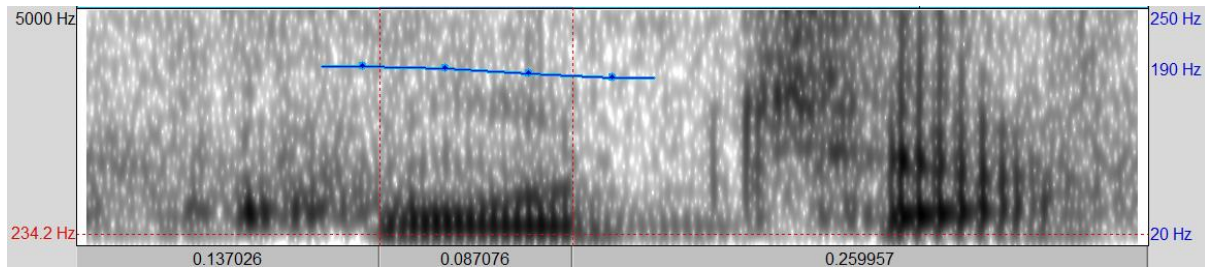
5. 6. 6. Rezultati akustičke analize

Analiza točnosti tona i trajanja naglasaka te realizacije zanaglasne dužine na 16 testnih riječi potkrjepljuje podatke dobivene slušnom analizom. Treba napomenuti da je akustička analiza napravljena i djelomice prikazana kod jednog ispitanika koji je najviše napredovao i jednog koji je najmanje napredovao. Kad je ton naglasaka u pitanju, rezultati su pokazali da ispitanici nisu imali poteškoća u izgovoru silaznoga tona u riječima s kratkouzlaznim (KS) naglaskom ni prije ni poslije podučavanja, osim što je kod nekih riječi uočena intonacija nabiranja pa se može doći do krivoga zaključka da se radi o kratkouzlaznome (KU), a ne o kratkosilaznome (KS) naglasku (vidi Sliku 24b). Kod riječi s dugosilaznim (DS) naglaskom također se može zaključiti da ispitanici nisu imali poteškoća u izgovoru silaznoga tona zanaglasnog vokala, iako se u velikom broju riječi ne može govoriti o točnom ostvaraju tona u naglašenom vokalu budući da nije ostvareno dugo trajanje pa stoga ni velik raspon tona. Zabilježen je tek jedan netočan ostvaraj pri kojemu je riječ s dugosilaznim (DS) naglaskom izgovorena s visokim tonom zanaglasnoga vokala. Kod riječi s uzlaznim naglascima rezultati su znatno lošiji u realizaciji naglasaka s uzlaznim tonovima nego u realizaciji naglasaka sa silaznim tonovima. Štoviše, većina je ispitanika u većini slučajeva ostvarivala *silazne* tonove tijekom govorenja hrvatskoga standardnog jezika neovisno o tome propisuje li standard uzlazne ili silazne naglaske.

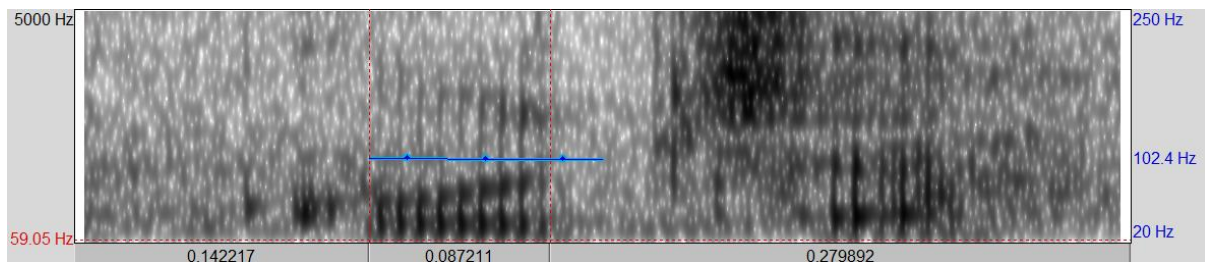
Kao dokaz napredovanja u izgovoru naglasaka prikazat će se izgovor jednoga ispitanika (ispitanik 13) koji je najviše napredovao. Radi se o ispitaniku koji je u početnom snimanju imao razliku trajanja dugih i kratkih naglasaka, ali nije ostvarivao uzlazni ton u zanaglasnome vokalu uzlaznih naglasaka. Kod njega je nakon poduke razlika u trajanju dugih i kratkih naglašenih vokala znatno povećana, tj. dugosilazne i dugouzlazne naglaske nakon poduke izgovara znatno duže, a uzlazne naglaske nakon poduke izgovara s visokim tonom u zanaglasnome vokalu (vidi Tablicu 13. i Slike od 10. do 31). Na slikama su prikazani spektrogrami testnih riječi (u frekvenzijskom rasponu od 0 do 5000 Hz) i tijekom tona u testnim riječima (od 20 do 250 Hz) kod ispitanika 13 prije i poslije poduke o naglascima. Ispitanik 13 je dječak koji je tijekom sedmoga razreda mutirao pa je ton poslije poduke za oko oktavu niži. Prikazani primjeri grupirani su po naglascima, od kratkosilaznog (KS) do kratkouzlaznog (KU). Ovi su spektrogrami ilustracija podataka

dobivenih slušnom analizom te se iz njih da jasno iščitati napredak poslije poduke o naglascima u trajanju dugih naglasaka i u tonu uzlaznih naglasaka.

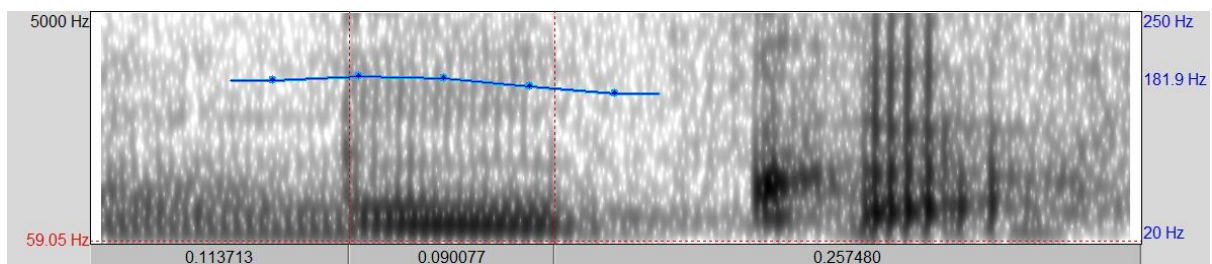
Spektrogrami na slikama 10a, 10b, 11a i 11b prikazuju kretanje tona naglašanih i nenaglašanih samoglasnika dvosložnih testnih riječi s kratkosilaznim naglaskom (KS) *kùca* i *bùka*. Rezultati su prikazani i u Tablici 13.

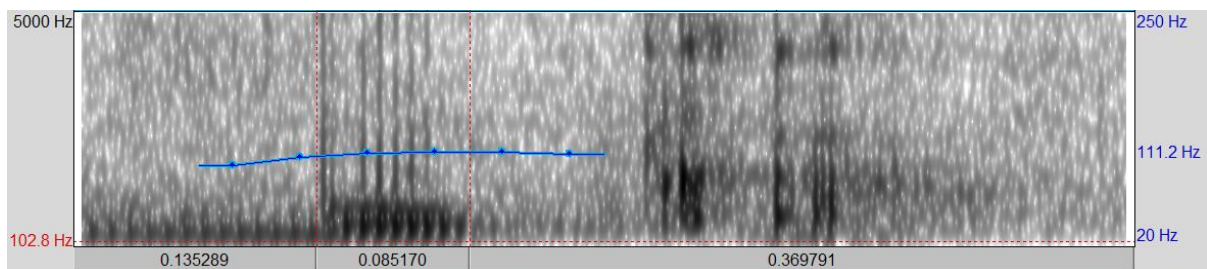
Slika 10a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ *kùca*

Slika 10b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ *kùca*

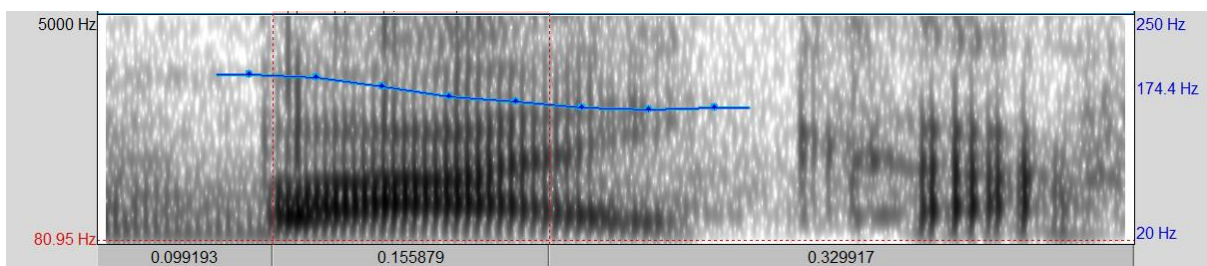
Slika 11a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ *bùka*

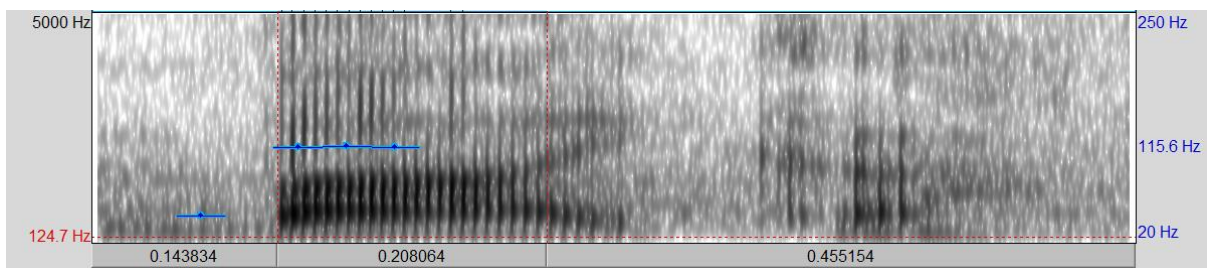
Slika 11b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ *buka*

Kod obiju testnih riječi naglašeni vokali traju prosječno jednako i prije i poslije poduke (u rasponu od 85 ms do 90 ms), a zanaglasni je volak nizak što potvrđuje da ispitanik nije imao poteškoća u izgovoru točnoga tona u riječima s kratkouzlaznim (KS) naglaskom ni prije ni poslije podučavanja.

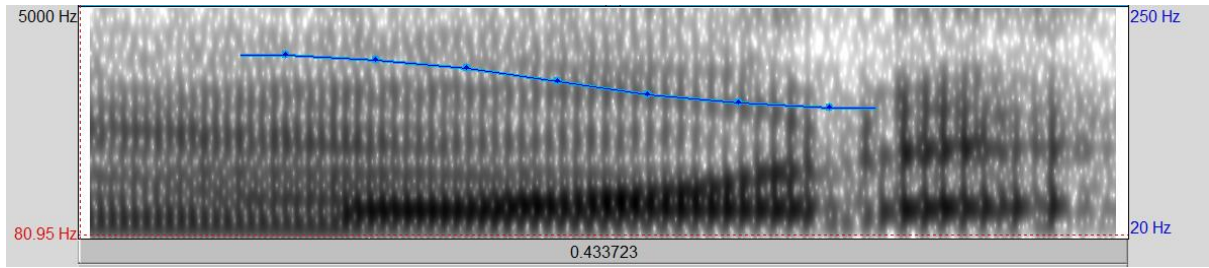
Spektrogrami na slikama 12a, 12b, 13a, 13b, 14a, 14b, 15a i 15b prikazuju kretanje tona naglašanih i nenaglašanih samoglasnika dvosložnih i trosložnih testnih riječi s dugosilaznim naglaskom (DS) *bâjka*, *môre*, *zâdruga* i *râdnica*. Rezultati su prikazani i u Tablici 14.

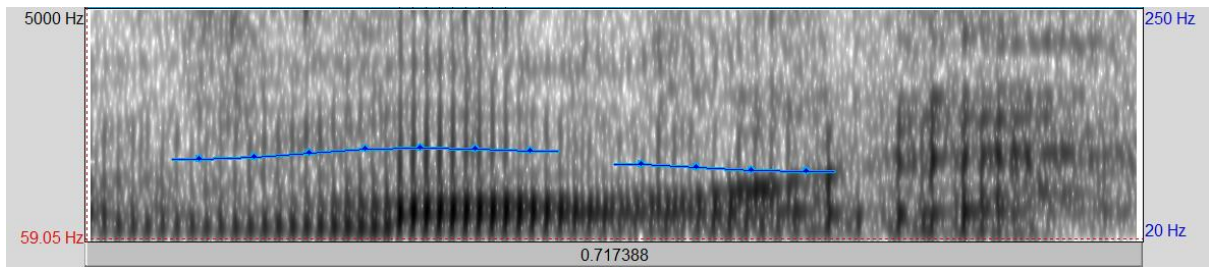
Slika 12a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ *bâjka*

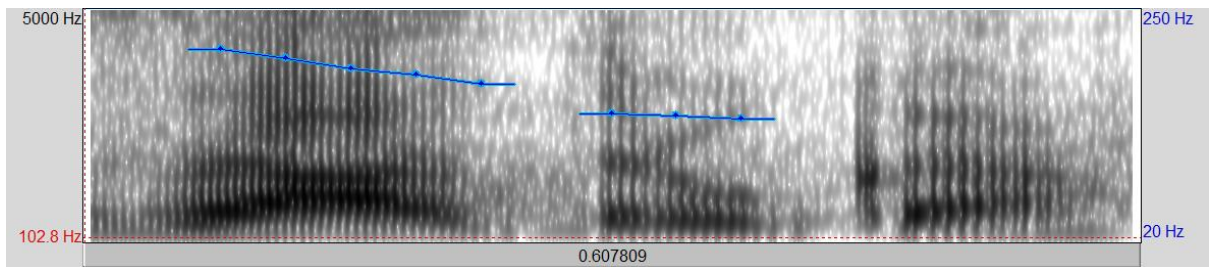
Slika 12b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ *bâjka*

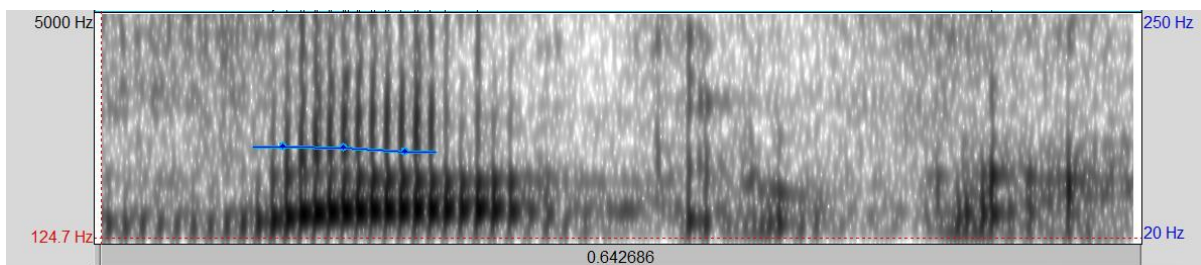
Slika 13a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ *môre*

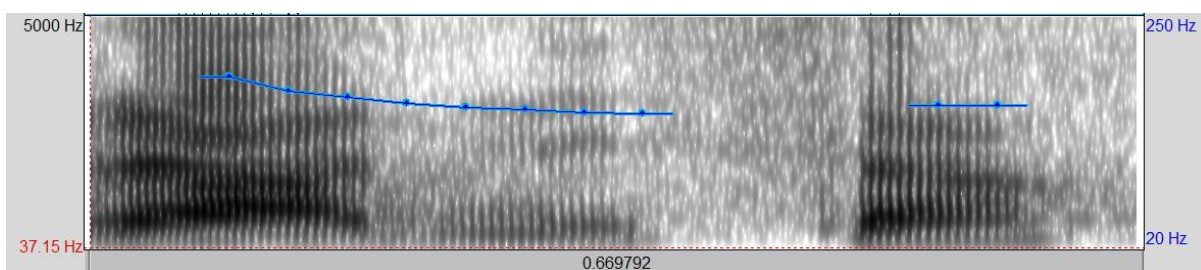
Slika 13b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ *môre*

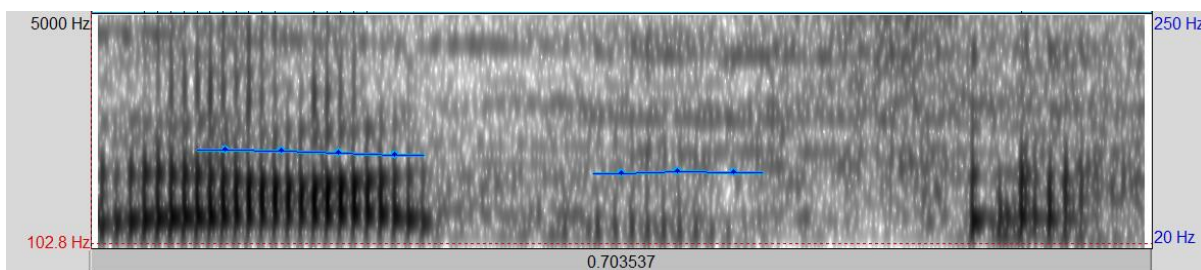
Slika 14a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ *zâdruga*

Slika 14b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ *zadruga*

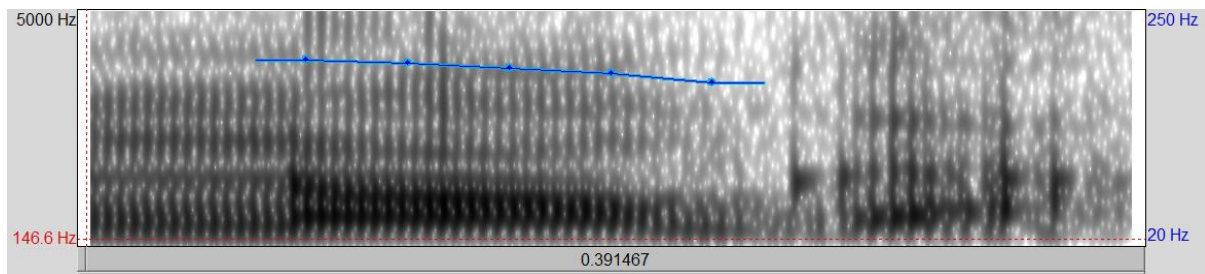
Slika 15a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ *radnica*

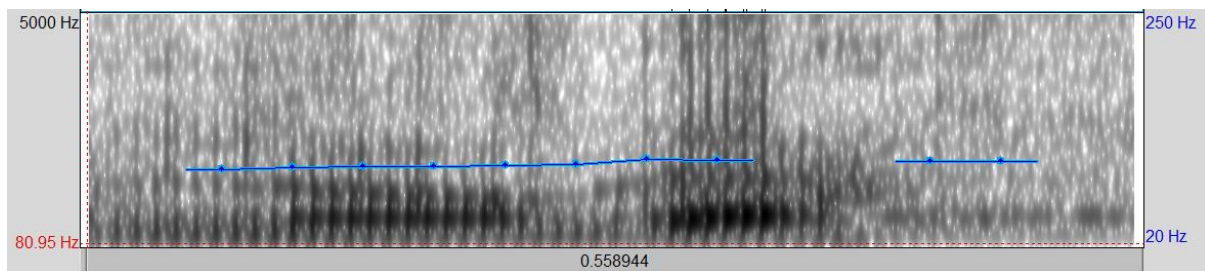
Slika 15b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ *radnica*

Kod prikazanih se testnih riječi s dugosilaznim naglaskom (DS) vidi da je prije poduke naglašeni slog trajao nešto kraće (u rasponu od 138 ms do 166 ms), a da se poslije poduke to trajanje produžilo (u rasponu od 166 ms do 265 ms). Isto tako, kod svih je testnih riječi ton zanaglasnoga vokala nizak. Navedena analiza potvrđuje kako ispitanik nije imao poteškoća u izgovoru silaznoga tona ali i kako je nakon poduke dugosilazni naglasak (DS) ostvaren blizu arhetipskom ostvarenju dugosilaznog kakav je opisan kod kompetentnih govornika, dakle ne samo kao silazan, već kao vrlo dug.

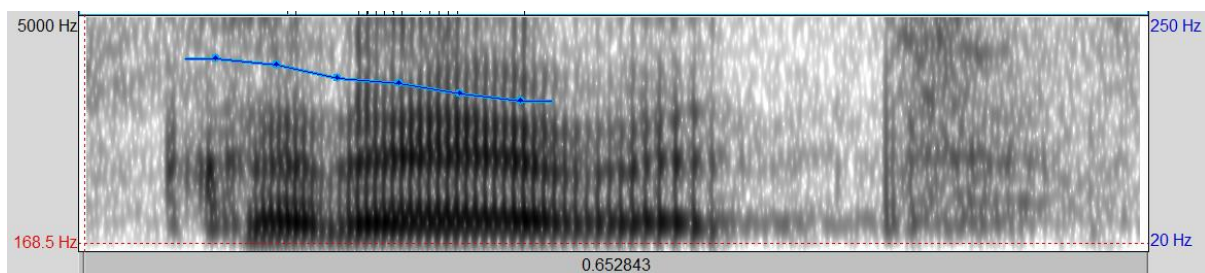
Spektrogrami na slikama 16a, 16b, 17a, 17b, 18a 18b, 19a i 19b prikazuju kretanje tona naglašanih i nenaglašanih samoglasnika dvosložnih i trosložnih testnih riječi s kratkouzlaznim naglaskom (KU) *nòga*, *krèvet*, *pàpuča* i *kòšara*. Rezultati su prikazani i u Tablici 13.

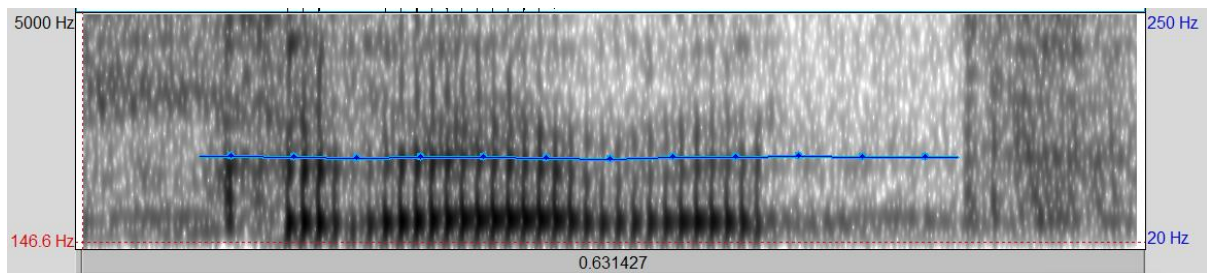
Slika 16a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ *nòga*

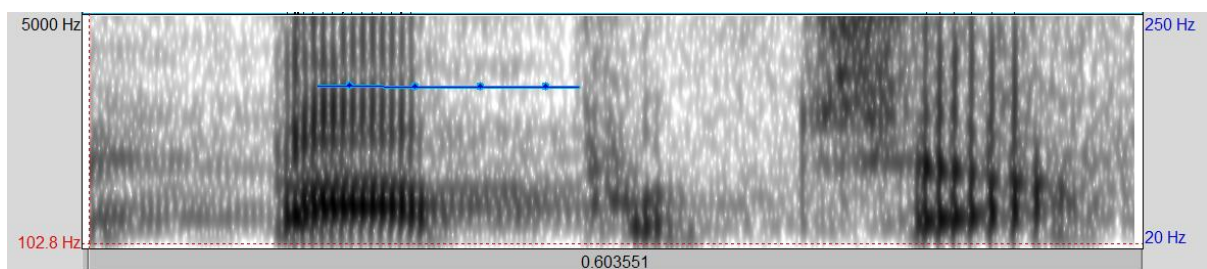
Slika 16b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ *nòga*

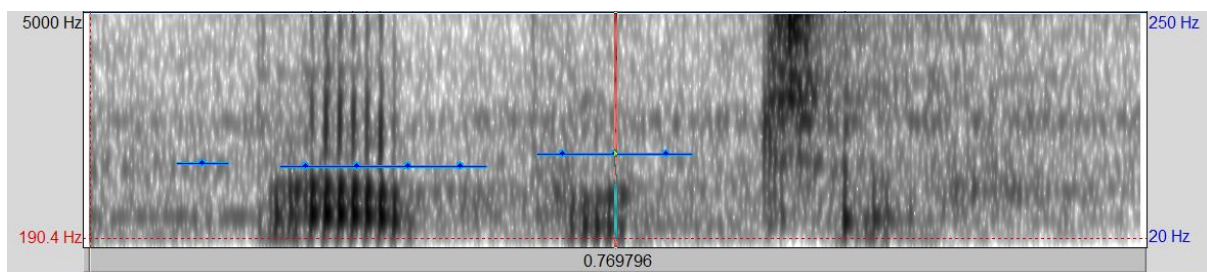
Slika 17a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ *krèvet*

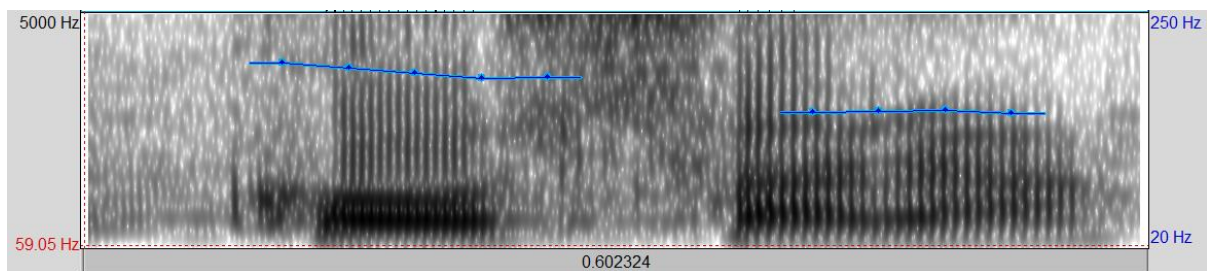
Slika 17b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ *krèvet*

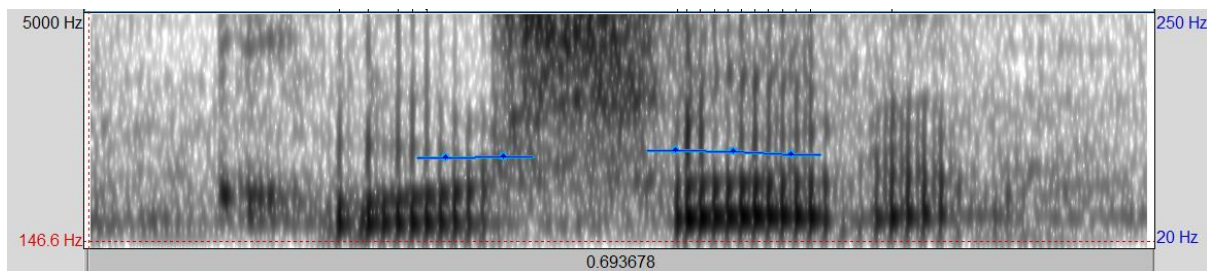
Slika 18a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ *pàpuča*

Slika 18b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ *pàpuča*

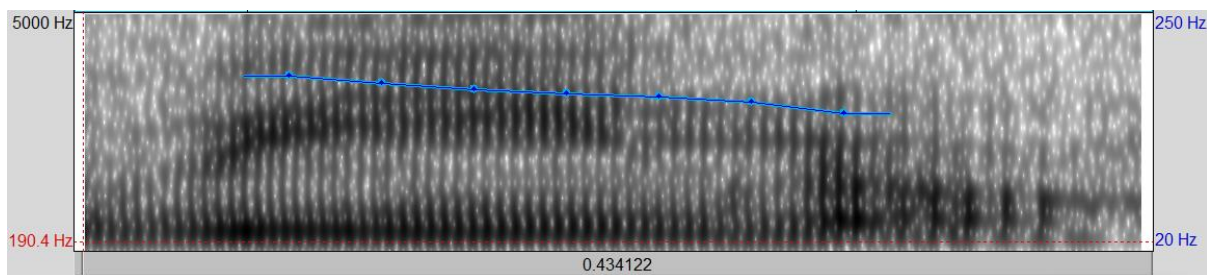
Slika 19a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ *kòšara*

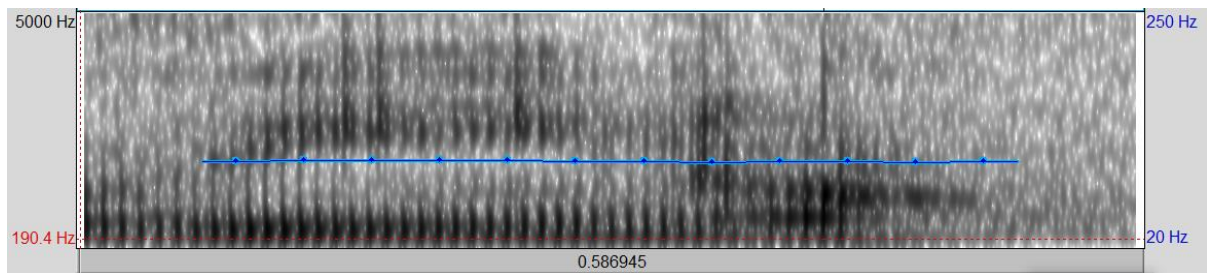
Slika 19b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ *košara*

Kod prikazanih se testnih riječi s kratkouzlaznim naglaskom (KU) vidi da je naglašeni slog trajao približno jednako prije poduke (u rasponu od 84 ms do 121 ms), i poslije poduke (u rasponu od 95 ms do 131 ms), iako je nakon poduke ipak nešto duži, što je akustička specifičnost uzlaznih naglasak u odnosu na silazne. Kad je kretanje tona u pitanju, razvidno je da je kod svih testnih riječi s kratkouzlaznim naglaskom (KU) zanaglasni slog prije poduke nizak, a poslije poduke visok čime se potvrđuje napredak u ostvarenju uzlaznoga tona nakon poduke o naglascima.

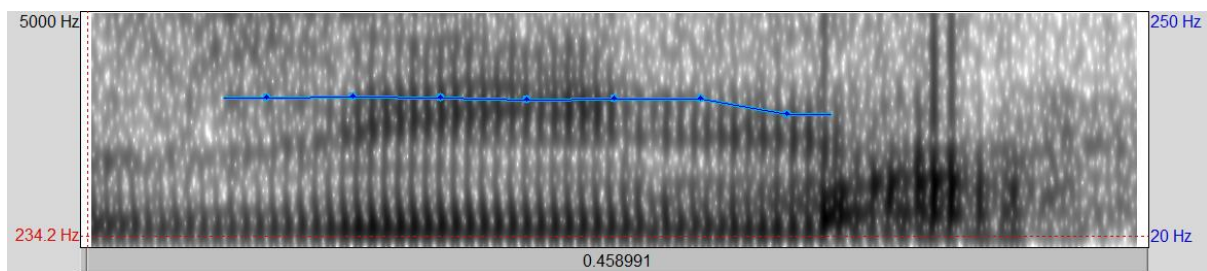
Spektrogrami na slikama 20a, 20b, 21a, 21b, 22a 22b, 23a i 23b prikazuju kretanje tona naglašanih i nenaglašanih samoglasnika dvosložnih i trosložnih testnih riječi s dugouzlaznim naglaskom (DU) *vino*, *zima*, *raditi* i *hvaliti*. Rezultati su prikazani i u Tablici 13.

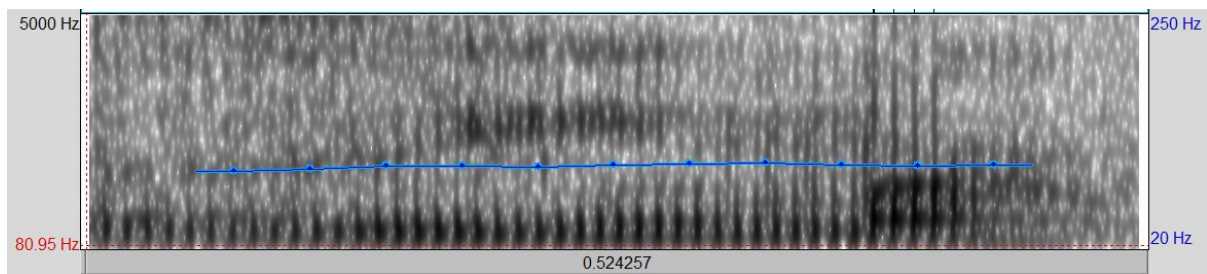
Slika 20a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ *vino*

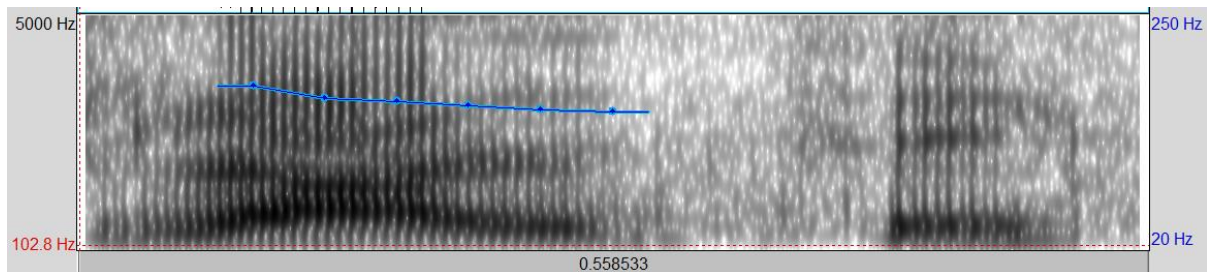
Slika 20b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ *vino*

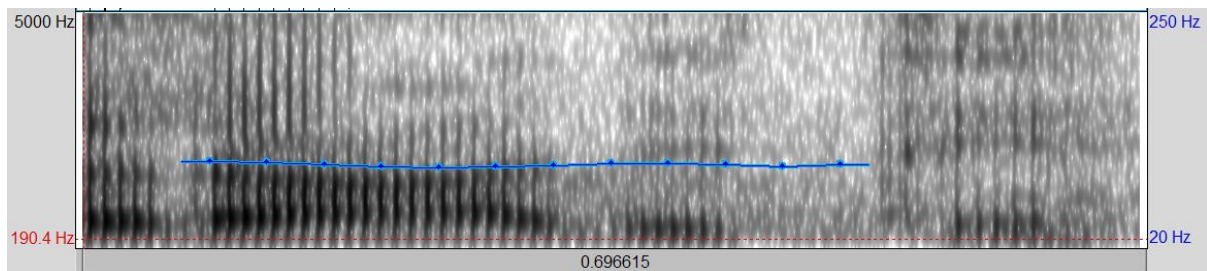
Slika 21a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ *zima*

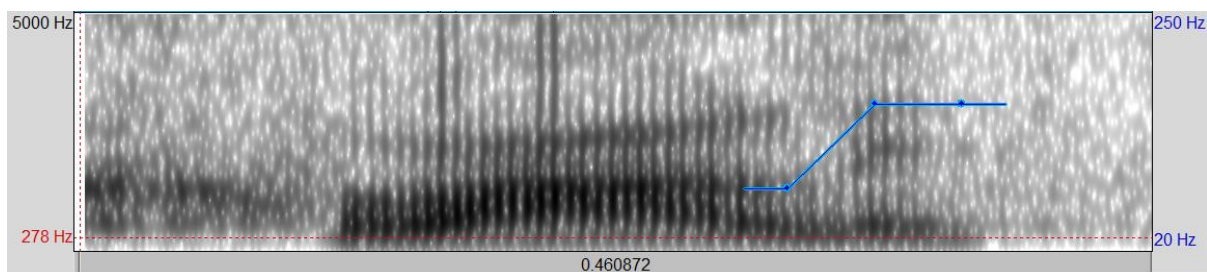
Slika 21b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ *zima*

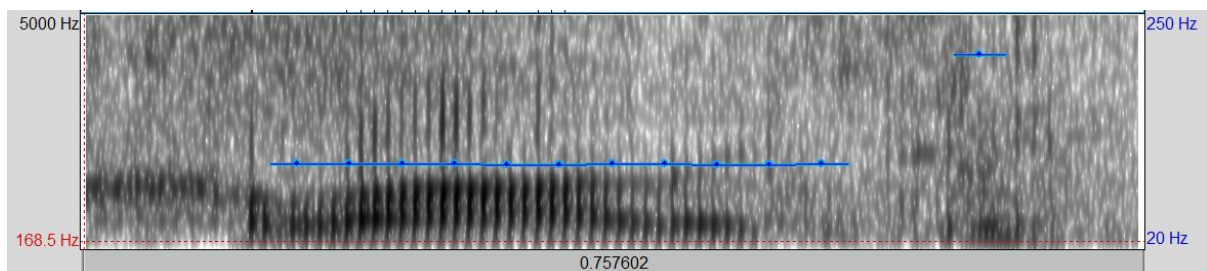
Slika 22a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ *raditi*

Slika 22b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ *ráditi*

Slika 23a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ *hváliti*

Slika 23b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ *hváliti*

Kod riječi s dugouzlaznim naglaskom (DU) rezultati pokazuju da je ispitanik prije poduke imao poteškoća i sa standardnim ostvarajem tona i s ostvarenjem dugoga trajanja naglašenoga vokala. Naime, spektrogrami tih testnih riječi pokazuju da je ispitanik 13 prije poduke imao djelomice skraćeno trajanje naglašenoga vokala (u rasponu od 122 ms do 155 ms) i da je zanaglasni slog bio nizak, osim kod testne riječi *hváliti* gdje je razvidan visok ton u zanaglasnome slogu. Nakon poduke vidi se napredak u dužini naglašenoga sloga. Ona je porasla i kreće se u rasponu od 173 ms do 265 ms, posebice u riječima *bâjka* i *môre* gdje je ispitanik ostvario trajanje vokala dugosilaznoga naglaska kako kompetentni govornici čija dužina izgovora vokala u dugosilaznome naglasku (DS) iznosi 234 ms (Pletikos, 2003). Posebnim se uspjehom kod ovoga ispitanika smatra ostvaraj visokoga zanaglasnoga sloga koji je ostvario kod svih testnih riječi s uzlaznim naglascima.

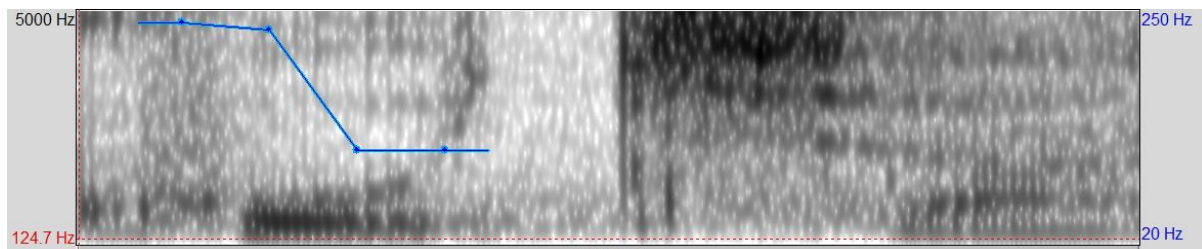
Tablica 13. Akustički podatci o trajanju naglašenoga vokala i tona u zanaglasnome vokalu u odnosu na naglašeni vokal kod ispitanika 13 prije i poslije poduke

Testna riječ		Prije poduke		Poslije poduke	
		Trajanje naglašenoga vokala u milisekundama (ms)	Ton u zanaglasnome vokalu nizak (N) / visok (V)	Trajanje naglašenoga vokala u milisekundama (ms)	Ton u zanaglasnome vokalu nizak (N) / visok (V)
KS	<i>kùća</i>	87	N	87	N
	<i>bùka</i>	90	N	85	N
DS	<i>bájka</i>	156	N	208	N
	<i>móre</i>	166	N	265	N
	<i>zâdruga</i>	158	N	166	N
	<i>râdnica</i>	138	N	186	N
KU	<i>nòga</i>	120	N	131	V
	<i>krèvet</i>	121	N	108	V
	<i>pàpuča</i>	84	N	95	V
	<i>kôšara</i>	92	N	106	V
DU	<i>vino</i>	146	N	173	V
	<i>zima</i>	152	N	184	V
	<i>râditi</i>	122	N	190	V
	<i>hvâliti</i>	122	V	185	V

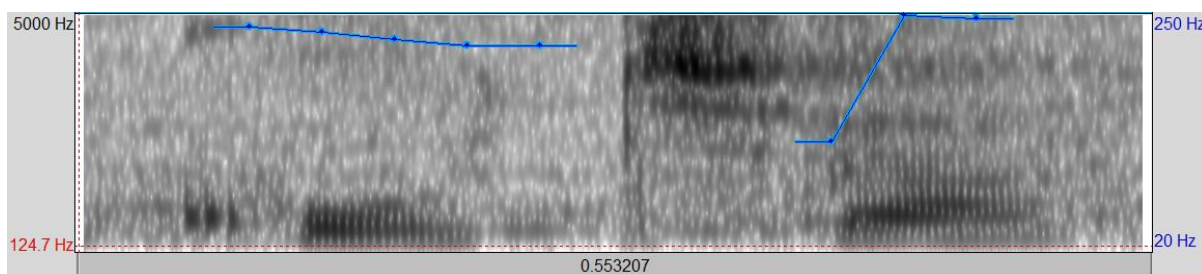
Kao dokaz nenapredovanja u izgovoru naglasaka prikazat će se izgovor jedne učenice (Ispitanik 1) koja nije napredovala u izgovoru naglasaka. Radi se o djevojčici koja u početnome snimanju nije imala značajnu razliku trajanja dugih i kratkih naglasaka te nije ostvarivala uzlazni ton u zanaglasnom vokalu uzlaznih naglasaka. Nakon poduke rezultati su slični (vidi Tablicu 14. i slike od 24. do 31). Na slikama su prikazani spektrogrami testnih riječi (od 0 do 5000 Hz) i tijekom tona u testnim riječima (od 20 do 250 Hz) kod ispitanika 1 prije i poslije poduke o naglasacima. Primjeri su grupirani po vrstama naglasaka, od kratkosilaznoga (KS) do kratkouzlaznoga (KU). Ovi su spektrogrami ilustracija podataka dobivenih slušnom analizom te se iz njih da jasno

iščitati kako kod ispitanika 1 nema napretka u trajanju dugih naglasaka i u tonu uzlaznih naglasaka poslije poduke o naglascima.

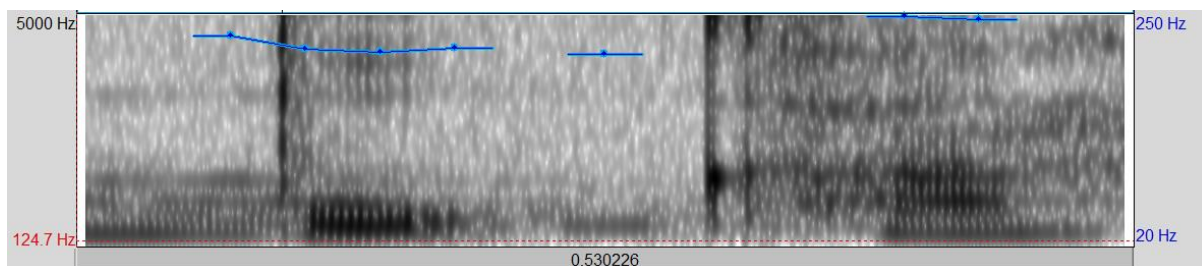
Spektrogrami na slikama 24a, 24b, 25a i 25b prikazuju kretanje tona naglašanih i nenaglašanih samoglasnika dvosložnih testnih riječi s kratkosilaznim naglaskom (KS) *kùca* i *bùka*. Rezultati su prikazani i u Tablici 14.

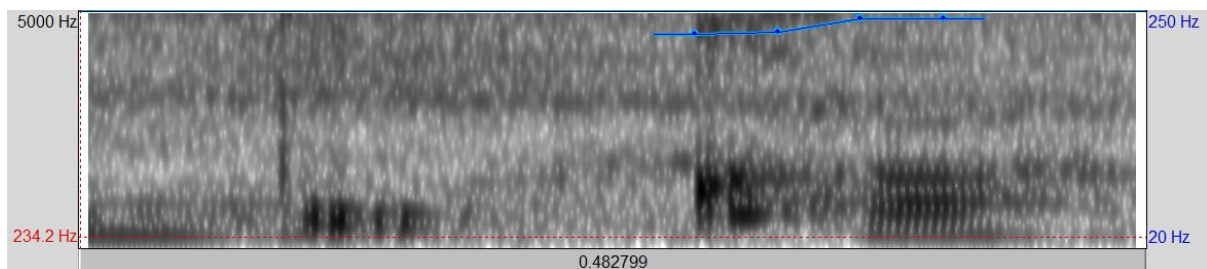
Slika 24a. Ispitanik 1 prije poduke: riječ *kùca*

Slika 24b. Ispitanik 1 poslije poduke: riječ *kùca*

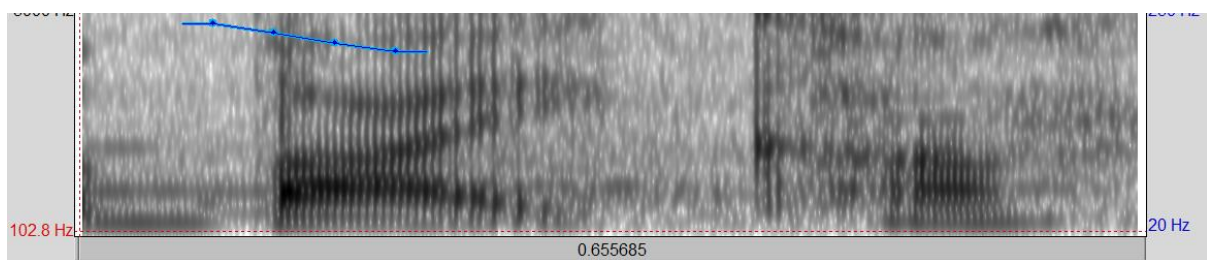
Slika 25a. Ispitanik 1 prije poduke: riječ *bùka*

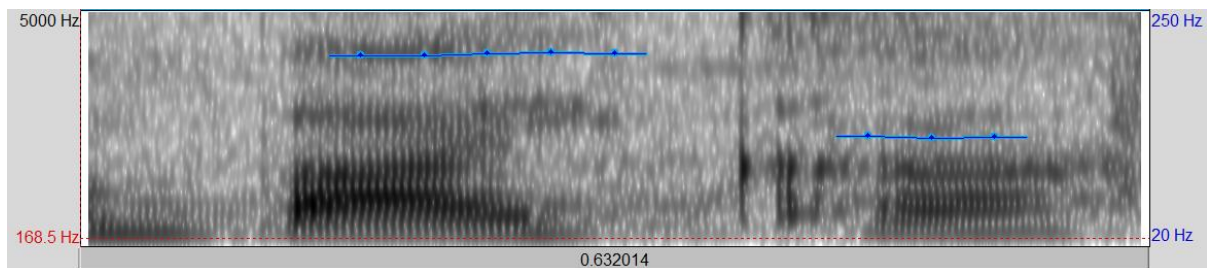
Slika 25b. Ispitanik 1 poslije poduke: riječ *buka*

Kod obiju testnih riječi naglašeni vokal traje prosječno jednako i prije i poslije poduke (u rasponu od 73 ms do 120 ms), a zanaglasni je volak nizak što potvrđuje da se radi o kratkosilaznome naglasku (KS). Spektrogrami pokazuju kako se kod nekih testnih riječi s kratkosilaznim naglascima (KS) vidi visoki zanaglasni ton i prije i poslije poduke o naglascima što ustvari ne pokazuje uzlaznost tona nego intonaciju nabiranja te se ne može tumačiti kao uzlazni naglasak (vidi Sliku 24b).

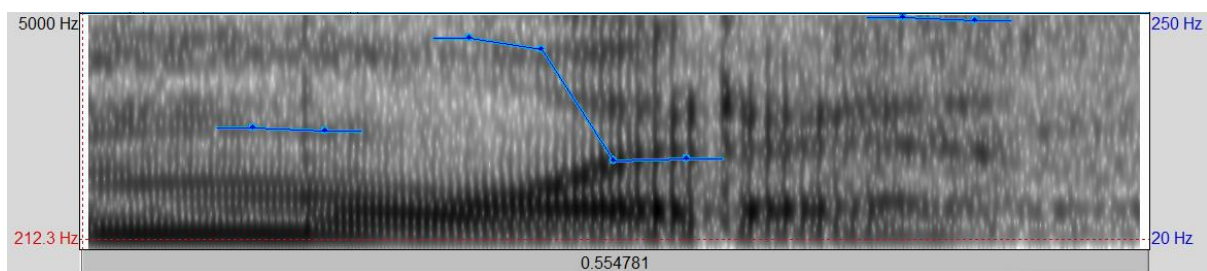
Spektrogrami na slikama 26a, 26b, 27a i 27b prikazuju kretanje tona naglašениh i nenaglašениh samoglasnika dvosložnih i trosložnih testnih riječi s dugosilaznim naglaskom (DS) *bājka* i *môre*. Rezultati su prikazani i u Tablici 14.

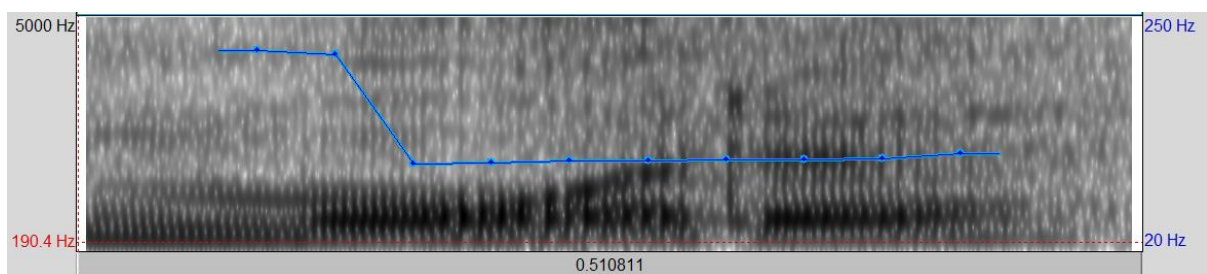
Slika 26a. Ispitanik 1 prije poduke: riječ *bājka*

Slika 26b. Ispitanik 1 poslije poduke: riječ *bājka*

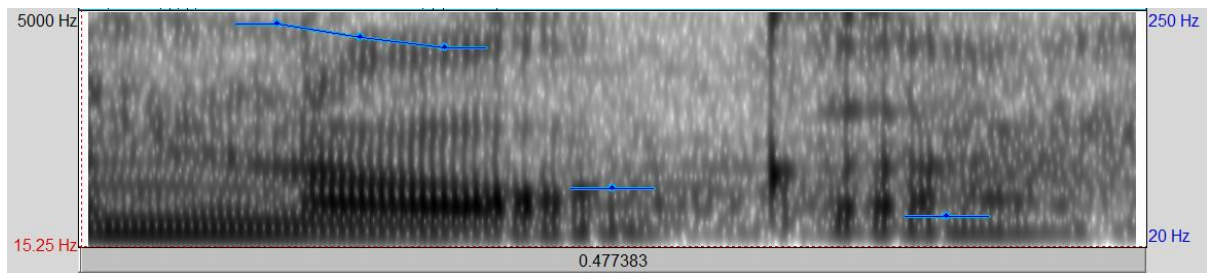
Slika 27a. Ispitanik 1 prije poduke: riječ *môre*

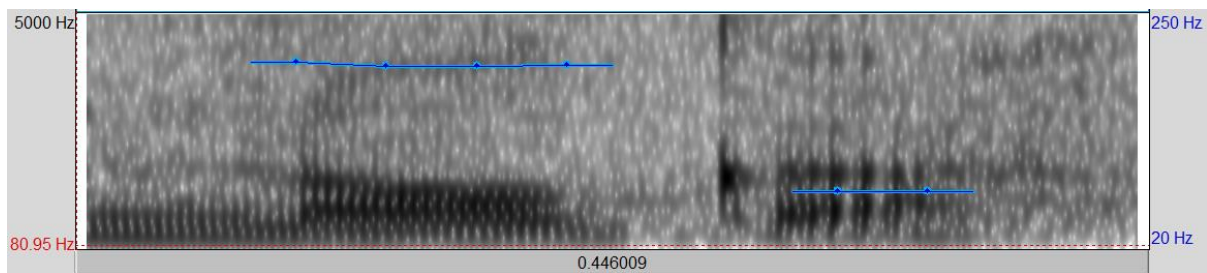
Slika 27b. Ispitanik 1 poslije poduke: riječ *môre*

Kod prikazanih se testnih riječi s dugosilaznim naglaskom (DS) vidi da je prije poduke naglašeni slog trajao približno jednako (u rasponu od 119 ms do 130 ms), kao i poslije poduke (u rasponu od 121 ms do 125 ms). Isto tako, kod svih je testnih riječi ton zanaglasnoga vokala nizak.

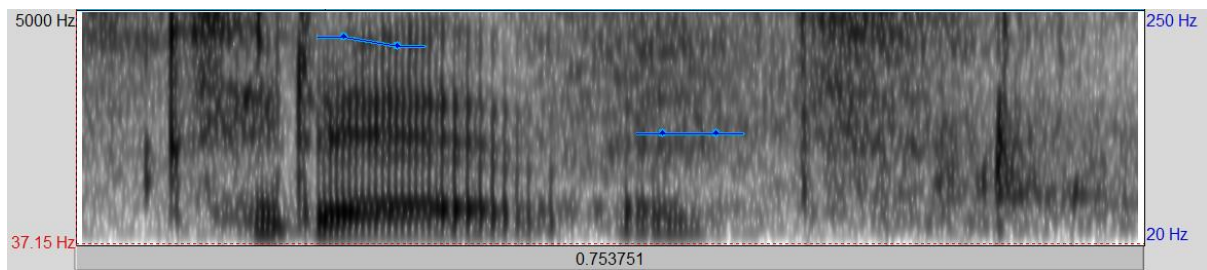
Spektrogrami na slikama 28a, 28b, 29a i 29b prikazuju kretanje tona naglašanih i nenaglašanih samoglasnika dvosložnih i trosložnih testnih riječi s kratkouzlaznim naglaskom (KU) *nòga* i *krèvet*. Rezultati su prikazani i u Tablici 14.

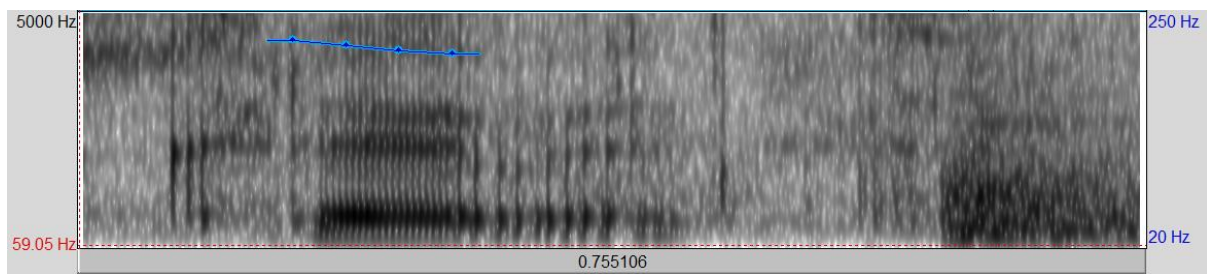
Slika 28a. Ispitanik 1 prije poduke: riječ *noga*

Slika 28b. Ispitanik 1 poslije poduke: riječ *noga*

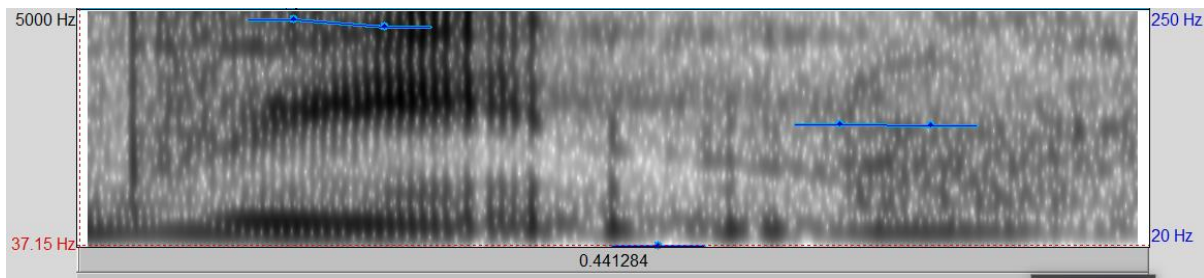
Slika 29a. Ispitanik 1 prije poduke: riječ *krèvet*

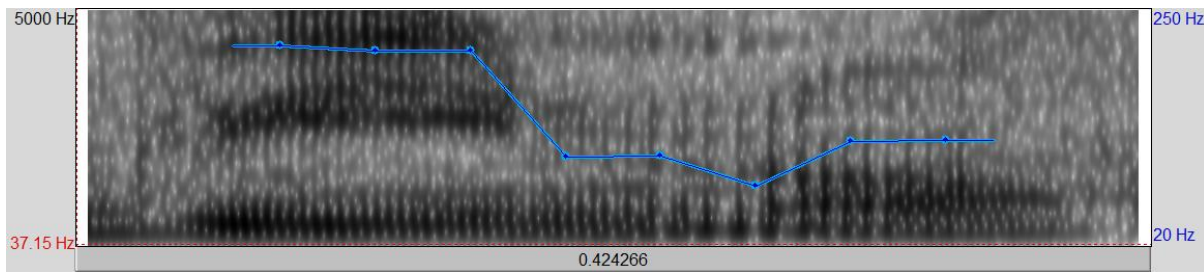
Slika 29b. Ispitanik 1 poslije poduke: riječ *krèvet*

Kod prikazanih se testnih riječi s kratkouzlaznim naglaskom (KU) vidi da je naglašeni slog prije poduke trajao od 95 ms do 103 ms, a poslije poduke u rasponu od 106 ms do 109 ms). Kad je kretanje tona u pitanju, razvidno je da je kod izdvojenih testnih riječi s kratkouzlaznim naglaskom (KU) zanaglasni slog i prije i poslije poduke nizak čime se potvrđuje da u navedenom slučaju nema napretka u ostvarenju uzlaznoga tona nakon poduke o naglascima.

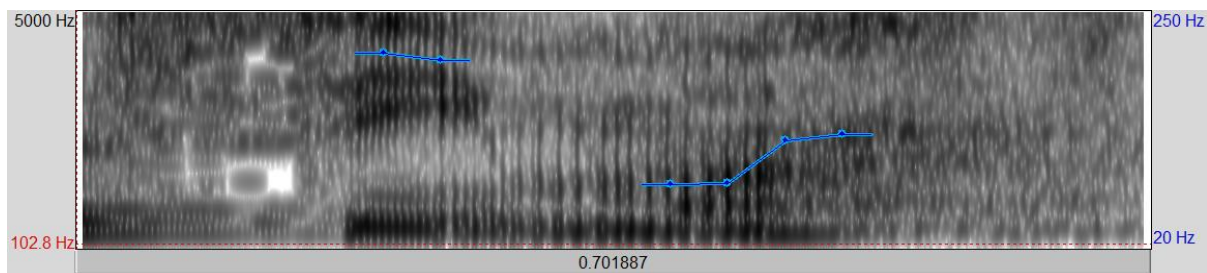
Spektrogrami na slikama 30a, 30b, 31a i 31b prikazuju kretanje tona naglašanih i nenaglašanih samoglasnika dvosložnih testnih riječi s dugouzlaznim naglaskom (DU) *vino* i *zima*. Rezultati su prikazani i u Tablici 14.

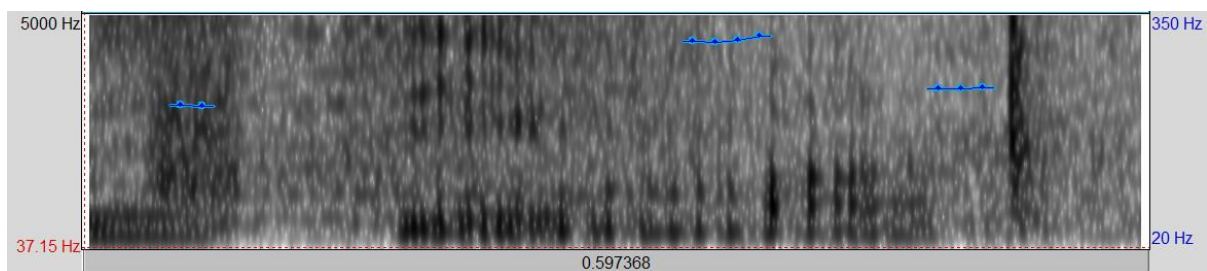
Slika 30a. Ispitanik 1 prije poduke: riječ *vino*

Slika 30b. Ispitanik 1 poslije poduke: riječ *vino*

Slika 31a. Ispitanik 1 prije poduke: riječ *zima*

Slika 31b. Ispitanik 1 poslije poduke: riječ *zima*

Kod riječi s dugouzlaznim naglaskom (DU) rezultati pokazuju da ispitanik ima poteškoća s ostvarajem tona i trajanja naglašenoga vokala. Naime, spektrogrami tih testnih riječi pokazuju da je ispitanik 1 prije poduke imao skraćeno trajanje naglašenoga vokala (u rasponu od 103 ms do 104 ms) i da je zanaglasni slog bio nizak. Nakon poduke bilježi se gotovo isto trajanje naglašenoga sloga (u rasponu od 107 ms do 109 ms). Također, iz navedenih se spektrograma jasno vidi da kod ispitanika 1 nema napretka ni u ostvaraju uzlaznoga tona. Naime, zanaglasni je slog u oba slučaja nizak nakon poduke o naglascima.

Akustička analiza prikazanih testnih riječi kod ispitanice 1 pokazuje da je u svim riječima naglašeni slog visokoga tona, a zanaglasni slog niskoga tona, osim kod izoliranih slučajeva intonacije nabiranja. To je obilježje kratkosilaznoga naglaska (KS) iz visinskoga sustava, ali i dinamičkoga naglasnoga sustava kojim govori veliki dio zagrebačkih govornika. Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić (2021: 189) daju usporednu akustičku analizu govornika dinamičkoga i visinskoga sustava u izgovoru riječi *metoda*, *budala*, *bajkama* i *jabuka*. Navode kako „se vokali koji se u visinskome sustavu ostvaruju kao dugi naglašeni, u udarnome se mogu ostvariti još duže, a da se oni koji su u visinskome kratki, ostvaruju još kraće te da se također pojavljuje i kraćenje dugih“ (2021: 188) što se pokazalo i u ovome istraživanju kod većine ispitanika.

Tablica 14. Akustički podatci o trajanju naglašenoga vokala i tona u zanaglasnome vokalu ispitnika 1 prije i poslije poduke

Testna riječ		Prije poduke		Poslije poduke	
		Trajanje naglašenoga vokala u milisekundama (ms)	Ton u zanaglasnome vokalu nizak (N) / visok (V)	Trajanje naglašenoga vokala u milisekundama (ms)	Ton u zanaglasnome vokalu nizak (N) / visok (V)
KS	<i>kùća</i>	102	N	99	V (intonacija nabranjanja)
	<i>bùka</i>	95	V (intonacija nabranjanja)	73	V (intonacija nabranjanja)
DS	<i>bâjka</i>	119	N	121	N
	<i>môre</i>	130	N	125	N
KU	<i>nòga</i>	90	N	106	N
	<i>krèvet</i>	103	N	109	N
DU	<i>víno</i>	103	N	107	N
	<i>zíma</i>	104	N	109	N

5. 7. Rasprava

Analiza točnosti u izgovoru tona pokazala je da učenici u nekim naglasnim kategorijama imaju jednake, a u nekima bolje naglasne kompetencije prije i poslije nastavnih aktivnosti. U riječima s kratkosilaznim (KS) naglaskom na početnome slogu ispitanici nisu imali poteškoća u izgovoru tona; silazni ton u kratkim slogovima točno je ostvaren u 100 % slučajeva i prije i poslije podučavanja. Riječi s dugosilaznim (DS) naglaskom na početnome slogu realizirane su sa 100 % točnosti prije poduke te s 99,3 % točnosti nakon poduke. Jedini nestandardni ostvaraj pripisujemo slučajnosti jer se radi o izoliranome slučaju, a ne o sustavnoj pojavi. Budući da razlika u točnosti prije i nakon poduke nije velika, zaključujemo da su riječi kratkosilaznim (KS) naglaskom i prije i nakon nastavnih aktivnosti ostvarivane standardno. Iako podatci kod riječi s dugosilaznim (DS) naglaskom pokazuju da se one i prije i poslije poduke izgovaraju silazno, ne može se govoriti o točnosti izgovora svih značajki dugosilaznoga naglasaka (DS) bez podatka o trajanju. Dakle, osnovnoškolski učenici u ovome istraživanju nisu imali poteškoća s ostvarenjem silaznoga tona niti u kratkim niti u dugim slogovima jer silaznim tonom vladaju i prije no što nastavne aktivnosti vezane uz naglaske započnu.

Kod riječi s uzlaznim tonovima početne su kompetencije znatno niže: prije nastavnih aktivnosti tek je u 1,5 % riječi percipirano točno ostvarenje uzlaznog tona u riječima s kratkouzlaznim naglaskom te u 1,5 % riječi s dugouzlaznim naglaskom. Dakle, osim što je broj točnih ostvaraja bio izrazito nizak, on nije varirao s obzirom na duljinu sloga; ispitanici su prije poduke jednako loše ostvarivali uzlazni ton kratkouzlaznoga (KU) naglasaka (pogrešno u 98,5 % slučajeva) kao i uzlazni ton dugouzlaznoga (DU) naglasaka (također pogrešno u 98,5 % slučajeva). Napredak je u oba slučaja uočen nakon nastavnih aktivnosti; kod riječi s kratkouzlaznim KU naglaskom taj napredak iznosi 10,3 % (s 1,5 % točnih ostvaraja na 11,8 % točnih ostvaraja), a kod riječi s dugouzlaznim (DU) naglaskom na početnome slogu 6,6 % (s 1,5 % na 8,1 %). Dakle, poduka je polučila bolje rezultate za uzlazne tonove u kratkim slogovima nego u dugim slogovima, iako je doprinos poduke sveukupno vrlo ograničen.

Navedeni rezultati potvrđuju petu hipotezu (H5) ovoga istraživanja koja kazuje da prije formalnoga podučavanja naglasaka učenici zagrebačke osnovne škole neće izgovarati standardne uzlazne naglaske. Naime, iako su ispitanici prije nastavnih aktivnosti pouzdano točno izgovarali silazne tonove, u istoj fazi istraživanja sustavno nisu izgovarali uzlazne tonove. To je bilo

očekivano kad se uzmu u obzir prethodna istraživanja koja pokazuju da govornici zagrebačkoga govornog područja ne realiziraju uzlazne naglaske (usp. Kapović, 2004; Škarić, 2007b; Pletikos, 2008). Ti se rezultati ujedno i podudaraju s onima u istraživanju Pletikos Olof, Vlašić Duić i Martinović (2016), gdje se pokazalo da ispitanici koji su položili ortoepske kolegije, stekavši time kompetencije o uporabi standardnih naglasaka, također bolje proizvode silazne naglaske (sa 65 % do 80 % točnosti) nego uzlazne (manje od 40 %). Uz to, rezultati sociofonetskih istraživanja Škarića i Lazića (2002) te Škarića i Varošane-Škarić (2003) pokazuju da je KU naglasak govornicima hrvatskoga jezika nepoželjniji. Rezultati također potvrđuju osmu hipotezu (H8), koja kazuje da će metode podučavanja naglasaka utjecati na uspješnost učenja standardnoga izgovora uzlaznih naglasaka. Naime, iako nastavne aktivnosti jesu pozitivno doprinijele učenju kratkouzlaznoga (KU) i dugouzlaznoga (DU) naglasaka, taj je učinak sveukupno bio manji od 10 % (kao što pokazuje Tablica 8). Potvrda pete (H5) i osme hipoteze (H8) u skladu je s Kapovićevom (2007) tvrdnjom da je neštokavcima teško svladati standardnu akcentuaciju i u školi i izvan nje, pogotovo ako u blizini nemaju štokavske govornike kao uzor. Svi su ispitanici, naime, pripadnici zagrebačkoga govornog područja na kojemu se govori kajkavskim narječjem. Kajkavsko narječje u svojoj prozodijskoj strukturi nema uzlazni ton, što potvrđuju i ispitanici u istraživanju. Tijekom ovoga istraživanja moglo se primijetiti da su se za vrijeme provođenja vježbi o uočavanju i izgovoru naglasaka ispitanici često izjašnjavali kako uopće ne čuju razliku između uzlaznoga i silaznoga tona, pa se stoga ta razlika nije javljala ni u izgovoru.

Kod izgovora dužine naglašenoga sloga analiza pokazuje različite rezultate. Ispitanici nisu imali poteškoća u ostvaranju kratkoga naglašenog sloga u riječima s kratkosilaznim (KS) i kratkouzlaznim (KU) naglaskom ni prije ni poslije podučavanja. Naime, sve su te riječi pročitane s kratkim naglaskom i nije zabilježen nijedan slučaj da su ispitanici kratki naglasak zamijenili dugim. No, kod riječi s dugim naglascima zabilježena je tendencija kraćenja prije poduke; i to kod riječi s dugouzlaznim (DU) naglaskom za 69,1 %, a s dugosilaznim (DS) za 42,7 %, dakle ispitanici su prije poduke manje kratili riječi s dugosilaznim (DS) naglaskom

Dio rezultata koji se tiče kratkih tonova nije primjenjiv na H9 jer su ispitanici i prije početka poduke optimalno realizirali standardne hrvatske kratke naglaske. Međutim, hipotezu potvrđuje dio rezultata koji se tiče dugih naglasaka; nastavne su aktivnosti pozitivno doprinijele učenju dugouzlaznoga i dugosilaznoga naglasaka, iako taj učinak nije bio optimalan (kao što

pokazuje Tablica 9). Potvrda šeste (H6) i devete hipoteze (H9) u skladu je s Kapovićevom (2007) tvrdnjom da je neštokavcima teško svladati standardnu akcentuaciju i u školi i izvan nje, pogotovo ako u blizini nemaju štokavske govornike kao uzor. Svi su ispitanici, naime, pripadnici zagrebačkoga govornog područja čiji je govor opisan kao onaj koji ima tendenciju kratiti duge naglaske. Ovo je istraživanje dokazalo da učenici u sedmome razredu, u dobi od 13 do 14 godina, lakše usvajaju pravila o dužini naglasaka nego o tonu što se dovodi u vezu s rezultatima istraživanja Mildner (1994) o prosječnoj dobi usvajanja razlike u trajanju silaznih naglasaka (KS i DS) od 10,5 godina i već djelomično urođenim znanjima. Osim toga, očito je da je dob od 13 do 14 godina kasna za početnu poduku o naglascima, a posebice o tonskome aspektu naglasaka.

Sveukupni rezultati opovrgavaju sedmu hipotezu (H7) koja kazuje da učenici zagrebačke osnovne škole neće izgovarati standardnu zanaglasnu dužinu prije formalnoga podučavanja naglasaka. Naime, oni su je ipak ostvarili u postotku od 26,6 %. Mali postotak realizacije zanaglasne dužine prije poduke ukazuje na jednu od osnovnih značajki zagrebačkoga govornog područja. Pletikos (2008) navodi kako su česte teme istraživanja o naglascima upravo one o zanaglasnoj dužini, Magner i Matejka (1971) među ostalim navode kako u većini gradova u bivšoj Jugoslaviji obuhvaćenih istraživanjem zanaglasna dužina više ne funkcionira kao perceptivno funkcionalno razlikovni jezični element. Prema istraživanjima Škarić i Lazić (2002) te Škarić i Varošaneć-Škarić (2003) ispitanici navode zanaglasnu dužinu kao manje poželjnu.

Rezultati istraživanja potvrđuju desetu hipotezu (H10) koja kazuje da će metode podučavanja naglasaka utjecati na uspješnost učenja standardnoga izgovaranja zanaglasne dužine. Kod izgovora zanaglasne dužine analiza pokazuje velike razlike s obzirom na vrstu riječi. Kod testnih se riječi *klàvīr* i *bùkēt* nakon poduke smanjio postotak naglašenoga prvoga sloga od kraja (s 9,9 % na 2,6 %). U svim se testnim riječima povećao postotak ostvarenosti zanaglasne dužine nakon poduke, i to za 26,6 % (s 26,6 % na 53,2 %). I toj bi se pojavi razlog trebalo potražiti u ranijoj dobi djetetova usvajanja jezika kao i u „uzornome“ govoru svih javnih govornika od kojih djeca uče i/ili bi trebala učiti. Zanaglasna je dužina, očito, zahtjevan element u usvajanju kompetencija o naglašavanju riječi. Pitanje je Je li dovoljno posvetiti joj jedan-dva nastavna sata tijekom osnovnoškolskoga obrazovanja.

Kod oponašanja mjesta, dužine i tona naglasaka za slušnim uzorom prije provedenih vježba za stjecanje naglasnih kompetencija analiza pokazuje međusobno različite rezultate. Ispitanici su u 100 % slučajeva točno ponovili mjesto naglasaka za govornim uzorom. Ti rezultati

potvrđuju jedanaestu hipotezu (H11) koja kazuje da će učenici zagrebačke osnovne škole uspješno oponašati govorni uzor s obzirom na mjesto naglasaka i ukazuje na to da je oponašanje mjesta naglasaka za dobrim govornim uzorom dobar put za učenje mjesta naglasaka. Rezultati oponašanja dužine za govornim uzorom pokazuju da su ispitanici svaki kratki naglasak dobro oponašali, ali su kratili svaki dugi naglasak, i to u rasponu od 3,0 % do 26,5 % što djelomično potvrđuje dvanaestu hipotezu (H12) koja kazuje da će učenici zagrebačke osnovne škole uspješno oponašati govorni uzor s obzirom na trajanje naglasaka. Kod oponašanja tona rezultati su slabiji. Rezultati oponašanja tona za govornim uzorom pokazuju da su riječi s kratkosilaznim (KS) naglaskom (npr. *bùka*, *žličica*) imitirane gotovo potpuno točno. U riječima s dugosilaznim (DS) naglaskom (npr. *môre*, *bâjka*) bilo je ponešto kolebanja, ali se točan izgovor i dalje javio u više od 80 % slučajeva. Rezultati su bili znatno lošiji kad je u pitanju uzlazni ton: greške su se javile u više od 50 % slučajeva kad se izvedba na svim riječima s uzlaznim naglascima uprosječi. Više se grešaka javilo pri kratkouzlaznim (KU) naglascima nego pri dugouzlaznim (DU) naglascima. Dakle, rezultati u znatnoj mjeri opovrgavaju trinaestu hipotezu (H13) ovoga istraživanja, koja kazuje da će učenici osnovne škole na području Zagreba uspješno oponašati govorni uzor s obzirom na ton naglasaka.

Svime navedenim može se konstatirati da zagrebačka djeca u sedmome razredu, u dobi od 13 do 14 godina, prije formalne poduke imaju velikih poteškoća s oponašanjem uzlaznoga tona standardnih naglasaka, nešto manje s oponašanjem dužine standardnih naglasaka, a nikakvih s oponašanjem mjesta standardnih naglasaka. Iako uspješnost oponašanja dužine naglasaka nije bila optimalna, ona potvrđuje rezultate istraživanja Mildner (1994) o prosječnoj dobi usvajanja razlike u trajanju silaznih naglasaka (kratkosilaznoga od dugosilaznoga) koja je niža od prosječne dobi ispitanika u ovome istraživanju i koja iznosi 10,5 godina. Oba istraživanja ukazuju na potrebu za ranijim početkom poduke o naglascima, posebice o dužini naglasaka. Isto tako, rezultati točnosti oponašanja mjesta naglasaka ukazuju na to da se sa stjecanjem kompetencija o mjestu naglasaka može krenuti u nižim razredima.

I na kraju, kod točnosti izgovora mjesta naglasaka analiza 12 testnih riječi pokazuje da su ispitanici točnije pročitali riječi u tekstu s označenim naglašenim slogovima (64,6 %), nego u tekstu bez označenih naglašenih slogova (s 52,8 %). Iako se moglo očekivati se da će ispitanici s jednako malom točnošću izgovoriti mjesto naglašenih slogova obaju tekstova s obzirom na to da još nisu stekli kompetencije o mjestu naglasaka, rezultati potvrđuju četrnaestu hipotezu (H14)

koja kazuje da će učenici zagrebačke osnovne škole točnije pročitati tekst s označenim mjestom naglasaka nego s neoznačenim. Ti su rezultati vrlo značajni jer ukazuju na važnost označavanja mjesta naglasaka i pokazuju da označeni naglašeni slogovi daju ispitanicima znak za „drugačije“ čitanje, pa su to i napravili i time postigli uspjeh i prije stjecanja kompetencija o mjestu naglasaka.

Pitanje koje se ovim istraživanjem otvara jest na koji bi način trebalo oblikovati podučavanje standardnih naglasaka u sklopu osnovnoškolskoga obrazovanja kako bi se uspjeh na tome području poboljšao. S jedne strane, ovo je istraživanje pokazalo da način na koji se hrvatska standardna prozodija trenutno podučava u osnovnim školama daje izrazito ograničene rezultate. S druge strane, istraživanje je pokazalo da učenici ipak uspijevaju naučiti naglaske koji nisu dio njihova materinskog idioma, dakle da učenje standardnih naglasaka ipak nije neostvariv cilj. Pokazalo se ujedno i da učenici ostvaruju mnogo bolje rezultate kada ponavljaju naglaske za govornim uzorom nego kada ih sami proizvode pri čitanju. Iz toga se zaključuje da bi nastavne aktivnosti koje se tiču standardne prozodije trebalo opsegom povećati te u njih uključiti više govornih vježbi u kojima učenici imaju prilike raditi s nastavnikom koji služi kao govorni uzor. Naime, kao što je već spomenuto, oponašanje je jedan od temeljnih fonetskih postupaka u stjecanju kompetencija za ostvarenje naglasaka, ali i svih drugih govornih vrednota (rečenične intonacije, ritma...). Rezultati oponašanja za govornim uzorom pokazuju kako su ispitanici dobri u oponašanju svih elemenata naglasaka; najbolji su u oponašanju mjestu naglasaka, a nešto lošiji u oponašanju trajanju dugih naglasaka i uzlaznih tonova. Upravo je spoj dobrog govornog uzora i vježbā oponašanja polučio pozitivan učinak u stjecanju kompetencija izgovora dugih naglasaka i uzlaznih tonova, kao i zanaglasne dužine što bi trebalo biti putokaz u nastavi podučavanja naglasaka. Kao i u prethodnome istraživanju i u ovome su se rabile još i vježbe zbornoga recitiranja, vježbe s logatomima te vježbe ispravljanja pogrešaka. Vježbe se mogu u nastavi integrirati i prije sedmoga razreda osnovne škole. Uz to, i osnovni i dodatni nastavni materijali pružaju brojne prilike da se u njih uključi poduka naglasaka, bilo izravno bilo neizravno. Još je Jambrečak (1869) ustvrdio da bi čitanke iz hrvatskoga jezika trebale imati označene naglaske, a slično su nedavno predložile i Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić (2019). Vježbe u kojima učenici ponavljaju naglaske na temelju govornoga uzora vrlo se lako mogu uklopiti i u digitalno okruženje, kojemu su djeca već od rane osnovnoškolske dobi veoma izložena. Na primjer, može se izraditi aplikacija, mrežna stranica ili digitalni udžbenik, koji bi sadržavali zvučne snimke standardnoga izgovora naglasaka i zadatke za njihovo ispravno uočavanje i izgovor.

Neki lošiji rezultati nakon podučavanja naglasaka mogu ukazivati na opću zbunjenost ispitanika kad su naglasna pravila u pitanju. Tomu bi se razlog mogao tražiti u utjecaju govora javnih (medijskih) govornika na utjecaj govora mlađe populacije. Pritom se nerijetko može čuti odstupanje od standardne naglasne norme. Uzrok se može potražiti i u još ranijemu djetinjstvu. Upravo Pavličević-Franić (2005) ističe kako djeca predškolske dobi brzo usvajaju jezik, lako i spontano. Pitanje je od koga ga usvajaju s obzirom na to koliko vremena provode pred ekranima. Ondje se nerijetko pronalaze odstupanja od norme s obzirom na ograničenje distribucije silaznih naglasaka. Martinović (2014: 48) naglašava kako „je danas riječ o analogijama, prelasku riječi iz tipa u ti te o nedovoljno usvojenome standardnom naglašivanju“, osim toga ističe Martinović (2021: 11) kako je udarni (dinamički) naglasni sustav prodro u javni hrvatski prostor i medijima se proširio na cijelo govorno područje hrvatskoga jezika, zajedno s visinskim (tonsko-dinamičkim) naglasnim sustavom koegzistira, učvršćuje se, isprepleće se s njim i dobiva prestiž.“ I Kapović ističe da zagrebački naglasak danas u hrvatskome jeziku ima paralelni prestiž uz standardni naglasak (Kapović, 2010b). Ne treba se, stoga, čuditi da se kod osnovnoškolskih učenika i nakon podučavanju naglascima dogodi veći “nered“ nego je bio.

Rezultati pokazuju da su ispitanici nakon provedenih vježbā u većemu postotku izgovarali uzlazni ton, manje su kratili duge naglaske, bolje su realizirali zanaglasnu dužinu i točnije izgovarali mjesto naglasaka na označenome tekstu. Isto tako, pokazali su dobre kompetencije u imitaciji mjesta naglasaka za dobrim govornim uzorom, a nešto lošiji u imitaciji tona i trajanja. Kao i Istraživanje I, i Istraživanje II pokazalo je da djeca usvajaju slušne slike prema govornome izvoru i iste uspješno produciraju iako se tijekom obaju istraživanja moglo primijetiti da su se za vrijeme provođenja vježbi o uočavanju i realizaciji naglasaka ispitanici često izjašnjavali kako uopće ne čuju razliku između kratkouzlaznoga i kratkosilaznoga naglasaka, posljedično nisu mogli ni izgovoriti tu razliku. Škarić (2007b) navodi Zagreb kao područje sinteze svih triju hrvatska narječja i opisuje taj govor kao tronaglasni s gubljenjem zanaglasnih dužina, pojavljivanjem silaznih naglasaka u svim slogovima u riječi kao i s kratkim izgovorom slogotvornoga *r* dok ga drugi autori (Kapović, 2004; Pletikos, 2008) opisuju kao dinamički govorni sustav ili dvonaglasni. Vukušić, Zoričić i Grasselli-Vukušić (2007) naglašavaju kako prozodija ima razvijenu otpornost na utjecaj izvana te da se naglasci uče uglavnom slušanjem živa govora u svojoj sredini. Otpornost na utjecaj izvana dokazuje i istraživanje Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić (2021: 333) o tome koliko uzorni govornici, a među njih

spadaju učitelji hrvatskoga jezika, televizijski/radijski govornici, glumci i sveučilišni profesori/jezikoslovci, govore visinskim naglasnim sustavom te koliko pogrešaka rade u odnosu na naglasnu normu pokazuju da primjerice kod učitelja hrvatskoga jezika sustavno nije zabilježena nijedna od značajki visokoga naglasnog varijeteta, da jezikoslovci pretežno govore niskim varijetetom dok se kod glumaca isprepliću visinski i udarni sustav te oni u konačnici govore neutralnim. U vezi s tim postavlja se pitanje mogu li govornici dinamičkoga govornog sustava (kao već usvojenoga u ranijoj dobi) uočiti i proizvesti prozodijska obilježja četveronaglasnoga sustava time više ako taj četveronaglasni sustav ne realiziraju ni njihovi govorni uzori.

Također, ostaje otvoreno pitanje bi li ispitanici pokazali bolje rezultate u uočavanju i izgovoru uzlaznih naglasaka, ostvaraja dugih naglasaka kao i točnoga mjesta naglasaka da se s njima počelo sustavno raditi na tome od nižih razreda osnovne škole. S druge strane, posebno osmišljene vježbe za stjecanje kompetencija o naglascima i sustavan rad pokazuju da se u sedmome razredu može naučiti ono „teško naučljivo“. To je nešto što otvara put novim istraživanjima.

5. 8. ZAKLJUČAK

Tema je ovoga istraživanja utjecaj osnovnoškolskih metoda podučavanja naglasaka na uočavanje i izgovor tona i trajanja standardnoga hrvatskog naglasaka u riječima te zanaglasne dužine, na kompetenciju imitacije mjesta, tona i trajanja naglasaka prema govornome uzoru i uspješnost ostvarenja točnoga mjesta naglasaka u čitanju označenoga teksta kod jedne generacije učenika sedmoga razreda osnovne škole u Zagrebu. Glavni je istraživački cilj bio ustanoviti koliko uobičajene nastavne aktivnosti koje se tiču podučavanja naglasaka zaista vode do poboljšanja učeničkih kompetencija na tome području. Na temelju uvida u malobrojna prethodna istraživanja na tu temu pretpostavilo se da prije formalnoga podučavanja naglasaka učenici osnovne škole na području Zagreba neće uspješno izgovarati standardni ton, relativno će uspješno izgovarati naglasnu dužinu i zanaglasnu dužinu, uspješno će oponašati govorni uzor s obzirom na mjesto, trajanje i ton naglasaka, da će točnije pročitati naglasno označeni tekst nego neoznačeni te da će metode podučavanja naglasaka imati vrlo ograničen utjecaj na uspješnost učenja standardnoga naglašavanja riječi s obzirom na ton i trajanje naglašenoga sloga te zanaglasne dužine,

U provjeravanju napretka u stjecanju prozodijskih kompetencija rabljena je metoda snimanja prije i poslije provođenja vježbi za naglaske, nakon čega su podatci slušno i akustički analizirani. Istraživanje je pokazalo da ispitanici prije nastavnih aktivnosti točno izgovaraju silazne tonove kao kratke naglašene slogove, ali u istoj fazi istraživanja sustavno ne izgovaraju uzlazne tonove, dužinu dugih naglašenih slogova te zanaglasnu dužinu.

Iako nastavne aktivnosti jesu pozitivno doprinijele stjecanju naglasnih kompetencija, učinak je u učenju kratkouzlaznih i dugouzlaznih naglasaka ukupno bio 8,4 %. Kod izgovora dugih naglašenih slogova i zanaglasne dužine zabilježen je veći napredak. Učinak je u učenju ostvarenja dužine naglašenoga sloga bio 15,6 %, a zanaglasne dužine 26,6 %.

Na kraju, ovo istraživanje sugerira da postoji i potreba i mogućnost za poboljšanjem postojećih osnovnoškolskih metoda za podučavanje standardne hrvatske prozodije. Osmišljanje pristupačnih interaktivnih vježbi koje učenicima omogućavaju imitaciju govornoga uzora te ranije započinjanje učenja standardne prozodije dva su bitna načina na koje se to poboljšanje može ostvariti.

Glavno je ograničenje ovoga istraživanja njegova isključiva usredotočenost na područje Zagreba. S obzirom na to da su istraživanja koja proučavaju utjecaj osnovnoškolskih metoda na učenje standardne hrvatske prozodije izrazito podzastupljena, a da ishodi učenja uvelike ovise o učenikovu materinskome idiomu, buduća bi istraživanja trebala obuhvatiti što raznolikiji spektar učenika diljem cijele Hrvatske.

6. ZAKLJUČNA RIJEČ

Standardizacija hrvatskoga jezika prošla je dug put. Postavljanjem novoštokavske osnovice za njegov razvoj utrt je put i četveronaglasnome sustavu. To je otvorilo brojne probleme koji se nisu riješili ni do danas. Jedan je od njih teško usvojiv četveronaglasni sustav za govornike koji u svojem organskom idiomu nemaju visinski sustav naglasaka. Čini se da za njih nije bilo razumijevanja na početku standardizacije. Znakovit je bio govor Jambrečaka u Hrvatskome saboru koji je još 1869. tvrdio da će se četveronaglasni sustav najbolje usvojiti ako se na riječima budu sustavno bilježili naglasci. Pitanje je kakva bi bila današnja standardna naglasna slika govornika hrvatskoga jezika kao materinskoga da se postupalo po tome prijedlogu. S druge strane, je li trebalo uzeti u obzir raznolikost prozodijskih sustava hrvatskih govora i s toga stajališta pristupiti usvajanju četveronaglasnoga sustava? U skladu s time, bi li dobro rješenje bio književnojezični pokušaj čakavsko-kajkavsko-štokavske stilizacije hrvatskoga jezika u kojem su sudjelovali književnici i leksikografi ozaljskoga književnojezičnoga kruga (Ham, 2006)?

Vukušić naglašava kako naglasak potječe iz unutarnjeg bića jezika (Vukušić, Zoričić i Grasselli-Vukušić, 2007) i on je uvijek određen iz *mòćī* koje ga nadilaze i njime upravljaju kao jedinicom u širem opsegu izvrsnosti. To pokazuju i hrvatski govornici koji želeći učiti standard prilaze standardu iz svojih lokalnih nestandardnih govora u kojima je prozodija riječi drugačija po vrsti, raspodjeli i načinu ostvarenja. Tako, oni znatno destabiliziraju prozodiju norme (Škarić, 1991). To što oni čine, posve je prirodno i čine to na nesvjesnoj razini, no ipak čine. Vukušić, Zoričić i Grasselli-Vukušić (2007) navode kako nema niti će ikad u priopćavanju biti posve ustaljene, a kamoli idealne naglasne norme. Ustaljeno je uglavnom samo ono što je sustavno, a od leksičkoga ono što je veće čestote. Prevelik je broj leksičkih jedinica da bi im se posve ustalio naglasak, a k tomu razvoj donosi nova naglasna ponašanja koja kao inačice supostoje sa starijima dok ih ne istisnu u stilsku priču (Vukušić, Zoričić i Grasselli-Vukušić, 2007).

U ovome se radu tomu problemu ne pristupa tako da se analizira zašto je došlo do takva stanja u standardnoj prozodiji. Važno je percipirati stanje standardne prozodije te pokušati dati smjernice za promjenu. Danas, na početku 21. stoljeća, očito je da četveronaglasni prozodijski standardni sustav nije usvojen kod neštokavskih govornika. Istraživanja provedena među učenicima viših razreda osnovne škole to pokazuju. Nije nevažno progovoriti i o

(ne)motiviranosti učenja standarda s obzirom na ograničenost njegove primjene. No, ovdje se pretpostavlja da je sustavu važno očuvati standard, a s njime i prozodijski standard, ma kako teško savladiv on bio. Ako tomu nije tako, onda je ova rasprava bespredmetna. Težak naglašava kako „ne valja odvajati sadržajne komponente od formalnih, niti prenaplašavati vrijednost jednih na račun drugih, - jer i sitna pukotina uništava vrijednost čaše, a neznatna blatna mrlja nagriza ljepotu čiste plohe...“ (Težak, 1990: 10). Problem podučavanja naglasaka je i slaba zainteresiranost profesora za podučavanje naglasaka (Glušac, 2016). Istraživanja o tome koliko uzorni govornici, a njima pripadaju među njih spadaju učitelji i nastavnici hrvatskoga jezika, televizijski/radijski govornici, glumci i sveučilišni profesori/jezikoslovci, govore visinskim naglasnim varijetetom te koliko pogrešaka rade u odnosu na naglasnu normu pokazuju da primjerice kod učitelja hrvatskoga jezika sustavno nije zabilježena nijedna od značajki visokoga naglasnog varijeteta, da jezikoslovci pretežno govore niskim varijetetom, a dok se kod glumaca se isprepliću visinski i udarni sustav te oni u konačnici govore neutralnim varijetetom (Martinović, Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2021).

Ovaj rad daje sliku nastanka i razvoja hrvatskoga standardnoga sustava naglašavanja u sklopu hrvatskoga standardnog jezika od starijih oblika školstva (prvi školski zakon 1874.) do danas (*Kurikulum za nastavni predmet Hrvatski jezik 2019.*). Tako, opisan je put od supostojanja hrvatskih narječja preko početka nastajanja hrvatskoga standardnoga jezika do stvaranja suvremenoga hrvatskoga standardnog jezika. S obzirom na temu rada, posebna je pažnja posvećena naglasnome dijelu jezika. Uvidom u prve nastavne planove iz 1874. do *Kurikul(um)a* iz 2019. opisana su naglasna odgojno-obrazovna postignuća / odgojno-obrazovni ishodi. Iz njih je razvidno da se u začetcima školstva velika pažnja posvećivala „liepu i okretnu“ čitanju i točnom naglašavanju riječi, i to u svim razredima obrazovanja. U *Kurikul(um)u* iz 2019. u nižim se razredima osnovne škole rijetko spominju naglasni odgojno-obrazovni ishodi, tek u 7. razredu osnovne škole. Nakon proučavanja udžbeničkih kompleta za hrvatski jezik od 2006. do 2019./2020., uvida u malobrojna dosadašnja istraživanja o podučavanju naglasaka u osnovnoj školi i nakon nje, te nakon dvaju provedenih istraživanja s učenicima sedmoga/osmoga razreda osnovne škole, ovaj rad donosi prijedloge u metodama rada na usvajanju standardnoga mjesta naglasaka.

Rezultati provedenih istraživanja pokazuju napredak u svim naglasnim kompetencijama. Rezultati prvog istraživanja provedenog 2013./2014. pokazuju napredak eksperimentalne

skupine (N = 53) u točnosti mjesta naglasaka za 22,7 % dok je kontrolna skupina s kojom se nisu provodile naglasne vježbe (N = 29) pokazala čak i lošije rezultate u završnome snimanju (za 3,2 %). Rezultati drugoga istraživanja provedenog 2016./2017. i 2017./2018. (N = 34) pokazuju da su nastavne aktivnosti doprinijele napretku u učenju izgovora točnoga uzlaznog tona (za 8,4 %), u učenju trajanja dugih naglasaka (za 15,6 %) te u ostvaraju zanaglasne dužine (napredak za 26,6 %). Rezultati istraživanja otvaraju mogućnost uklapanja nove prakse u “stari” sustav podučavanja.

Poseban doprinos ovoga rada može se opisati na nekoliko razina:

1. Provedena istraživanja prva su istraživanja o utjecanju metoda podučavanja naglasaka na stjecanje naglasnih kompetencija na osnovnoškolskoj razini. Samim time ukazuju na važnost daljnjega opisivanja naglasne slike učenika u osnovnoj školi (i niže), na potrebu uvođenja podučavanja naglasaka u niže razrede osnovne škole ili ranije, kao i na potrebu za daljnjim istraživanjima, a sve s ciljem očuvanja standardnoga naglasnoga sustava, a time i hrvatskoga jezika na široj razini.
2. U istraživanjima su opisane metode rada koje je osmislila autorica rada nakon dugogodišnje prakse u osnovnoj školi. To su: metoda oponašanja govornoga uzora, metoda zbornoga recitiranja, metoda crtanja/pjevanja, metoda učenja naglasaka uz logatome, metoda pljeskanja/poskakivanja i metoda ispravljanja pogrešaka. Rezultati dokazuju uspješnost provođenjem tih metoda u različitim vježbama sa zagrebačkim učenicima sedmoga/osmoga razreda na stjecanje naglasnih kompetencija.
3. Osim posebno osmišljenih metoda podučavanja naglasaka, važnu je ulogu imao i redosljed podučavanja. Autorica je rada deduktivnom metodom uvela učenike u naglasni sustav hrvatskoga jezika, od naglasnih cjelina do pojedinoga naglasaka i njegovih svojstava kao i pravila o naglašavanju.
4. Nakon uvida u građu udžbeničkih kompleta, uočeni su brojni propusti kod oblikovanja zadataka u radnim bilježnicama (manje u udžbenicima). Autorica rada upozorila je na svaki propust i iznijela svoj prijedlog rješenja. Sve to sugerira ozbiljniju reviziju navedenih kompleta kako bi zadatci imali onu svrhu za koju su i osmišljeni.
5. Poseban doprinos odnosi se na prijedlog označavanja naglasaka na svim tekstovima u udžbenicima i čitankama tijekom školovanja. Rezultati pilot-istraživanja pokazuju da ispitanici i bez stečenih naglasnih kompetencija točnije čitaju tekst s označenim naglascima

nego tekst bez označenih naglasaka. Autorica rada smatra da bi se time doprinijelo kvalitetnom i trajnom stjecanju naglasnih kompetencija, odnosno učenju standardnoga naglasnog sustava.

6. S obzirom na to da su rezultati u uspješnosti učenja uzlaznoga tona naglasaka niži u odnosu na uspješnost učenja mjesta i trajanja naglasaka, autorica smatra da se s učenjem uzlaznoga tona treba početi u nižim razredima osnovne škole, možda čak i od vrtićke dobi uz primjerene igre.

Alerić (2006) navodi kako bi se sa svrhom boljega savladavanja standarda, a time i naglasnoga standarda, više pozornosti trebalo posvetiti izradi tzv. normativnih uzoraka koji bi uz opisana odstupanja od standardnojezične norme bili vrlo korisni u podučavanju standarda. Jedna od važnih tema koju ovaj rad ne obrađuje, a zasigurno bi trebala biti uzeta u obzir pri revidiranju *Kurikul(um)a*, jest najprimjerenija dob za uspješno podučavanje naglasnih vještina.

Bez obzira na to koliko nam je važno učenje standarda, svaki bi učitelj Hrvatskoga jezika stalno trebao govoriti učenicima o važnosti i vrijednosti svakoga hrvatskog dijalektnog govora kao i o svrsi i težnji njihova očuvanja. Isto tako, ne bi se smjela davati prednost i važnost štokavskim govornicima. Naprotiv, svi se učenici trebaju osjećati ravnopravno i jednako vrijedno govoreći svojim organskim idiomima. Uvijek treba ponavljati kako je standardni jezik morao uzeti neki temelj da bi se dalje mogao razvijati. Taj je temelj bila štokavska osnovica, a standard se dalje razvijao u svome smjeru. Isto tako, stalno treba naglašavati da su i štokavsko i kajkavsko i čakavsko narječje u istome odnosu prema hrvatskome standardnom jeziku. Nikako se ne bi smjela dogoditi situacija da govornici štokavskih područja pomisle kako oni govore “najčišći“ hrvatski jezik. Supostojanje organskih idioma i standardnoga jezika bogatstvo je, a ne opterećenje. Standard treba učiti pa tako i naglasni sustav kao dio njega, a ako mu pristupimo kao bogatstvu, bit će ga lakše naučiti. Provedenim se istraživanjima i opisanim metodama i prijedlozima u ovome radu htjelo dati doprinos lakšemu ovladavanju standardnim naglasnim sustavom. Iako se jezik kao živa materija mijenja, na nama je da napravimo sve kako bismo postojeći standard očuvali i prenijeli ga novim naraštajima. No, ponekad se čini da smo od njega odustali i da je on prepušten sebi; jer kako inače objasniti “nered“ koji ga je snašao.

7. POPIS LITERATURE

1. Alerić, Marko. 2006. Imanentna gramatika u ovladavanju standardnojezičnom morfologijom. *Lahor* 2: 190–206.
2. Anderson, L. W., Krathwohl, D. R. (2001). *A taxonomy for learning, teaching and assessing – a revision of Bloom’s taxonomy of educational objectives*. Longman, New York.
3. Anić, Vladimir. 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Novi liber. Zagreb.
4. Ashby, Patricia. 2011. *Understanding Phonetics*. Hodder Education. London.
5. Babić, Stjepan. 2005. Hrvati Srbima uzeli ili čak ukrali književni jezik. *Jezik* 52(3): 112–113.
6. Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Moguš, Milan; Pavešić, Slavko; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko. 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. HAZU-Globus. Zagreb.
7. Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko. 2007. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.
8. Bakran, Juraj. 1996. *Zvučna slika hrvatskoga govora*. Ibis grafika. Zagreb.
9. Banković-Mandić, Ivančica. 2016. Hrvatski kao drugi i strani jezik iz sveučilišne perspektive. *Croatica* 40(60): 121–138.
10. Barić, Eugenija, Hudeček, Lana; Koharović, Nebojša; Lončarić, Mijo; Lukenda, Marko; Mamić, Mile; Mihaljević, Milica; Šarić, Ljiljana; Švačko, Vanja; Vukojević, Luka; Zečević, Vesna; Žagar, Mateo. 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Pergamena. Školske novine. Zagreb.
11. Barić, Eugenija; Lončarić, Mijo; Malić, Dragica; Pavešić, Slavko; Peti, Mirko; Zečević, Vesna; Znika, Marija. 2005. *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga, Zagreb.
12. Bašić, Iva; Grković, Daša. 2017. Naglašavanje posuđenica iz španjolskoga jezika u hrvatskim rječnicima. *Govor* 34(1): 71–89.
13. Batinić, Štefka. 2021. Hrvatski u nastavnim planovima i programima. U: Ćavar, Ana; Plejić Poje, Lahorka. *Predmet: Hrvatski*, str. 21–26. FF press. Zagreb.

14. Batinić, Štefka. 2021a. Zbirka propisa i službenih publikacija u odgoju i obrazovanju Hrvatskoga... *Anali za povijest odgoja* 19: 113–118.
15. Bežen, Ante. 2008. *Metodika, znanost o poučavanju nastavnog predmeta*. Profil. Zagreb.
16. Bičanić, Ante; Frančić, Anđela; Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica. 2013. *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika*. Croatica. Zagreb.
17. Bičanić, Ante; Lisac, Josip; Pranjković, Ivo; Samardžija, Marko. 2015. *Povijest hrvatskoga jezika, 4. knjiga: 19. stoljeće*. Croatica. Zagreb.
18. Birtić, Matea; Blagus Bartolec, Goranka; Hudeček, Lana; Jojić, Ljiljana; Kovačević, Barbara; Lewis, Kristian; Matas Ivanković, Ivana; Mihaljević, Milica; Miloš, Irena; Ramadanović, Ermina; Vidović, Domagoj. 2012. *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Školska knjiga. Zagreb.
19. Bloom, Samuel Benjamin; Bartram B., Masia. 1964. *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals*. Handbook II: Affective Domain. D. McKay Co. New York.
20. Brozović, Dalibor. 1978. Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti. U: Flaker, Aleksandar. *Hrvatska književnost u europskom kontekstu*, str. 9–83. Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – SNL.
21. Dabo-Denegri, Ljuba. 2007. *Hrvatsko-francuski jezični dodiri*. NZ Globus. Zagreb.
22. Deanović, Mirko; Jernej, Josip. 1994. *Hrvatsko-talijanski rječnik*. Školska knjiga. Zagreb.
23. Delaš, Helena. 2002. *Silazni naglasci na nepočestim slogovima riječi*. Magistarski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
24. Delaš, Helena. 2003. Naglasak na proklitici. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 29: 21–31.
25. Delaš, Helena. 2013. *Hrvatska preskriptivna akcentologija*. Pergamena. Zagreb.
26. Filipović, Rudolf. 1986. *Teorija jezika u kontaktu*. Školska knjiga. Zagreb.
27. Filipović, Rudolf; Menac, Antica. 2001. Akcentuacija anglizama u hrvatskom jeziku. *Drugi hrvatski slavistički kongres – Zbornik radova* 1: 381–383.
28. Glušac, Maja. 2016. Hrvatska prozodija u nastavi. *Croatia et Slavica Iandertina* 12(2): 513–528.

29. Guberina, Petar. 2010. Govor i čovjek, Verbotonalni sistem. Artresor naklada. Zagreb.
30. Gusak, Bilić; Alerić, Marko; Vlašić Duić, Jelena. 2018. Naglasak u osnovnoškolskoj nastavi. *Croatian Journal of Education*. 20(2): 209 – 235.
31. Ham, Sanda. 2006. *Povijest hrvatskih gramatika*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.
32. Hraste, Mate. 1964. O potrebi prenošenja akcenta na prijedlog. *Jezik* XI(5): 141–143.
33. Hrvatska enciklopedija. 2018. *Metodika*.
(<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=40439>; preuzeto 10. kolovoza 2020.)
34. Hrvatska enciklopedija. 2018. *Zvuk*.
(<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=67594>; preuzeto 10. kolovoza 2020.)
35. Ivas, Ivan. 2003. Strana imena u hrvatskome standardnom izgovoru. *Suvremena lingvistika* 55/56 (1-2): 1–35.
36. Ivić, Pavle; Lehiste Ilse. 1986. Word and sentence prosody in Serbocroatian. *Current studies in linguistics series 13*. Cambridge, MA: MIT Press.
37. Jambrečak, Dragan. 1869. Čitanke se imaju bilježiti naglasci. *Napredak (časopis za učitelje, odgojitelje i sve prijatelje mladeži)* 14(10).
38. Jelavić, Filip. 2018. Što metodika jest? *Život i škola* 64(2): 213–219.
39. Jelaska, Zrinka. 2004. *Fonološki opis hrvatskoga jezika: glasovi, oblici, naglasci*. Hrvatska sveučilišna zaklada. Zagreb.
40. Jelaska, Zrinka. 2005. *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
41. Jonke, Ljudevit. 1956. Akcentuacija na našoj Radio-stanici. *Jezik* IV(5): 129–133.
42. Josipović Smojver, Višnja. 2017. *Suvremene fonološke teorije*. Ibis grafika, Zagreb.
43. Kapitanović, Vicko. 1994. Franjevci među hrvatskim narodom i njihovo prosvjetiteljsko djelovanje. *Zbornik radova Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskoga školstva*. 49–67.
44. Kapović, Mate. 2004. Jezični utjecaj velikih gradova. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 30: 97–105.
45. Kapović, Mate. 2005. Nove duljine u hrvatskom jeziku (nakon općeslavenskoga razdoblja). *Filologija* 44: 51–62. (dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/9908> 20. 9. 2012.)
46. Kapović, Mate. 2006. Najnovije jezične promjene u zagrebačkom govoru. *Kolo* 4: 55–69.
47. Kapović, Mate. 2007. Hrvatski standard – evolucija ili revolucija? Problem hrvatskoga pravopisa i pravogovora. *Jezikoslovlje* 8(1): 61–76. Osijek.

48. Kapović, Mate. 2010a. O tobožnjoj neutralizaciji kratkih naglasaka u hrvatskom. *Croatica et Slavica Iadertina* 6(6): 47–54.
49. Kapović, Mate. 2010b. *Čiji je jezik?*. Algoritam. Zagreb.
50. Katičić, Radoslav. 2004. Hrvatski jezični standard. *Jezik* 51(2): 49–60.
51. Kekez, Stipe. 2009. Govor Janjevaca doseljenih u Zagreb migracijama devedesetih godina 20. stoljeća. *Hrvatski dijalektološki zbornik*. 15: 211–224.
52. Kišiček, Gabrijela. 2016. *Forenzično profiliranje i prepoznavanje govornika prema gradskim varijetetima*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
53. Klaić, Bratoljub. 1954. Iz bilježnice kazališnog lektora. *Jezik* III(1): 1–6.
54. Klaić, Bratoljub. 1978. *Rječnik stranih riječi*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb.
55. Korade, Mijo. 1994. Isusovačko prosvjetiteljsko djelovanje u Hrvatskoj. *Zbornik radova Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskoga školstva*. 73–84.
56. Kravar, Miroslav. 1989. Jezično-politički aspekti naše akcenatske problematike. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*. 28(18): 35–43.
57. Kujundžić, Nedjeljko. 1994. Prinos benediktinaca hrvatskoj kulturi i školstvu. *Zbornik radova Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskoga školstva*. 30–35.
58. Kuzmanović Buljubašić, Vesna; Ana Petrović (2014). Metodičko oblikovanje nastave iz perspektive učitelja i nastavnika. *Život i škola* 60/31: 77–89. Zagreb.
59. Lisac, Josip. 1996. *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*. Matica hrvatska. Zagreb.
60. Lisac, Josip. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb.
61. Magner, Thomas. 1966. *Zagreb Kajkavian Dialect*. The Pennsylvania State University Press. University Park and London.
62. Magner, Thomas; Matejka, Ladislav. 1971. *Word accent in Modern Serbo-Croatian*. The Pennsylvania State University Press. University Park and London.
63. Mandić, David. 2007. Naglasak. *Fluminensia* 19(1): 77–94.
64. Martinović, Blaženka. 2008. *Naglasna kolebanja imenica u hrvatskome standardnom jeziku*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
65. Martinović, Blaženka. 2014. *Na putu do naglasne norme – oprimjereno imenicama*. Hrvatska sveučilišna naklada – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli. Zagreb.

66. Martinović, Blaženka. 2017. Kodifikacija hrvatske naglasne norme (ili kako naši priručnici govore). *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 43(1): 95–106.
67. Martinović, Blaženka. 2021. Hrvatska naglasna norma na početku 21. st. U: Martinović, Blaženka; Pletikos Olof, Elenmari; Vlašić Duić, Jelena. *Naglasak na naglasku*. 11–31. Filozofski fakultet u Puli. Pula.
68. Martinović, Blaženka. 2021a. Govorna riječ. U: Martinović, Blaženka; Pletikos Olof, Elenmari; Vlašić Duić, Jelena. *Naglasak na naglasku*. 45–61. Filozofski fakultet u Puli. Pula.
69. Martinović, Blaženka; Pletikos Olof, Elenmari; Vlašić Duić, Jelena. 2019. Kiša, sunce, trava, rosa - o učenju i poučavanju naglasaka hrvatskoga jezika. *Ususret dijalogu - zbornik posvećen Mirajni Benjak*: 146–165.
70. Martinović, Blaženka; Pletikos Olof, Elenmari; Vlašić Duić, Jelena. 2021. *Naglasak na naglasku*. Filozofski fakultet u Puli. Pula.
71. Matasović, Ranko. 2008. *Poredbeno povijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Matica hrvatska. Zagreb.
72. Matešić, Mihaela. 2013. Odras jezične uporabe u normativnim priručnicima hrvatskoga jezika. *Javni jezik kao poligon jezičnih eksperimenata*. Srednja Europa. Zagreb. 39–51.
73. Matešić, Mihaela. 2018. *Pravogovor i pravopis. Izazovi suvremene hrvatske standardologije*. Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet. Rijeka. (<http://izdavastvo.ffri.hr/wp-content/uploads/2019/09/Matesic-Mihaela-Pravogovor-i-pravopis.-Izazovi-suvremene-hrvatske-standardologije-Rijeka-2018.pdf>; preuzeto 1. rujna 2022.)
74. Mićanović, Krešimir. 2006. *Hrvatski s naglaskom. Standard i jezični varijeteti*. Disput. Zagreb.
75. Milas, Mate. 2014. Prenošenje silaznoga naglaska na prednaglasnicu (Je li ispravno Radim u škōli. ili Radim u škōli.?). *Jezik* 61(4-5): 131–139.
76. Mildner, Vesna. 1994. Perceptual acquisition of the long-short distinction in the falling accents of standard Croatian. *Language and Speech* 37(2): 163–170.
77. Moguš, Milan. 1971. *Fonološki razvoj hrvatskog jezika*. Matica hrvatska. Zagreb.

78. Moguš, Milan. 2009. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.
79. Munjiza, Emerik. 2009. *Povijest hrvatskoga školstva i pedagogije*. Tisak grafika. Osijek.
80. Nesporek, Marina; Vogel, Irene. 2007. *Prosodic Phonology*. Walter de Gruyter. Berlin.
81. Palac, Natalija. 1994. Djelovanje ženskih crkvenih redova na razvoj hrvatskog školstva. *Zbornik radova Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskoga školstva*. 85–105.
82. Pavličević-Franić, Dunja. 2005. *Komunikacijom do gramatike*. Alfa. Zagreb.
83. Pletikos, Elenmari. 2003. Akustički opis hrvatskih standardnih naglasaka. *Govor* 20(1-2): 321–345.
84. Pletikos, Elenmari; Vlašić, Jelena. 2007. Acoustic Description of Croatian Accents. *Studia Phonetica Posnaniensia. An International Journal for Linguistic Phonetics* 8: 27–49.
85. Pletikos, Elenmari. 2008. *Akustički opis hrvatske prozodije riječi. (Prozodija riječi u suvremenom općem naddijalektnom govoru)*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
86. Pletikos Olof, Elenmari; Vlašić Duić, Jelena; Martinović, Blaženka. 2016. Metode mjerenja naglasnih kompetencija. *Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku*. 293–307.
87. Pranjić, Marko. 1994. Uloga katoličke crkve u stvaranju zapadnoeuropskog školstva. *Zbornik radova Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskoga školstva*. 12–30.
88. Pranjković, Ivo. 2015. Jezikoslovna kroatistika danas i sutra. *Croatica* 39(59): 167–174.
89. Radelj, Petar. 1994. Obrazovno djelovanje dominikanaca u Hrvatskoj. *Zbornik radova Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskoga školstva*. 49–67.
90. Reetz, Henning; Jongman, Allard. 2020. *Phonetics: Transcription, Production, Acoustics, and Perception*. Hoboken, NJ, SAD.
91. Samardžija, Marko. 1999. *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*. Matica hrvatska. Zagreb.
92. Samardžija, Marko; Selak, Ante. 2001. *Leksikon hrvatskoga jezika i književnosti*. Pergamena. Zagreb.
93. Silić, Josip. 2006. *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Disput. Zagreb.
94. Silić, Josip; Pranjković, Ivo. 2007. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga. Zagreb.

95. Smiljanić, Rajka. 2004. *Lexical, Pragmatic and Positional Effects on Prosody in Two Dialects of Croatian and Serbian: An Acoustic Study*. Routledge. New York and London.
96. Szabo, Agneza. 2006. Zašto je godine 1847. latinski jezik prestao biti službovni jezikom u Hrvatskoj. *Zbornik radova: Latinitet u Europi s posebnim osvrtom na hrvatski latinitet nekad i danas*. 31–48.
97. Škarić, Ivo. 1977/1978. Pledoaje za govor organski i govor standardni. *Jezik* (2): 33–42.
98. Škarić, Ivo. 1991. Fonetika hrvatskoga književnog jezika. U: Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Moguš, Milan; Pavešić, Slavko; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika. Nacrti za gramatiku*. 61–377. Nakladni zavod Globus. Hazu. Zagreb.
99. Škarić, Ivo. 1999. Sociofonetski pristup standardnom naglašavanju. *Govor* 16(2): 117–137.
100. Škarić, Ivo. 2001. Razlikovna prozodija. *Jezik*, 48(1): 11–18.
101. Škarić, Ivo. 2002. Naglasci iz suprotstavljenih pravila. *Govor* 19(2): 115–136.
102. Škarić, Ivo. 2007a. Fonetika hrvatskoga književnog jezika. U: Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.
103. Škarić, Ivo. 2007b. Hrvatski izgovorni identitet. *Govor* 24(2): 79–90.
104. Škarić, Ivo; Gordana Varošaneć-Škarić. 2003. Stupanj tolerancije hrvatskih govornika na "pogrešne" naglaske. *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*. 291–304.
105. Škarić, Ivo; Babić, Zrinka; Škavić, Đurđa; Varošaneć-Škarić, Gordana. 1987. Silazni naglasci na nepočetnim slogovima riječi. *Govor* 4(2): 193–151.
106. Škarić, Ivo; Lazić, Nikolaj. 2002. Vrijednosni sudovi o hrvatskim naglascima. *Govor* 19(1): 5–34.
107. Škarić, Ivo; Škavić, Đurđa; Varošaneć-Škarić, Gordana. 1996. Kako se naglašavaju posuđenice. *Jezik* 43(4): 129–138.
108. Škavić, Đurđa; Varošaneć-Škarić, Gordana. 1999. Neke osobitosti hrvatskoga naglasnog sustava. *Govor* 16(1): 25–31.
109. Šojat, Antun. 1998. Zagrebački gradski govor u prošlosti i sadašnjosti. U: Antun Šojat (ur.), *Zagrebački kaj: govor grada i prigradskih naselja*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

110. Šonje, Jure (ur.). 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb.
111. Švoger, Vlasta; Župan, Dinko. 2021. Modernizacija osnovnog i srednjeg školstva u dugom 19. stoljeću i uloga hrvatskoga jezika. U: Ćavar, Ana; Plejić Poje, Lahorka. *Predmet: Hrvatski*, str. 10–15. FF press. Zagreb.
112. Težak, Stjepko. 1990. *Govorne vježbe u nastavi hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
113. Težak, Stjepko. 1996. *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1*. Školska knjiga. Zagreb.
114. Težak, Stjepko; Babić, Stjepan. 1992. *Gramatika hrvatskoga jezika – Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Školska knjiga. Zagreb.
115. Varošaneć-Škarić, Gordana. 1999. Neke osobitosti hrvatskoga naglasnog sustava. *Govor* 16(1): 25–31.
116. Varošaneć-Škarić, Gordana. 2003. Prenošenje silaznih naglasaka na proklitiku u općem prihvaćenom hrvatskom izgovoru. *Govor* 20(1–2): 469–489.
117. Varošaneć-Škarić, Gordana; Škavić, Đurđa. 2001. Neutralizacija kratkouzlaznoga i kratkosilaznoga naglasaka u suvremenom hrvatskom prihvaćenom izgovoru. *Govor* 18(2): 87–103.
118. Vince, Zlatko. 2002. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb.
119. Vrban Zrinski, Karolina; Varošaneć-Škarić, Gordana. 2004. Slušno prepoznavanje hrvatskih naglasaka. *Govor* 21(2): 93–110.
120. Vrban Zrinski, Karolina; Runjić-Stoilova, Anita. 2010. Naglasci na prislonjenicama u suvremenom glumačkom govoru. *Peti hrvatski slavistički kongres – Zbornik sažetaka*. 208 – 209.
121. Vukušić, Stjepan. 1984. *Nacrt hrvatske naglasne norme na osnovi zapadnog dijalekta*. Istarska naklada. Pula.
122. Vukušić, Stjepan. 1995. Iz povijesti hrvatskoga naglašavanja. *Jezik* 43(5): 103–107.
123. Vukušić, Stjepan; Zoričić, Ivan i Grasselli-Vukušić, Marija. 2007. *Naglasak u hrvatskome književnom jeziku*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.

124. Zgrabljic, Nada; Hršak, Sonja. 2003. Akcenti na Hrvatskome javnom radiju: Škarićeve teze na provjeri. *Govor* 20(1-2): 133–147.
125. Zoričić, Ivan. 2004. *Tragom jezičnih nedoumica*. ZN „Žakan Juri“. Pula.

8. IZVORI

1. Hrvatski nacionalni obrazovni standard za osnovnu školu. MZOŠ. 2005. (dostupno na: <http://hud.hr/wp-content/uploads/sites/168/2014/11/vodic-kroz-hnos.pdf>)
2. Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije. 2019. MZO. NN: 10/2019-215 (dostupno na: https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html)
3. Nastavni plan i program za osnovnu školu. MZOS. (dostupno na: https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2006_09_102_2319.html)
4. Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje. 2011. MZOS. (dostupno na: http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf)
5. Nacionalni kurikulum Republike Hrvatske za predškolski, osnovnoškolski i srednjoškolski odgoj i obrazovanje. MZO. (dostupno na: <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalni-kurikulum/125>)
6. Nacionalni kurikulum za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje. 2018. MZO. (dostupno na: <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalni-kurikulum/nacionalni-kurikulumi/531>)
7. Nacrt normalne nastavne osnove za niže pučke škole u gradovima (trgovištima) i selima kraljevina Hrvatske i Slavonije. 1905. Zagreb.
8. Nacrt nastavnog plana i programa za narodne četverogodišnje škole, šestogodišnje škole i niže razrede osmogodišnje škole. 1952. Prosvjetni vjesnik 5 (7): 65–83.
9. Naredba od 24. kolovoza 1875. Broj 2949., kojom se izdaju naukovne osnove za obće pučke i gradjanske škole u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji. 1875. Zagreb.
Naukovne osnove za obće pučke škole sa dvie, tri četiri ili pet učitečjskih sila (1)
Naukovna osnova za mužke trogodišnje gradjanske škole (2)
Naukovna osnova za ženske četverogodišnje gradjanske (više djevojačke) škole (3)
10. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade odjela za bogoštovje i nastavu, od 10. listopada 1886. br. 6211, kojom se propisuje jedna naučna osnova za sve hrvatsko-slavonske realke. 1886. Zagreb.

- Naučna osnova za hrvatsko-slavonske realke (1)
- 11. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade odjela za bogoštovje i nastavu, od 12. svibnja 1905. broj 8690. kojom se izdaju „normalne nastavne osnove za niže pučke škole u gradovima (trgovištima) i selima kraljevine Hrvatske i Slavonije“. 1905. Zagreb.
- 12. Nastavni plan i program za I., II., III. i IV. razred osnovnih škola Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. 1926. Beograd.
- 13. Nastavni plan i program za I, II, III, i IV razred građanskih škola u Kraljevini Jugoslaviji. (1936). Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije. Beograd
- 14. Nastavni plan i program za osnovnu i višu narodnu školu. 1937. Beograd.
- 15. Nastavna osnova za obće pučke škole, seoske i gradske produžne pučke škole. 1943. Zagreb.
- 16. Nastavni plan i program za gimnazije i klasične gimnazije za školsku godinu 1945. / 1946. 1945. Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske. Zagreb.
- 17. Nastavni plan i program za gimnazije i klasične gimnazije, izmjene i dopune za školsku godinu 1946. / 1947. 1946. Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske. Zagreb.
- 18. Nastavni plan i program za osnovne škole u Narodnoj Republici Hrvatskoj za školsku godinu 1947. / 48. 1947. Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske. Zagreb.
- 19. Nastavni plan i program za gimnazije, klasične gimnazije i sedmogodišnje škole za školsku godinu 1947. / 48. 1947. *I. Hrvatski ili srpski jezik*. Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske. Zagreb.
- 20. Nastavni plan i program za gimnazije (od I. do VIII. razreda). 1948. Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske. Zagreb.
- 21. Nastavni plan i program za osnovne škole. Materinji jezik. 1958. U: *Osnovna škola: programatska struktura*: 18–35. Zavod za unapređenje nastave i općeg obrazovanja NR Hrvatske. Školska knjiga. Zagreb.
- 22. Nastavni plan i program za osnovnu školu. Hrvatskosrpski jezik: I-VIII razred. 1965. U: *Osnovna škola: programatska struktura*: 36–50. Zavod za unapređenje školstva Socijalističke Republike Hrvatske, Školska knjiga. Zagreb.
- 23. Nastavni plan i program. Hrvatski ili srpski jezik. 1972. U: *Naša osnovna škola: odgojno-obrazovna struktura*: 25–71. Zavod za unapređivanje osnovnog obrazovanja. Školska knjiga. Zagreb.

24. Nastavni plan i program za osnovne škole u Republici Hrvatskoj (izmjene i dopune). 1991. Zagreb.
25. Nastavni plan i program za osnovnu školu. 1999. Prosvjetni vjesnik, Posebno izdanje (2) (lipanj). Zagreb.
26. Nastavni plan i program za osnovne škole. 2006. Narodne novine 102/2006-2319. Zagreb. (dostupno na: https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_09_102_2319.html)
27. Nastavni plan i program za osnovnu školu. MZOS. (dostupno na: https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2006_09_102_2319.html)
28. Naučna osnova za srednje škole. 1906. Tisak Kr. zemaljske tiskare. Zagreb.
29. Naučna osnova za srednje škole. 1906. Zagreb.
 - Naučna osnova za gimnazije (1)
 - Naučna osnova za gimnazije (2)
 - Naučna osnova za realne gimnazije (3)
30. Okvirni nastavni plan i program za osnovne škole u Republici Hrvatskoj (izmjene i dopune). 1995. *Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske*. Posebno izdanje (1) (1. kolovoza 1995.). Školske novine. Zagreb.
31. Plan i program odgoja i osnovnog obrazovanja. 1983. Zagreb.
32. Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005. – 2010. 2005a. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Zagreb.
33. Privremeni nastavni plan i program za niže razrede srednjih škola u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. 1926. Beograd.
34. Privremeni nastavni plan i program za učiteljske škole. 1931. Beograd.
35. Programi i methodska uputstva za rad u srednjim školama. 1936. Beograd.
36. Školski i nastavni red za pučke škole u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji. 1889. Zagreb.
 - Naučne osnove za više i niže pučke škole u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji (1). 1890. Zagreb.
 - Naučna osnova za više pučke dječjačke škole smjera obrtničkoga (2)
 - Naučna osnova za niže pučke škole sa jednom učiteljskom silom (3)
37. Zakon od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih škola i preparandijah. 1874. Zagreb.
38. Zakon od 31. listopada 1888. Ob uredjenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji. 1888. Zagreb.

UDŽBENICI I RADNE BILJEŽNICE

1. Bagić, Krešimir; Katalinić, Zrinka; Motik, Marica; Rimac Jurinović, Maša; Sušac, Senka. 2013. *Hrvatski jezik 7*. Udžbenik hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole. Školska knjiga. Zagreb.
2. Bagić, Krešimir; Katalinić, Zrinka; Motik, Marica; Rimac Jurinović, Maša; Sušac, Senka. 2013. *Hrvatski jezik 7*. Radna bilježnica uz udžbenik hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole. Školska knjiga. Zagreb.
3. Bišćan, Vlatka; Dresto, Vesna; Miloloža, Sanja. 2014. *Govori hrvatski 7*. Udžbenik iz hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole. Alfa. Zagreb.
4. Bišćan, Vlatka; Dresto, Vesna; Miloloža, Sanja. 2014. *Govori hrvatski 7*. Radna bilježnica uz udžbenik iz hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole. Alfa. Zagreb.
5. Družijanić Hajdarević, Ela; Lovrenčić Rojc, Gordana; Lugarić, Zorica; Lugomer, Valentina. 2014. *Riječi hrvatske 7*. Udžbenik hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole. Profil. Zagreb.
6. Družijanić Hajdarević, Ela; Lovrenčić Rojc, Gordana; Lugarić, Zorica; Lugomer, Valentina. 2014. *Riječi hrvatske 7*. Radna bilježnica uz udžbenik hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole. Profil. Zagreb.
7. Kovač, Slavica; Jukić, Mirjana. 2014. *Hrvatska krijesnica 7*. Udžbenik iz hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole. Ljevak. Zagreb.
8. Kovač, Slavica; Jukić, Mirjana. 2014. *Hrvatska krijesnica 7*. Radna bilježnica uz udžbenik iz hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole. Ljevak. Zagreb.
9. Kučinić, Gordana; Lovrenčić-Rojc, Gordana; Lugomer, Valentina; Sykora-Nagy, Lidija; Šopar, Zdenka. 2020. *Hrvatski za 7/Sedmica*. Radna bilježnica iz hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole. Profil. Zagreb.
10. Levak, Julijana; Močibob, Iva; Sandalić, Jasmina; Pettoe, Iva; Budija, Ksenija. 2020. *Hrvatski bez granica 7*, 1. dio. Integrirani udžbenik hrvatskoga jezika i književnosti u sedmome razredu osnovne škole. Školska knjiga. Zagreb.
11. Levak, Julijana; Močibob, Iva; Sandalić, Jasmina; Pettoe, Iva; Budija, Ksenija. 2020. *Hrvatski bez granica 7*. Integrirana radna bilježnica za hrvatski jezik i književnost u sedmome razredu osnovne škole. Školska knjiga. Zagreb.

12. Lugarić, Zorica; Družijanić, Ela. 2009. *Riječi hrvatske 7*. Udžbenik hrvatskoga jezika za 7. razred osnovne škole. Profil. Zagreb.
13. Lugarić, Zorica; Družijanić, Ela. 2009. *Riječi hrvatske 7*. Udžbenik hrvatskoga jezika za 7. razred osnovne škole. Profil. Zagreb.
14. Lugarić, Zorica; Družijanić, Ela. 2009. *Riječi hrvatske 7*. Radna bilježnica iz hrvatskoga jezika za 7. razred osnovne škole. Profil. Zagreb.
15. Motik, Marica; Sušac, Senka; Katalinić, Zrinka; Rimac Jurinović, Maša; Haukka, Emilija. 2013. *Kocka vedrine*. Integrirani udžbenik hrvatskoga jezika i književnosti za sedmi razred osnovne škole. Ljevak. Zagreb.
16. Rihtarić, Anđelka; Marijačić, Marina; Ružić, Danuška. 2014. *Volimo hrvatski!* Udžbenik hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole. Profil. Zagreb.
17. Rihtarić, Anđelka; Marijačić, Marina; Ružić, Danuška. 2014. *Volimo hrvatski!* Radna bilježnica uz udžbenik hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole. Profil, Zagreb.
18. Rihtarić, Anđelka; Ferečić, Snježana; Miloloža, Sanja; Bulić, Matilda; Dujić, Lidija. 2009. *Hrvatski ja volim*. Udžbenik hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole. Profil. Zagreb.
19. Rihtarić, Anđelka; Ferečić, Snježana; Miloloža, Sanja; Bulić, Matilda; Dujić, Lidija. 2009. *Hrvatski ja volim*. Radna bilježnica uz udžbenik hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole. Profil, Zagreb.
20. Rihtarić, Anđelka; Majić, Žana; Samardžić, Vesna. 2020. *Volim hrvatski 7*. Udžbenik hrvatskoga jezika u sedmome razredu osnovne škole. Školska knjiga. Zagreb.
21. Rihtarić, Anđelka; Majić, Žana; Samardžić, Vesna. 2020. *Volim hrvatski 7*. Radna bilježnica za hrvatski jezik u sedmome razredu osnovne škole. Školska knjiga. Zagreb.
22. Šojat, Anita. 2020. *Naš hrvatski 7*. Udžbenik hrvatskoga jezika u sedmome razredu osnovne škole. Školska knjiga. Zagreb.
23. Šojat, Anita; Hrastović, Vjekoslava; Marguš, Nada. 2020. *Naš hrvatski 7*. Radna bilježnica hrvatskoga jezika u sedmome razredu osnovne škole. Školska knjiga. Zagreb.
24. Težak, Stjepko; Boban, Marcela; Mesić, Ana; Paun, Milan. 2008. *Hrvatski jezik 7*. Radna bilježnica za 7. razred osnovne škole. Školska knjiga. Zagreb.

25. Družijanić-Hajdarević, Ela; Greblički-Miculinić, Diana; Jurić-Stanković, Nataša; Romić, Zrinka. 2020. *Hrvatski za 7/Sedmica*. Udžbenik hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole. Profil. Zagreb.

9. PRILOZI

Prilog 1.

SUGLASNOST RODITELJA

Suglasan/suglasna sam da moje dijete_____ bude snimano

(ime i prezime djeteta, razred)

pri **anonimnom** čitanju kraćega teksta na početku i na kraju školske godine, a za potrebe znanstvenog istraživanja Filozofskoga fakulteta u Zagrebu koje će se održati u OŠ Matka Laginje tijekom nastave. Snimke se neće koristiti ni u koje druge svrhe osim u gore navedene.

potpis roditelja

Prilog 2. Tekst za istraživanje mjesta naglaska

Testni materijal 1

Jakov je osamnaestogodišnjak. Stanuje u Zagrebu pokraj kazališta Komedija, no umjetnost ga nikad nije pretjerano zanimala. Klavir, sako, kavalirsko ponašanje,.... ne, nije to za njega, on je više čovjek od akcije. Često ima problema s roditeljima zbog svoje naravi.

Kad je kod kuće, sve funkcionira po planu, no čim iziđe u grad, počne se ponašati kao čovjek bez pameti, kao zahrđali kotač. Sve ga privlači: prijatelji, kavane, natjecanja, druženja,....

Ipak je svjestan da svakodnevno mora učiti jer mu je uskoro prijemni ispit za upis na Medicinski fakultet. Jako je uzbuđen. Pa, uskoro će postati student, ispisati sve potrebne formulare, popuniti svoj indeks. Hoće li moći sve to izdržati? Danas je pročitao popis literature za ispite na prvoj godini....puno je to posla. Ipak je odlučio da se danas može još malo opustiti. Pa, vjerojatno on zna što je za njega najbolje. A, Ivani je danas rođendan, mora još kupiti buket crvenih ruža, napisati čestitku i obojiti je u crveno, odabrati fini meni i karte za večerašnji koncert.

Prilog 3. Vježbe za mjesto naglaska

Vježba 1. Naglasak u imenicama posuđenicama (trajanje vježbe 5 minuta)

Uputa učenicima: Pročitat ću nekoliko rečenica. Pažljivo slušajte kako ih izgovaram. Nakon svake rečenice stat ću, a vi za mnom triput zborno ponovite ono što ste čuli. Pokušajte izgovoriti podcrtanu riječ onako kako sam je ja izgovorila. Naglašeni slog bit će istaknut.

Poslije zbornoga ponavljanja čitat ću ispočetka rečenicu po rečenicu pa ću prozivati jednoga po jednoga učenika da ponovi za mnom. Zadanu rečenicu ponovit ćete samo jednom.

To je tragedija.

To je komedija.

To je balet.

To je klavir.

To je pano.

To je sako.

To je dirigent.

To je fakultet.

To je student.

To je paket.

To je buket.

To je korzet.

To je koncert.

Vježba 2. Naglasak u imenicama posuđenicama (trajanje vježbe 7 minuta)

Uputa učenicima: Radit ćemo rečenice s prošloga sata, no s drugačijim zadatkom. Pažljivo slušajte. Ja ću čitati po dvije iste rečenice, najprije će podcrtana riječ imati točno mjesto naglaska, a potom netočno. Naglašeni slog bit će podebljan. Nakon svakog para rečenica stat ću, a vi ćete zborno ponoviti za mnom triput.

Poslije zbornoga ponavljanja čitat ću ispočetka par po par rečenica pa ću prozivati jednoga po jednoga učenika da ponovi za mnom. Zadane parove ponavljat ćete samo jednom pazeći da ponovite onako kako sam ja izgovorila rečenice.

OVAKO DA

To je tragedija.

To je komedija.

To je balet.

To je klavir.

To je pano.

To je sako.

To je dirigent.

To je fakultet.

To je student.

To je paket.

To je buket.

To je korzet.

To je koncert.

OVAKO NE

To je tragedija.

To je komedija.

To je balet.

To je klavir.

To je pano.

To je sako.

To je dirigent.

To je fakultet.

To je student.

To je paket.

To je buket.

To je korzet.

To je koncert.

Vježba 3. Naglasak u pridjevima - određeni : neodređeni oblik (trajanje vježbe 3 minute)

Uputa učenicima: Sad ćemo vježbati mjesto naglaska u neodređenim i određenim oblicima pridjeva. Prvo ću čitati rečenicu s neodređenim oblikom pridjeva koji se nalazi u imenskome predikatu, a potom s određenim oblikom koji se nalazi ispred imenice u službi atributa. Stat ću nakon svake dvije rečenice. Pažljivo me slušajte, a potom triput zorno ponovite pazeći da ponovite za mnom točno onako kako ste čuli. Naglašeni je slog istaknut.

NEODREĐENI

OBLIK PRIDJEVA

To je zeleno.

To je crveno.

To je pošteno.

ODREĐENI

OBLIK PRIDJEVA

Zeleno je jaje moje.

Crveno je jaje moje.

Pošteno dijete crta.

To je golemo.

Golemo je stablo tu.

To je visoko.

Visoko se drvo njiše.

To je maleno.

Maleno pače gače.

Vježba 4. Naglasak u glagolima (trajanje vježbe 5 minuta)

Uputa učenicima: Prvo ću pročitati rečenicu po rečenicu i pljesnuti na mjestu na kojemu je riječ naglašena. Nakon svake rečenice vi je zorno ponovite za mnom triput. Dok ponavljate, pljesnite na mjestu na kojem je podcrtana riječ naglašena. Naglašeni je slog istaknut. Kad dođemo do kraja, prozivat ću jednoga po jednoga učenika da učini to isto nakon moga čitanja.

On parafrazira.

On funkcionira.

On poviče.

On unide.

On iziđe.

Ona zavlači.

Ona privlači.

On će popustiti

On će pridržati.

On će izdržati.

On je naučio.

On je pročitao. Može: On je pročitao. / On je pročitao.

To ću navježbati.

To ću popuniti.

To ću preskočiti.

To ću odabrati.

Vježba 5. Naglasak u imenicama (trajanje vježbe 10 minuta)

Uputa učenicima: Na nastavnim listićima nalaze se rečenice za vježbu mjesta naglaska u imenicama. Vježba se radi u paru. Naglašeni slog u podcrtanoj riječi istaknut je masnim slovima. Jedan učenik čita rečenicu pazeći na to da naglasi istaknuti slog, a drugi učenik

sluša. Ako učenik koji sluša primijeti netočan naglasak, ispravlja učenika koji čita rečenice. Nakon što pročitate sve rečenice, zamijenite uloge. Ako imate nedoumice o mjestu naglaska, dignite ruku i ja ću doći do vas.

To je **kolač**.

To je **pekač**.

To je **kotač**.

On je **vozač**.

Daj mi **prostirku**.

Volim **krstitke**.

Daj mi **čestitku**.

To su **nalaženja**.

To su **ulaženja**.

To su **natjecanja**.

Vježba 6. Naglasak u pridjevima (trajanje vježbe 7 minuta)

Uputa učenicima: Na nastavnim listićima nalaze se rečenice za vježbu mjesta naglaska u pridjevima. Rade se u paru. Jedan učenik čita rečenicu pokušavajući točno naglasiti podcrtanu riječ i pljesne u trenutku kad izgovara slog koji je naglašen. Naglašeni slog u podcrtanoj riječi istaknut je masnim slovima. Drugi učenik pažljivo sluša. Ako primijeti netočan naglasak, ispravi učenika koji čita rečenice. Nakon što pročitate sve rečenice, zamijenite uloge. Ako imate nedoumice o mjestu naglaska, dignite ruku i ja ću doći do vas.

On je **prehlađen**.

On je **uzbuđen**.

To je **pionirsko** djelo.

To je **kavalirsko** djelo.

To je **popijeni** sok.

To je **zahrđali** sat.

To je **pojedeni** kruh.

To je **večerašnji** kruh.

To je **zaigrano**.

To je **pretjerano**.

Vježba 7. Prebacivanje naglaska na prednaglasnicu (trajanje vježbe 7 minuta)

Uputa učenicima: Sad ćemo uz pokret vježbati mjesto naglaska u govornim riječima koje se sastoje od dviju riječi. Jedna je prijedlog, a druga imenica ili zamjenica. Naučili smo da se naglasak može prebaciti na prednaglasnicu ako je početni slog naglašen silaznim naglaskom. Čitat će prvo rečenicu u lijevome stupcu. Lijevi učenici bit će prijedlog, a desni imenica/zamjenica. Ponovite rečenicu za mnom zorno triput tako da za vrijeme izgovaranja prijedloga poskoče lijevi učenici, a za vrijeme izgovaranja imenice/zamjenice poskoče desni učenici.

Poslije toga čitam rečenicu u desnomo stupcu. Ponovite rečenicu za mnom zorno triput. No, sad poskakuju samo učenici koji glume prijedlog.

NAGLASAK NIJE PREBAČEN

Idem **u hlad**.

Idem **u grad**.

To je **za tebe**.

To je **za mene**.

On je **kod babe**.

On je **kod kuće**.

To je **bez radosti**.

To je **bez pameti**.

NAGLASAK JE PREBAČEN

Idem **u hlad**.

Idem **u grad**.

To je **za tebe**.

To je **za mene**.

On je **kod babe**.

On je **kod kuće**.

To je **bez radosti**.

To je **bez pameti**.

Vježba 8. Naglasak u pridjevima (trajanje vježbe 5 minuta)

Uputa učenicima: Na nastavnim karticama nalaze se rečenice za vježbu mjesta naglaska u pridjevima. Radite u paru. Svaki učenik dobit će 5 kartica. Na svakoj kartici jedna je rečenica. U svakoj je rečenici jedna riječ podcrtana. Pročitaj rečenicu u sebi. Zaokruži slog za koji smatraš da je naglašen u podcrtanoj riječi. Kad završite, provjerite kartice jedan/jedna drugomu/drugoj. Na kraju donesite kartice meni na završnu provjeru.

NASTAVNE
KARTICE

To je pionirsko djelo.

To je kavalirsko djelo.

On je uzbuđen.

To je zahrđali sat.

On je prehladen.

To je popijeni sok.

NASTAVNE
KARTICE S
RJEŠENJEM

To je pionirsko djelo.

To je kavalirsko djelo.

On je uzbuđen.

To je zahrđali sat.

On je prehladen.

To je popijeni sok.

To je pojedeni kruh.

To je pojedeni kruh.

To je večerašnji kruh.

To je večerašnji kruh.

To je zaigrano.

To je zaigrano.

To je pretjerano.

To je pretjerano.

Vježba 9. Naglasak u glagolima (trajanje vježbe 5 minuta)

Uputa učenicima: Čitat ćemo rečenice u kojima je po jedna riječ podcrtana. Prozivat ću po redu. Jedan učenik/učenica čita, a ostali slušaju. Ako učenik/učenica koji/koja čita nije dobro naglasio/naglasila podcrtanu riječ, dignite ruku i pokušajte ispraviti pogrešku.

ZADANE REČENICE

On parafrazira.

On funkcionira.

On poviče.

On uniđe.

On iziđe.

Ona zavlači.

Ona privlači.

On će popustiti.

On će pridržati.

RJEŠENJA

On parafrazira.

On funkcionira.

On poviče.

On uniđe.

On iziđe.

Ona zavlači.

Ona privlači.

On će popustiti.

On će pridržati.

On će izdržati.

On je naučio.

On je pročitao.

To ću navježbati.

To ću popuniti.

To ću preskočiti.

To ću odabrati.

On će **izdržati**.

On je **naučio**.

On je **pročitao**. / On je **pročitao**.

To ću **navježbati**.

To ću **popuniti**.

To ću **preskočiti**.

To ću **odabrati**.

Vježba 10. Naglasak u posuđenicama (trajanje vježbe 5 minuta)

Uputa učenicima: Čitat ćemo parove rečenice u kojima je po jedna riječ podcrtana. U lijevome stupcu nalaze se rečenice koje treba čitati tako da točno naglasite podcrtanu riječ, a u desnome stupcu rečenice za koje trebate reći treba reći kako nije dobro naglasiti podcrtanu riječ. Poslušajte moj primjer: „To je tragedija. Ovako ne: To je tragedija.“ Prozivati ću po redu. Jedan učenik/učenica čita, a ostali slušaju. Ako učenik/učenica koji/koja čita nije dobro naglasio/naglasila podcrtanu riječ, dignite ruku i pokušajte ispraviti pogrešku.

OVAKO DA

To je tragedija.

To je komedija.

To je balet.

To je klavir.

To je pano.

To je sako.

To je dirigent.

To je fakultet.

To je student.

To je paket.

To je buket.

To je korzet.

To je koncert.

OVAKO NE

To je tragedija.

To je komedija.

To je balet.

To je klavir.

To je pano.

To je sako.

To je dirigent.

To je fakultet.

To je student.

To je paket.

To je buket.

To je korzet.

To je koncert.

Prilog 4. Vježbe za stjecanje kompetencije o tonu i trajanju naglaska te zanaglasne dužine

Vježba 11. Dužina u jednosložnoj riječi (trajanje vježbe 5 minuta)

Uputa učenicima: Ja ću izgovarati jednosložne riječi bez značenja, a vi uglas ponavljajte za mnom.

(Učenici zorno ponavljaju)

Sad ću učiniti to isto, a vi ćete opet ponoviti za mnom i reći mi je li pojedini samoglasnik u riječi trajao kratko ili dugo. (Učenici zorno ponavljaju za učiteljicom i svatko dobije priliku odgovoriti na pitanje je li samoglasnik dug ili kratak.)

Sad ću izgovarati jednosložne riječi, a vi uglas ponavljajte za mnom. (Učenici zorno ponavljaju)

Sad ću izgovarati iste te jednosložne riječi, a vi ćete opet ponoviti za mnom, ali ćete mi ovaj put reći je li samoglasnik u riječi trajao kratko ili dugo. (Učenici zorno ponavljaju za učiteljicom i svatko dobije priliku odgovoriti na pitanje je li samoglasnik dug ili kratak.)

Sad pokušajmo za svaku izgovorenu riječ bez značenja pronaći neku riječ sa značenjem, a koja ima isto trajanje samoglasnika. Pokušajmo zajedno s riječi *bi*. Koja bi joj značenjska riječ odgovarala? (Učenici nude odgovore, a učiteljica piše na ploču i korigira ako je potrebno. Vježba se ponavlja s drugim primjerima.)

Jednosložni logotomi: bi, bii, be, bee, ba, baa, bo, boo, bu, buu.

Jednosložne riječi: miš, list, čep, med, lav, sat, koš, nos, jug, vuk, pas, pas, luk, luk.

Vježba 12. Određivanje dužine naglašenoga sloga (trajanje vježbe 5 minuta)

Uputa učenicima: Podijelit ću vam nastavne listiće. Na njima se nalaze parovi riječi. Svaka je riječ dvosložna, dakle naglasak će biti na početnome slogu. Naš je zadatak odrediti je li naglašeni slog dug ili kratak. Ja ću izgovoriti pojedinu riječ, a vi uglas ponavljajte za mnom. Svatko će dobiti priliku odgovoriti na pitanje je li slog dug ili kratak. Za dugi slog upišite iznad samoglasnika veliko tiskano slovo D, a za kratki K. (Učenici zorno ponavljaju riječ po riječ za učiteljicom i javljaju se za odgovor.)

mama – maajka	meedo – rebro	looža – soba	buka – luuna	viino - kilo
glaava – kasa	bela - meeso	moore – roba	ruuka - muha	šiina – rima

Vježba 13. Pogađanje dužine naglašenoga sloga (trajanje vježbe 5 minuta)

Uputa učenicima: Zapisat ću riječ *šuma* na ploču. Prepišite je u bilježnicu. Riječ je dvosložna, dakle naglašen je početni slog. Podcrtat ćemo ga. Sad ćemo zajedno pokušati izgovoriti dugi pa kratki slog *šu* u riječi *šuma*. (Učenici zorno izgovaraju riječi s učiteljicom, jednom s kratkim samoglasnikom *u* u slogu *šu*, a drugi put s dugim – *šuma* : *šuuuma*.) Zapisat ćemo oba načina izgovora u uglatim zagradama pokraj riječi *šuma*. (Učiteljica piše na ploču, a učenici prepisuju u bilježnicu – *šuma* [*šuma* : *šuuuma*]). Razmislite koji je izgovor točan. Radi li se o dugome ili kratkome samoglasniku *u* u slogu *šu*? (Učenici odgovaraju na pitanje.) Upišite, dakle, K iznad samoglasnika *u*.

Slijedi ista vježba s drugim primjerima. Pokušajte izgovoriti zadane riječi bez moje pomoći. Za dugi slog upišite iznad samoglasnika veliko tiskano slovo D, a za kratki K.

Primjeri:

zima [zima:ziima], škola [škoola:škola], žlica [žlica:žliica], baka [baka:baaka], buka [buka:buuka], ptica [ptica:ptiica], vrata [vraata:vrata], noga [noga:nooga], soba [sooba:soba], leđa [leđa:leeđa], lađa [lađa:laađa].

Napomena o izgovoru tona: Kad učiteljica izgovara ton, izgovara onaj koji je u toj riječi pravilan kako bi opreka bila samo u trajanju.

Rješenja: D D K D K K D K K D D

ziima, škoola, žlica, baaka, buka, ptica, vraata, noga, soba, leeđa, laađa.

Vježba 14. Dužina zanaglasnoga sloga (trajanje vježbe 3 minute)

Uputa učenicima: Ja ću izgovarati riječi koje imaju zanaglasnu dužinu, a vi uglas ponavljajte za mnom. Ja ću izgovoriti cijelu rečenicu, a vi ponovite samo podcrtanu riječ pazeći na to da produljite trajanje vokala nad kojim je zabilježena dužina.

(Učenici zorno ponavljaju riječi.)

Primjeri riječi sa zanaglasnom dužinom u rečenicama:

1. Sjetim se često te **bajkē**.
2. Imam ranu na koljenu lijeve **noĝē**.
3. Uzeo mi je papir iz desne **rukē**.

4. Sve je napetije svake **minutē**.
5. Ivan to **nosī**.
6. Često to **radī**.

Vježba 15. Pogađanje dužine zanaglasnoga sloga (trajanje vježbe 3 minute)

Uputa učenicima: Ja ću izgovarati rečenice. Na kraju rečenice bit će riječi koje imaju ili nemaju zanaglasnu dužinu.

Svaku rečenicu najprije zborno ponovite za mnom, a potom ustanite ako mislite da riječ na kraju rečenice ima zanaglasnu dužinu, a sjednite ako mislite da riječ na kraju rečenice nema zanaglasnu dužinu.

Ja ću potom reći tko je od vas bio u pravu, oni koji budu sjedili ili oni koji budu stajali.

(Učenici zborno ponavljaju rečenice i ustaju ili sjedaju.)

Primjeri rečenica:

1. Oni me **volē**.
2. Prestani to raditi, **vole!**
3. Hladne su **zime**.
4. Nema snijega ove **zimē**.
5. Stigle su sve **majke**.
6. Nema tvoje **majkē**.
7. Lopta je prošla pokraj **brankē**.
8. Na terenu su **branke**.
9. Nema mnogo **vježbā**.
10. To je dobra **vježba**.

Vježba 16. Uvježbavanje izgovaranja zanaglasne dužine (trajanje vježbe 5 minuta)

Uputa učenicima: Izgovorit ću riječ *žena* i zapisati je na ploču. Zaokružiti ću zanaglasni slog. Učili smo da je to slog poslije naglašenoga sloga. (Učiteljica izgovara riječ *žena*, zapisuje ju na ploču i zaokružuje slog *na*. Učenici to prepisuju.)

Još jednom ću izgovoriti riječ *žena*, a vi ponovite za mnom i razmislite je li slog poslije naglašenoga sloga dug ili kratak? (Ponavljam izgovor. I učenici ponavljaju izgovor i odgovaraju

na pitanje.) Pokušajte sad osmisliti rečenicu s riječi *žena* u kojoj je zanaglasni slog kratak. (Učenici predlažu odgovore, a učiteljica ih korigira, ako je potrebno, npr. *Žena pjeva*. Zapisujemo primjer na ploču i u bilježnicu.)

Sad ću izgovoriti riječ *žena*. Pažljivo slušajte! Što primjećujete? (Učenici odgovaraju da ja sada zanaglasni slog dug.) Opet pišemo riječ *žena*. Zaokružite zanaglasni slog. (Ponavljam izgovor. I učenici ponavljaju izgovor i odgovaraju na pitanje.) Pokušajte sad osmisliti rečenicu s riječi *žena* u kojoj je zanaglasni slog dug. (Učenici predlažu odgovore, a ja ih korigiram, ako je potrebno, npr. *Nema ženā*. Zapisujemo primjer na ploču i u bilježnicu. Vježba se ponavlja s drugim primjerima: *Slušam tajne*. / *Sjećam se tvoje tajnē*. *Previo mu je sve rane*. / *Još krvari iz te ranē*. *Na grani je ptica*. / *Ima mnogo pticā*. *Odletjele su sve ptice*. / *Nema moje najdraže pticē*.)

Vježba 17. Vježba za uočavanje i izgovor zanaglasne dužine (trajanje vježbe 5 minuta)

Uputa učenicima: Na listićima su napisane rečenice u paru. Pročitajte ih i recite mi ima li razlike među podcrtanim riječima. Ako ima, zašto ima? Označite zanaglasne dužine u riječima u kojima se nalaze i izgovorite ih. (Učenički odgovori i korekcija)

Danas nema ženē.

Tu su žene.

Ovo je žena.

Nema ženā.

Ja bih malo kolača.

Ma stolu ima mnogo kolāčā.

Volim rižoto s mnogo paprikā.

Na stolu je paprika.

Vježba 18. Uvježbavanje izgovora zanaglasne dužine za rad u paru. (trajanje vježbe 7 minuta)

Uputa učenicima: Dobili ste kartice s riječima u paru. Jedna riječ ima zanaglasnu dužinu, a druga nema. Vaš je zadatak osmisliti i napisati dvije rečenice; u jednoj će se nalaziti zadana riječ sa zanaglasnom dužinom, a u drugoj riječ bez zanaglasne dužine. Ne mijenjajte oblik zadanim riječima s kartica. Kad budete gotovi, neka vam par u klupi provjeri točnost. Na kraju ćemo čitati

vaše odgovore. Ako trebate pomoć, dignite ruku. Pokazat ću vam jedan primjer. Ako je na kartici par riječi *grana* (N jd.) / *granā* (G mn.), moje bi rečenice glasile ovako: *Pokraj moga prozora nalazi se zelena grana.* / *U mome dvorištu nema granā.*

Uz svaku riječ nalaze se i njezine gramatičke kategorije koje će vam pomoći u slaganju rečenice.

Parovi riječi na karticama:

čaše (N mn.) / čašē (G jd.)	ruke (N mn.) / rukē (G jd.)
knjiga (N jd.) / knjigā (G mn.)	jabuke (N mn.) / jabukē (G jd.)
dana (G jd.) / danā (G mn.)	rana (N jd.) / ranā (G mn.)

Vježba 19. Vježba zbornoga recitiranja za uvježbavanja tona naglaska (Trajanje vježbe 2 minute)

Uputa učenicima:

- Sve zadane dvosložne riječi ponovite za mnom. (Učenici zorno ponavljaju za mnom riječi: ku-ća, no-ga, zi-ma, mo-re, ki-ša, se-stra, ru-ka, var-ka.)
- Sada ćemo sve zadane riječi zamijeniti logatomima ba-ba. Ponovite za mnom.
kuća – ba-ba, noga – ba-ba, zi-ma – baa-ba, mo-re – baa-ba,
ki-ša – ba-ba, se-stra – ba-ba, ru-ka – baa-ba, var-ka – baa-ba

Vježba 20. Vježba s logatomom *baba* i riječima za uočavanje silaznog i uzlaznog tona u dvosložnim riječima s kratkim naglascima (trajanje vježbe 5 minuta)

Uputa učenicima: Zapisat ćemo nekoliko riječi jednu ispod druge. (Učenici zapisuju riječi: *kuća, noga, kiša, sestra, buka, šušir, mama, kosa*). Sad ćemo pokraj riječi *kuća* ponovo zapisati riječ *kuća* tako da je rastavimo na slogove. (Učiteljica piše riječ *kuća* rastavljenju na slogove *ku-ća*.) Učinite to isto s ostalim riječima. (Učiteljica provjerava točnost.) Sad ćemo pokraj toga umjesto *ku-ća* zapisati logatom *ba-ba*. (Logatom je tvorenicica koja se sastoji od jednog ili više istih slogova koji se uzastopno ponavljaju. Tako složeni često nemaju leksičko značenje, ali služe za različite vježbe.) Zapišite i ponovite za mnom. (Izgovaram najprije riječ *kuća*, a potom u istom tonu i trajanju logatom *baba*.) Što zaključujete? (Učenici odgovaraju.) Sjetite se našega glazbenog crtovlja na satu o

naglascima. Pokušajte sada odrediti kretanje tona u riječi *kuća*, odnosno u logatomu *baba*.) Koji je slog viši? Prvi ili drugi? Dakle, silazi li ton ili uzlazi? (Učenički odgovori. Postupak se ponavlja i s ostalim riječima.)

Vježba 21. Vježba s logatomom *baba* za uočavanje silaznoga i uzlaznoga tona u dvosložnim riječima s dugim naglascima (trajanje vježbe 5 minuta)

Uputa učenicima: Zapisat ćemo nekoliko riječi jednu ispod druge. (Učenici zapisuju riječi: *zima, more, ruka, varka, barka, luka, torta, plima*). Sad ćemo pokraj riječi *zima* ponovo zapisati riječ *zima* tako da je rastavimo na slogove. (Učiteljica piše riječ *zima* rastavljenju na slogove *zi-ma*.) Učinite to isto s ostalim riječima. (Učiteljica provjerava točnost.) Sad ćemo pokraj toga umjesto *zi-ma* zapisati logatom *ba-ba*. (Logatom je tvorenica koja se sastoji od jednog ili više istih slogova koji se uzastopno ponavljaju. Tako složeni često nemaju leksičko značenje, ali služe za različite vježbe.) Zapišite i ponovite za mnom. (Izgovaram najprije riječ *zima*, a potom u istom tonu i trajanju logatom *baba*.) Što zaključujete? (Učenici odgovaraju.) Sjetite se našega glazbenog crtovlja na satu o naglascima. Pokušajte sada odrediti kretanje tona u riječi *zima*, odnosno u logatomu *baba*.) Koji je slog viši? Prvi ili drugi? Dakle, silazi li ton ili uzlazi? (Učenički odgovori. Postupak se ponavlja i s ostalim riječima.)

Vježba 22. Vježba pogađanja tona uz pomoć logatoma *baba* i *bababa* (trajanje vježbe 5 minuta)

Uputa učenicima: Izgovarat ću dvosložne i trosložne riječi s naglaskom na početnome slogu. Vi ćete riječ zamijeniti logatomom koji odgovara izgovorenoj riječi po broju slogova (*ba-ba* ili *ba-ba-ba*). Izgovorene logatome pokušajte izgovoriti istim naglaskom koju ima zadana riječ i pokušati odgovoriti je li ton naglašenoga sloga uzlazni ili silazni. Idemo zajedno napraviti jedan primjer. Slušajte! (Učiteljica izgovara riječ *rúka*.) Koji logatom odgovara riječi *rúka*? (Učenici odgovaraju *baba*.) Je li ton uzlazan ili silazan? (Učenici odgovaraju da je uzlazan.) Zapisat ćemo i ostale riječi i ponoviti postupak.

Zadane riječi:	Rješenja:
ùčiti	bà-ba-ba
Zágreb	bá-ba
rúka	bá-ba
pràviti	bà-ba-ba
pùniti	bà-ba-ba
plíma	bá-ba
kùća	bà-ba
pèka	bà-ba
písati	bá-ba-ba
cřtati	bà-ba-ba

Vježba 23. Vježba asocijacija uz pomoć logatoma *baba* i *bababa* za učenje tona naglaska (trajanje vježbe 5 min)

Uputa učenicima: Ja ću vam izgovoriti logatome s točnim naglascima i mjestom naglaska, npr. *bàbaba*. Uz svaki zadani logatom pokušajte pronaći što više riječi koje imaju isto mjesto naglaska, isto trajanje naglašenoga sloga i isto kretanje tona kao zadani logatom, drugim riječima pronađite riječ sa značenjem koja jednako zvuči kao zadani logatom. Pokušat ćemo jedan primjer zajedno. Izgovorit ću logatom *bàba*. Zapišite ga u bilježnicu. (Učiteljica piše logatom na ploču, a učenici prepisuju.) Što možete zaključiti prema oznaci na naglašenomu slogu i prema mojemu izgovoru? (Učenici odgovaraju da je naglašen prvi slog, da je kratak i da ima silazni ton.) Koja bi značenjska riječ imala ista obilježja? (Učenici nude rješenja, a učiteljica ih korigira ako je potrebno.) Primjere zapišimo u bilježnicu: *kùća*, *kiša*, *kàpa*, *kòra*, *bùka*, *bàra*, *šùma*, *nèbo*, *čàša*, *rùpa*.

Na isti način pronađite značenjske riječi i za ostale logatome.

Primjeri logatoma: *bàba*, *bába*, *bâba*, *bàba*, *bàbaba*, *bábaba*, *bâbaba*, *bàbaba*.

Vježba 24. Vježba više razine – vježba ČETIRI PLUS (poslušaj, ponovi, označi i imenuj) (trajanje vježbe 10 minuta)

Uputa učenicima: Prije nego što započnemo zadatak, ponovit ćemo oznake za naglaske i zapisati ih na ploču. Ispod zapišite rečenicu *To je kosa*. (Učiteljica zapisuje rečenicu *To je kosa* na ploču, a učenici prepisuju.) Podcrtajte riječ *kosa*. Ja ću sada izgovoriti tu rečenicu. Vaš je zadatak pažljivo slušati, ponoviti za mnom izgovorenu rečenicu, označiti naglasak na naglašenome slogu podcrtane riječi i imenovati naglasak. (Učiteljica izgovara rečenicu, učenici pažljivo slušaju, ponavljaju je, označuju naglasak na naglašenome slogu i imenuju ga. Učiteljica provjerava točnost. Postupak se ponavlja s ostalim rečenicama.)

Zadane rečenice:

1. To je kosa.
2. Pada kiša.
3. Ono je bajka.
4. Zapela mi je noga.
5. Pukla je čaša.
6. Polazem ispit.
7. U gradu je luka.
8. Stigao je Luka.
9. To je rame.
10. Prošla je zima.
11. Kupio je vino.
12. Boli me lakat.
13. Podiglo se more.

Rješenja:

1. To je kòsa.
2. Pada kîša.
3. Ono je bâjka.
4. Zapela mi je nòga.
5. Pukla je čâša.
6. Polazem ispit.
7. U gradu je lúka.
8. Stigao je Lûka.
9. To je râme.
10. Prošla je zíma.
11. Kupio je víno.
12. Boli me lâkat.
13. Podiglo se môre.

Kad sve završite, provjerit ćemo točnost, a vi ćete (svatko za sebe) napraviti evaluaciju riješenih zadataka tako što ćete zapisati koliko ste imali pogrešaka. Kasnije ćemo ispraviti pogreške zajedno.

Sve točno označeno –

1 pogreška –

2 pogreške –

3 pogreške i više –

Prilog 5. Prikaz testnih riječi iz Testnoga materijala 1 naglasno ovjerenih u četirima rječnicima hrvatskoga jezika

 Rječnici Riječi s označenim naglascima	<i>Rječnik hrvatskoga jezika. (2000).</i>	<i>Hrvatsko-talijanski rječnik. (1994).</i>	<i>Naglasak u hrvatskome književnom jeziku. (2007).</i>	<i>Školski rječnik hrvatskoga jezika. (2012).</i>
<i>Kòmēdija</i>	kòmēdija	kòmēdija	kòmēdija	kòmēdija
<i>prètjerāno</i>	prètjerān	prètjerāno	prètjerān	prètjerāno
<i>klāvīr</i>	klāvīr	klāvīr	klāvīr	klāvīr
<i>sākō</i>	sākō	sākō	/	sākō
<i>kavàlīrskō</i>	kavālīr	kavàlīrskī	kavàlīrskī	kavālīr
<i>funkciònīrā</i>	funkcionirati/ funkciònīram	funkcionirati/ funkciònīram,	funkcionirati	funkcionirati/ funkciònīram
<i>izīdē</i>	izīci/ izīdēm	izīci/ izīdēm	izīci	izīci/ izīdēm
<i>zahřđalī</i>	/	/	zahřđati	zahřđati/ zahřđao
<i>kòtāč</i>	kòtāč	kòtāč	kòtāč	kòtāč
<i>privlāčī</i>				
<i>nàtjecānja</i>	nàtjecānje	nàtjecānje	nàtjecānje	nàtjecānje
<i>fakùltēt</i>	fakùltēt	fakùltēt	fakùltēt	fakùltēt
<i>ùzbūđen</i>	ùzbūđen	ùzbūđen	ùzbūđenōst	ùzbūđen
<i>stùdēnt</i>	stùdent	stùdent	stùdent	stùdent
<i>pòpuniti</i>	pòpuniti	pòpuniti	/	pòpuniti
<i>izdržati</i>	izdržati	izdržati	izdržati	izdržati
<i>pročitao</i>	pročitati/prōčitān	pročitati	pročitati/prōčitao	pročitati/pročitao
<i>bùkēt</i>	bùkēt	bùkēt	bùkēt	bùkēt
<i>čēstītka</i>	čēstītka	čēstītka	čēstītka	čēstītka
<i>crvèno</i>	cřven	cřven/crvèna/crvèno	cřven	cřven/crvèno
<i>odàbrati</i>	odàbrati	odàbrati	odàbrati	odàbrati
<i>večērašnjī</i>	/	večērašnjī	večērašnjī	večērašnjī
<i>kòncert</i>	kòncert	kòncert	kòncert	kòncert

Prilog 6. Rečenice za istraživanje tona, trajanja naglaska i zanaglasne dužine

Testni materijal 2

Je li ovo bakina vikendica?

Ne, ovo je bakina **kuća**.

Je li na majici naljepnica?

Ne, na majici je **rupica**.

Je li u kući bio mir?

Ne, u kući je nastala **buka**.

Je li ispod kreveta čarapa?

Ne, ispod kreveta je **papuča**.

Je li to tvoj roman?

Ne, ovo je moja **bajka**.

Je li na stolu kutija?

Ne, na stolu je **košara**.

Je li to ispred tebe rijeka?

Ne, ovo je **more**.

Je li to naš klub?

Ne, to je naša **zadruga**.

Je li to bratova ruka?

Ne, to je bratova **noga**.

Je li stigao radnik?

Ne, stigla je **radnica**.

Je li to naš brod?

Ne, to je naš **krevet**.

Idemo malo plivati?

Ne, moramo još **raditi**.

Jeste li pili sok?

Ne, pili smo **vino**.

Je li lijepo nekoga grditi?

Ne, lijepo je nekoga **hvaliti**.

Je li stigla jesen?

Ne, stigla je **zima**.

Što rade s tim?

Oni to **nose**.

Je li mu u ruci nož?

Ne, u ruci mu je **žličica**.

Što ona osjeća za njega?

Ona njega **voli**.

Svira li ona gitaru.

Ne, ona svira **klavir**.

Hoćeš li mi dati cvijet?

Ne, dat ću ti **buket**.

Putuješ li ovoga ljeta?

Ne, putujem ove **zime**.

Nema tvoga tate?

Ne, nema mi **mame**.

Od čega ti se sastoji dan?

Dan mi se sastoji od **vježba**.

Je li na stolu puno mesa?

Ne, na stolu je puno **kolača**.

Prilog 7. Predložak riječi za provjeru kompetencije oponašanja mjesta, tona i trajanja naglasaka prema slušnome uzoru

Testni materijal 3

kuća

papuča

raditi

more

prepisivanje

bajka

vino

noga

krevet

usisavanje

bajka

radnica

fakultet

zima

žličica

buka

rupica

prodavač

zadruga

košara

hvaliti

Prilog 8. Neoznačeni i označeni tekst za utvrđivanje kompetencije o mjestu naglaska

Testni materijal 4a

Iako se želi upisati na fakultet, Anamarija se danas želi još malo opustiti i proslaviti rođendan sa svojim prijateljima. Mora još otići u dućan i kupiti buket crvenih ruža, pokupiti karte za večerašnji koncert, osmisliti fini meni za večeru i obući se u crveno.

Testni materijal 4b

Iako se želi upisati na fakultet, Anamarija se danas želi još malo oпустiti i proslaviti rođendan sa svojim prijateljima. Mora još otići u dućan i kupiti buket crvenih ruža, pokupiti karte za večerašnji koncert, osmisliti fini meni za večeru i obući se u crveno.

Prilog 9.

Suglasnost za roditelje/skrbnike za pristanak sudjelovanja u istraživanju

OŠ dr. Ante Starčevića
Sveučilišta u Zagrebu
Ulica sv. Leopolda Mandića 55
100040 Zagreb

Filozofski fakultet
Ulica Ivana Lučića 3
10000 Zagreb

SUGLASNOST

Poštovani roditelji,

ove će školske godine Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu u našoj školi provesti istraživanje s učenicima sedmih razreda. Istraživanje uključuje poseban način rada na usvajanju naglasaka hrvatskoga standardnog jezika te dva snimanja. Važno je naglasiti da se po Nastavnome planu i programu nastavna jedinica *Naglasci* i obrađuje u sedmome razredu. Svaki će učenik ANONIMNO pročitati određene riječi i rečenice na početku i na kraju školske godine pri čemu će te riječi biti snimljene audiozapisom. Rezultati će se usporediti i poslužiti za unapređivanje rada u poučavanju o naglascima. Istraživanje će organizirati i provesti učiteljica Maja Colnago. Svojim ćete potpisom dati suglasnost da Vaše dijete sudjeluje o ovome istraživanju. Unaprijed hvala!

(ime i prezime djeteta, razred)

(potpis roditelja/skrbnika)

Prilog 10. Upitnik za učenike i njihove roditelje/skrbnike

UPITNIK ZA UČENIKE I NJIHOVE RODITELJE/SKRBNIKE

I. Ispunjava učenik

1. Ime i prezime: _____
 2. Mjesto/grad rođenja: _____
 3. Broj godina života u gradu rođenja: _____
 4. Broj godina života u drugome gradu: _____
-

II. Ispunjava otac/skrbnik

1. Ime i prezime oca (skrbnika): _____
 2. Dob: _____
 3. Stupanj naobrazbe (zaokruži): OŠ SSS Student VŠS VSS Mr./Dr sc.
 4. Mjesto rođenja (i najbliži grad): _____
 5. Mjesto školovanja: _____
 6. Mjesto najduljeg boravka (i najbliži grad): _____
-

III. Ispunjava majka/skrbnica

1. Ime i prezime majke (skrbnice): _____
2. Dob: _____
3. Stupanj naobrazbe (zaokruži): OŠ SSS Student VŠS VSS Mr./Dr sc.
4. Mjesto rođenja (i najbliži grad): _____
5. Mjesto školovanja: _____
6. Mjesto najduljeg boravka (i najbliži grad): _____

Prilog 11. Prikaz testnih riječi iz Testnoga materijala 2, 3 i 4 naglasno ovjerenih u četirima rječnicima hrvatskoga jezika

 Rječnici Riječi s označenim naglascima	<i>Rječnik hrvatskoga jezika. (2000).</i>	<i>Hrvatsko-talijanski rječnik. (1994).</i>	<i>Naglasak u hrvatskome književnom jeziku (2007).</i>	<i>Školski rječnik hrvatskoga jezika. (2012).</i>
küća	küća	küća	küća	küća
büka	büka	büka	büka	büka
bâjka	bâjka	bâjka	bâjka	bâjka
môre	môre	môre	môre	môre
nòga	nòga	nòga	nòga	nòga
krèvet	krèvet	krèvet	krèvet	krèvet
víno	víno	víno	víno	víno
zíma	zíma	zíma	zíma	zíma
žličica	žličica	žličica	/	žličica
rüpicá	rüpicá	rüpicá	rüpicá	rüpicá
pápuča	pápuča	pápuča	pápuča	pápuča
ráđiti	ráđiti	ráđiti	ráđiti	ráđiti
hváliti	hváliti	hváliti	hváliti	hváliti
nösē	nös̄m	nös̄m	nös̄m	nöse
völī	völ̄m	völ̄m	völ̄	völē
klávīr	kláv̄r	kláv̄r	kláv̄r	kláv̄r
bükēt	bükēt	bükēt	bükēt	bükēt
zímē	zíma	zíma	zímē	zímē
māmē	māma	māma	māma	māmē
vježba	vježba	vježba	vježba	vježba
koláčā	koláčā	/	koláčā	koláčā

Prilog 12a Tablica uparenoga T-testa za eksperimentalnu skupinu

Paired Samples Test									
		Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower	Upper			
Pair 1	Točno početno čitanje – Točno završno čitanje	-22,326	16,225	2,229	-26,799	-17,854	-10,018	52	,000
Pair 2	Netočno početno čitanje – Netočno završno čitanje	22,326	16,225	2,229	17,854	26,799	10,018	52	,000
Pair 3	Točno početno čitanje – Netočno početno čitanje	-15,211	20,558	2,824	-20,878	-9,545	-5,387	52	,000
Pair 4	Točno završno čitanje – Netočno završno čitanje	29,442	29,973	4,117	21,180	37,703	7,151	52	,000

Prilog 12b Tablica uparenoga T-testa za kontrolnu skupinu

Paired Samples Test									
		Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower	Upper			
Pair 1	Točno početno čitanje – Točno završno čitanje	3,069	12,299	2,284	-1,609	7,747	1,344	28	,190
Pair 2	Netočno početno čitanje – Netočno završno čitanje	-3,069	12,497	2,321	-7,822	1,684	-1,323	28	,197
Pair 3	Točno početno čitanje – Netočno početno čitanje	-26,610	22,033	4,091	-34,991	-18,230	-6,504	28	,000
Pair 4	Točno završno čitanje – Netočno završno čitanje	-32,748	17,274	3,208	-39,319	-26,178	-10,209	28	,000

POPIS PRILOGA

Prilog 1. Suglasnost roditelja	211
Prilog 2. Testni materijal 1.....	212
Prilog 3. Vježbe za mjesto naglasaka za eksperimentalnu skupinu.....	213
Prilog 4. Vježbe za stjecanje kompetencije o tonu i trajanju naglasaka te zanaglasne dužine ...	221
Prilog 5. Prikaz testnih riječi naglasno ovjerenih u četirima rječnicima hrvatskoga jezika	229
Prilog 6. Testni materijal 2, parovi rečenica s pitanjem i odgovorom.....	230
Prilog 7. Testni materijal 3, predložak riječi za provjeru kompetencije o oponašanja mjesta, tona i trajanja naglasaka prema slušnome uzoru.....	232
Prilog 8. Testni materijal 4, Tekst za utvrđivanje kompetencije o mjestu naglasaka	233
Prilog 9. Suglasnost za roditelje/skrbnike za pristanak sudjelovanja u istraživanju.....	234
Prilog 10. Upitnik za učenike i njihove roditelje/skrbnike	235
Prilog 11. Prikaz testnih riječi iz Testnoga materijala 2, 3 i 4 naglasno ovjerenih u četirima rječnicima hrvatskoga jezika.....	236
Prilog 12a Tablica uparenoga T-testa za eksperimentalnu skupinu.....	237
Prilog 12b Tablica uparenoga T-testa za eksperimentalnu skupinu.....	237

POPIS TABLICA I SLIKA

Tablica 1. Rezultati analize izgovora mjesta naglasaka početnoga snimanja EP (N = 53) i KP (N = 29)	110
Tablica 2. Rezultati analize izgovora mjesta naglasaka eksperimentalne skupine (N = 53).....	115
Tablica 3. Prikaz razlike mjesta naglasaka testnih riječi / govornih riječi između početnoga i završnoga čitanja kod ispitanika eksperimentalne skupne (N = 53), prikazan po broju ispitanika	117
Tablica 4. Rezultati analize izgovora mjesta naglasaka kontrolne skupine (N = 29).....	120
Tablica 5. Prikaz razlike mjesta naglasaka testnih riječi / govornih riječi između početnoga i završnoga čitanja kod ispitanika kontrolne skupne (N = 29), prikazan po broju ispitanika.	121
Tablica 6. Rezultati izgovora mjesta naglasaka završnoga snimanja E ^Z (N = 53) i K ^Z (N = 29)..	124
Tablica 7. Primjeri iz Testnoga materijala 2.	143

Tablica 8. Prikaz izgovora tona naglasaka u 16 riječi prije i poslije podučavanja naglasaka; N = 34 (Testni materijal 2).....	152
Tablica 9. Prikaz izgovora dužine naglasaka u 16 riječi prije i poslije podučavanja naglasaka; N = 34 (Testni materijal 2).....	155
Tablica 10. Prikaz (ne)ostvarenosti zanaglasne dužine u usporednoj analizi ostvaraja prije i poslije podučavanja naglasaka; N = 34 (Testni materijal 2).....	157
Tablica 11. Usporedni prikaz rezultata istraživanja o točnosti mjesta naglasaka u tekstu s označenim i neoznačenim mjestom naglasaka; N = 34 (Testni materijal 4).....	162
Tablica 12. Prikaz razlika u ostvarenju mjesta naglasaka pri čitanju teksta u kojemu mjesto naglasaka riječi nije označeno i u kojem je označeno; Testni materijal 4 (N = 34).....	164
Tablica 13. Akustički podatci o trajanju naglašenoga vokala i tona u zanaglasnome vokalu u odnosu na naglašeni vokal kod ispitanika 13 prije i poslije poduke.....	175
Tablica 14. Akustički podatci o trajanju naglašenoga vokala i tona u zanaglasnome vokalu ispitanika 1 prije i poslije poduke	182
Slika 1a. Karta hrvatskih narječja prije migracija izazvanih turskim osvajanjima	17
Slika 1b. Karta hrvatskih narječja danas	18
Slika 2. Prikaz učenja mjesta, tona i trajanja naglasaka uz pomoć glazbenoga crtovlja	85
Slika 3. Grafički prikaz točno pročitanih riječi po pojedinome ispitaniku eksperimentalne skupine na početku i na kraju školske godine (N = 53).....	118
Slika 4. Grafički prikaz točno pročitanih riječi po pojedinome ispitaniku kontrolne skupine na početku i na kraju školske godine (N = 29).....	122
Slika 5. Grafički prikaz točnost izgovora tona naglasaka u 16 riječi prije i poslije podučavanja naglasaka (N = 34).....	153
Slika 6. Grafički prikaz točnosti izgovora dužine naglasaka u 16 riječi prije i poslije podučavanja naglasaka (N = 34).....	156
Slika 7. Grafički prikaz točnosti oponašanja mjesta naglasaka u 20 riječi (N = 34).....	158
Slika 8. Grafički prikaz točnosti oponašanja trajanja naglasaka u 20 riječi (N = 34).....	159
Slika 9. Grafički prikaz točnosti oponašanja tona naglasaka u 20 riječi (N = 34).....	160
Slika 10a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ <i>kùća</i>	166
Slika 10b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ <i>kùća</i>	166
Slika 11a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ <i>bùka</i>	166
Slika 11b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ <i>bùka</i>	167

Slika 12a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ <i>bâjka</i>	167
Slika 12b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ <i>bâjka</i>	167
Slika 13a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ <i>môre</i>	168
Slika 13b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ <i>môre</i>	168
Slika 14a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ <i>zâdruga</i>	168
Slika 14b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ <i>zâdruga</i>	169
Slika 15a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ <i>râdnica</i>	169
Slika 15b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ <i>râdnica</i>	169
Slika 16a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ <i>nòga</i>	170
Slika 16b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ <i>nòga</i>	170
Slika 17a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ <i>krèvet</i>	170
Slika 17b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ <i>krèvet</i>	171
Slika 18a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ <i>pàpuča</i>	171
Slika 18b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ <i>pàpuča</i>	171
Slika 19a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ <i>kòšara</i>	171
Slika 19b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ <i>kòšara</i>	172
Slika 20a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ <i>vîno</i>	172
Slika 20b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ <i>vîno</i>	173
Slika 21a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ <i>zîma</i>	173
Slika 21b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ <i>zîma</i>	173
Slika 22a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ <i>râditi</i>	173
Slika 22b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ <i>râditi</i>	174
Slika 23a. Ispitanik 13 prije poduke: riječ <i>hváliti</i>	174
Slika 23b. Ispitanik 13 poslije poduke: riječ <i>hváliti</i>	174
Slika 24a. Ispitanik 1 prije poduke: riječ <i>kùća</i>	176
Slika 24b. Ispitanik 1 poslije poduke: riječ <i>kùća</i>	176
Slika 25a. Ispitanik 1 prije poduke: riječ <i>bùka</i>	176
Slika 25b. Ispitanik 1 poslije poduke: riječ <i>bùka</i>	177
Slika 26a. Ispitanik 1 prije poduke: riječ <i>bâjka</i>	177
Slika 26b. Ispitanik 1 poslije poduke: riječ <i>bâjka</i>	177

Slika 27a. Ispitanik 1 prije poduke: riječ <i>môre</i>	178
Slika 27b. Ispitanik 1 poslije poduke: riječ <i>môre</i>	178
Slika 28a. Ispitanik 1 prije poduke: riječ <i>nòga</i>	179
Slika 28b. Ispitanik 1 poslije poduke: riječ <i>nòga</i>	179
Slika 29a. Ispitanik 1 prije poduke: riječ <i>krèvet</i>	179
Slika 29b. Ispitanik 1 poslije poduke: riječ <i>krèvet</i>	179
Slika 30a. Ispitanik 1 prije poduke: riječ <i>víno</i>	180
Slika 30b. Ispitanik 1 poslije poduke: riječ <i>víno</i>	180
Slika 31a. Ispitanik 1 prije poduke: riječ <i>zíma</i>	181
Slika 31b. Ispitanik 1 poslije poduke: riječ <i>zíma</i>	181

POPIS KRATICA

A - akuzativ

D – oznaka za dugi vokal u naglašenome slogu u vježbama

DS - dugosilazni naglasak

DU - dugouzlazni naglasak

E^P - eksperimentalna skupina, početno čitanje

E^Z - eksperimentalna skupina, završno čitanje

F₀ - fundamentalna frekvencija glasnica (brzina titranja glasnica)

franc. – francuski

grč. - grčki

Hz – herc, mjerna jedinica za frekvenciju

HNOS - Hrvatski nacionalni obrazovni standard

i dr. – i drugi

Ipos – imenice posuđenice

i sl. – i slično

jd. - jednina

K – oznaka za kratak vokal u naglašenome slogu u vježbama

K^P - kontrolna skupina, početno čitanje

K^Z - kontrolna skupina, završno čitanje

KS - kratkosilazni naglasak

KU - kratkouzlazni naglasak

lat. – latinski

MZO – Ministarstvo znanosti i obrazovanja

MZOŠ – Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa

n – broj pojava

N - nominativ

N – broj ispitanik

NN – Narodne novine

NOK – Nacionalni okvirni kurikulum

njem. – njemački

njem.-lat. – njemačko-latinski

njem.-tal.-lat. – njemačko-talijansko-latinski

OŠ HJ A.7.1. - oznaka OŠ je za osnovnu školu, HJ za hrvatski jezik, A predmetno

područje Jezik i komunikacija, 7 – oznaka za 7. Razred, a 1 oznaka za broj ishoda

PČ – početno čitanje

st. - stoljeće

st. dev. – standardna devijacija

španj. - španjolski

tj. – to jest

tzv. - takozvani

V – vokativ

ZČ – završno čitanje

ZND – zanaglasna dužina

ŽIVOTOPIS

Rođena sam 1977. u Splitu gdje sam pohađala i završila osnovnu i srednju školu. Maturirala sam 1995. u 1. klasičnoj gimnaziji „Natko Nodilo“. Na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirala sam hrvatski jezik i književnost i fonetiku 2004. Iste godine počinjem raditi u Osnovnoj školi dr. Ante Starčevića kao učiteljica hrvatskoga jezika u predmetnoj nastavi. Paralelno s učiteljskom praksom upisujem poslijediplomski studij kroatistike na matičnome Fakultetu.

2006. polažem Stručni ispit za učitelje hrvatskoga jezika, 2017. napredujem u zvanje učiteljice mentorice, a 2022. u zvanje učiteljice savjetnice. Tijekom svoga radnog staža posvećena sam radu s učenicima, roditeljima, ali i s kolegicama i kolegama. Tako, godinama provodim školska natjecanja u poznavanju hrvatskoga jezika, a dalje pratim učenike na županijska natjecanja u poznavanju hrvatskoga jezika, na Lidrano i druga natjecanja i smotre. 2021./2022. bila sam voditeljica Debatnoga kluba Starčević. Osim o darovitim učenicima, posebnu brigu vodim o djeci s poteškoćama u učenju. Tako, redovito pohađam stručne skupove raznih tema, a posebice onih o pristupu i pomoći učenicima s poteškoćama u učenju. Sudjelujem u radu različitih stručnih vijeća svoje škole. Provodim brojne projekte, a posebice one vezane za poticanje čitanja i prevenciju ovisnosti i depresije. Sudjelujem i u državnim i međunarodnim projektima kao polaznica, projektna suradnica ili suvoditeljica (pilot-škola u provedbi HNOS-a, pilot-projekt NCVV-a u pisanju nacionalnih ispita, pilot-projekt MZO-a e-škole, pilot-projekt Škola za život, lektoriranje dokumenta MZO-a Kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik, recenzije na udžbenicima, Teacher Academy - School Education Gateway, poliklinika SUVAG i drugi). Svake godine organiziram i vodim predavanja za roditelje školske djece u svrhu njihova osnaživanja za rad s djecom na različitim područjima. Predavačica sam na školskim i područnim stručnim skupovima.

Posebno područje moga interesa zauzima briga za što kvalitetniju poduku hrvatskoga standardnoga jezika, a posebice naglasnoga sustava koji se prema mojemu iskustvu rada s osnovnoškolskom djecom sve teže prenosi i „održava na životu“. Tražeći rješenja za što bolje podučavanje učenika u naglasnim kompetencijama, provela sam nekoliko naglasnih istraživanja s osnovnoškolskim ispitanicima koja sam implementirala u svoju doktorsku disertaciju i tako pokušala dati doprinos očuvanju naglasnoga sustava hrvatskoga standardnog jezika. Na tu sam temu napisala dva članka koji su objavljeni u časopisima *Govor* i *Jezik*.